

Tüm kitap severleri Saklı Kütüphane'ye bekliyoruz.

Not.

Bu e-kitap tanıtım amaçlıdır. Sevdiğiniz bir yazarın zarar görmesini istemiyorsanız ön izleme yaptıktan sonra beğendiyseniz lütfen satın alınız. Hiç birşey baskılı bir kitabı elinize alıp okumanın vereceği keyfi veremez

©rodruiin & Kahin

www.e-kitap.us

YAKAMAZ YAYINCILIK

ISBN 978-975-8809-95-0

1. BASKI ŞUBAT 2007

ORİJİNAL ADI	JESUS PAPERS
YAZARLAR	MICHAEL BAIGENT
ÇEVİR	
YAYIN YÖNETMEN	E. HALUK DERİNCE.
SANAT YÖNETMEN	FARUK DERİNCE
EDİTÖRLER	ALEV AKSAKAL-
İNGİLİZCE REDAKSİYON	EERDİ
DÜZELTMEN	TANER GEZER
BASIN ve HALKLA	TAN İL YAŞAR
İLİŞKİLER	AKİF BAYRAK
BASKI	MELİSA
	MATBAACILIK
	Çifte Havuzlar Yolu
	Acar Sitesi No: 4
	Davutpaşa/İSTAMBUL

İNTERNET ALIŞVERİŞ www.yenisayfa.com.tr • www.ideefixe.com.tr •
www.kitapyurdu.com.tr • www.hepsiburada.com.tr

yakamaz

yayınlar ilüü

Gürsel Malı. Alaybey Sk. No: 10/2 Kağıthane/İst. Tel: 0212 222 72 25 Faks: 0212 222 72 35 E-posta:
info@yakamazyayiniari.com

© Michael Baigent 2006 Onk Agency Ltd. aracılığıyla Türkçe yayın hakları Yakamaz

Yayınalık'a aittir.

İSA YAZMALARI

**MICHAEL
BAIGENT**

içindekiler

B İ R	Saklı Belgeler	19
İ K İ	Papazın Hazinesi	25
Ü Ç	Kral İsa	39
D Ö R T	Yıldızın Oğlu	61
B E Ş	inancın İsa'sının Yaratılışı	89
A L T I	Roma'nın En Büyük Korkusu	113
Y E D İ	Çarmıhtan Sağ Kurtuluş	135
S E K İ Z	İsa Mısır'da...	155

İÇİNDEKİLER

DOKUZ	Mısır'ın Gizemleri	181
O N	Yücelme	203
O N B İ R	Kaynağı Deneyimleme	237
ON İKİ	Cennetin Krallığı	249
ON ÜÇ	İsa Yazmaları	269
ON DÖRT	Kültür Ticareti	299
O N B E Ş	Ek Bölüm	311
<i>Notlar</i>		323
<i>Kaynakça</i>		341

Teşekkürler

Sonunda kızarmış gözler, solgun bir ten ve elimde sayfalarla, gecedен aydınlığa çıktığımı hatırlıyorum. Yardım almadan bu işi başaramazdım doğrusu.

En başta eşim Jane'e, hayatın akışını normal bir seyirde koruyabilme yeteneğinden ve bana verdiği destekten ötürü teşekkür ederim. Günün yıldızı sonunda yükselmişti ve ben sadece onun takipçisiydim.

Ayrıca bana yardım etmek için zamanlarının büyük bölümünü bilgisayar karşısında harcayan ailemin tüm fertlerine teşekkür etmeliyim; bir kez olsun benden, profesyonel yardım almamı istemediler.

Yine de profesyonel bir destekçim her zaman vardı ve o, ajansım Jonathan Clowes Ltd.'den Ann Evans'tı. *Teşekkürler, Ann.*

Aldığım bir başka destek de, bugüne kadar tanıdığım en iyi editör olan, HarperCollins-New York'un Yönetici Editörü Hope Inelli'den geldi. *Teşekkürler, Hope.*

Ayrıca, HarperSanFrancisco'dan ortak yayıncı Claudia Riemer Boutote'ye de reklam-tamtım konusundaki yardımları için teşekkür etmek istiyorum. *Teşekkürler, Claudia.*

Son olarak, özgürlüğümüzü sınırlandıran tabulaşmış kutsiyet kavramlarını sorgulamadan kabullenmek yerine, merak edip araştıran ve yanıt arayan tüm okurlarıma teşekkür ederim.

Zirveye ulaşmak için birçok yol vardır. Bu yollardan hangisinin en iyisi olduğuna kim karar verebilir ki...

Michael Baigent

1948'de Yeni Zelanda'da doğdu. Christchurch'deki Can-terbury Üniversitesinin psikoloji bölümünden mezun oldu ve İngiliz Kent Üniversitesi'nde mistisizm ve dinsel deneyimler üzerine mastır yaptı. 1976'dan beri eşi ve çocuklarıyla birlikte İngiltere'de yaşamaktadır. *Babil'in Kehanetlerinden* ve *Antik Takipler* adlı kitapların yazarıdır. Ayrıca uluslararası çöksatanlar *Kutsal Kan*, *Kutsal Kase* ve *Mesih'in Mirası* (Henry Lincoln ve Richard Leigh ile beraber), *Tapınak ve Loca*, *Ölü Beniz Parşömenleri Yanılgısı*, *İksir ve Taş*, *Gizli Almanya* ve *Engizisyon* kitaplarının ortak yazarlarındandır. Bir din tarihçisi ve gizli ilimler alanında önde gelen bir uzman olarak, bu kitapta sonuca bağlanan İsa ile ilgili gerçeği bulmak için yirmi yılını konuyla ilgili araştırmalar yaparak geçirmiştir.

Sunuş

28 Mayıs 1291, KUTSAL TOPRAKLAR: Akra; Haçlı Krallığının sonuncu liman şehri yıkıntılar içinde uzanıyordu. Ayakta duran tek şey Tapınak Şövalyeleri'ne ait büyük deniz kulesiydi.

Yedi hafta boyunca, Mısır'ın genç Sultanı Halil el-Eşref in kumandasındaki Arap orduları, önce şehrin etrafını kuşatmış ve kuşatma sonunda da saldırıya geçmişti. Hristiyanlığın son başkenti bitmişti. Bir zamanlar sokaklarını savaşçıların, soyluların, tüccarların, dilencilerin doldurduğu bu kalabalık şehir; artık yıkılmış binalar ve cesetlerle doluydu. Şehir düştüğü için katliam ve hırsızlığın serbestçe yapıldığı o vahşet günlerinde utanma duygusu yoktu.

Araplar Haçlılara ait tüm izleri ortadan kaldırmaya kararlıydı; Haçlılar ise çaresiz bir durumda olmalarına rağmen, umutlarını yitirmeden hayatta kalmaya en az onlar kadar kararlıydı ve umutları krallıklarını tekrar kurabilmeleri için gerekliydi. Ancak bu umut, Akra'nın düşmesiyle kırılmıştı. Dumanların, şehrin kanayan yıkıntılarının ötesinde, sadece Tapınak Şövalyeleri'nin büyük deniz ku-

leşî zarar görmeden ayakta kalmıştı. Kulede sadece -bir zamanlar Kudüs'ün Hristiyan Krallığı'nın büyük ve güçlü ordusundan geriye kalan- elli ya da altmış şövalyeyle beraber o ana kadar hayatını kurtarabilenler vardı. Beklediler. Yapabilecekleri başka hiçbir şey yoktu. Kimse onları kurtarmaya gelmiyordu. Birkaç gemi geri döndü, bazı şövalyeler ve siviller kaçtı. Diğerleri sonun gelmesini beklediler ve bir hafta daha devam eden saldırılara karşı koydular.

Tapınakçılar ümitsiz olmalarına rağmen, büyük bir inançla savaşıyordu. Sultan, bütün şövalyelerin ve sivillerin savaştan vazgeçip kaleyi terk etmeleri halinde, kendilerine zarar vermeden gitmelerine izin verileceğini teklif edince, direnişi yöneten Mareşal Tapınakçı bunu kabul etti. Ve başında bir emir bulunan Arap savaşçılardan oluşan bir birliğin kaleye girip, Sultan'm sancağını dikmesine izin verdi. Fakat birlik verilen söze uymayıp kaledekilere saldırmaya başladı. Tapınakçılar öfkeyle hepsini öldürdü ve Sultan'm sancağını geri indirdi.

Sultan, bunu bir ihanet olarak gördü ve acımasızca saldırdı. Ertesi gün Sultan 'güvenli çıkış' teklifini tekrarladı. Tekrar kabul edildi. Mareşal Tapınakçı ve beraberinde birkaç şövalye ateşkes altında şartları konuşmak için kaleden çıktı. Fakat daha Sultan'a ulaşmadan, kalenin etrafını sarmış fedailer tarafından tutuklanıp, idam edildiler. Artık Sultan'dan gelecek hiçbir "Teslim olun!" çağrısı, Tapınakçılar tarafından kabul edilmeyecekti. Artık bu, ölümüne bir savaş olacaktı.

O kader gününde, Tapınakçı kalesinin duvarlarının temeli Araplar tarafından kazıldı ve tahrip edildi; sonunda da yıkım gerçekleşti. Araplar kıyıma başlamıştı. İki bin beyaz kaftanlı Memlûk savaşçısı, Tapınakçı kulesinin duvarında açılan delikten içeri hücum etti. Yapısı, günler süren saldırıların ardından zayıflayan kale, düşmana geçit

vermişti. Hem işgalciler hem de kaleyi savunanlar, ani bir gürültüyle yıkılan kalenin taşları altına gömülmüştü. Yıkım durup etrafa toz yağdığında; sessizlik-her şeyin bittiğini ilan etmişti. Yaklaşık iki yüz yılın ardından, kutsal topraklardaki Hristiyan Krallığı rüyası bitmişti.

Şimdi Tapınakçılar bile kalelerini terk ediyor, sayıları yirmi bin kadar olan din kardeşlerine 173 yıldan daha uzun süre vatan olmuş bu topraklardan geri çekiliyordu.

TAPINAKÇILAR BENİ HER ZAMAN BÜYÜLEMİŞTİR. Sadece profesyonel bir ordu olarak oynadıkları rolle değil; modern dünyanın başlangıcına yaptıkları ve dikkatlerden kaçan büyük katkılarla da... Gerçekleştirdikleri şehirlerarası ve ülkelerarası para transferleriyle paranın kılıçtan daha güçlü olduğunu gösterdiler; baskın aristokrasi ve köylü sınıfı arasında bir boşluk yaratarak, orta sınıfın doğması için yer açtılar. Ancak bu gerçeğin yanı sıra gizemin büyüleyici etkisi her zaman var olmuştur. Kimi tapınakçıların Roma merkezli inançtan saptığı yorumları yaygındır. Onlar, dinin yüksek mevkideki koruyucuları olarak görülüyor olmalarına karşın, haklarında çok az şey bilinen kişilerdi. İşte bu konu bende bir merak uyandırdı ve bazı yanıtlar bulmaya karar verdim. Tapınak Şövalyeleri 'nin gizemli yanlarını araştırmaya başladım.

Bir gün Londra'da bir kitapçıda otururken, kitapçı dükkanının sahibi olan arkadaşım, Tapınakçılar hakkında ilgimi çekecek bilgilere sahip biriyle beni tanıştırmak istediğini söyledi. Meslektaşım Richard Leigh'le tanışmamı bu şekilde başladı. Tanışmamızı takip eden yirmi seneden daha uzun bir zaman dilimi içinde, birlikte yedi kitap yazdık.

Richard, kesinlikle şaşırtıcı bilgilere sahipti. Bu bilgiler ona Henry Lincoln'den geçmişti. Richard ve ben hemen

14İSA YAZMALARI

güçlerimizi birleştirmemiz gerektiğinin farkına varmış tık. Birkaç ay sonra da Henry aynı karara vardı. Bir takım oluşturduk ve çalıştık. Sonuç, altı yıl sonra, bir çoksatatan olan *Kutsat Kan*, *Kutsal Kase* kitabıydı.

Bizim en önemli savımız, tarihçiler tarafından çok nadiren birbirleriyle ilişkilendirilmiş olan, Haçlı Savaşları ve Kase efsanelerine yeni bir bakış da getiriyordu. Her iki konunun arkasında bir kan bağı, bir hanedan olduğunu keşfettik: Bu, Yahudilerin meşhur 'asil kan soyu' yani Davut'un nesliydi.

Kase efsaneleri, eski pagan Kelt geleneklerine ait unsurları ve Hristiyan mistisizmine ait unsurları birleştiriyordu. Toprağın verimliliğinin devam etmesini sağlayan bir 'bereket kasesi' sembolü en baştan beri vardı ve Kase tanımları mistik bir olayın anlatımında kullanılan terimlerle j'-apılıyordu. Bize anlamlı gelen; efsanelerde vurgulanan Kutsal Kase Koruyucuları, Perceval veya Parsival terimlerinin Kudüs'teki çarımıha kadar uzanarak, tarihin içinden geçip gelen 'en kutsal kan soyu'na işaret ediyor olmasıydı. Belli ki bu; Davut'un nesliydi. Bu konu, tüm Kase yorumcularının dikkatinden kaçmış gibiydi.

Sangraal veya *Sangreal* yani Kase (Grail) teriminin üzerinde tartıştık. Bu terim, sözcük oyunuyla zekice bölünerek üzerinde oynanmış olan, *San Graal* veya *San Greal* -Kutsal Kase (Holy Grail)- sözcüklerinden geliyordu. Sang Real terimi ise 'Asil Kan (Blood Royal)' anlamındadır ve biz bunun, Davut'un asil nesline işaret edebileceğini düşündük. Gerçekten de Ortaçağ boyunca bu nesil, 'en kutsal nesil'di.

Davut'un bu kutsal neslinin, Ortaçağın ilk dönemleri boyunca Güney Fransa'da varlığını sürdürdüğüne dair hiç bir şüphe yoktur. Bu tarihi bir gerçektir.

Charlemagne, krallığını kurarken en yakın yoldaşlarından biri olan Guillem (William)'i Toulouse, Barcelona ve

Narbon Kontluğu'na atayarak, Hıristiyan Krallığı ile Endülüs Emirliği, yani diğer bir deyişle İslam İspanya'sı arasındaki tampon bölgenin Prenslığı'nin başına getirdi. Bu yeni, prens Guiliem, bir Yahudi'ydi ve ayrıca Davut'un soyundan geliyordu.

On ikinci yüzyılın Yahudi gezgini Tudelalı Benjamin, seyahatnamesinde İspanya'dan Ortadoğu'ya yaptığı yolculuğu anlatırken, Narbon'un adaletli prensinin 'aile ağacında da belirtildiği gibi, Davut'un soyundan geldiğini' açıklıyordu.' *Yahudi Ansiklopedi* bile Narbon'un bu 'Yahudi Krallarından' bahseder; fakat kan bağıını yalanlar. Elbette hiç kimse Tudelalı Benjamin'in sözünü ettiği bu kan bağıının nereden geldiğini sorgulamak istemez. Bunun yanı sıra, bizim de farkına vardığımız gibi, durum oldukça karmaşıktır.

Davut'un Güney Fransa'daki neslinden olan bu prenslerin soy kütüğüne baktığımızda; onların, I. Haçlı Seferi'nin liderlerinden biri olan ve sonradan Kudüs Kralı olan Godfrei de Bouillon'un atalarıyla aynı isimler olduğunu keşfettik. Bu Haçlı Savaşı'nda dört büyük soylu vardı. Peki taht neden tek başına Godfrey de Bouillon'a sunulmuştu ve bunu, neden hüküm vermek için Kudüs'te toplanan ve hâlâ haklarında bir şey bilinmez-'en bir seçim komitesi ona sunmuştu?⁶ Bu asil lordlar kime hangi sebepten dolayı itaat ediyor olabilirlerdi? Anladığımız kadarıyla, kan bağı unvanlara üstün gelmiş ve krallığın Davut'un neslinden gelen Godfrey'in hakkı olduğuna karar verilmiştir.

Bu kan bağı nereden kaynaklanıyordu? Tabii ki Kudüs'ten, İsa'dan -*Kutsal Kan*, *Kutsal Kase'de* tartıştığımız-İsa ve Mecdelli Meryem evliliğinin sonucundan/ Aslında şunu da merak ediyorduk: Kana'da evlenenler İsa ile Mecdelli Meryem değil miydi? En sonunda bu, onun neden düğüne 'davet edildiği' ve şarap üzerindeki sonradan

doğan sorumluluğunu açıklıyordu! Doğal olarak, kitabımızın yayımıyla birlikte tartışmalar da dünya genelinde pat-ladı.

'Bay ve Bayan Mesih' diye yazarak, akıllıca taşıyordu bir yorumcu. Ve devam ederek büyüyen taşlamalar arasında bu, en hafif olanlardandı.

Bu, 1982'deydi. 2002 yılında Dan Brown, kitabımızda-ki teorinin bir bölümüne *Da Vinci Şifresi* adlı romanında yer verdi. Derken bir medya patlaması daha yaşandı. Haberlerde 'Bay ve Bayan Mesih' geri dönmüştü, insanların, incil efsanelerinin ardındaki gerçeklere hâlâ aç olduğu açıkça görülüyordu. Gerçekte İsa kimdi? Ondan ne bekleniyordu? Dünya bugün hâlâ İsa, Yahudilik, Hristiyanlık ve iki bin yıl önce yaşanmış olan olaylara ve bunların arkasında gizlenmiş gerçeklere duyulan merakla çalkalanıyor.

Kutsal Kan, Kutsal Kase'nin ilk yayımlandığı günden bu yana yirmi iki yıl geçti. Bu süre boyunca, bu önemli soruları değerlendirmeye, araştırmaya, tarihi irdelemeye devam ettim. Bu derinlemesine araştırma için ayrılan süre göz önüne alındığında, *Da Vinci Şifresi'nde* anlatılanlardan daha fazla bir bilgi zenginliğine sahip olduğum açıktır, işte bu yirmi iki yıllık keşif seyahatimin tecrübelerini de bu kitaba yansıtarak; okurla birlikte kimi çıkmaz sokaklarda biten, kimi sonu görünmeyen ihtimallere açılan bir yolculuğa çıkıyoruz. Bu yolculuk, İsa hakkında daha fazla bilgi edinmemizi sağlayacak. Bunu yaparken de din kitaplarında anlatılanlara değil; tarihsel kanıtlara başvuracağız.

Burada sunduğum bilgileri, kendinizi zorlamayacak bir hızda okumalısınız. Açıklamamın her bir parçasını, anlayabilmenize yetecek bir süre içinde değerlendirmelisiniz. Bu oldukça önemli; çünkü biz, burada olduğu gibi, ezelden beridir inanılmış şeylerin doğruluğuna karşı çıkıldığı zaman, yol boyunca attığımız her adımın doğruluğunu

kanıtlamak ve bu adımların neden atıldığını açıklamak zorunda olduğumuzun bilinciyle hareket ediyoruz. Açıktır ki; ancak bu şekilde yolun sonuna vardığımızda, konular üzerinde nerede durduğumuza dair kendimizden emin olabiliriz. Eleştirel bir okuma, yeni bulgularla yüz yüze gelmenize neden olacaktır. Sonrasında bunlara inanmak ya da varolan eski inançlarınızı sürdürmek sizin tercihinize kalmıştır. Şimdi eğer yolculuğa çıkmaya hazırsanız; haydi başlayalım...

BİR

Saklı Belgeler

Telefonum çaldı. Saat sabah on sularıydı. Güneşin hemen önümdeki duvarda yansıyor, parladığım anımsıyorum. Bugün, aslında bir İngiliz köyünde geçirilebilecek mükemmel bir gündü, "ilk trenle Londra'ya gelebilir misin? Sebebini sorma." içimden, "Londra mı? Her yerde arabalar, zor bulunan taksiler, gürültü, kirlilik, kalabalık metrolar, otel odasında geçirilecek bir gün, bulutlu ve güneşsiz bir yerde kazanılacak anılar..." diye geçirdim.

Bu dostumun, çok önemli bir şey olmadığı sürece böyle bir ricada bulunmayacağını bildiğim için, "Elbette" diye yanıtladım. "Beraberinde bir de fotoğraf makinesi getirir misin?" Neler oluyordu? Arkadaşım uluslararası antika eşya satıcıları, araçları ve alıcılardan oluşan, küçük ve saygın bir grubun üyesiydi ve bu grup, hepsi açık pazarda satılmasına izin verilmeyen eski yazmaların da tacirliğini yapıyordu. Sıradan bir evrak çantasının içine bir fotoğraf makinesi, birkaç objektif, biraz film atıp arabama atladım ve istas-

yona doğru ilerlemeye başladım.

Arkadaşımla Londra'da, ünlü bir caddede bulunan bir restoranın önünde buluştum. Amerikalı dostumun yanında iki Filistinli, bir Ürdünlü, bir Suudi ve önemli bir müzayede salonundan bir İngiliz uzman vardı.

Hepsi beni bekliyordu ve kısa bir tanışmanın ardından müzayede uzmanı, sanki yaşanacak olaylara dahil olmak istemiyormuşçasına, oradan ayrıldı. Bizler de yakındaki bir bankaya doğru yürümeye başladık. Vardığımızda içeriye girip, bankanın ana salonuyla bağlantılı kısa bir koridordan geçerek, pencerelerinde buzlu camlar olan küçük, özel bir odaya geldik.

Odanın tam ortasına yerleştirilmiş bir masanın etrafında durup konuşurken, banka görevlileri içeri girerek, ellerindeki iki ahşap kutuyu önümüze koydular. Her iki kutuda da üçer asma kilit vardı. Kutuları getiren görevlilerden biri anlamlı bir şekilde, sanki söyledikleri kayıt ediliyormuş gibi, "Bu kutuların içinde ne olduğunu bilmiyoruz ve ne olduğunu öğrenmek de istemiyoruz" dedi.

Sonra odaya bir telefon getirdiler ve dışarı çıkıp, kapıyı da arkalarından kilitlediler.

Ürdünlü, Amman'a telefon açtı. Arapça yapılan kısa bir konuşma sonucunda, bir şeyler için izin istendiğini ve iznin alındığını tahmin ettim. Nitekim Ürdünlü, cebinden anahtarlar çıkarıp kutuların kilitlerini açtı.

Kutular, karton tabakalarla doluydu. Her tabaka üzerinde beni dehşete düşüren, küçük şeritli temiz bantlarla kabaca sabitlenmiş yüzlerce papirüs metin vardı. Metinler, Aramice veya Ibranice yazılmıştı. Metin aralarına ise; Mısır mumya sargıları üzerine yazılmış, gösterişli Mısır hiyeroglifleri işlenmişti.

Bu sargıların kutsal metinleri muhafaza etmek için sık kullanılan malzemeler olduğunu ve bunların sahiplerinin, bir ya da iki mumyanın sargılarını çözmek zorunda kaldı-

ğını biliyordum. Bu Aramice veya İbranice metinler, **ilk** bakışta Ölü Deniz Parşömenleri'ne benziyordu. Bu koleksiyon, antik belgelerden oluşan bir hazineydi. Çok ilgimi çekmişti; bunlardan, kesinlikle ilgileneceklerinden emin olduğum akademisyenlere söz edip, görmelerini sağlamak için can atıyordum.

Karton tabakalar kutulardan çıkarıldığı sırada bana, bu belgelerin sahiplerinin, bunları, ismi açıklanmayan bir Avrupa hükümetine satmaya çalıştıkları söylendi, istenilen rakam 3 milyon sterlin, yani ortalama 5.6 milyon dolardı. Benden bu belgeleri temsil edecek fotoğraflar çekmem istendi. Bu fotoğraflar, satış işlemi sırasında müstakbel alıcıya gösterilecekti. O an, bunlara en çok hangi hükümetin ilgi duyabileceğini fark ettim. Fakat düşüncemi kendime sakladım.

Bir süre sonra kutular boşaltıldığında, buzlu camları olan pencereden süzülen loş ışığın altında, sandalyede oturup bana verilen bazı sayfaların siyah-beyaz fotoğraflarını çektim. Altı rulo, otuz beş milimetrelik film kullanarak, iki yüzün üzerinde çekim yaptım.

Bu belgeler ortaya çıkarsa, kolayca yok edilebileceği için tedirginliğim gittikçe artıyordu. Satın alacak kişi, 'Nag Hammadi Metinleri' ve 'Ölü Deniz Parşömenlerinin başına geldiği gibi- bunları yıllarca saklayarak ortaya çıkmasını engelleyebilirdi. Ya da en kötüsü; alıcısına ulaşamayıp, tıpkı dünyanın çeşitli yerlerinde kiralık kasalara saklanarak ortadan kaldırıldığı bilinen birçok kıymetli belge gibi, bunların da banka kasalarının derin karanlığına geri dönerek ortadan kaybolmasından korkuyordum.

Bir an, birçok fotoğraf çektiğimi ve hiç kimsenin çektiğim fotoğrafların sayısını bilemeyeceğini fark ettim. Fotoğrafların olduğu film rulolarından birisini gizlice sakla-yabilmeyi ve en azından bu denli önemli bir belgeye dair elimde bir kanıt bulundurmaya düşündüm. Rulolardan birini gizlici cebime koydum.

Fotoğraf çekim işi bittiğinde, tabakalar yeniden kutuya geri koyuldu ve sahiplerinden birine bir avuç dolusu film rulosu verdim. Filmleri dikkatlice incelerken:

"Diğer film nerede?" dedi birden. O an, aslında fotoğrafları saydığım anladım.

Aklı başka yerde bir masum rolü yaparak, "Diğer film mi?" dedim zayıf bir sesle ve ceplerimi aradım.

"Oo, haklısın, bendeymiş." Böylece bende kalmasını umduğum filmi de kendi ellerimle teslim etmiştim. Çok rahatsız olmuşum ve sinirlerim bozulmuştu. Gördüğüm şeylere ait bir kanıtı sahip olmayı gerçekten çok arzuluyordum.

O noktada arkadaşım yapmak istediğim şeyi anladı ve ilham verici bir hareketle gelip beni kurtardı.

"Bu filmleri nerede banyo ettireceksin?" diye sordu, masum bir ifadeyle.

"Bir fotoğrafçı dükkanında" diye yanıtladı, filmi elinde tutan adam.

"Ama bu pek güvenli olmaz!" dedi arkadaşım. "Bak, Michael profesyonel bir fotoğrafçıdır ve bu resimleri sizin için banyo edip, istediğiniz kadar kopya çoğaltabilir. Böylece siz de hiçbir risk almamış olursunuz."

"İyi fikir" dedi adam ve filmleri bana geri verdi.

Doğal olarak fotoğrafların her birinden birer kopya kendim için ayırdım. Ve -işin başındaki kişi gibi görünen-Urdünlü ile basılmış fotoğrafları ve negatifleri teslim etmek için randevulaşıp, bir öğlen yemeğinde buluştuk. Yemek sırasında , eğer birkaç uzmana bu fotoğrafları göstermeme izin verirse, yazılı metinlerin ne anlama geldiğini öğrenebileceğimizi ve bunun da koleksiyonun değerini -bir başka deyişle parasal karşılığını- artırabileceğini anlatmaya çalıştım. Ürdünlüden, bu konu hakkında sakınarak da olsa bir iki uzmanla konuşmak için izin istedim. Biraz düşündükten sonra, bunun aslında iyi bir fikir olabileceğini kabul etti. Ancak bundan, ne benim ne de uzman-

lann, kesinlikle başka hiç kimseye bahsetmemesi konusunda, tehditkar bir uyarıda bulundu.

Birkaç gün sonra bütün fotoğrafları yanıma alarak, British Museum'm Batı Asya Bölümü'ne gittim. Bu departmanla daha önce *Babil'In Kehanetlerinden (From the Omen of Babylon)* adlı kitabım için araştırma yaparken de görüşmüştüm ve uzmanların bana bu konuda sadece bilgi vereceklerine değil; ayrıca konuyu gizli tutacaklarına da inanıyordum.

Kendisiyle daha önce görüştüğüm uzman orada değildi ve meslektaşlarından biri küçük bekleme odasına gelerek, benimle onun yerine konuştu. Kendisine, ahşap kutular içindeki belgeleri ve çektiğim fotoğraflar hakkındaki hikayeci kısaca anlattım. Bunun, sahipleri için ticari bir iş olduğunu da vurguladım ve büyük paralar bazen beraberinde büyük sorunlar da getirdiği için; beni bu konuda bilgilendirip yönlendirirse kendisine minnettar kalacağımı ifade ettim. Kendisinden bu fotoğraflara bakıp, belgelerin bir değer arz edip etmediğini ortaya çıkarabilecek, bu konuda uzman birilerini bulmasını rica ettim. Eğer değerleri varsa da, uzmanların bütün koleksiyona ulaşmaları için elimden geleni yapacağımı söyleyip, fotoğrafları ona bıraktım.

Haftalar geçti. British Museum'dan hiçbir haber alamadım. Nihayet bir ay geçtiğinde bu belirsizlikten sıkılmışım ve merakımı yenemeyerek, Batı Asya Bölümü'ne gittim. Orada başka bir uzmanla görüştim.

"Bir ay önce bazı fotoğraflar getirmiştin. Çektiğin bu fotoğraflar, çok sayıdaki papirüs metnine aitti. Sizden herhangi bir haber alamayınca, bir uzmanın bu fotoğrafları inceleme fırsatı bulup bulamadığını merak ettim."

Uzman bana boş boş baktı.

"Ne fotoğrafları?"

Hikayeyi tekrar anlattım. Anlattıklarımın pek inanmamış ve ilgi göstermemiş gibi görünüyordu. Departmana bu tarz fotoğrafların getirildiğine dair hiçbir şey duyma-

24 ISA YAZMALARI

mişti; öyle bile olsa bu onun alanı değildi. Görünüşe göre fotoğraflar bir zamanlar orada çalışan fakat şimdi ayrılmış olan başka bir uzmana verilmişti.

"Nereye gitti?" diye sordum.

"Bilmiyorum" cevabını aldım. "Sanırım Paris'e gitti. Fotoğraflarınız için üzgünüm."

Sonra fotoğraflarla ilgili bir şey duymadım. Teslim ettiğime dair elimde yazılı bir belge olmadığı için, yapabileceğim hiçbir şey yoktu. Neyse ki evde, baskısı kötü de olsa, bu koleksiyonun var olduğunu kanıtlayabileceğim birkaç fotoğraf daha vardı; fakat koleksiyonun içinde olabilecek konuların çeşitliliği hakkında bir fikir verebilmesi açısından yeterli değildi. Bir uzman elimde kalan birkaç fotoğrafa bakarak, bu metinlerin çoğunun ticari işlemlere ait kayıtlar olduğunu söyledi.

On-on iki yıl sonra, batıdaki büyük bir şehirde pahalı mağazaların olduğu bir caddede yürürken, o gün bankada olan Filistinlilerden birini gördüm. Yanma gittim ve beni hatırlayıp hatırlamadığını sordum.

"Elbette hatırladım" diye yanıtladı. "Sen şeyin arkadaşısın..." dedi ve bir süre düşündükten sonra arkadaşımın adını söyledi.

"Bana karşı açık olmanı istiyorum" diye söze başladım. "O gün bankada fotoğraflarını çektiğim o eski metinlere ne olduğunu hep merak ettim. Satıldılar mı?"

"Onlar hakkında hiçbir bilgi almadım" diye aslında bana pek de inandırıcı gelmeyen bir şekilde hızlı hızlı konuştu. Sonra da çok yoğun olduğunu ve hiç vaktinin olmadığını söyleyerek nazikçe izin isteyip yanımdan ayrıldı.

Geçmişin karanlıkta kalmış sırlarını ortaya çıkaracak anahtarların varlığına her zaman inanmışım ve o anahtarların ulaşılmaz olduğuna da... Bu nedenle, Filistinlinin tavrı beni hiç şaşırtmamıştı; çünkü bu belgelerle dolu kutular, belki de ulaşılamayacak anahtarlardan biriydi...

Papazın Hazinesi

Meslek yaşıantım boyunca, diğler tarihçilerle ve kabul edilmiş tarihin ardındaki gerçekleri arayan araştırmacılarla yazışmaktan her zaman keyif almışımıdır. Ancak aldığım bazı mektuplar, dikkatimi diğlerlerinden daha fazla çekmiştir. İşte bu mektup da, kesinlikle bunlardan biriydi.

"Sana bahsededeğim 'hazine', altınlardan ve kıymetli taşlardan değil; İsa'nın M.S. 45 yılında hayatta olduğunun tartışmasız kanıtını içeren bir belgeden oluşuyor. Belge, yüksek meblağlar karşılığında satılmış, gizlenmiş veya yok edilmiştir."

Richard Leigh, Henry Lincoln ve ben açıkçası bu mektupla ne yapacağımızı bilmiyorduk. İngiltere'deki bir Kilisenin saygın ve yüksek eğitimli papazı olan Dr. Douglas William Guest Bartlett'ten geliyordu. Bartlett, Pirene eteklerindeki Rennes le Château adındaki küçük tepe köyünün papazı olan Abbe Beranger Saunier'den bahsediyordu.

Abbe Sauniere, köyün papazlığına 1885'te atandı. Yıllık geliri on dolardı. 1890'ların başlarında, gizemli kaynaklardan ve yine aynı derecede gizemli yollarla azımsanma-yacak bir zenginlik elde etmesinden dolayı çok kötü bir ün kazandı. Onun zenginliğinin anahtarı, 1891 yılında kilisenin tadilatı sırasında yaptığı bir keşifti. Fakat bulduğu 'hazine' Bartlett'e göre ilk başta akla geldiği gibi parıldayan mücevherlerden (belki de Kudüs'teki tapmağın kayıp hazinesi) oluşmuyordu. Ona göre bu, İsa ve Hristiyanlığın temellerine ilişkin bir takım sıra dışı belgelerdi. O dönem, bize, dikkate alınması bile uzak görüldüğü için mektubu 'dosyada' bıraktık.

Tarihin karanlık koridorlarında gerçekten çok tuhaf şeyler olduğundan şüphelenmiştik; fakat *Kubat Kan*, *Kutsal Kase* üzerinde çalışırken, bu mektubun konusuyla ilgili, tartışma yaratacak, umulmadık tarzda bilgiler keşfediyorduk. Böylece gelecekteki araştırmalarımızı belirledik. İsa'nın hayatta kalışı bizim için o dönem çok önemli değildi; çünkü odaklandığımız konu, onun çarmıha gerilişinden önce bir çocuğu olduğu veya karısının hamile olduğu ihtimali üzerine kuruluydu. Bu nedenle, İsa'nın yaşamının çarmıhta sona erip ermediğine, evliliğine, neslinin devam edip etmediğine dair bilgilerin Avrupa tarihinde mevcut oluşu, Kutsal Kase hikayelerindeki sembolik vurgulamalar, 1982'de ilk defa yayınlanan ve çok satan kitabımız *Kubat Kan*, *Kutsal Kase'nin* bel kemiğini oluşturan hikayelerle ilgili yorumlarımızı etkilemedi.

Bu, yumuşak bir üslup ve büyük bir özgüvenle yazılmış ancak haddini de fazlasıyla aşan mektup ilğimizi öyle çekmişti ki; yazılanları tekrar tekrar ve heyecanla okuduk. Kendimize sorduğumuz sorular, İsa'nın hayatta kaldığının ve uzun bir hayat sürdüğünün 'tartışma götürmez kanıt'larını da etkileyecek nitelikteydiler. Peki, beyinlerimize işkence edercesine düşünüp durduğumuz ve ortaya çı-

karmaya çalıştığımız kanıtlar nelerdi? Belgeler... Ancak nasıl bir belge insanı şüpheden bir adım daha öteye götürebilirdi?

En güvenilir belgelerin, günlük işlere ait tutulmuş kayıtlar -alışveriş listeleri vs.- gibi desteklenmesi gereken tezler içermeyen, sıradan olduğunu düşündüğümüz, tarihten günümüze kadar kalmış belgeler olabileceğini düşündük. Örneğin; Roma dönemine ait şu belge gibi: 'Konu: iskenderiye, Claudius'un dördüncü yılı (M.S. 45), önceden Kudüs'te Pontius Pilate tarafından yargılanan ve beraat eden Celileli göçmen Isa bin Yusuf'un şehir duvarlarının ötesinde bir arsanın sahibi olduğunu onaylayan bir tutanaktır.'

Ancak tüm bunlar bir uydurma gibi görünüyordu.

Kutsal Kan, Kutsal Kase ortaya çıkıp, ortalık aydınlandıktan sonra kişisel merakın ötesinde, mektubu yazan kişiyi gidip ziyaret etmeye karar verdik. Onun güvenilebilir biri olup olmadığını öğrenmemiz gerekiyordu. Oxford'un üniversite kasabasının yukarısında, taş evlerle dolu şiiir ta-dmdaki köylerden oluşan bir ingiliz kırsalında; Oxrord~ shire'daki Leafield'de yaşıyordu. Bartlett'in evi, kırsalın kuzeybatısmdakilerden daha yüksekte kalan köylerden birindeydi.

"1930'larda Oxford'da yaşıyordum" dedi Bartlett. "Aynı sokakta, ingiltere Kilisesi'nin güçlü ve önemli kişilerinden olan Alfred Lilley adında biri vardı. Onu her gün görüyordum." Rahip Alfred Leslie Lilley (1860-1948), 1936'da emekli olana kadar Rahiplik ve Hereford Katedrali Başkanlığı yapmıştı. Ortaçağ Fransızcası üzerine uzmandı ve bu nedenle zor tercüme işlerinde sık sık kendisine başvurulurdu.

Günlük görüşmeleri ve sohbetleri devam ettikçe Bartlett ve Lilley birbirlerine yakınlaşmış ve sonunda Lilley, Bartlett'e sıra dışı bir hikaye anlatacak kadar güven duymuştu. 1890'ların başında Lilley, eski öğrencilerin-

den olan genç bir adam tarafından Paris'e, Aziz Sulpice Papaz Okulu'na, kaynağı hiç açıklanmayan garip bir belgenin (belki de belgelerin; Bartlett daha fazlasını gerçekten hatırlamıyor) tercümesiyle ilgili tavsiyelerde bulunması için çağırılmıştı. Aziz Sulpice'de bu belgeleri araştırmakla görevli bir grup uzman varmış. Lilley bu görevin, bir Vatikan kardinalinin ricası üzerine gerçekleştirildiğinden şüphelenmişti. Uzmanlar, tercüme konusunda yardım istemişlerdi; çünkü metni anlamakta gerçekten çok zorlanıyorlardı. Belki de, okuduklarını bir şekilde yanlış anladıklarını düşünüyorlardı ve bu durum sinirlerini bozmuştu.

"Aslında gerçeğin ne kadar çok yakınında olduklarını bilmiyorlardı" diye tekrar etti Bartlett, Lilley'in açıklamasını. "Lilley, insanların bu bilgiye sahip oldukları takdirde, uzun ve mutlu bir yaşam süremeyeceklerini söylemişti. Çok hassas bir konuydu bu. Lilley, Fransız papazın bundan herhangi birine söz etmesi durumunda olabilecek şeylere gülüyordu. Onlara (belgelere) ne olduğunu bilmiyordu; fakat büyük paralar karşılığında el değiştirdiğini ve Roma'da son bulduğunu düşünüyordu." Aslında Lilley, sonunda Kilisenin bu belgeleri yok edeceğine inanıyordu.

Lilley, bu belgelerin otantik olduğundan kesinlikle emindi. Bunlar sıra dışı ve Kilise hakkındaki fikirlerimizi temelinden sarsacak nitelikte belgelerdi. Belgelerdeki bilgilerin, görenleri kabul edilmiş gerçeklerden farklı bir yere götürdüğünü söyledi. Lilley bu belgelerin nereden geldiğini bilmiyordu; fakat çok daha eski olmalarına rağmen, 12. ve 13. yüzyıllarda Fransa'nın güneyinde yaşayan ve dini inanışlara karşı çıkan Katarlar tarafından saklandığını düşünüyordu. Ayrıca Katarların ölümünü takiben de bu belgelerin Fransa'ya getirilmeden önce, 14. yüzyıl savaşlarına kadar geçen süre içerisinde isviçre'de muhafaza edildiğinden emindi.

"Hayatının sonuna vardığında" dedi Bartlett, "Lilley, İncil'de doğruluğundan kesinlikle emin olunabilecek hiçbir bilgi olmadığı sonucuna varmıştı. Gerçekliğe dair bütün inancını kaybetmişti."

Henry ve ben donup kalmıştık. Bartlett aptal biri değildi. O sadece, Oxford kolejlerinden birinde yüksek lisans yapmış bir kilise başkanı da değil; ayrıca elinde Galler Üniversitesinden fizik ve kimya diploması ve Ox-ford'dan da tıp diploması olan olağanüstü bir kişiydi. O, Kraliyet Cerrahlar Koleji ve Kraliyet Fizikçiler Koleji'nin bir üyesiydi. Onun için yüksek eğitilmiş demek yetersiz bir ifade olurdu. O, Rahip Lilley'e hayranlığını açıkça belli ediyor ve onun bilgisine büyük saygı duyuyordu. Lilley'in, Paris'e gittiğinde görüp, daha sonra net bir şekilde tarif ettiği belge veya belgelerin ne olduğuna dair hiçbir şüphe duymuyordu. Lilley üzerinde daha fazla çalışmalıydık... İsa ile ilgili olduğu iddia edilen daha çok bilgiye ulaşp ulaşamayacağımızı görmeli; Aziz Sulpice Papaz Okulu ve Vatikan'da kimin bunlarla ilgilendiğini belirlemeliydik.

RAHİP LİLLEY'İ ANLAMANNIN YOLU, onun kendini Modernist' olarak tanımlayışını doğru bir şekilde değerlendirmekten geçiyordu. Lilley, 20. yüzyılın başları için fazla gelebilecek iddialı bir kitabın yazarıydı. Modernistler, Kilise öğretilerine ait dogmatik inançları; bilimsel kesirlerin, arkeolojik bulguların ve eleştirel bir bilgeliğin ışığında yeniden gözden geçirmek istiyorlardı. Birçok ilahiyatçı, Yeni Ahit'teki hikayelerin tarihsel açıdan geçerliliğinin kalmadığını fark etmeye başlamıştı. Örneğin; St. Paul Katedralinin başpapazı William İnge'den İsa'nın hayatını yazması istendiğinde, İsa'nın hayatı hakkında herhangi bir şey yazmak için yeteri kadar somut kanıt olmadığını söyleyerek, bu isteği reddetmişti.

ON DOKUZUNCU YÜZYILA GELİNDİĞİ HÂLDE Vatikan'ın çağdışı tutumu devam ediyordu. Roma'dan Ancona'ya, Bologna ve Ferrara'ya kadar uzanan Papalık devletleri hâlâ varlığını sürdürmekteydi ve Papa bir Ortaçağ hükümdarıymış gibi davranıyordu, işkence, gizli hücrelerdeki sorgulamalarda, adsız köleler tarafından düzenli bir şekilde uygulanıyordu. Papalık mahkemelerinde suçlu bulunanlar sürgüne gönderiliyor, hapsediliyor ya da idam ediliyordu. Her şehrin meydanında bir darağacı duruyordu. Ajanlar her yerde pusuya yatmıştı ve baskı, yasallaşmıştı; modernite dine aykırı kabul edilmiş, demiryolları bile seyahatin ve insanlar arasındaki iletişimin dine zarar vereceği korkusuyla yasaklanmıştı. Totaliter güce karşı çıkan, parlamento yasaları için insanları cesaretlendirecek özgürlük hareketlerinin Avrupa'da şekillenmesi ve toplumsal değişimin gerçekleşmeye başlaması şarttı.

Kasıtlı cehalete karşın dış dünya, papalık topraklarının küçülen sınırlarının üzerinden atlıyordu. Değişim kaçınılmaz görünüyordu. Demokratik siyaset düşüncesi, gelişen bir toplumsal farkındalık ve İncil'le ilgili metinlere karşı tırmanarak artan eleştirel bakış, inanç farklılaşmasına neden oluyordu. Katolik muhafazakarlar ve papalığın siyasi gücü de tehdit altındaydı. Bu gerçek bir problemdi: 1859'da, Fransa ve Avusturya arasında gerçekleşen ve (Avusturya) Katolik Habsburg güçlerinin yenilgisiyle sonuçlanan savaşın ardından, Papalık topraklarının büyük bir bölümü yeni kurulan İtalya Krallığı'na dahil edilmişti. Papa IX. Pius'un etkisi azalmıştı; artık sadece Roma ve civarındaki kırsalların bir bölümü üzerinde söz sahibi olabilecekti. Sonra durum daha da kötüye gitti: 21 Eylül 1870'te bu kez de bu küçük bölge italyan birlikleri tarafından ele geçirildi. Papa ise kendini, bugün varislerinin dünyayı yönettiği yerde; duvarlarla çevrili bir bölge olan Vatikan şehrinde buldu.

Romanın elden gidişinden hemen önce, çaresiz durumda görünen papa, gücüne destek vermesi için bir Piskopos Genel Konseyi kurmuştu. Papa bu konseyle birlikte, gücünün sınırlarını tekrar genişletmek istemişti. Dizginleri aslında kimin elinde tuttuğu sorusu, Vatikan'da uzun bir süre yanıtsız kalmıştır. Rahatsız edici gerçek ise papalığın, havari Aziz Peter'in iki bin yıl önce hak ederek kazandığı gibi değil; 15. yüzyıl başlarından kalan bir Piskoposlar Konseyi geleneği sayesinde meşruluk kazanmış olmasıydı. O dönemlerde üç papa vardı. Bu, sanki birbirlerinden nefret etmek için bir araya gelmiş bir 'papalık üçlemesi' gibiydi. Hepsi de Kilise üzerinde sınırsız otorite sahipliği talep ediyordu. Sonuçta bu gülünç durum, meşru otoriteyi elinde tutmak isteyen piskoposlar tarafından çözüldü. Papalar, piskoposların fazileti sayesinde otoritelerini ele aldılar. Buna göre, her papa sınırlandırılmıştı. Yapacakları büyük değişiklikler için artık onay almaları gerekiyordu.

En büyük değişiklikleri yapmak isteyen Papa IX. Pius'tu; 'Yanılmaz' ilan edilmeye kararlıydı. Bu sayede inananlar üzerinde eşi görülmemiş bir güce sahip olabilecekti. Fakat, bu hedefine ulaşmak için hilekarlıklar yapmak zorunda olduğunu biliyordu. Bu nedenle, 1869 yılı sonunda Birinci Vatikan Konseyi toplandı. Bu konseyin gerçek amacı, üçü kardinal ve hepsi engizisyon üyesi olan, güçlü adamlardan meydana gelmiş küçük bir grup tarafından gizli tutuldu. Konseyin hiçbir belgesinde, papanın yanılmazlığı' konusundan bahsedilmedi. Bu arada piskoposlar da toplanmış ve kendilerini, güç taktiklerine konu olmuş vaziyette bulmuşlardı. Gizli oyların ve karşıt fikirliliğin bedeli hemen ortaya çıktı: Karşı fikirli bir piskoposun başına gelebilecek şeylerin arasında en iyimseri, Vatikan'dan aldığı maaşı kaybetmekti. iki ay sonra, papanın yanılmazlığı konusu konseyin gün-

demine sunuldu. Piskoposların çoğu şaşırđı, şoke oldu ve hatta öfkeye kapıldı. Ayağa kalkıp, önergenin aleyhinde konuşan Kilise liderlerinin bir kısmı gözaltına alındı. Bir kısmı ise kaçmak zorunda kaldı. Gözdağı verilmiş olmasına rağmen, piskoposların sadece yüzde 49'u 'papanın yanılmazlığı' 'nm kabulü için oy verdi. Sonunda, 18 Temmuz 1870'te oy çokluğu sağlandı ve papa yanılmaz' ilan edildi. Papaya bu tanrısal unvanın verilmesinden iki ay sonra, italyan birlikleri Roma'ya girdi ve papanın tanrısallığını Vatikan duvarlarıyla sınırladı.

Papa'nın yanılmazlığı'; Vatikan'ı, özellikle incil'le ilgili eleştiriler ve arkeolojik keşifler gibi yüzleşmek zorunda olduğu meydan okumalara karşı koruyan bir doktrindi.

ÖTE YANDAN, MODERNİSTLERİN AMACI oldukça farklıydı. Onlar araştıran ve akademik buluşları ışığında, Kilise dogmalarını düzeltmek isteyen kişilerdi. Araştırmalarının ortaya çıkardığı tarihsel kanıtlar, Kilisenin yarattığı ve sürdürdüğu gizemlerin -özellikle İsa hakkındaki gizem gibi- açığa vurulmasına yardımcı oluyordu. Ayrıca modernistler, Vatikan'ın merkezileşmesine de ciddi şekilde karşı çıkıyorlardı. Modernist hareket, bu sefer Paris'te büyük güç kazanmıştı. Paris'teki Aziz Sulpice Papaz Okulu'nda 1852'den 1884'e kadar müdürlük yapan, liberal ırlandalı ilahiyatçı John Hogan çok sevilir ve okuldaki modernist çalışmalar için öğrencileri cesaretlendiriyordu. Rahip Lilley onu, modernizm üzerinde, gerçekten tek başına sözünü geçirebilen büyük bir insan olarak görüyordu. Hogan'ın öğrencilerinin birçoğu, Paris'teki Katolik Enstitüsü'nün direktörü ve önde gelen modernisti olan Asurolojist ve İbranice uzmanı Peder Alfred Loisy'nin konferanslarına katılıyordu.

Başlangıçta, Vatikan bu konuda umursamaz görünüyordu. Yeni papa XIII. Leo (1878'de seçilen ve 1903'e kadar

görev yapan), uzmanların Vatikan arşivlerine girmesine izin vermek konusunda, kendisinden bir Roma imparatoru kadar emindi. Fakat uzmanların bu arşivlerde neleri keşfedeceğinin ve Kilise doktrinlerinin bunlara cevap vermek zorunda kalacağını farkında bile değildi. Nitekim kısa bir zaman sonra uzmanlar, Kiliseyi temelden tehdit altında bırakacak duruma gelmişlerdi. 1903'teki ölümünden kısa bir süre önce, Papa XIII. Leo sebep olduğu zararı telafi etmek istedi. 1902'de, ilahiyat uzmanlarının çalışmalarını gözlemleyebilmek ve onların Kilisenin öğretilerinden uzaklaşmadıklarından emin olabilmek için, 'Papalık Kut-sal Kitap Komisyonu'nu yarattı. Engizisyonla yakın ilişkileri olan bu komisyon, aynı kardinal tarafından idare edilmekteydi.

Ortaya çıkan tehlike, Peder Loisy tarafında şöyle dile getiriliyordu: "İsa, Krallığın gelişini ilan etti; fakat gelen Kilise oldu." Peder Loisy'nin inandığı şey; Kilisenin İsa tarafından kurulduğu, onun bir bakireden doğumu, tanrısal oğul ve gerçek tanrı oluşu gibi kabul edilebilmesi olanaksız görülen Kilise dogmalarının, tarihi bilim düzeyine taşıyabilmiş araştırmacı kişilerin olduğu bu zamanda, varlığını daha fazla devam ettiremeyeceğiydi.

Önde gelen İngiliz modernist George Tyrell, Vatikan'ın hız kesmeden ilerleyen otokratik yetki anlayışına karşı çıkıyordu. Ona göre; 'Kilisenin, resmi bir Gerçeklik Enstitüsü olarak yapabileceği hiçbir iş yoktu.'⁵ Elbette Kilise de kendi rolünü oynamalıydı.

Modernistler, Kilise ve Papaya rahatsızlık verici, küstah bir soru sordular: Bilim, herhangi bir konuda Kilisenin inançlarına aykırı bir sonuca vardığında ne yapılmaydı . Kilisenin bu direkt meydan okumalara verdiği kar-Şuık, dogmalarının duvarları arkasına 'saklanmak'; geri çekilmek oldu. Yine de hâlâ onlara göre, sonucu her ne olursa olsun, Kilise her zaman ve her konuda haklıydı.

1892'DE HOGAN'IN TAKİPÇİLERİ, Aziz Sulpice Papaz Okulu'ndaki öğrencilere, modernist Alfred Loisy'nin seminerlerine katılmaya son vermelerini emretti. Bir sonraki yıl Loisy, Katolik Enstitüsü'ndeki öğretmenlik görevinden atıldı ve sonunda aforoz edildi. Gerçekte, Vatikan birçok modernisti aforoz etmiş ve kitaplarını kara listeye almıştı. 1907'de Papa X. Pius, modernizmin günah olduğunu resmen ilan etti. 1 Eylül 1910'da, artık bütün rahiplerin ve Katolik öğretmenlerin, modernizme karşı çıkacaklarına dair ant içmeleri gerekiyordu. Dışarıda sürekli değişen dünyanın, kendilerinin narin teolojik hassasiyetlerine dokunmayacağından emin olmak için, ilahiyat fakülte ve kolejlerindeki öğrencilerin gazete okumaları da yasaklandı.

1892'de örtüler inmeye başlamadan önce, Aziz Sulpice Papaz Okulu'ndaki atmosfer oldukça heyecan vericiydi. Bu merkez, merak ve keşiflere açık bir öğrenim yeri idi. Yeni tercüme ve arkeolojik keşifler değerlendiriliyordu. Burası Paris'teki, Rahip Lilley'in isa'nın M.S. 45 yılında hayatta olduğuna dair tartışılmaz kanıtlar içeren belge veya belgeleri incelemek üzere çağrıldığı yeri. Bu seviyedeki analitik bir eğitime şahitlik eden Lilley de, Vatikan'ın bu denli baskıcı dogmatik yapısının daha ne kadar devam edebileceğini merak ediyor olmalıydı. Kuşkusuz bu keşifler karşısında, kısa bir zaman sonra Vatikan'ın, bağımsız uzmanlığa kapılarını kapatacağını da tahmin ediyordu.

Biz, isa'nın M.S. 45 yılında hayatta olduğu hakkındaki bu hikayeyi ilk duyduğumuzda, aklımıza Romalı tarihçi Suetonius'un garip ifadeleri geldi. O, Roma imparatoru Claudius (M.S. 41-54) hakkında şöyle yazıyordu: "Roma'daki Yahudiler, Hristos'un (Chrestus) kışkırtmaları yüzünden huzursuzluk yaratıyorlardı ve bu yüzden imparatorun emriyle şehirden atıldılar." Hakkında yazdığı konu, M.S. 45 civarında gerçekleş-

misti. Hristos, belli ki o dönem Roma'da yaşamış bir kişiydi. Merak ettik: Bu kişi 'Hrist' (İsa) olabilir miydi? Göz önünde bulundurmamız gerekir ki; Hristos, Grekçe bir tercümedir. Bu isim, aslında İbranice'de, kutsanmış kral anlamına gelen *ha-mashiah'dan* kök alır. Fakat o dönemde, İbranice'den daha fazla konuşulan Aramice'deki karşılığı, *meshiha'dan* Grekçe ye geçmiştir.

Peki, Roma'da böyle bir Mesihsel karakter var mıydı ve eğer öyleyse, neden Yahudiler ayaklanıyordu? Kışkırtıcının cesaretlendirmesiyle, Romalıları mı yoksa kışkırtıcıya karşı mı saldırılırdı? Ya da daha garip bir şekilde bu kışkırtıcı, Yahudileri kendi aralarında birbirlerine karşı kışkırtıyor olabilir miydi? Yazık ki; Suetonius, bize isyancıların amaçları ve kime karşı çıktıkları hakkında bir bilgi vermiyor. Biz yine de İsa'nın, Paul gibi aslında Roma'da mı yaşamını sürdürdüğünü merak ettik.

Seutonius, kayıtlarını 2. yüzyılın başlarında tutmuştu ve birkaç yıl boyunca Roma imparatoru Hadrian'm (117-38) baş yazıcısı olmuştu. Roma resmi arşivlerini o tutuyordu ve kütüphanelerin kontrolü onun elindeydi. Bütün imparatorluk dokümanlarına ulaşabildiği gayet açıktı ve bu yüzden onun raporlarına kesin gözüyle bakabiliriz. Peki gerçekte 'Hristos' kimdi? İşte bunu kimse bilmiyor.

BİR ZİYARETÇİ, 1890'LARIN BAŞLARINDAKİ o provokatif günlerde Aziz Sulpice'taydı: Rennes le Chateau'nun papazı Abbe Saunier. Hikaye, Saunier'nin kilisesinin onarımı sırasında keşfettiği belgelerle bağlantılıydı. Bu belgeleri piskoposuna göstermesinden sonra, Aziz Sulpice Papaz Okulu'nda uzmanlarla bir randevu ayarlanarak, Paris'e gitmesi emredildi. Bu, 1891'de oldu. Saunier Paris te üç hafta kalmış. Geri döndüğünde, tepedeki kasabaya bir yol yaptırmaya, kiliseyi boyatmaya ve tekrar dekore edilmesine; lüks bir villa, gösterişli bir bahçe ve çalış-

malarını içinde rahatça yapabileceği bir kule inşa ettirmesine yetecek kadar ciddi bir zenginliğe ulaşmış.

Saunier'e'nin belgeleri, Rahip Lilley tarafından görülen ve tercüme edilenlerle aynı olabilir miydi? Ya da Saunier'e'nin aniden zengin oluşu, bu buluşu sayesinde olabilir miydi? Bartlett'in böyle düşündüğü kuşku götürmez bir gerçek. Ve eğer bu doğruysa, Rennes le Chateau'daki kilisenin duvarında bugün hâlâ duran garip resmin ne anlama geldiği kolayca açıklanabilir: Bu resimde, Abbe Saunier'e'nin inançlarına zıt düşen bir gariplik vardır.

Rennes le Chateau'daki köy kilisesi küçük olmasına rağmen, içi Kral II. Lui'nin Bavyera Şatosu'ndan daha öte bir gotik tarzıyla dekore edilmiştir, içi resimler ve renklerle doludur. Araştırmacılar, Saunier'e'in simgelere yerleştirdiği ipuçlarının anlamlarını çözmek için yıllarını vermişlerdir. Fakat çok belirgin olan tek bir resim vardır. Hiçbir gizem ve sembol içermeyen anlaşılır bir resim.

Bütün Katolik Kiliseleri gibi, burada da duvarlarda kabartmalı haçlar ve isa'nın yargılandıktan sonra, Golgota'ya giden yol boyunca yürüyüşünü tasvir eden bir dizi resim vardır. Bunlar derin düşünceye dalma ve ibadet amacıyla kullanılır ve inananlar için, isa'nın dirilişine götüren bir çeşit harita gibidir. Rennes le Chateau'daki kilisenin duvarlarındaki standart kabartmalar, Toulouse'deki bir firma tarafından yapıldı ve aynı firmanın başka kiliselerde de kabartma resimleri vardır. Ancak bunlar, diğerlerinden önemli bir noktada farklılaşmaktadır. Örneğin; resimlerin birinde, İsa'nın arkasında çocuklu bir kadın durmaktadır. Çocuk, iskoç kareli kumaşından yapılmış bir kaftan giymektedir. Diğerleri de en az o kadar gariptir. En ilginç ise 14. bölümdedir. Bu, geleneksel olarak isa'nın dirilişten önce kabre koyulmasını resmeden sonuncu bölümdür. Rennes le Chateau'daki resimlerde kabir ve hemen önünde üç figürün Mesih'i kabre konuşu çi-

zilmiştir. Fakat boyalı arka plan, olayın gerçekleştiği anın gece vakti olduğunu gösterir. Figürlerin ötesindeki gökyüzünde dolunay yükselmiştir.

Eğer dolunay yükselmişse, Yahudilerin Fısıh bayramı başlamış demektir. Bu anlamlıdır; çünkü hiçbir Yahudi, Fısıh başladıktan sonra ölü bir bedeni taşımaz; çünkü bu onu dini açıdan kirletir. On dördüncü bölümdeki bu sahne, iki önemli noktaya işaret edebilir. Bir; taşınan insan figürü hâlâ canlıdır ve İsa çarmıhtan sağ kurtulmuştur, iki; İsa kabre götürülmüştür, tam tersine gecenin karanlığında gizlice kabirden çıkarılıyordun

Rennes le Chateau'daki 14. bölümü tasvir eden resimle ilgili şunu önemle belirtmek gerekir ki; Abbe Saunier resmin başında durup, resmi kendi talimatlarına göre çizdirmiştir. O, görünüşe göre bize, İsa'nın çarmıhtan sağ kurtulduğunu bildiğini -veya en azından inandığını- söylüyor gibidir. Biz, 'Bunu Aziz Sulpice'ye gittiğinde öğrenmiş olabilir mi?' diye merak ettik. Acaba orada, Rahip Lilley'i Paris'e çağıran uzman grupla mı görüşmüştü? Eğer olayın bizim düşündüğümüz gibi gerçekleştiğini varsayarsak, bu iki sorunun cevabı da evet olur.

Yanıtlar ne olursa olsun -ve henüz bunu kanıtlayacak duruma ulaşamadık- 14. bölüm, bu kilisenin duvarında resmedildiği şekliyle, bir zamanlar Fransa kırsallanndaki bir papazın, kabul edilmiş dini bilgilere karşı gelen anlayışına hizmet etmektedir.

Saunier'nin inancında tek başına olduğunu düşünmek bize pek mantıklı gelmiyor. Bu yüzden bizce, diğer kiliselerde, belgelerde ve aynı kanaatte olanların yazdıkları yazılarda, kesinlikle başka ipuçları da olmalı. Peki onları bulmak, bu hikayenin doğruluğunu kanıtlamak için yeterli mi? İsa'nın çarmıhtan hayatta kalarak kurtulabilmesi için, nasıl bir infaz yöntemi uygulanmış olduğunu ve bunun ne anlama gelebileceğini de bilmemiz gerekmez

mi? İşte tam bu noktada, İncil'de konuyla ilintili anlatımlara da bakma zamanının geldiğini düşünüyoruz...

   

Kral İsa

 armıha gerilerek ölümün bir yanılgı olduğu fikri uzun süredir tartışılmaktadır: Kur'an-ı Kerim'de de bu bilgi yer alır. Fakat hileli bir idam tezgahı nasıl ayarlanmıştır? incil hikayelerine göre; havarilerden başka herkes, İsa yi  l  olarak görmek ya da en azından ondan kurtulmak istiyordu. Yahudi otoriteleri ve gürültülü kalabalıklar, öncesinde Romalıların da yaptığı gibi, sokaklarda toplanıp ondan kurtulmak istediklerini dile getirdiler. İncil'in aktardıklarının genel kabul görmüş yorumuna göre -ki bu sahne sayısız filmde de canlandırılmıştır- İsa, Yahudi halkın önünde yargılanmış, kalabalıklar onun çarmıha gerilmesi gerektiğini haykırmış, Pilate olaydan elini çekmiş; İsa daha sonra kendi  armıhını taşıyarak kızgın kalabalığın içinden idam edileceği yere doğru yürümüş ve sonunda Golgota -Kurukafa- denilen infaz meydanında, halkın önünde iki hırsızın arasında çarmıha  ivilenmiştir.

Eğer yargılanma sırasında veya infaz yerine doğru giderken kaçmayı denemiş olsaydı, bu hemen bildirilirdi, incil bize, Roma'nın onunla ilgilenmekten vazgeçtiğini aktarıyor: "Artık ne yaparsa yapsın."

40 İSA YAZMALARI

YAHUDIYE, İSA VE HİRİSTİYANLIK

- M. .4'ten İsa'nın doğumu; Matta İncili'ne göre (2:1).
- İ .4 Büyük Herod'un ölümü.
- M.S. 6 İsa'nın doğumu; Luka İnciline göre (2:1-7). Suriye Valisi Quirinius'un nüfus sayımı.
- M.S. 27-28 İsa'nın vaftizi (geleneksel tarih), İmparator Tiberius'un hükümdarlığının 15. yılı (Luka 3:1-23).
- M.S. 30 İsa'nın çarm.ıha gerilmesi; Katolik inancına göre.
- 1 35* Herod Antipas ve Herodias'ın M.S. 34'teki evliliğini takiben, Josephus'un tanıklığıyla
- M.S. Vaftizci Yahya'nın idam edilişi.
- M.S. 36 Fısıh-İsa'nın çarmıha gerilişi; Matta'nın zaman çizelgesine göre.
- M.S. 36-37 Paul'ün Sam'a qidis volunda din
- M.S. 44* İsa'nın kardeşi James'in idamı.
- M.S. 50-52 Paul, Corinth'te; ilk mektubunu yazar
- M.S. 61 Paul, Roma'da gözaltına alınır.
- M.S. 65* Paul idam edilir.
- M.S. 66-73 Yahudiye'de savaş. Vespasian yönetimi altındaki Roma ordusu Yahudiye'yi istila eder.
- M.S.55-120* İsa'dan bahseden Roma tarihçisi ve senatörü Tacitus'un yaşamı.
- M.S. 61-114* İsa'dan bahseden Genç Pliny'nin yaşamı.
- M.S. 115* vûntakya piskoposu Ignatius, Paul'ün mektuplarından alıntı yapar.
- 1 M.S. 117-138* Romalı tarihçi Suetonius 'Hristos' adlı bir kişiden söz eder.
- M.S. 125* Hristiyan İncilinin bilinen en eski örneği, Yuhanna 18:31-33, Rylands Papirüsü Mısır'da bulunur.
- M.S. 200* Paul'ün mektubunun bilinen en eski parçası, Chester Beatty Papirüsü Mısır'da bulunur.
- M.S. 200* En eski (hemen hemen) tamamlanmış İncil (Yuhanna'nın), Bodmer Papirüsü Mısır'da bulunur.
- M.S. 325 İznik Konsili, Roma İmparatoru Konstantin tarafından toplanır. İsa'nın tanrısallığı 3'e 217 oy çoğunluğuyla resmi bir dogma haline getirilir.

MAKABİLER VE HEROD

M.Ö. 401 Güney Mısır, Asvvan'daki Elephantine Adası'nda Yahudi tapınağının yeniden inşası tamamlanır.

M.Ö. 332 Büyük İskender İsrail ve Mısır'ı istila eder.

M.Ö. 323 İskender'in ölümü. Generalleri imparatorluğu böler: Mücadele dolu yılların ardından Ptoiemy Mısır'ı alır. Seleucis, Suriye, Mezopotamya ve İran'ı alır.İsrail ilk defa Ptoiemy tarafından yönetilir.

M.Ö. 170 Suriye'nin yöneticisi Antiochus Epiphanes, Yahudiye ve Mısır'ı işgal eder. Tapınağın yüksek rahibi III. Onias, diğer birçok hahamla beraber Mısır'a kaçır. Yahudi tapınağını Mısır'da yeniden inşa eder.

M.Ö. 159 Suriyeliler Yahudiye'yi ikinci kez işgal ederler. Tapınak yağmalanır.

M.Ö. 167 Suriyeliler tekrar bir işgalle Kudüs'te toplu katliam yapar ve Zeus Tapınağı'nı tekrar açarlar. Tapınak rahibi Mattathias (Hasmonean hanedanlığından) ve oğlu Suriyelilere isyan eder.

M.Ö. 166 Mattathias ölür. Oğlu Yahuda Makabi yönetimi devralır.

M.Ö. 150 Yahuda Makabi bozguna uğrar ve öldürülür. Kardeşi Jonathan yönetimi devralır.

M.Ö. 152 Jonathan, Kudüs'teki tapınağın yüksek rahipliğine atanır.

M.Ö. 143 Jonathan tutuklanır. Kardeşi Simon Yahudiye'nin yüksek rahibi ve yöneticisi olur.

M.Ö. 142 Romalılarla bağlantıları olan Simon'un yönetimindeki Yahudiye bağımsızlığını kazanır.

M.Ö. 134 Simon öldürülür. Oğlu John Hyrcanus onun yerine geçip, Yahudiye'nin yüksek rahibi ve yöneticisi olur. M.Ö. 104 Aristobulus, Yahudiye Kralı unvanıyla ülkeyi yönetir (Hasmonean hanedanından).

M.Ö. 103-76 Alexander Jannaeus, Yahudiye'nin kralı ve yüksek rahibidir.

M.Ö. 67-53 11. Aristobulus, Yahudiye'nin kralı ve yüksek rahibidir.

M.Ö. 53 Romalı general Pompey, Kudüs'ü alır.

42 ISA YAZMALARI

Fakat Yahudi otoriteleri, tutucu Sadukiler vazgeçmemiştii; onun ölmesini istiyorlardı, isa'nın az sayıdaki havarilerinden oluşan topluluk, onu koruyabilecek güce sahip değildi ve trajedinin gerçekleşmesini ümitsizce izlemek dışında yapabilecekleri bir şey yoktu. Şu hâlde, eğer onun kurtuluşu Romalı veya Yahudi yetkililerin işine yarayacak bir amaca da hizmet etmiyorsa, onu kurtarabilecek güce sahip başka kim olabilirdi? Böyle bir kurtuluşun imkansız olduğu düşünülebilir. Ve İncil hikayelerinde durup düşünmeye yetecek kadar imalar vardır. Durum, belirtildiği gibi açık değildir.

Öncelikli ve önemli olan konu, haça germenin ancak siyasi olan suçlarda infaz edilen bir ceza olduğudur. İncil'e göre Pilate, İsa'yı kalabalığa teslim etti ve halk, onun dinsel uyrışmazlığı nedeniyle idam edilmesi gerektiğini haykırdı. Yahudilerin, bu tarz bir haddi aşmaya karşı verdikleri ceza, taşlanarak ölüm cezasıdır. Haça germe ise Romalıların halkı kışkırtan, isyana teşvik ederek düzeni bozan anarşistlere karşı uyguladıkları bir cezalandırmadır. Bu çelişki bile tek başına, Incillerin olayı doğru şekilde aktarmadığını göstermeye yetiyor. Acaba olayların temelindeki gerçekleri mi bizden saklamak istediler? Belki de yanlış insanları suçlamaya çalışıyorlardı.

İsa'nın, siyasi suçtan dolayı idam edilmek istenmiş olmasından emin olabiliriz. Ayrıca İnciller ne derse desin, bu kararı verenlerin Yahudi yetkililer değil; Romalılar olduğuna da emin olabiliriz. Ve Incillerin, modern Hristiyanlar tarafından siyasi hareket önerileri hâlâ öfkeli, hatta tehlikeli ve mesaj dışı bulunan; İsa bölümünde anlatılanlar kesinlikle uydurulmuştur. Bugün araştırmalarını İngiltere'deki Manchester Üniversitesi'nde sürdüren Prof. Samuel Brandon'un, şu teolojik tahrifata dikkat çekmesinin üzerinden elli yıl geçmiştir: "Roma Valisi tarafından idam cezasının ilan edilip, Romalı görevliler tara-

findan infazın gerçekleştirilişı konusu, kimsenin konuşmadığı kesin bir gerçektir." Brandon devam eder:

Şurası kesindir ki; İsa ile ilgili hareket, en azından yönetime karşı gelmeyle benzerlik gösterdiği için; bu, Romalı yetkililerin onu hem bir devrimci olarak görmelerine hem de yargılamanın ardından idamına karar vermelerine sebep olmaya yeterlidir.

Aslında daha sonraki yıllarda Brandon, çok daha açık sözlü konuşmaya başladı. Kim bilir belki de, 'Tarihsel İsa'nın, yönetime karşı gelmek suçuyla Romalılarca idam edilişı gerçeğinden yola çıkarak, tarihin tekrar değerlendirilmesi gerektiği' savını reddedenlere öfkelenmişti. Bunun üzerine, konu hakkında şüpheye çok az yer bırakan yazılar yazdı.

Dolayısıyla konuyu sadece dini karmaşalarla değil; bir de siyasi entrikalarla değerlendirmek gerekecekti. Bugün bile bütün mayınlar temizlenmiş değildir.

İDAM CEZASININ ACIMASIZ İNFAZINI bir kenara bırakarak, İsa'nın ölümünden Romalıların sorumlu tutulduğuna ve İsa'nın Yahudilerin öğretilerine karşı çıkmasından çok hükümete karşı suç teşkil edecek eylemler gerçekleştirdiğine dair İncillerde bölümler olup olmadığını merak etmeye başlıyoruz.

Yanıt: Bu bölümler kesinlikle vardır. İncil'in İngilizce tercümelerinde, İsa'nın 'hırsız' olarak tanımlanan diğer iki adamın arasında çarımıha gerildiği anlatılır. Ancak orijinal Grekçe metne bakıldığında, onlara hırsız değil; -kanunsuz, haydut, eşkıya gibi anlamlara gelen- *Lestai* denildiği görülür. Bu sözcük aynı zamanda, kendilerini Yahudiye'yi Roma işgalinden kurtarmaya adanmış, Yahudiyeli Özgürlük Savaşçıları 'Zelotlar' için de kullanılıyordu

(Matta: 27:38).° Romalılar ise onları terörist olarak görüyordu.

Zelotların tek hedefi sadece siyasi yer kapmak değildi. Gizli bir hedefleri daha vardı: Süleyman Tapmağı'nda hizmet veren din adamlarının ve özellikle o dönem Herod takipçisi idareciler tarafından belirlenen Yüksek Rahibin meşrutiyetini engellemek." Onlar, Musa'nın kardeşi, 'Harun'un oğulları' olan rahipler istiyordu. Bu rahipler, İsrail'in ruhban sınıfını kuran ve ilk yüksek rahip olan Levi'nin kavminden olmalıydı. 'Harun'un oğulları', eski israil'de meşru haham neslini tanımlamak için kullanılan bir terim haline gelmişti.

İsa'nın, Golgota'da iki Zelot mahkumun arasına yerleştirilmesi, görüldüğü gibi, Romalı otoritelerin aslında isa'yı bir Zelot olarak kabul ettikleri gerçeğine işaret eder. Tıpkı, Pilate tarafından ilan edilen bir bayram affı sonrası salıverilen, mahkum Barabas gibi. Bu mahkum incil'de Grekçe */estes* sözcüğüyle tanımlanıyor (Yuhanna 18:40). Gerçekten İsa'nın etrafında birçok Zelot varmış gibi görünüyor.

Bu gözlem, aynı zamanda İsa'nın havarileri için de geçerlidir: İncil'de geçen havarilerden biri Simon Zelot olarak anılıyor (Simon *xeloten*); Zelot (olan) Simon (Luka 6:15). Ayrıca, Zelot hareketinin içinde muhaliflerini öldürmek için hançer *-a sica-* taşıyan ve adına *Sicarii* denilen pis bir suikastçı gurubundan bahsedilir: *Yahuda İskariyot aslında* bir Sicarii'dir. İsa'nın Gethsemane'nin bahçesinde tutuklanışının öncesindeki olaylar düşünüldüğü zaman, onun aslında bir Zelot militanı olduğuna dair işaretler de daha ankımlı hâle gelecektir. Luka'nın inciline göre, isa ve havariler bir araya geldiğinde. Isa onlara savaşmak için hazır olmalarını söyler: "kılıcı olmayan kıyafetini satın bir tane alsın." Ona, iki kılıçları olduğunu söylerler. "Bu yeterli!" diye karşılık verir İsa (Luka 22:36-38). Burada İsa, Roma yönetiminden

kurtulup özgür olmak isteyen, hiddetlenmiş Yahudiyelilerin sözleriyle tarif edilmektedir. Eğer bunun bir anlamı olmadığı düşünülürse, daha bunun gibi birçok metni de görmezden gelmek gerekecektir.

Bütün bunlar, Roma karşıtlarına bir ibret olsun diye, İsa'nın çarmıha gönderildiğine işaret etmektedir, iddialara göre; Pilate bu işten elini eteğini çekmişti. Ancak, çarmıhın üzerine YAHUDİLERİN KRALI diye yazılması için ısrar etmesi, bu konuda çok net hükümleri bulunan Roma yasalarından da açıkça yararlandığını göstermektedir. Pilate'nin görevi açıktır: İsa'yı çarmıha germek ve bunu yapmak zorundadır. Pilate, bunu yaptığı yere haç işaretini yerleştirerek de, olayların kontrolü altında olduğunu herkese göstermiştir.

O hâlde şu soruya yanıt vermek gerekiyor. Eğer İsa, başkasıyla yer değiştirilerek ya da kurtarılacak, bir şekilde çarmıhtan sağ indirilmişse, bunu kimin yardımıyla başarmış olabilir? Romalıların mı? Kesinlikle hayır! Romalılar neden Yahudiye üzerindeki hakimiyetlerine karşı çıkan birini kurtarmış olsunlar ki? Tapınağın başrahipleri mi? Onlar da olamazlar, çünkü İsa onların otoritelerini çok eleştirmişti. Bu durumda, yardım sadece Zelotlardan gelebilirdi.

M.Ö. 37, HEROD Kudüs'ü ele geçirmişti. Yahudiye'nin yerlisi değildi; ancak Idumaea denen, Yahudiye'nin güneyindeki bir bölgeden geliyordu. Çok yetenekli bir asker ve yönetici olmasının yanı sıra Herod, bir caniydi. Arkadaşı Markus Antonyus, Kudüs'e götürmesi için ona büyük bir Roma ordusu vermişti; ancak bu koca orduyla bile, şehrin direnişini kırmak için beş ay sürecektir uzun bir kuşatma yapması gerekecekti. Üstünlüğü kazanır kazanmaz Herod, kırk beş Hahamlar Yüksek Meclisi üyesini idam ettirmiş ve böylece onların tüm etkisini yok etmişti. Ayrıca Yahudi kralların sonuncusu olan Antigonus'u da

tutukladı ve Markus Antonyus'un yanına, Antakya'ya gönderdi.'Böylece, orada Yahudi Kralın uygun bir biçimde kafası uçuruldu. Herod, onun yerine kral oldu ve 'Büyük Herod' unvanını aldı.

Herod, Yahudi kraliyet soyunun bütün üyelerine karşı derin bir düşmanlık beslemişti, içindeki öfke öyle büyüktü ki; bir kraliyet prensesiyle evlenmesine rağmen, onun kardeşi olan yüksek rahibi, Eriha'daki sarayının yüzme havuzunda boğdurabilmişti. Herod, sonradan kraliyet soyundan olan karısını da öldürttü. Ayrıca, bu evliliğinden olan iki oğlunu da idam ettirdi. Aslında hükümdarlığı sırasında, İsrail kraliyet hanedanlığının kalan tüm aile fertlerini, zamanı geldikçe sırasıyla idam ettirmişti. Yahudiler için yaptığı belki de en önemli *iyilik* sajalabilecek, Kudüs Tapınağını inşa ettirmek bile, Herod'un içindeki nefreti gizleyememişti. M.O. 4 yılındaki ölümünden önce yaptığı en son iş, iki Ferisi'nin diri diri yakılma emrini vermek olmuştur -Fe-risiler, Herod'un talimatıyla tapınağın duvarı üzerine yerleştirilmiş olan altın Roma Kartalı'nı oradan indirmişlerdi-.

Bu dönemin olaylarını tek kaydeden kişi Yahudi tarihçi Josephus'tur. Onun aktardığına göre, Herod'un ölümünü takiben 'halk' Kudüs'teki tapınağın - Herod'un tayin ettiği- en yüksek rahibinin görevden alınmasını ve daha dindar, daha saf birinin yüksek rahip olmasını talep etti. Bu, Yahudi halkının büyük bir çoğunluğunun olaylarla derin bir ilgilileri olduğunun ilk belirtisidir. Bu husus, o dönemin bütününe anlayabilmemiz açısından da oldukça önemlidir. Ancak bu 'ilgili insanlar' gerçekte kimlerdir?..

Josephus, o dönem Yahudilikte üç farklı bölünme olduğunu söylüyor: Ferisiler, Sadukiler ve Esseniler. Saduki-ler Tapmaktaki faaliyetler için maddi destek sağlıyor ve rahiplerin günlük masraflarını karşılıyorlardı. Yüksek rahip onların safındaydı. Ferisiler, Yahudi geleneklerine çok bağlıydılar. Eski bilgiler tarafından hazırlanmış yasaları

topluyor, gündelik işlere ise çok önem vermiyorlardı. Komünal bir yaşam süren Esseniler, Josephus'un çalışmalarının kimi yerlerinde Herod yanlısı kimi yerlerinde Herod karşıtı; bazı bölümlerde savaş yanlısı bazılarındaysa barış yanlısı olarak anılıyordu. Bunlar modern uzmanların kafasını oldukça karıştırmıştır. Esseniler, Yahudi yasalarına bağlılığın tipik bir örneği olsalar da Josephus'un belirttiğine göre; Romalıların büyük işkenceleri altında bile Musa'ya küfretmeyi ve yasalarının prensiplerine karşı çıkmayı reddetmişlerdir. Onlar ayrıca Josephus'un yazdığına göre; 'Greece'in (Yunan) Oğulları'na çok benzeyen bir doktrini savunuyordu: Pisagorcular ve sonradan çıkan Platoncular, insan görünümündeki ölümlü bedenlere yerleşmiş ölümsüz ruhlar olduklarına inanıyorlardı.

Sonraki çalışması olan *Antiquities of the Jews (Yahudilerin Kalıntıları)*'nda. Josephus bunlara dördüncü bir grup ekledi: Zelotlar.

Yeni bir yüksek rahip isteyenler, sadece entelektüel bir karşı çıkış sergilemiyorlardı. Değişimin gürültüsü, Herod'un hafta boynunca süren yasının bitiminde duyuldu. Oğlu Archelaus yeni kral olma beklentisi içindeydi. Fakat bu karar, Augustus Sezar'ın elindeydi.

Archelaus, taleplerini dile getiren dışarıdaki öfkeli kalabalığın gürültüsünü duyduğunda, Roma'ya gidişinden önce geldiği Tapınaktaki büyük cenaze ziyafetinin tam ortasındaydı. Bu yaygaraların ana odağındaki 'yüksek rahip' de ziyafette hazır bulunuyordu. Bu gürültülü gösteri Archelaus'u kızdırmıştı; fakat ateşi körüklemek istemiyordu. Bu yüzden, ordu kumandanını Tapınakta toplanan kalabalığı yatıştırmak için görevlendirdi. Yaklaşan Fısıh Bayramı için şehir dışından gelen birçok insanın da aralarına katılmasıyla giderek büyüyen bu kalabalık, yetkilinin konuşmasına bile fırsat vermeden onu taşlamaya başladılar. O da hemen oradan kaçtı.

48 İSA YAZMALARI

Archelaus, kendi hayatı için endişe ederek, hemen paniklemiş olmalı; çünkü o andan sonra işler büyük bir hızla kötüleşmeye başlamıştı. Archelaus, hızlı davranarak, bir kohent birliğinin Tapınağa girmesi ve değişim isteyen bu kalabalığın liderlerini tutuklaması için emir verdi. Bu oldukça büyük bir kuvvetti: Kohent, Roma ordusundan tam bin iki yüz asker demekti. Büyük bir belanın kapıda olduğu açıktı ve Archelaus o anda yapabilecek fazla bir şey olmadığını anlamıştı. Nitekim planı da işe yaramamıştı. Kalabalık birdenbire ortaya çıkan silahlı kuvvetleri görünce, daha da öfkelenip, onlara taşlarla saldırdı. Josephus bize, askerlerin çoğunun öldürüldüğünü ve komutanın bile ağır yaralandığını hatta ölümden döndüğünü bildiriyor. Belli ki; bu, o 'topluluğun' sadece 'daha dindar ve daha saf bir yüksek rahip isteğiyle ayaklanmadığına; aynı zamanda gayet ciddi, organize olmuş, savaşıma ve inançları için ölmeye hazır olduklarına işaret eden büyük bir savaşı.

Kalabalık askerleri bozguna uğrattıktan sonra ibadet için Tapınağa yöneldi. Bunu fırsat bilen Archelaus, bütün ordusunu harekete geçirmek için emir verdi. Piyadeleri Kudüs sokaklarına saldırırken, süvarileri de şehir merkezinin dışındaki yerleşim birimlerine saldırdı. Öyle görünüyor ki; bu durum, Josephus'un bizlere kabul ettirmeye çalıştığı gibi, sadece bir yüksek rahip ataması için öfkeli bir kalabalığın yarattığı bir isyan değildi. Nedense Josephus, Tapınakta başlayıp Kudüs sokaklarında büyük ve kanlı bir savaşa dönüşen bu isyanı pek önemsemiyordu. Burada Josephus'un olaylara hangi açıdan baktığı oldukça açıktır. Artık onun olayları anlatırken kullandığı kötileyici terimleri de göz önünde bulundurarak, Archelaus'un ve Romalıların tarafını tuttuğundan emin olabiliriz.

Savaş, büyük çoğunluğu Tapınıktakilerden oluşan birkaç bin sivilin ölümüyle son bulmuştu. Hayatta kalanlar, kaçarak komşu tepelere iltica ettiler. Cenaze ziyafetinin

bu şekilde sonlanmasının ardından, Archelaus vakit kaybetmeden Roma'ya doğru yola çıktı. Bu arada kardeşi Antipas yönetimi ele aldı ve tahta çıktı.

Archelaus Roma'da kendi meselesini imparatora anlatırken, Yahudiye'de çok daha büyük bir isyan çıkmıştı. 'Hamursuz Bayramı'nın arefe gününde (Şavuot; Hamursuz Bayramı Yani Fısıh'ın on beşinci günü) büyük bir kalabalık. Roma üslerini kuşatma altına aldı. Savaş, bütün Kudüs'e yayılmıştı. Kraliyet cephanelerini ele geçirip silah gücünü artıran Celileli lider Yahuda'nın ilk ortaya çıktığı M.O. 4 yılında Celile, Yahudiye'deki olayları da başlatan grup gibi ciddi şekilde örgütlenen isyancı grupların yetişme yeri gibi görünüyordu. Aynı tarihlerde Herod'un, Jericho'daki sarayı da ateşe verilmişti. Bu siyasi hareket, suda boğulan eski yüksek rahibin intikamının alınması olabilir miydi? Bu fikir akla çok yatkın görünmektedir. Mümkün olan en hızlı şekilde hareket eden Romalılar üç lejyon, dört alay süvari ve beraberinde birçok yardımcı kuvvet toplayarak karşı atağa başladı. Sonunda en az iki bin Yahudi ve direnişin bütün liderleri çarmıha gerildi -tabii ki yönetime karşı çıkmaktan dolayı-.

Bu arada aynı yıl imparator Augustus Sezar, Yahudiye'yi, Herod'un oğulları arasında paylaştırmaya karar verdi. Oğulları kendilerine verilen toprakları Sezar'a bağlı olarak ancak geniş yetkilerle yöneteceklerdi. Krallığın Yahudiye ve Samaria'yı içine alan en zengin yarısını vali unvanıyla Archelaus'a verdi. Kalan toprağı da ikiye bölerek, oğulları Philip ve Herod Antipas arasında paylaştırdı. Herod Antipas Celile'yi aldı, Philip'e ise, Celile'nin kuzeyindeki ve doğusundaki topraklar verildi.

Burada belirtilmesi gereken iki nokta var: Birincisi; Josephus saf ve dindar bir yüksek rahip talebinin başı boş, Fısıh için şehre inen gruplardan geldiğini söylüyordu. Oysa çarpışmanın ve Kudüs'teki muhalefetin boyutları dikka-

te alındığında bunun *iyi* örgütlenmiş, iyi yönetilen bir topluluk olduğu açıktır. Oraya kasten gelmiş ve bela çıkarmak için Tapınağı özellikle seçmiş görünüyorlar. Bu, akla iki soru getiriyor; Kimdi bu insanlar ve böylesi bir derin tutkuyla saf ve dindar bir yüksek rahip istemeleri neyin göstergesiydi?

Görülen odur ki; Isa aslında tüm bu olayların, toplumsal koşulların içinde bulunduğu bir zamanda -M.O. 4 yılında- dünyaya gelmiştir. Çoğu kaynağa göre; Herod öldüğünde. Isa aşağı yukarı iki yaşındadır. Bu durumda emin olabiliriz ki; o, Herod'un nefret edilen hanedanlığından kaynaklanan ıstırapların oluşturduğu bir alt yapının ve yozlaşmanın tam ortasında doğmuştur. Doğum yeri Yahudiye'deki Beytüllahim olsa da Matta (2:22-23), isa'nın çocukken Celile'deki Nazaret'e götürüldüğünü kaydeder. incil kaydında geçen uzun süreli sessizliğin ardından, isa'nın Celile'den çıkıp Vaftizci Yahya'ya gittiği ve vaftiz olduğu söylenir. Ve en az iki tanesi Zelot olan havarileri ni Celile'den toplar. Anlaşılan o ki; Celile bir isyancı ya tağıdır ve büyük asi grupların lideri Yahuda da buralıdır. Peki, isa'nın bu siyasi başkaldırı gruplarıyla, isyan için bir araya gelen kalabalıklarla ilgisi nereden gelmektedir? O, ileride onların lideri mi olacaktı? ipuçları bir kez daha Josephus'tan geliyor.

JOSEPHUS'UN TARİF ETTİĞİ MUHALEFET, onun için rahatsızlık verici bir gruptu ve aslında 'eylem' diye küçümsediği hareket, giderek daha geniş bir ölçek kazanmaya başlamıştı. Josephus, aynı zamanda bu muhalefetin Kudüs'te yapılan kıyımdan sonra bile ortadan kalkmadığını belirtir. Zamanla da daha kötüye gittiğini söyler. Tapınak isyanını büyük bir orduyla bastırmaya çalışan Archelaus öyle acımasızca hükmediyordu ki; Sezar on yıl sonra onu Fransa'daki Viyana'ya sürdü. Archelaus'un

toprakları da, Yahudiye eyaleti olarak direkt Roma tarafından yönetilmeye başlandı. Philip ve Herod Antipas kendi tetraşilerini yönetmeye devam ederlerken; Coponius, Archelaus'un topraklarını yönetmek için atanarak, Roma'dan bir kıyı şehri olan başkent Sezarya'ya gönderildi. Seyahati sırasında yanında Suriye Valisi Ouirinius da vardı. Roma, bölgeler hakkında net bir bilgi sahibi olmak istiyordu. Ouirinius, tüm ülke genelinde yapılacak bir nüfus sayımını üstlendi. Bu nüfus sayımı hiç de hoş karşılanacak bir durum değildi. Tarih M.S. 6 idi. Sorun çıkması kaçınılmazdı.

Celileli Yahuda bir ayaklanma başlattı. Romaya vergi veren herkesi korkaklıkla suçladı. O, Yahudilerin, imparatoru bir efendi olarak kabul etmeye karşı çıkmalarını istiyordu ve tek bir efendi olduğunu, onun da tanrı olduğunu söylüyordu. *Bu vergi sorunu, kimin Yahuda'ya karşı kimin de yanında olduğunu da bir bakuna ortaya çıkaracaktı.* Aynı zamanda Josephus, düşünmeden ilk hareket edenlerin sicariiler olduğunu kaydediyordu. Onlar Josephus'a göre bütün şiddetin ardındaki ayrılıkçılardı. Josephus, Celileli Yahuda'nın bu grubu kurduğunu veya onlara liderlik ettiğini ima ediyordu ve kayıtlarından anlaşıyor ki; onlardan açıkça nefret ediyordu. Onları, politikalarını 'barbarlık ve açgözlülüklerini' gizlemek için kullanmakla suçluyordu.

inanılmaz bir şekilde. Yeni Ahit'te Yahuda hakkındaki bir söylem bu profili doğrulamaktadır: "Ayağa kalktı Celileli Yahuda vergi günlerinde ve çekti peşinden herkesi; mahvoldu da..." (Elçilerin İşleri 5:37). Josephus ayrıca Yahudayı ve başka bir savaşçı olan Ferisi Zadok'u, Yahudiliğe; Sadukiler, Ferisiler ve Essenilerden sonra dördüncü bir grup daha eklenmesinden sorumlu tutar. Zelotlar, sadece Josephus'un tarih kayıtlarında ortaya çıkar; başka hiçbir Romalı yazar onlardan bahsetmez ve Josephus bile onlardan isteksizce bahseder. Onları *Lestai* (kanunsuzlar)

diye anmak yerine, *Sicarii* (hançer adamlar) olarak anmayı tercih eder.

Bu da Yeni Ahit'teki Elçilerin İşleri Kitabı'nda belirtilir. Paul, Yunanistan'da ve Roma şehirleri Tarsus, Antakya, Corinth ve Efes'te yıllarca vaaz verdikten sonra geri dönmüş; Kudüs'te James ile görüşürken yaptığı bir konuşmada 'yasanın destekçisi' olan binlerce Yahudiden söz etmiştir (Elçilerin İşleri 21,20). Yine *aynı* kitapta (Elçilerin İşleri 21-38), başka bir dikkat çekici ifade kullanılır. Kitapta anlatıldığı üzere Paul, Romalılar tarafından 'dört bin katil'e liderlik etmekle suçlanır ve sonra da tutuklanır. Ancak orijinal Grekçe metne baktığımızda, 'katiller' terimi hiç de metnin söylediği şey değildir. Aslında Paul dört bin sicarion'a -sicarii- liderlik etmekle suçlanmaktadır.

'Zelotlar' ve 'katiller' tanımlamalarına karşın ve hatta belki bunlar yüzünden geriye, sormamız gereken bir soru daha kalıyor: Romalılara hizmet etmektense ölmeyi tercih eden bu Yahudiler kimlerdi? Tekrar Josephus, bizi bunların düşünmeden hareket eden bireylerden oluşan küçük eylemci bir grup olduğuna inandırmaya çalışır. Başkaldırılarıyla ilgili tuttuğu kayıtlara göreyse; onlar öfke, kuvvet ve azımsanamaz bir insan gücüyle savaşımıştır. Doğal olarak tersini söylemesi, bizlere bu çelişki yüzünden onun doğru söylemediğini gösterir. Bunlar, belli ki onun kabullenmek istediğinden çok daha ciddi oluşumlardır. Bunlar, bizim hikayemizin anlaşılabilirliği açısından oldukça önemlidir.

O hâlde Josephus'un, Zelotlardan bu kadar çok nefret etmesinin temelinde ne yatıyor olabilirdi? Onun kariyerine bir bakış, bunu kolayca anlayabilmemizi sağlar: Josephus gerçekten kariyerine bir Zelot olarak başladı. Hatta o, bir Zelot militanıydı. Çok ilginçtir ki; Roma'ya karşı savaşın başlangıcında bütün Celile'den sorumluydu -Zelot-ların anavatanı-. Fakat kendisine verilen destek azalmaya başlayınca, Roma tarafına iltica etti. İmparator Vespasi-

an'ın ve ordu kumandanı olan oğlu Titus'un yakın bir dostu oldu. Sonunda Josephus, sarayda maaş karşılığı İmparator adına çalışan bir Roma vatandaşı olmuştu. Öte yandan kendi insanlarına karşı olan bu hainliği, ona pahalıya mal olabiliirdi. Yaşamı boyunca ardını kollayarak dolaşacaktı; çünkü Roma'da yaşayan Yahudiler bile ondan nefret ediyordu.

İlk kitabı *Yahudi Savaşı* (The Jewish War)'nda -Romalı ve Romalılaşmış okuyucular için M.S. 75-79 yıllarında yazdığı kitap- Josephus, Zelotları Tapınağın yıkımıyla suçlar. Josephus'un yağmalamalardan ve Tapınak yangınından kurtulan bütün Yahudi kayıtlarına ve Roma kayıtlarına ulaşma olanağı olmasına karşın, söylediklerinin tamamına inanamayacağımızı belirtmeliyim. Elinde muazzam malzeme kaynağı olsa da, düşmana katılmış ve düşman için yazmıştı -Yahudi olmayan Romalılar-. Josephus'un *Yahudi Savaşı'nı yazması*, 1939 istilasını haklı çıkarmaya çalışan bir Nazi'nin, Polonya'nın tarihini yazışından tamamen farksızdı. Bir kişiye göre terörist olanın, diğer bir kişiye göre kahraman olması fikrini göz önünde bulundurarak Josephus'un çalışmalarını incelemek ve bu şekilde değerlendirmek, gerçeğe yaklaşmak adına yerinde bir hareket olacaktır.

ŞİMDİ DİKKATİMİZİ, 1947 yılında yaşanan o sıra dışı olaya yönlendirelim. Muhammed ed Dib adında bir bedevi çoban, Ölü Deniz'in kuzey ucunda dolaşüyor ve kayıp keçilerini arıyordu. Keçilerinin içine kaçmış olabileceğini düşündüğü bir mağara gördü ve onları korkutup, dışarı kaçırmak için içeriye bir taş attı. Kaçışan keçilerin melemeleri yerine; kırılan çömlek sesleri duydu. Merakla, içeride ne olduğunu görmek için, mağaranın küçük oyuğundan emekleyerek geçti ve mağaradan içeri girdi. Bazı büyük kil çömlekler -bir

tanesi şimdi kırık- buldu ve buldukları 'Olü Deniz Parşömenleri' olarak ünlenen belgelerin ilk koleksiyonuydu.

Onları, ilgilenebilecek kişilere pazarlayacak olan, Bey-tülahim'deki bir antika satıcısına götürdü. Bulunan ruloların kesin sayısı üzerinde bir gizem vardı. Yedi tanesi ortaya konmuş ve sonunda da akademik enstitülere satılmıştı. Fakat birkaç tane daha bulunmuş olması gerektiği ve bunların elde tutulduğu ya da diğer satıcı veya özel koleksiyoncuların eline geçtiği düşünülmüştü. Ve en az bir tanesi, Şam'daki Birleşik Devletler Merkezi istihbarat Ajansı'nın (CIA) eline geçti.

O zaman, CIA'in Şam bölge şefi bir Ortadoğu uzmanı olan Miles Copeland'dı. Bir gün 'Mısırlı kurnaz bir tüccar'm gelip binasının kapısı önünde durduğunu ve kendisine, bugün 'Olü Deniz Parşömenleri' diye bildiğimiz rulolar gibi, rulolanmış tarihi bir metin teklif ettiğini, bana kendisi anlattı. O, Aramice ve Ibranice okuyamıyordu; fakat Beyrut'taki CIA'in Ortadoğu şefi Kermit Roosevelt'in eski diller üzerine bir uzman olduğunu ve onun okuyabileceğini de çok iyi biliyordu. Rulojm, Şam'daki binanın çatısına çıkardı ve fotoğraflamak için açtığı rulodan sayfalar rüzgardan uçarak, aşağıdaki sokaklara saçıldı. Otuz fotoğraf çektiğini söyledi ve fotoğrafları Beyrut'taki CIA bürosuna gönderdi." Fotoğraflar esrarengiz bir biçimde kayboldular. CIA'in, Birleşik Devletler Bilgi Hareketi Özgürlüğü'nün (FIA) tedarikleriyle yaptığı aramalar da bir sonuç vermedi. Copeland bu metnin Danyal hakkında olduğunu duyduğunu anımsıyor; ancak bunun standart bir Eski Ahit veya pesher metni olduğunun kanıtlanıp kanıtlanmadığını bilmiyordu. Ayrıca aynı mağarada, eksik olan diğer ruloların da daha sonra bulunduğu yorumları yapılıyordu. Dışarılarda bir yerlerde, gizli antikaların yeraltı dünyasında, bu kıymetli metinlerin saklı durduğu şüphe götürmez bir gerçek gibi görünüyordu.

ÜZERİNDE ÇALIŞTIĞIMIZ ÖLÜ DENİZ PARŞÖMENLERİ bize, burada araştırdığımız bu büyük ve geniş alana dağılmış grubu anlamada yardımcı oluyordu. Yabancı egemenliğinden nefret eden, yüksek rahibin -ve kralın- saflığıyla ilgilenen ve kendilerini tamamıyla Yahudi yasalarına adayan grubun aslında kendilerine verdikleri birçok unvandan biri de Oseh ha Torah yani Yasa'nın Uygulayıcılarıydı.

Ölü Deniz Parşömenleri görünüşe göre, Zelotlardan orijinal belgeler sunmaktaydılar. Çünkü bunlar, onların içinden çıktığı toplum tarafından yazılmıştı, ilginç olan diğer bir olay ise şudur ki; arkeolojik kanıtlara göre, birçok belgenin bulunduğu, ilk bakışta bir Zelot merkezi gibi görünen Kumran bölgesi, sadece birkaç kilometre ötedeki Jericho'da sarajın olan Büyük Herod döneminde terk edilmişti. Aynı saray Herod'un ölümünden sonra 'Zelotlar' tarafından yakıldı. Ardından Kumran işgali başladı.

Ölü Deniz Parşömenleri, direkt olarak onları kullananlar tarafından yazılmıştı ve dini belgelerde pek alışkın olmadığımız bir şekilde sonradan editörler ve düzenlemeci-ler tarafından hiç dokunulmadan kalmayı başarabilmişti. Bu yüzden onların bize anlattıklarına inanabiliriz. Bize anlattıkları ise gerçekten çok ilginçtir. Her şeyden önce yabancı egemenliğine karşı duyulan derin nefretin göstergesidir. Bu nefret, Kittim diye adlandırdıkları düşmanın, Yahudiliğe uyguladığı katliamın, sömürünün ve aşağılamaların intikamını alma arzusundan besleniyordu. (Kittim terimi genel olabilir, fakat M.S. 1. yüzyılda Romalılar için kullanılırdı). Parşömenler savaşı anlatıyor:

Kittim kampının karşısında konumlandıkları bütün bu yasaya göre, bugün de hareket etmeliler. Ardından, rahip onlar için savaş borularını üfleyecek...

ve savaş kapıları açılacak... Rahip üfleyecek... saldırı için. Kittim hattı tarafında, fırlatma mesafesinde olduklarında, her kişi savaşmak için silahını çekecek. Altı rahip kıyım borusunu keskin bir sesle, kesik kesik üfleyerek savaşı yönetecek. Koç boynuzuna üflenecek ve kulakları sağır edici gürültü, bütün kalabalıkları savaşa çağırarak. Ve ses bittiğinde, ellerini Kittim'in yaralılarına son ölüm darbesini vurmak için kaldıracaklar. °

Böyle istemişti, Romalıları kin kusan Zelotlar: Kittime hizmet etmektense, yakında öleceklerdi. Tek bir gün için yaşadılar. Mesih'in, Yahudi halkının içinden çıkıp, Romalılara, kendi kukla krallarına ve yüksek rahibe karşı muzaffer olacakları ve hepsini dünya yüzünden silecekleri savaşta onlara liderlik edeceği gün için beklediler. Böylece ardından da yeniden İsrail'de Davut'un kraliyet neslinden olan saf ve dindar yüksek rahip ve krallar dönemi başlayacaktı. Aslında iki Mesih bekliyorlardı: Biri Yüksek rahip, diğeri ise kral. Halkın Yasası, geleceğin 'Harun'dan ve İsrail'den olan Mesihlerinden bahseder." Harun'un Mesih'i yüksek rahibi kasteder; İsrail'in Mesih'i ise Davut'un soyundan olan kral anlamına gelir. Diğer rulolarda da aynı figürler belirtilir. Bizim bakış açımıza göre, Şam belgesi gibi bazı rulolar, bu ikisini bir araya getirerek tek bir Mesih'ten, yani 'Harun'un ve İsrail'in Mesih'inden bahseder. ' Bu durumda, İsrail'in hem yüksek rahibi hem de kralı olan tek bir figür ortaya çıkar.

Bütün bu metinler, kralların zürriyeti, yüksek rahibin 'saf oluşu gibi gerekliliklerden bahseder. Tapınak rulosu şöyle der: "Kardeşleriniz arasından üzerinize bir kral çıkaracaksınız, kardeşiniz olmayanlar arasından bir yabancı değil. Hem kral hem de rahip kutsal yağla yağlanmıştı ve Mes-

hiha yani Mesih'ti. Aslında M.O. 2. yüzyılda 'Mesih' terimi; Davut'un soyundan gelip, İsrail'in yönetimini ele alması için beklenen bir kralı tarif etmekte kullanılırdı. Bu beklenti sadece Zelotlara özgü değildi. Eski Ahit yorumcuları da bu fikre katılıyorlardı ve bu beklenti, ikinci Tapınak dönemindeki Yahudi inancında da mevcuttu. Bu bir kişinin düşüneceğinden daha yaygın bir inanıştı: 'Eski Ahit öyle düzenlenmiştir ki; çok farklı açılardan bile Mesihsel bir belge olarak tanımlanabilir' görüşü hakimdir.

Konu şudur ki; muhakkak Yahudiye'deki Yahudi nüfusu Davut'un soyundan gelecek bir Mesih beklentisi içindeydi. Herod'un zulmünden kaynaklanan sıkıntı ve korkular, ardından da Roma yönetimi yüzünden, Mesih'in çıkış zamanının gelmiş olması gerektiği düşünülüyordu. Mesih'in çıkış zamanı gelmişti ve bu yüzden Celileli Yahuda ve Ferisi Zadok'un asi Zelot hareketinin aslında Mesihsel bir hareket olduğunu keşfettiğimiz zaman şaşırمامamız gerekir. Peki, Mesih olarak akıllarında kim vardı?

ÖLÜ DENİZ PARŞÖMENLERİ, İsa'nın rolünü ve onun doğumunun, evliliğinin ve Zelotların zafer tutkuları üzerindeki aktif rolünün ardında şekillenen siyasi entrikaları anlayabilmemizi sağlayacak genel bir durum değerlendirmesi resmeder. Incillere göre. İsa babasından dolayı Davut'un soyundan; annesinden dolayı da yüksek rahip Harun'un soyundan geliyordu (Matta 1:1, 16; Luka 1:5, 36; 2:4). Onun her iki neslin de varisi olduğunu fark ettiğimizde, aniden kendisinin Zelot davası için önemini anladık. O beklenenden iki kat daha fazla Mesih'ti; her iki asil ve bilge neslin mirasçısı olarak, 'Harun'un ve İsrail'in Mesih'i' yani Ölü Deniz Parşömenlerinde açıkça tarif edilen figürdü. Burada, Pilate'nin haçın ayağına, alaycı bir şekilde, 'BU, YAHUDİLERİN KRALI İSADIR' yazdırdığı-

nı vurgulayabiliriz (Matta 27, 37).

Bir yüksek rahip ve kral olarak -israil'in çocuklarının Mesih'i (İbranice'de *Bani Masiak* olarak anılır) olarak İsa'nın, Zelotları zafere götürmesi bekleniyordu. Onun her adımda Romalılara karşı çıkması ve Zelotlar için çok önemli olan ruhsal saflık kavramına sıkı sarılması bekleniyordu. Zelot lideri olarak oynaması gereken dinsel ve politik bir rolü vardı ve bu olduğunda tanınmak için yapacağı bir iş vardı: Eski Ahit'te peygamber Zekeriya, kralın Kudüs'e bir eşek sırtında gireceğini söylemişti (Zekeriya 9:9-10). İsa, halk tarafından kabul görebilmek için bunu ve diğer kehanetleri de yerine getirmenin gerekliliğini hissetti; Zekeriya'nın kehaneti Yeni Ahit'te de yer alır (Matta 21:5). Bu nedenle İsa, Kudüs'e bir eşek üzerinde girdi. Bu nokta onun gelişinde, karşılayan kalabalık tarafından gözden geçirilmedi: O yolda rahat gitsin diye yol kenarındaki ağaç dallarına yerleşmiş olanlar alkışlayarak ve el sallayarak, "Davut'un oğluna Hosanna (hamdol-sun)!" diye bağıldılar.

İsa yolunu bilerek seçmişti. Ve Kudüs'teki kalabalıklar tarafından Davut'un soyundan gelen kral olarak tanındı. Ölüm bir oyundu. Ya da öyle görünüyordu.

Eski Ahit kehanetiyle ilgili bu bilinçli hareket Hugh Schonfield'in ilk kez 1965'te yayınlanan *The Passover Plot (Fısıh Entrikası)* adlı kitabında masaya yatırılıyordu; kitap birçok baskı yaparak on sekiz dilde 60 milyonun üzerinde sattı. En çok-satan niteliğine karşılık bugün neredeyse tamamen unutuldu. Artık yeni çıkan kitaplar, Schonfield'in çalışmasını anmıyorlar bile.

Schonfield'in dikkat çektiği konular kuşkusuz kabul gören fikirleri reddedici ancak çok önemli niteliktedir. Ortodoks hikayesinin savunucuları, bu alternatif fikirleri, paradigmalarını sarsmasın; Inciller, İsa figürü ve tarih gibi konulardaki düşüncelerimiz değişmesin diye, azimle ge-

çersiz kılmaya çalıştılar. Gerçekte, Schonfield'inki gibi dersler nesilden nesile tekrar edilmelidir; ta ki tarihimize çok farklı bir açıdan bakmamıza neden olan paradigmanın, toplanarak artan sağlam belge ve kaynakla desteklenerek ortadan kaldırılmasına dek...

İsa'nın yaşamındaki birçok faktör -Zelot ayaklanması, Davut'un ve Harun'un soyundan olan ana-babadan doğması, eylemlerindeki Zelot üyeleri, Kudüs'e bir kral olarak bilinçli bir şekilde girişi- kesinlikle isa'nın Yahudi milletinın Kralı olarak tarihteki yerini doğrulamalıdır. Fakat öyle olmamıştır. Peki, yanlış olan nedir?

DÖRT

Yıldızın Oğlu

Özetle, Zelot davası feci bir başarısızlığa uğramıştı. Bu başarısızlık, o dönem Akdeniz'deki en büyük güç olduğunu bildiğimiz Romalıların egemenliğine karşı bir başkaldırıda bulundukları için, zaten kaçınılmaz görünüyordu. Zelot hareketi, bu egemenliğe açıkça karşı koymak için bütün güçlerini birleştirmesine rağmen bu savaşı asla kazanamazdı. Bu ileriye azıcık da olsa görebilen herkes için çok açıktı.

Romalıların sayıca Yahudilerden fazla olduğu kesindi ve Romalıların gücü, disiplinli ve *iyi* eğitilmiş askerlerden oluşan ordular üzerinde merkezlenmişti. Bütün bu kuvvetler, birlikleri ve cephaneleri istenilen yerlere zamanında ulaştırabilmeye imkan sağlayan limanlar ve gemilere sahip, organize bir komuta sistemi tarafından idare ediliyordu

M.O. 6'da Zelot isyancılarının aşıkâr belirişinden dolayı bazı idareciler, Roma valileri ve Yahudi yüksek rahipleri gibi- Yahudiye'nin devamlılığını sağlamak için yollar aradılar. Her iki tarafın da barışa ve buradan yükselecek

YAHUDIYE, İSA VE HİRİSTİYANLIK

- M. . 4'ten isa'nın doğumu; Matta İncili'ne göre (2:1).
Ö Önce
- M. .4 Büyük Herod'un ölümü.
Ö
- M.S. 6 İsa'nın doğumu; Luka İnciline göre (2:1-7). Suriye Valisi Quiriniu5'un nüfus sayımı.
- M.S. 27-28 İsa'nın vaftizi (geleneksel tarih), imparator Tiberius'un hükümdarlığının 15. yılı (Luka 3:1-23).
- M.S. 30 İsa'nın çarmıha gerilmesi; Katolik inancına göre.
- M.S. 35* Herod Antipas ve Herodias'm M.S. 34'teki evliliğini takiben, Josephus'un tanıklığıyla Vaftizci Yahya'nın idam edilişi.
- M.S. 36 Fısıh-isa'nın çarmıha gerilişi; Matta'nın zaman çizelgesine göre.
- M.S. 36-37 Paul'ün Şam'a gidiş yolunda din değiştirmesi.
- M.S. 44* İsa'nın kardeşi James'in idamı.
- M.S. 50-52 Paul, Corinth'te; ilk mektubunu yazar (Selanikilere).
- M.S. 61 Paul, Roma'da gözaltına alınır.
- M.S. 65* Paul idam edilir.
- M.S. 66-73 Yahudiye'de savaş. Vespasian yönetimi altındaki Roma ordusu Yahudiye'yi istila eder.
- M.S.55-120* İsa'dan bahseden Roma tarihçisi ve senatörü Tacitus'un yaşamı.
- M.S. 61-114* İsa'dan bahseden Genç Pliny'nin yaşamı.
- M.S. 115* Antakya piskoposu Ignatius, Paul'ün mektuplarından alıntı yapar.
- M.S. 117-138* Romalı tarihçi Suetonius 'Hristos' adlı bir kişiden söz eder.
- M.S. 125* Hristiyan incilinin bilinen en eski örneği, Vatikan 12.04.22. Bulutlu Eski Eski.

BİRİNCİ YÜZYIL

M.Ö.4 Kral Herod'un ölümü.

M.S.6 Celileli Yahuda'nın liderliğinde Zelot yükselişi.

M.S.26 Pontius Pilate Yahudiye başkanlığına atandı (M.S.36'ya kadar).

M.S.36 Pontius Pilate, Roma'ya geri çağrıldı ve sürgüne gönderildi.

M.S.38 İskenderiye'deki Yahudi karşıtı ayaklanmalar ve cinayetler Başkan Flaccus tarafından cesaretlendirildi.

M.S.39 Herod Antipas, Fransa'ya, Pirene dağlarının bulunduğu bölgeye sürgüne gönderilir.

M.S. 44* İsa'nın kardeşi James idam edilir.

M.S.46-48 Tiberius İskender Yahudiye'nin başkanıdır.

M.S. 64 Nero yönetimindeki Roma'nın yangısı.

Hristiyanların tutuklanması.

M.S. 66 Roma ordusundaki Yahudi general Tiberius İskender, Mısır valisidir, İskenderiye'deki isyanları bastırmak için birliklerini gönderir. Birkaç bin Yahudi öldürülür.

M.S. 66-73 Yahudiye'de savaş. Vespasian yönetimindeki Roma ordusu Celile'den akın eder.

M.S. 67 Celile'de Yahudi bir askeri lider olan Josephus bir yenilginin ardından Roma tarafına geçer. Roma'da imparatorun sarayında yaşarken, Yahudi tarihleri yazar (Yahudi Savaşı, M.S. 77-78; Yahudilerin Geçmişi, M.S. 94)

M.S. 69 Vespasian imparator ilan edilir. Oğlu Titus ordunun başına geçer. Titus, Tiberius İskender'i baş yardımcısı olarak atar.

M.S. 70 Kudüs'teki Tapınak yok edilir. Ardından Vespasian, Davut'un kraliyet neslinden gelen herkesi buldurup, idam ettirir. Kudüs'ün ismi Aelia Capitolina olarak değiştirilir ve bütün Yahudilerin şehre girmesi yasaklanır. Romalılar, Ferisi Johanan ben Zakkai'nin bir din okulu ve Jabneh'te Yahudi konseyi kurmasına izin verir ve böylece ruhban sınıflı bir Yahudilik anlayışının yükselmesini sağlar. (Okul ve konsey M.S. 132'ye kadar orada kalır.)

M.S. 73 Masada yok edilir ve 960 Zelot yakalanmamak için intihar eder. Mısır'daki Onias Yahudi Tapınağı kapanır.

olan zenginliğe -kargaşanın olduğu yerde asla tohum ekilmez, ekin yetiştirilmez ve ekilmeyen toprak çiftçiler için yiyecek ve para, dolayısıyla da yöneticiler için vergi üretmez- ihtiyacı vardı ve Roma her yıl hazinesine 40 talent ödeyen Yahudiye'ye güvenip, destek verdi. (Kırk talentin ortalama değeri, 1700 kg. gümüşe denk gelir.)

Akıllıca yürütülen politikalarla bu sabit olmayan denge, 1. yüzyılın ortalarına kadar sürdü ve aniden çöktü.

Kudüs'teki Tapınakta bir grup Roma karşıtı haham, Yahudi olmayanların, bağışlarını kabul etmemeye karar verdi. Sezar ve Roma için tapınağa adaklar verilmesi alışılagnmış günlük bir olaydı ve bunu kabul etmemek, imparatora küstahça meydan okumaktı. Artık geri dönüş yoktu. Zelotlar ve Roma karşıtı hahamlar, insanlarını cehennem kapısının eşiğine doğru sürdüler. Josephus'un aktardığı gibi, bu hareket yüzünden Roma'ya karşı savaş kaçınılmaz olmuştu. Amaçlarını şaşırmış Zelotlar, milletlerinin kontrolünü ele alabilecekken, çok büyük kayıp verecekleri bir işe kalkıştılar ve yaklaşık iki bin yıllığına bu şanslarını kaybettiler.

Savaş, ilk olarak kıyı kenti Sezarya'da M.S. 66 yılında patlak verdi. Savaşı körükleyen nefret ortamında, olayları yatıştırma girişimleri boşunaydı. Zelotlar bugünü beklemişti ve artık istediklerini elde edebileceklerdi. Onlar için yarın olmuştu sonunda. Binlerce insan öldürüldü: Zelotlar, Ölü Deniz'deki Masada Kalesi'ni aldı; diğerleri Kudüs'ü ve tapınağı ele geçirdiler. Kral Agrippa'nın ve yüksek rahibin sarayını yaktılar. Ayrıca resmi kayıtlar ofisini de yakmışlardı.

Aralarından liderler çıkardılar: Kudüs'te yüksek rahibin oğlu yetkiliydi. Sonra Celileli Yahuda'nın oğlu, Masada'da ortaya çıktı ve silah deposunu yağmaladı. Sonra sarayı almak için, soylu kıyafetleri içinde Kudüs'e bir kral olarak döndü. Resmi görevli yüksek rahip öldürüldü.

İlk önce, böyle nefret dolu ve planlanmış bir saldırıya hazırlıksız yakalanan ve şaşkına uğrayan Romalılar ko-

layca mağlup edilmişti. Suriye Valisi Cestius Gallus, askerleriyle Yahudiye'ye yöneldi. Birçok toplumu ve şehri yok ettikten sonra, ordusuyla Kudüs'ü sardı. Fakat ağır kayıplar vermişti. Kayıpların arasında Altıncı Lejyon'un kumandanı ve bir Romalı hakim bile vardı ve Cestius, ancak geri çekilirse kurtulabilir gibi görünüyordu. Bu bozgunda Zelotlar, ciddi ölçüde silah ve para elde etmişti. Bu güç gösterisine rağmen, birçok Yahudi durumun sadece daha kötüye gideceğini öngörerek, Yahudiye'ye kaçtı.

Yahudiler haklıydı: Romalılar geri çekilmişlerdi; fakat sadece toplanıp geri dönmek için... Romalılar intikam ve vahşet duygusuyla dolu olarak geri döneceklerdi... Bu arada, Romalıların yokluğundan istifade eden Zelotlar tekrar gruplaşmıştı. Çeşitli bölgeler için kumandanlar seçtiler, birlikler çıkardılar ve onları Roma teknikleriyle eğitmeye başladılar, ilk çarpışma, Josephus'un Zelot kuvvetlerine kumandanlık yaptığı yer olan Celile'de gerçekleşecekti.

Roma imparatoru Nero, Yahudiye'deki isyan patlamalarından ötürü çok öfkelenmişti ve saygın bir ordu kıdemlisi olan Vespian'a, yeniden ele geçirilecek olan ülkenin kontrolünü alması için emir verdi. Vespian, oğlu Titus'u On Beşinci Lejyonu alması için iskenderiye'ye gönderdi. Kendisi de Beşinci, Onuncu Lejyonlar ve yirmi üç yardımcı birlikle -yaklaşık on sekiz bin süvari ve piyade- Suriye'den aşağı doğru yola çıktı.

Vespian ve Titus, Suriye'de Ptolemais (bugünkü Akka) limanında buluştular. Güçlerini birleştirdiler ve Celile'ye doğru harekete geçtiler. Josephus, Hayfa ve Celile Denizi arasında bulunan Jotapa'daki (bugünkü Yodefat) üssünde yakalandı. Kırk yedi günlük kuşatmanın ardından Celile düştü. Josephus kaçtı ve sonra tekrar yakalandığında, yüksek rütbeli bir Roma memuruna, yani Nicanor isimli bir hakime teslim oldu. Josephus onu eski bir dost olarak tanımlıyor ve onun için 'rahiplerin neslinden bir rahip' di-

HZ. İSA
zamanında
ki
İSRAİL

Yahudiye ve Celile

yordu. Diğer bir değişle Josephus, kesinlikle düşünmeden hareket eden bir Celileli değildi. O, Kudüs aristokrasisinin Roma yönetimi ile güçlü bağları olan bir üyesiydi. Yakalanmasının hemen ardından Josephus, kumandan Vespasian tarafından hapsedildi. Fakat Josephus, Romalılarla üst düzey ilişkilerini açığa vuran bir hareketle özel bir görüşme talep etti. Vespasian, Titus ve iki arkadaşı onunla görüştü. Bu iki kişiden biri muhtemelen Titus'un askeri personel şefi Tiberius İskender'di -o bir Yahudi ve ünlü filozof iskenderiyeli Philo'nun yeğeniydi-. Tiberius İskender'in bu görüşme için -ileride göreceğimiz- özel nedenleri vardı. Ardından gelen olay, iyi oynanmış bir tiyatro oyunuydu. Josephus ve Tiberius iskender, bu ojomda kendilerine düşen rolleri oymadılar.

"SİZ SANIYORSUNUZ Kİ EFENDİM" diyerek Josephus, Vespasian'ı işaret ettiğinde bu anın, hayatı için son derece önemli olduğunun ve takip eden birkaç dakikanın geleceğini belirleyeceğinin farkında olarak, "Beni yakalayarak, sadece bir mahkumun güvenliğini sağladınız fakat ben sizi bekleyen ululuğun habercisi olarak geldim" dedi. Sözcüklerine çok dikkat ediyordu; çünkü tanrı tarafından gönderildiğine inanmalarını istiyordu:

Siz Vespasian, Sezar ve imparatorunuz... Siz sadece benim değil; karanın, denizin ve bütün insan ırkının da efendisisiniz ve Tanrının adını gereksiz yere anıyorsam daha ağır bir cezaya çarptırılayım.

Tabii ki Nero hâlâ Roma'yı yönetirken, Josephus'un önerisi bir ihanet teklifi sayılırdı. Fakat Josephus'a göre -ve hatırlamalıyız ki; o bunları Roma'da Vespasian'ın sarayında, bu olaylardan çok sonra yazıyordu- Vespasian, bu tehlikeli konulan zaten düşünüyordu. Josephus'un söyledikleri Ves-

pasian'ın dikkatini çekti ve ayrıca onu sinirlendirdi de. Çünkü ona, imparatora resmen ihanet etmesini gerektiğini söylüyordu ve bu yüzden onun idam emrini hemen vermesi gerekirdi. Fakat bunu yapmadı. Kitabında, Josephus bir sebep sunuyor: "Tanrı, zaten onun imparatorluk amaçlarını uyandırıyor ve bazı belirtilerle ona bir asa müjdeliyordu."

Kraliyet statüsü anlamındaki 'asa' ile ilgili bu konuşma, daha önce de belirttiğimiz gibi, savaşı hızlandıran garip 'yıldız' kehanetine -beklenen Mesihsel lider- ilişkin bir bağlantıyı açığa çıkarıyordu. 'Yıldız' ve 'asa' Eski Ahit'te belirtildiği gibi, kahin Balaam'ın kehanetinde geçiyordu.

Balaam kehanetini şöyle ilan eder: Onu görüyorum... Onu seyrediyorum; fakat yakından değil. Yakup'un bir yıldız liderliği alıyor. İsrail'den bir asa yükseliyor. (Sayılar 24:17)

Bu 'Yakup'un yıldızı', Davut'un soyundan beklenen Mesihsel liderdir. Josephus, bu kehanetin, yaşanan şiddet olaylarının zamanlamasını etkilediğini açıkça belirtiyor:

Onları savaşa gitmek için en çok isteklendiren şey; aynı anda iki anlama gelebilen, dinsel metinlerinde geçen, kendi ülkelerinden bir adamın bir dünya kralı olacağı kehanetidir.

Bu, Josephus'un Vespasian'a söylediği kehanetti. Hiç şüphesiz Kudüs'teki Zelotların bunu, 'kendi ırklarının zaferi anlamında' algıladıklarını ekledi -fakat Romalı kumandan ile yaptığı görüşmeye aktarırken, bunu açığa vurmadı. Onlar bu dini kehanetten dolayı, Romalılara karşı olan savaşlarını kazanacaklarından emindiler. Fakat Josephus, daha sonra kitabında onların, 'aslında çok büyük bir yorumlama hatası yaptığını' ve 'Yahudiye'de olduğu

ve imparator olduğu için, aslında kehanetin Vespasian'ın tahta çıkışına işaret ettiğini' kaleme alacaktı."

Romalı tarihçilerin de bu öngöründen haberleri vardı. Suetonius şöyle yazar: "Eski bir batıl inanış doğuda gerçek oluyordu; dünyanın hakimleri Yahudiye'den çıkacaktı. Bu öngörü, sonradan doğrulanacağı gibi, bu haberi kendilerine yoran itaatsiz Yahudilerden değil, bir Roma imparatorundan bahsediyordu."

Tacitus da bunu belirtiyor ve şu şekilde açıklıyordu:

Çoğunluk, hahamların eski yazılarının; Doğu'nun zafer kazanacağı ve Yahudiye'den dünyayı yönetmekle mukadder kılınmış adamların çıkacağı zamandan bahsederken, şimdiki zamana işaret edildiğine ikna olmuştur. Bu gizemli kehanet gerçekten de Vespasian ve Titus'tan bahsetmektedir, fakat birçok insan ... bu kaderin onlar için belirlenmiş olmasına rağmen, yaşadıkları felaketler bile, gözlerini açıp gerçeği görmelerine yetmiyor.

SONRA NERO ÖLDÜRÜLDÜ. Ondan sonra iki imparator geldi ve fazla kalamadan gittiler. Sonunda M.S. 69'da Vespasian, ordusu tarafından imparator ilan edildi. Gücünün merkezi olan yere yoğunlaşmak için, Kudüs kuşatmasını durdurdu, hepsinden çok Mısır'a egemen olmak istiyordu. Destekçisi ve arkadaşı olan Yahudi general Tiberius iskender, Mısır valisiydi ve orada bulunan iki lejyonun sorumlusuydu. Vespasian, Tiberius İskender'e imparatorluk tahtı için duyduğu ihtirası açıklayan bir mektup yazdı. Tiberius İskender mektubu herkese yüksek sesle okudu, sonra birlikleri ve sivilleri Vespasian için ant içmeye çağırdı. Kehanetler, Vespasian'm hükümdarlığını önceden haber veriyordu ve 'Nero hâlâ hayattayken kendisinin imparator olacağını söylemeye cesaret eden Josephus'un sözle-

rini hatırladı.' Josephus'un tutsaklığına hemen son verildi. Vespasian, oğlu Titus'u ordunun başına geçirdi ve Titus, Tiberius iskender'i baş yardımcılığına atadı.

Josephus'un tutsaklığına hemen son verildi. Vespasian, oğlu Titus'u ordunun başına geçirdi ve Titus, Tiberius iskender'i baş yardımcılığına atadı.

Bir Yahudi olarak Tiberius iskender 'yıldız' kehanetinin ne olduğunu iyi biliyordu. Bu yüzden, bunu Vespasian için geçerliymiş gibi göstermeyi planlamış olması akla yatkındır. Romalı tarihçi Dio Cassius'un bildirdiğine göre; Vespasian, iskenderiye'deyken bir kör ve bir de eli sakat bir adamı iyileştirdiği söyleniyordu; ikisine de rüyasında Vespasian'a yaklaşımları söylenmişti. Uzun süre önce büyük uzman Robert Eishler, sadece Yahudi kehanetleri bilgisine ve Vespasian'm zaferini görme tutkusuna sahip olan Tiberius İskender'in koşulları ayarlayıp, İşaya'mn kehanetini gerçekleştirmiş olabileceği fikrini önerdi. Kehanet, tanrının dünyayı iyileştirdiği günden, 'körlerin gözlerinin açılacağı, sağırın kulaklarındaki mührün kaldırılacağı sonra topalların bir geyik gibi sıçrayacağı' günden bahsediyordu (İşaya 35:5-6). Sadece, Tiberius iskender'in Vespasian'a bir kör ve bir sakat göndermeyi tezgahlayabileceğinden bahsetmişti Eisler. Ve böylece 'Mesihsel mucize' canlandırılacaktı.

Tiberius iskender, İşaya'mn kehanetlerinin diğer bölümleri hakkında da bilgi sahibi olmalıydı. Örneğin; Kudüs'teki tapmağın yıkılışı. İşaya, Tanrının, "Size üzüm bağımı ne yapacağımı söyleyeceğim... üzerine basılması için duvarını yıkacağım" dediğini yazıyordu. Ve iki bölüm sonra şöyle açıklar: "Evet, üzüm bağı... Davut'un evidir." (İşaya 5:5, 7). Tiberius İskender için, Vespasian bir Mesih'ti. Josephus, "Aslında kehanet, Vespasian'm göreve gelişine işaret ediyor" diye yazarak da bunu gösteriyordu. Bu iki Romalılaşmış Yahudiye göre; Vespasian, eski dini metinlerde, ge-

leceği önceden bildirilen Mesih'ti. Her ikisi için de Davut'un soyu, yakında yok olacak Tapmak gibi yok olmuştu. Bununla birlikte Vespasian, kehanetin doğru olduğunu hissetmiş bile olsa, başta kesinlikle 'Yakup' soyundan olmadığı için tanımlamalara uymuyordu. Damarlarında 'Davut' nesline ait bir kan dolaşmıyordu. Bu *yüzden* savaşı kazanıp Kudüs'ü yıktıktan sonra, Davut neslinin bütün üyelerini toplayıp idam ettirdi. Vespasian, kehanete riayet ediyordu ve işini şansa bırakmak istemiyordu. Yahudiler arasında, kraliyet neslinin hiçbir üyesinin hayatta kalmadığından da emin olmak istiyordu. Fakat tarihin sonradan açığa çıkaracağı gibi, eski soylu neslin bazı üyeleri, onun pençelerinden kurtulacaktı.

YILDIZLA İLGİLİ BÜTÜN BU ANLATILANLARDAN sonra, Beytullahim'in Yıldız ından bahsetmememiz mümkün değil. Aslında Beytullahim'in Yıldızı, 'Beytullahim'in Me-sihi' diye de adlandırılabilir. Bu, Mecusilerin, Davut neslinin bir kalesi olan Beytullahim'e gelişini açıklamak için, uzaydaki süpernova veya jnldızsal birleşmelere bakmamız gerektiği anlamına elbette gelmez. Bu bir astronomi meselesinden öte, bir hanedanlık meselesi gibi görünmektedir. Mecusiler, krallarını bulmak için nereye gitmeleri gerektiğini artık bileceklerdir.

Fakat Matta'nın söylediği gibi; Yusuf ve Meryem'in, bebek isa'yı Herod'dan kurtarmak için Mısır'a götürmeleri hikayesi üzerinde hep bir gizem kalmıştır. Luka, İsa'nın Beytullahim'de doğduğunu ve nüfus sayımı için Davut neslinin bir üyesi olarak, oradan götürüldüğünden bahseder. Bildiğimiz tek nüfus sayımı M.S. 6 yılında; Roma, Yahudiye yönetimini aldıktan sonra, Ouirinius tarafından yapılan sa3amdır. Fakat bunun İsa'nın doğumu için çok geç bir tarih olduğu düşünülür. Çünkü İnciller onun haça gerildiği sırada otuzlu yaşlarda olduğunu söylemektedir.

Bu hesaplamalar, İncillerde verilen bilgilere paralellik göstermez. Hugh Schonfield çok kışkırtıcı bir alternatif önermiştir:

Vatikan'ın, çarmıha gerilme olayı için verdiği tarih, Kudüs incilinin sonunda yer alan tarih çizelgesindeki gibi M.S. 30 yılının Fısıh arefesi, yani 8 Nisan günüdür. ° Sebebi şudur: Yuhanna'nın İncili, İsa'nın M.S. 28 3nında, vaftiz edilişini takip eden ilk Fısıh'tan bahsederek, daha kesin tarihler içerir (Yuhanna 2:13,20). Yuhanna iki tane daha Fısıhtan bahseder. Üçüncüsü ise; çarmıha gerilişi görür, bu nedenle M.S. 30 3;ılından önce olmuş olması gerekir. Peki bu ne kadar doğrudur?

Yeni Ahit'ten başka bilgi alabileceğimiz sadece iki sağlam kaynak vardır. Birincisi; Tacitus, Mesih'in Tiberius yönetiminde Vali Pontius Pilate tarafından idam ettirildiğini söyler. Pilate'nin M.S. 26 ve 36 tarihleri arasında Yahudiye'de valilik yaptığını biliyoruz ve bu bilgi bize, üzerinde durmamız gereken tarih aralığını veriyor. İkincisi; Josephus'un aynı olaydan bahsetmesine rağmen, onun Mesih hakkındaki pasajlarının, sonradan Hristiyan editörlerin eklemeler yaptığı metinler mi, yoksa orijinal metinler mi olduğu konusunda genel bir görüş birliği yoktur. Luka'nın İncili, (3:1, 23) İsa'nın Yahya tarafından vaftiz edildiğinde otuz yaşlarında olduğundan ve bunun Tiberius'un hükümdarlığının on beşinci yılına denk geldiğinden bahseder; (Suriye'de hesaplandığı gibi) M.S. 27. Fakat İsa, Vaftizci Yahya'nın idam edilmesinden kısa bir süre önce vaftiz olmuştur ve Yahya'nın ölümünden sonra Matta İncili (14:13), İsa'nın, hayatından endişe ediyor olabileceği için çölde sığınacak bir yer aradığını anlatır. O hâlde İsa'nın idam tarihi tam olarak nedir? M.S. 27 olamaz; çünkü Matta ve Markus'un anlattıklarına göre Vaftizci Yahya, Herodias ile evliliği yüzünden, Herod Antipas tarafından tutuklanmıştır. Herodias, onun kardeşinin boşanmış

karısıdır ve bu evlilik Yahudi yasaları tarafından yasaklanmıştır. Ayrıca bu yasaklama Ölü Deniz Parşömenleri'nden olan, Tapmak Parşömeni'ndeki bir metinde de geçer. Sonuç olarak, Yahya bu suçundan dolayı idam edilir. Şimdiye dek araştırdığımız kadarıyla Herod Antipas ve Herodi-as'ın evliliği M.S. 35 yılında gerçekleşmiştir. O hâlde Vaf-tizci Yahya'nın idam tarihi de M.S. 35'tir. Eğer tüm bunlar doğru ise; İsa, o tarihte hâlâ j^aşıyor demektir.

Pilate'nin bulunduğu son Fısıh, M.S. 36'dakiydi. Diğer bir deydşle Incillerde isa'nın idam kararının, Vaftizci Yahya'nın ölümünden sonra Pilate tarafından verildiği söylendiği için, İsa'nın çarmıha gerildiği Fısıh bayramının M.S. 36'daki bayram olması gerekir. Bu, birçok uzmanın belirlediği tarihten daha geç bir zamandır fakat İsa, Luka'nın belirttiği gibi (2:2) M.S. 6'daki nüfus say'ımı zamanında doğmuştur ve idam edildiğinde otuz yaşlarında ise; M.S. 36 çarmıha gerilişin -'BeytüUahim'in Yıldız'ının' çarmıha gerilişi- doğru tarihidir.

Aslında ilk Hıristiyanlar, Mesihsel 'BeytüUahim Yıldızı' ile *Saydar'Aa*. Balaam tarafından anlatılan 'Yıldız' kehaneti arasındaki bağlantıjn ve bunların İsa olduğunu *iyi* biliyorlardı. Roma'da düşünmüş, yazmış ve de M.S. 165'te ölmüş olan Hıristiyan yazar Justin, Yahudi öğretmen Trjrpho ile yaptığı bir tartışmada; BeytüUahim Yıldız'ınm, Bal aam'm kehanet ettiği yükselen yıldız olduğunu açıklamıştı; bir kez daha bu yıldızın astronomik değil, Mesihsel olduğunu görmekteyiz.

TOPLU KATLİAMIN KAÇINILMAZLIĞIYLA yüzleşen birçok insan Yahudiye'jn terk etti. Kilise tarihçisi Eusebius ilk Hıristiyan toplumunun - Mesihsel toplum- James'in idam edildiği M.S. 44'lerde savaşın patlak vermesinden önce Kudüs'ü terk edip, Roma kontrolündeki Suriye'de bulunan Ürdün yakınlarındaki Pella'ya kaçtığını bildiriyor. Fakat

bu, muhtemelen kuzeye, Eusebius'un 'ilk Hristiyan olan ülke' dediği, krallığın başkenti Edessa'ya kadar sürecek daha uzun bir yolculuğun ilk bölümüydü. M.S. 2. yüzyılda Edessa'nın önemli bir Hristiyan merkezi olduğu kesinlikle doğrudur, ikinci yüzyılın başlarında Edessa kralının, Mesihsel Yahudilik davasına yakınlığı bulunan bir kraliyet soyunun parçası olan Abiadene (biraz doğuya uzanan bir ülke) kralının oğlu olması bir tesadüf olamaz. Aslında, Abiadene Kraliçesi Helen ve oğlu Yahudiliğe geçmişlerdi." Üstelik oğlunun Mesihsel Yahudiliğe, diğer bir deyişle Zelot davasına geçtiğini kesin olarak biliyoruz. Bu ittifak, diğerleri tarafından da desteklendi. En azından Abiadene Kralı'nın iki akrabası M.S. 66'da Romalılara karşı başlatılan isyan savaşlarındaki önde gelen Zelotlardı.'

Yahudiye'de ise hâlâ Zelotlara karşı olan Yahudiler vardı. Kudüs'te Zelot gruplar, diğer Yahudi gruplarla savaşımaya başladı. Birçokları Roma tarafına gönülden bağlıydılar. En azından Josephus'a göre; çünkü o, bu gerçeği vurgulamak için, savaştan ve tapmağın yıkılmasından Zelotların sorumlu olduğuna inanarak kendince önemli bir neden bulmuştu. O, taraf tutuyor olmasına rağmen, Zelotların acımasızca savaştıkları konusunda haklı olabilir. O kadar şiddetle savaşıyorlardı ki; Josephus bundan oldukça rahatsız oluyordu. Zelotlar bazı durumlarda kendilerini bile öldürmekten çekinmiyorlardı.

Josephus'un kayıtlarından çıkan sonuçlar Zelotların, Romalıların eline düşmektense, intihar etmeyi seçtiklerini gösteriyor. Bunlardan en ünlü olanı, 960 kişinin kendini öldürdüğü Masada'daki toplu intihar olayıdır. Bu ideoloji çok geniş çapta bir ün kazanmıştı; Roma hakimiyetine karşı silahlı direniş doğal bir tepkiydi. Josephus bile bir intihar anlaşmasına dahildi fakat ihaneti sayesinde hayatta kaldı. Fakat daha başka olaylar da vardı, tıpkı *beş bin* kişinin kendini öldürdüğü Gamala'daki gibi. Kendinizi öl-

dürmeniz büyük bir şeydir. Fakat karınızı, çocuklarınızı ve en son kendinizi öldürmeniz ise; daha büyük bir şeydir. Burada neler oluyordu böyle?

Zelotlar dinsel açıdan saflık barındıran bir durumda, öldükleri zaman tekrar beraber dirileceklerine inanıyorlardı; Ezekeil'in kehanetinde olduğu gibi: "Sizlere mezarlarınızdan yükseltileceğinizi söylüyorum... ve tekrar İsrail toprağına getirileceksiniz" (Ezekiel 37:12-14). Üstelik beraber ölenlerin beraber dirileceğine inanıyorlardı. Bu yüzden Zelot savaşçılar sadece ölmeyi değil, aileleri ile beraber ölmeyi tercih ettiler. Eğer yakalansalardı; birbirlerinden ayrılacaklar, kadınlar ve erkek çocuklar genelevlere gönderilip, ruhsal saflıklarını kaybedeceklerdi. Böylece yeniden dirilme ümitleri yok olacaktı.

KUDÜS TITUS'UN ORDULARI tarafından kuşatıldı. Esir alman bütün savaşçılar çarmıha gerildi. Bu o kadar sıradan hâle gelmişti ki; askerler birbirlerini eğlendirmek için, kurbanları çeşitli ve değişik şekillerde çivilemeye başlamışlardı. O kadar çok kişi idam edilmişti ki; Romalılara haç yetmiyordu. Hatta yeni haçlar yapmak için tahtalar bile yetmiyordu artık.

29 Ağustos M.S. 70'te, İşıya'nın kehanetindeki gibi. Tapmak gözler önünde, engellenmeden yok edildi. Takip eden günlerde, şehrin geri kalanı da alındı. Romalılar Kudüs'ü almış, bütün evleri yakmış ve bütün surları yıkmıştı. Esir alman bütün savaşçılar idam edilecek, on yedi binin üzerinde sivil Mısır'a çalışmaya gönderilecek ve aralarında genç olanları orada satılacaktı. Çok sayıda savaşçı, Roma arenalarındaki ölümleri için ayrıldı. Birçoğu, aylak kalabalıkların eğlenmesi için Roma eyaletlerine, bir gladyatör olarak ölmek veya vahşi hayvanlar tarafından parçalanmak üzere belli yerlere gönderildi. Diğerleri Titus tarafından kıyı şeridinde götürülerek, bütün kasabalar-

da eğlence için seyirciler önünde hayvanlara öldürüldü veya birbirlerini öldürmeye zorlandılar.

Kudüs kuşatması sırasında Vespasian, etrafta gezip kendini imparator olarak tanıtıyor, gövde gösterisi yapıyordu. Şehrin düşmesinden ve kardeşinin doğum gününü, arenadaki 2,500'ün üzerinde Yahudi esirin ölümüyle sonuçlanan kutlamasından kısa bir süre sonra geri döndü. Daha sonra, babasının doğum gününü daha fazla ölümle kutladı. Bu arada sürekli taşıdığı hazineler ve idam edeceği isyan liderlerinin de dahil olduğu esirlerle birlikte Roma'ya zaferle girişini planlıyordu.

Yahudi milleti için, bu büyük bir faciaydı. Tapınağın yıkıntıları arasında kalmış ve neler olduğunu bile anlayamamışlardı. Dini açıdan bu ikinci bir sürgün demekti; Tapınak, Tanrının Evi; dinlerinin ana kaleleri elden gitmişti. Kudüs de kaybedilmişti; Yahudilerin, ismi Aeliona Capi-tolina olarak değiştirilen şehre artık girmelerine bile izin verilmeyecekti. Tanrı onları terk etmiş gibi görünüyordu. Bütün dünyada Yahudi karşıtlığı tırmanmıştı, isyan ve cinayetler, Yahudi tüccar, filozof ve politikacıların bir zamanlar ellerinde tuttuğu nüfuz, güç ve saygıyı alıp götürmüştü. Sağlam temelli ortaklıklar bile, binlerce insanın öldüğü ve hayatta kalmaya çalışanların ise boynunun bükük kaldığı çatışmaların ardından, ayakta durmakta zorlanıyordu. Bazı Sicariiler, Roma karşıtlığını aptalca diriltmeye çalıştıkları İskenderiye'ye kaçmayı başarabilmiştiler. Gittikleri yerde kendilerine katılmayı reddedip, bu fikre karşı çıkan diğer Yahudi grupların önde gelen bazı üyelerini öldürmekten çekinmediler. Misilleme olarak, diğer Yahudiler de Sicariileri toplayarak, onlara ölene kadar işkence yapacak olan Romalılara verdiler.

Yahudiye'nin kıyılarından olan Jabneh'te küçük bir kıyılcım panldadı. Orada, Kudüs'ten kaçmayı başaran ve Vespasian'dan şehrin yönetimini isteyen, Ferisilerin bir

önde geleni Johanan ben Zakki'nin idaresinde Yahudi konseyi tekrardan oluşturuldu ve bir okul kuruldu. Hahamsal Yahudiliğin doğuşu da işte böyle oldu. İmparatorun bu bümük iyiliği, Johanan'ın, Josephus gibi istilacılarla - Zelotların yapmayı reddettikleri- anlamaya varmak için hazır olduğunu ortaya çıkarıyor. Üstelik Joha-nan'ın, 'yıldız' kehanetindeki Mesih'in, Vespasian olduğunu ilan ettiği bildirilmiştir.

Jabneh'deki Tapınsız ruhbanlar, Yahudilikteki en önemli konu olan *Halakhah*'ı -Sina Dağı'nda Musa'ya verilen yasadın ve çağlar boyunca yapılan yasa yorumlarından oluşan Yahudiliğin yasal tarafı- yeniden canlandırdılar. M.S. 70 ve 132 yılları arasında, Kudüs'teki tapmağın jnkıl-masmm ardından Jabneh, Yahudi yönetiminin başkenti ve Yahudi dinsel merkezi olarak hizmet vermiştir. Kitab-ı Mukaddes metinlerindeki yasalar orada düzenlenmiştir. Bu di-ni merkezleşme, korkunç yıkımlara sebep olan savaştan sonra, milli birliğin kurulmasına yardımcı olmuştur.

Direnış küçük fakat önemli yollarla devam ettiriliyordu. Yahudi esirler; işçilikte, yapı işlerinde, ordu için silah yapımında, yönetim için madeni paraların imalatında köle olarak çalıştırılıyorlardı. Bu sefer, Yahudiye'nin küçük düşüşünü vurgulayan paralar basılıyordu. Bazılarının bir tarafında *iudaea capta* -Yahudiye fethedildi- yazıyordu ve diğer tarafında bir asker, bir palmye ağacı ve Yahudiye'yi temsil eden üzgün bir insan resmi vardı. Diğer paralar Vespasian'ı, P.M. yani Yüksek Rahip anlamına gelen, *Pontifex Maximus*!) unvanı dahil olmak üzere, çeşitli imparatorluk unvanlarıyla tanımlıyordu. Ve üzerlerinde 'Kutsal imparatorun Zaferi' anlamına gelen, *Victoria aug[ustus]* yazıyordu. Bunlar Yahudi nüfusunun boyun eğişinin sürekli hatırlatıcılarıydı. Fakat Roma darphanelerinde çalışan güçlü Yahudi bir köle böyle düşünmüyordu.

Bir keresinde bir Ortadoğu antikaları satıcısını ziyaret

ettiğimde, bana hatifçe gülümseyerek, "Şuna bak!" dedi ve camlı dolabından madeni bir para çıkarıp bana uzattı. Bu, Vespasian'm Roma darphanelerinde bastırıldığı madeni bir paraydı fakat parada bir farklılık vardı; Palmiye ağaçlı tarafta *iudaea august yani* Kutsal Yahudiye yazıyordu. Cesur veya aptal bir Yahudi köle baskılan karıştırmıştı. Parayı çevirdim; normal olarak Vespasian'm kafası vardı. Fakat o tarafta da bir farklılık (Vespasian'm şakağında, yuvarlak bir delgi ile vurulmuş, göze çarpan bir çentik) vardı. Sade ve anlamlı bir şekilde yapılmıştı.

Bu, o şekilde bulunmuş tek paradır. Şu anda özel bir koleksiyonda duruyor.

M.S. 115 YAZINDA YAHUDİYE'NİN dışındaki Yahudiler -özellikle Cyrene, Libya ve İskenderiye, Mısır'dakiler- yeni isyanlar başlattılar. Bu ayaklanmalar Nil'e, Mısır'daki birçok şehre kadar yayıldı. Vespasian, Davut'un neslinin bütün üyelerini yok etmeyi denemiş olabilirdi fakat bunu başaramamıştı. Bu neslin başka bir üyesi Mısır'da ortaya çıktı. Adı Lucuas'tı ve Yahudilerin kralı olarak tanımlanıyordu. O, isyana liderlik eden adamdı. ' Bu isyan da kesinlikle Mesihsel yönlüydü. Bu, Lucuas'ın Davut'un kanını taşıdığı anlamına gelir fakat olanlar hakkında çok az bilgimiz vardır; çünkü onlar hakkında yazacak, Josephus'a eşdeğer bir tarihçi yoktu. Sadece sonuçlarını bildiğimiz, vahşet dolu iki yıl yaşanmıştı. Bu isyan, Mısır'daki Yahudilerin durumunu tamamen mahvetmişti. O zamandan sonra artık hiç güç ve nüfuz sahibi olamadılar, hatta dirliklerini bile sağlayamadılar. Daha da ötesi Romalılar, bu isyana çok ciddi bakıyordu; çünkü Mısır, imparatorluk için inanılmaz öneme sahipti ve buradaki başarılı bir isyan hareketi, Roma'yı çok zor durumda bırakabilirdi. Mısır'dan italya'ya giden tahıl yüklü gemiler durdurulursa, italyan halkı açlıktan ölebilirdi. Roma böyle bir tehlike-

nin var olmasına asla izin veremezdi. Misilleme olarak isyan acımasızca bastırıldı. Sonunda Ağustos 117'de Yahudi halkı iskenderiye'de büyük bir yıkım yaşadı. Ve Mısır'ın bütün geri kalanında Yahudiliğin bedeli pahalılaştı.

FAKAT YAHUDİLER, GİZLİ ASKERİ FAALİYETLER veya tanrısal bir müdahale -veya her ikisi- ile bağımsızlıklarını tekrar kazanacaklarına dair umutlarını kaybetmemişti. Tapınağın yıkılışından hemen hemen altmış yıl sonra, imparator Hadrian hükümdarlığı sırasında Roma otoritesine karşı ikinci bir girişimde daha bulunuldu.

Bu girişim, çok uzun bir zaman içinde *iyice* planlanmıştı. Strateji büyük bir gizlilik içinde geliştirilmeliydi. Bu nedenle yeraltındaki doğal ve insan yapımı mağaralarda gizli üsler kuruldu. Yahudiye'nin dağ yamaçlarında, yine bunlar gibi en az altı merkez kuruldu; CeMe'de Ailabo'daki bir tanesi, yerin altmış beş metre derinine kadar kazılmış, çatısında hava ve ışık girmesi için delikler olan bir yeraltı mağarasıydı. Bunun gibi yerler, planlama ve eğitim yeri olarak kullanılıyordu. Yetkililer savaş başlamadan önce hata yapmamaları gerektiğini *iyi* biliyorlardı. Ne de olsa hataların bedelini, Romalıların nasıl ödettiğini Zelotlar sayesinde herkes öğrenmişti. Bu sefer Romalılara hızlı ve sert bir şekilde saldırmaya ve sonra çabucak yeraltındaki üslerine dönüp, saklanmaya niyetleri vardı; değişkenli hareketi (bu gerilla savaş taktiğidir), zaferin anahtarı olarak görüyorlardı.

Şunu da belirtmek gerekir ki; bu sefer Yahudi savaşçılar, Simon Bar Kochba adında -daha sonra 'Yıldız'ın Oğlu' Bar Kochba olarak tanınacaktı ve bu da onun Mesihsel statüsünü açığa çıkarmaktadır- tek ve güçlü bir lider altında birleştiler. O da, Sayılar 24'teki kehanete uyuyordu (Yakup'un Yıldızı liderliği alır, israil'den bir asajmkselir') Ve bu yüzden onun da damarlarında Davut'un kanı akıyor olmalıydı. Simon'un, Yahudiye'deki erken Mesihsel lider-

leriyle sadece 'tasvirsel değil; aynı zamanda fiziksel' bağlantısı olma ihtimali, bir Ölü Deniz Parşömenleri araştırmacısı olan Profesör Robert Eiseman'ın ilgisini çekti.

Bar Kochba, denizaşırı yerlerden askeri uzmanları kendi askerlerine katmıştı, isimlerin Grekçe listesi bulunmuştur. Bu listede her bir isim, *adelphos* yani 'kardeş' unvanıyla yazılmıştır, tıpkı sonraki şövalyeler, St. John'un Şövalyeleri veya Tapınakçıları gibi." Bunlar, artık Arami-veya İbranice'nin bilinmediği, bunun yerine Grekçe'nin konuşulduğu Yahudiye'nin ötesinde, Yahudi diasporalarından (Yahudilerin anavatanlarını terk edip gittikleri yerler) gelen ve askeri denejme sahip olan adamlardı. Bu adamlar, personel planlamada hizmet ediyor veya Roma kuvvetlerindeki deneyimlerinin avantajları ile gizli Yahudi ordusunun eğitimine yardımcı oluyordu.

Bar Kochba bu adamların, kendilerinden çok daha büyük insan gücüne sahip, dünyadaki en disiplinli orduyla yüzleşeceğini biliyordu; Roma ordusu 575,000'den fazla iyi eğitilmiş askerden oluşuyordu. Yahudiye'de iki lejyon vardı, altıncı ve onuncu lejyonlar. Bunlar toplam 12,000 adamdan oluşuyordu ve bir o kadar da yardımcı kuvvet vardı. Ek olarak, civardaki Suriye, Arabistan ve Mısır gibi Roma eyaletlerinde de beş ile yedi arasında lejyon ve bir o kadar da yardımcı kuvvet vardı. Yahudiler ise en fazla -hiçbirinin askeri deneyimi olmayan- 60,000 adam toplayabilirdi. Eğitim gerekliydi ve Bar Kochba bunun için çok zaman ve çaba harcadı.

O ve adamlarının silaha ihtiyacı vardı. Bu yüzden, M.S. 194'ten 216'ya kadar yazan Romalı tarihçi Dio Cassius'un anlattığı gibi, kendilerine silah teminini garantileyen yaratıcı bir plan yaptılar. Yahudiye'de silah endüstrisinde çalışan işçilerin çoğu Yahudi'ydi ve kendilerinden istenen silahları kasten defolu üretiyorlardı ve böylece Romalılar bu silahları kabul etmeyecek ve onlar da kendileri için kullanacaklardı."

Savaş M.S. 131'de başlatıldı ve hemen başarı elde edildi.

Romalı siviller Kudüs'ten kaçtı ve onuncu lejyon geri çekildi. Mısır'ın yirmi ikinci lejyonu o zamanın askeri kayıtlarına geçmemiştir. Fakat bu konudaki varsayımlar, bu lejyonun Mısır'daki görevinden Yahudiye'ye çekildiği fakat orada yenildiği ve tamamen yok edildiği yönündedir. Kudüs, Romalılardan geri alındı, surları onarıldı ve bir Yahudi sivil yönetimi kuruldu. Neredeyse iki yıl boyunca Kudüs, Romalılardan kurtulmuştu. Fakat tabii ki Romalılar, ezici kuvvetleriyle geri dönmek için asker topluyordu.

Bu sefer Hadrian'ın kendisi komutadaydı. Yanında, generallerinin en iyisi olarak gördüğü Britanya'nın eski valisi Julius Severus vardı. M.S. 133'te, dokuz belki de on iki Roma lejyonu ve yardımcı kuvvetleri ile -altmış bin, seksen bin arası asker- uzaklardaki Britanya'dan ilerleyerek, Celile'yi batıdan ve doğudaki Ürdün Nehri'nin karşısından istila etti. Fakat bu zor oldu. Yahudi savaşçılar çok esnek bir savunma kurdular. Eski yüksek rütbeli bir ordu personeli olan Profesör Mordechai Gichon, Bar Kochba'nın uzun vadeli savaş stratejisini kaleme aldı: 'Yahudilerin en büyük umudu, savaşı mümkün olduğu kadar uzatmak, düşmanı dışarıda yorgun ve perişan hâle getirmek ve sonunda bedeli ne olursa olsun saldırıp, Romalıları galip gelmekti.' Fakat kaybettiler. Simon Bar Kochba M.S. 135 yazında, Bethar kentini savunurken öldürüldü. Büyük mücadelesi böylece sona erdi.

Yahudiye'yi hafızalardan tamamen silmek isteyen Hadrian, Yahudiye'nin ismini Palaestina (şu an Filistin) olarak değiştirdi. Fakat iki nesil sonra, oradaki nüfusa tanınır bir özerklik verildi. Bu özerkliğin içinde, 'dinlerinin kurallarına ve inançlarına uymayan davranışlarda bulunma halinde affedilebilme' imkanı da vardı.

Anlaşılan Romalılar, tekrardan fethettikleri Yahudiye için kan nehirleri olarak ödedikleri bedeli hatırlıyorlardı. Ve bu hâlâ acı veriyordu.

LONG BEACH'TEKİ KALİFORNİYA DEVLET ÜNİVERSİTESİ'NDEN Robert Eisenman ve ekibi ile beraber katıldığım, İsrail'deki arkeolojik çalışma sırasında Mordechai Gichon ile arkadaş oldum. Gichon'un, Bar Kochba hakkındaki engin bilgisi beni çok etkiledi ve o da okumuş olduğu *Kutsal Kan, Kutsal Kase* tezi ile ilgileniyordu. Beni bir keresinde -Ölü Deniz'de kazı çalışmalarımıza yardım eden öğrenciler ve gönüllülerle beraber- Bar Kochba'nın, Roma birlikleri tarafından alınan son komuta merkezlerinden birini ziyaret etmeye götürdü. Bu, Kudüs ve deniz kıyısının ortasında kalan Yahudiye dağ yamaçlarındaki Emmaus yakınlarında terkedilmiş bir kalıntıydı. Daha önce hiç kazılmamıştı ve Profesör Gichon bunu yapmak istiyordu. Kısa süre sonra sebebini öğrendim.

Buranın taş zemininin altında birçok tünel vardı. Romalılar burayı ele geçirdikten sonra müdafaacılar kaçarak, ellerimiz ve dizlerimiz üzerinde emekleyerek ilerlediğimiz bu tünellere sığınmışlardı. Ayrıca, sadece birkaç metre yukarılarındaki Romalıların konuşmalarını da duyabiliyorlardı. Sitenin ilginç taraflarından biri, su kanallarının tasarımında göze çarpıyordu; su, bu kanallara yukarıdaki taş zemin platformunun üzerindeki deliklerden giriyordu. Fakat bu yuvarlak kanallara su, deliklerin ortalama bir metre ötesinden, taş blokların altından geçerek geliyordu. Ayrıca aşağıdaki tüneller müdafaacıların, Romalıları görünmeden yuvarlak kanalların içine girip, haftalarca kalabilmesine olanak tanıyordu. Ana sığınak, tepenin daha derinlerindeki tünellerden geçerek, tek bir giriş kapısından girilen bir yerdeydi.

Romalılar, sonunda ayaklarının altında neler gerçekleştiğini keşfettiler ve kanallarını taşlarla doldurup, su kaynaklarını kestiler. Tünellere girip emekleyerek, daha alt seviyelere kaçan Bar Kochba savaşçılarını bulup yok etmek için aramaya başladılar.

Gichon, korkutucu tünellerde ilerleyerek, benden ken-

dişini takip etmemi istedi. Sonunda, aşağılarda, kayalık dağ yamacının derinlerine giden dik açılı bir tünele vardık. Giriş, taş ve harç ile mühürlenmişti.

"Romalılar burayı kapatmış." diye açıkladı. Bir an durdu. "Tünel hiç açılmamış. Bütün müdafaacılar hâlâ burada."

Söylediği şeyden önemini fark edebilmek birkaç saniyemi aldı. Ve sonra, orada yaşanan trajediyi daha derin hissederek içim ürperdi. Ayrıca o tünellerde emekleyip ilerledikten sonra, taş mührü açacak ilk arkeologun duyabileceği, ardında kendisini neyin beklediğini bilmeme korkusunu da hissettim. Neredeyse 1900 yıl önce, birkaç dakika içinde mühürlenmiş, bir canlı mezarına dönüştürülen sığmağın, o küçük ve kapalı girişini hiç unutmuyorum.

BU, İSA'NIN TAKİPÇİLERİNİN ve en azından onun sonradan yaşam öyküsünü ilk yazanların dünyasıydı. Ayrıca bu, Hristiyanlığın doğduğu yerden de başka bir dünyaydı. Ve bu çekişmelerle dolu dünyanın, bu iki bölümü arasındaki bağlantıydı. Bu gördüğümüz gibi inancın her şey oldu ğu ve yanlış bağlamdaki yanlış inançların, hem Romalıların haçından hem de Sicariilerin hançerlerinden ani ölümler getirebildiği bir zamandı.

Bu olayların çok azı Incü'de yer aldı. Tarihin yerine. Yeni Ahit'imiz bizlere sansürlü, yönlendirilmiş ve yanlış bakış açısıyla geçmiş anlatıyor. Yeni Ahit'i bizlere bırakanlar bue, dünyada olup bitenleri tamamen gizleyip herkesi anlattıklarına inandıramazdı. İsa, erken Zelot hareketinin yaşandığı yıllarda doğdu ve yaşadı. Otuz yaşlarında görevine başladığında, en yakın takipçilerinden bazıları Mesihsel hareketin üyeleri olarak biliniyorlardı; Yahudilerin başlattığı ve devam ettirdiği bir hareketin. Yeni Ahit'te Romalılar aleyhindeki anlatımlar ve o çağda yaygın olan körleşmiş bir şiddet duygusu görebiliriz. Tabii ki İsa'nın, hikayenin sonunda çarmıha gerilmesiyle keskinleşen bir şiddet duygusu.

Fakat onların anlatımında, bu çarpmıha gerilmenin politik yanları *iyi* düşünülerek kitaptan çıkarılmıştır. Bu, sonraki sansürlerin İsa'yı ve hayatını, doğup yaşadığı ve öldüğü tarihsel zamanlardan *ayrı* göstermek için girilmiş bir çaba olduğunun kanıtıdır. Bu şekilde, bu sansürlerle çok daha zararlı bir şey yapmışlardır: İsa'yı Yahudi değilmiş gibi göstermişlerdir. Ve bugün çok büjnik sajada Hristiyan, İsa'nın aslında hiçbir zaman Hristiyan olmadığını, onun bir Yahudi olarak doğup yaşadığını bile bilmemektedir.

İsa'nın çarpmıha gerilişinden bir nesil sonra -veya en azından onun sahneden çekilişinin ardından- Kudüs ve Tapınak, Yahudilik için bir kayıp olmuştu. Bu inanç, onun yerine Jabneh'teki haham okulunda merkezlenmişti. Aynı zamanda, sonuç olarak tanrı üzerine merkezlenmek yerine, İsa üzerine merkezlenmiş kendi geleneklerini yaratan 'İsa hikayesi' yayılmaya başladı. Bu, birçok eski tarih kaydedicisinin kabul etmediği bir konuydu. İsa'nın Yahudi kökeni, Yunanlılar ve Romalılar tarafından giderek Hristiyanlığa dönüştürülen pagan inanışı içinde sınıflandırılır oldu. Pagan etkisi, geçen yüzyıllar içinde Hristiyanlığı ve İsa'ya bakış açısını, Yahudilikten çok uzak yerlere getirdi.

Hristiyan mesajı açıkça değiştirildi: Artık Yahudiler için değil; paganlar - Mithras, Dionysius, Isis ve Demeter gibi tanrılar ve tanrıçalara inananlar- için tasarlanmış hâldeydi ve sunulmak için yeni bir pakete ihtiyacı vardı. Ve bu da Yahudi karşıtlığıydı. Meydan, tarihin yeniden yorumlanması için müsait hâle gelmişti ve yapay 'inanç İsa'sının zaferi, gerçek 'Tarihsel İsa'nın -tanrının mesajını ileten, tanrının sözleriyle konuşan fakat kendini tanrının yerine koymayan bir adam- üzerinde yerini buluyordu.

Muhtemelen gerçek bir mucize olan şey, İncillerin birinde, İsa ve Yahudilik kavramı birbirinden böyle ayrılırken, hâlâ Tarihsel İsa'ya ve tanrısal mesajına ait unsurların kalmış olmasıdır:

Yahudiler onu taşlamak için taşlar topladılar, böylece İsa onlara, "Sizlere görünüz için birçok iyi iş yaptım... bunlardan hangisi için beni taşlıj^orsunuz?" dedi. Yahudiler, "Seni iyi bir iş yaptığın için değil, tanrıya karşı saygısızlığından dolayı taşıyoruz. Sen sadece bir insansın ve tanrı olduğunu söylüyorsun." diye cevapladılar. "Bu sizin yasanızda yazılı değil mi? Ben sizin tanrılar olduğunuzu söyledim. Yasa tanrılar sözcüğünü, tanrının işaret ettikleri için kullanıyor." (Yuhanna 10:31-35)

Bu sözlerin söylendiği ve yazıj/a geçirümeye başlandığı zaman -muhtemelen 1. yüzyılın sonları- aralığında. İsa bir Hristiyan yapılmıştı. Ve bir Hristiyan olmak, Yahudilikten uzaklaştırılan öğretilerin peşinden gitmek anlamına geliyordu. Bu, bir 2. jmzyıl kilisesi rahibi Justin Martyr ile Trypho adlı bir Yahudi öğretmen arasında geçen diyalogun kaydında geçen, açık bir gerçektir. Bu mektup, 'İsa'nın bir insan ve kutsanmış bir Mesih olduğunu doğrulayan' oldukça anlamlı bir noktaya dikkat çeker.^ Ayrıca Justin'e karşı çıkarak şunları ekler: "Cevap ver bana, önce, her şeyin yaratıcısından başka bir tanrı nasıl gösterebilirsin? Ve sonra, onun bir bakireden doğduğunu nasıl kabul edebilirsin?"

Bu tartışmanın temaları ve Justin'in, *Typho'ya*. göre zayıf ve anlamı belirsiz yanıtları bir yana, iki din arasındaki mesafenin ne kadar uzak ve araya köprü kurulamaz olduğu açık bir gerçektir. Hristiyan Ortodoksluğuna dönüşecek olan, bu ufukta kararlılıkla ilerleyenlerin arasında bir uzlaşma noktası vardı. Justin'e göre, isa'nın tebliğ ettiği inanç, herkese kurtuluş getirebilirdi, 'dini tatillere ujnna-salar, sünnet olmasalar veya yortulara katılmasalar bile.'

Görebildiğimiz gibi Yahudi yasası çok geride bırakılmıştı, isa'nın gerçek tarihi boyunca.

YAHUDIYE, İSA VE HİRİSTİYANLIK

- M.Ö. 4'ten Önce isa'nın doğumu; Matta İncili'ne göre (2:1).
M.Ö. 4 Büyük Herod'un ölümü.
M.S. 6 İsa'nın doğumu; Luka inciline göre (2:1-7).
Suriye Valisi Quirinius'un nüfus sayımı.
M.S. 27-28 İsa'nın vaftizi (geleneksel tarih), imparator
Tiberius'un hükümdarlığının 15. yılı (Luka 3:1-23).
M.S. 30 isa'nın çarmıha gerilmesi; Katolik inancına göre.
M.S. 35* Herod Antipas ve Herodias'm M.S. 34'teki
evliliğini takiben, Josephus'un tanıklığıyla
Vaftizci Yahya'nın idam edilişi.
M.S. 36 Fısıh-isa'nın çarmıha gerilişi; Matta'nın zaman
çizelgesine göre.
M.S. 35-37 Paul'un Şam'a gidiş yolunda din değiştirmesi.
M.S. 44* isa'nın kardeşi James'in idamı.
M.S. 50-52 Paul, Corinth'te; ilk mektubunu yazar (Selaniklilere).
M.S. 61 Paul, Roma'da gözaltına alınır.
M.S. 55* Paul idam edilir.
M.S. 66-73 Yahudiye'de savaş. Vespasian yönetimi
altındaki Roma ordusu Yahudiye'yi istila eder.
M.S.55-120* isa'dan bahseden Roma tarihçisi ve senatörü
Tacitus'un yaşamı.
M.S. 61-114* isa'dan bahseden Genç Pliny'nin yaşamı.
M.S. 115* Antakya piskoposu Ignatius, Paul'un
mektuplarından alıntı yapar. M.S. 117-138* Romalı
tarihçi Suetonius 'Hristos' adlı bir
kişiden söz eder.
M.S. 125* Hristiyan İncilinin bilinen en eski örneği, Yuhanna
18:31-33, Rylands Papirüsü Mısır'da bulunur.
M.S. 200* Paul'un mektubunun bilinen en eski parçası,
Chester Beatty Papirüsü Mısır'da bulunur.
M.S. 200* En eski (hemen hemen) tamamlanmış İncil
(Yuhanna'nın), Bodmer Papirüsü Mısır'da
bulunur.
M.S. 325 iznik Konsül, Roma imparatoru Konstantin
tarafından toplanır, isa'nın tanrısallığı 3'e 217
oy çoğunluğuyla resmi bir dogma hâline getirilir. M.S. 393-
397 Hippo Konsili'nde Yeni Ahit'in resmileştirilmesi
işine başlanır, Kartaca Konsili'nde tamamlanır.

İKİNCİ YÜZYIL

- ıı.s. 55-120* İsa'dan bahseden Ronnalı tarihçi ve senatör Tacitus'un yaşamı.
- M.S. 61-114* İsa'dan bahseden Genç Pliny'nin yaşamı.
- M.S. 115* Antakya piskoposu Ignatius, Paul'ün mektuplarından alıntı yapar.
- M.S. 115 İskenderiye'de 'Yahudilerin Kralı' Lucuas liderliğinde ayaklanma. Mısır'daki Yahudi toplumu yok edilir.
- M.S. 117-138 'Hristos'tan' bahseden Romalı tarihçi Suetonius'un yazdığı yıllar.
- M.S. 120* Gnostik öğretmen Valentinus İskenderiye'de eğitim alır.
- M.S. 131-135 Simon Bar Kochba, Yahudiye'deki ayaklanmaları yönetir.
- M.S. 133 Sayıları dokuz ile on iki arasındaki Roma lejyonları Yahudiye'yi kuzeyden istila eder.
- M.S. 135 Yahudi güçleri geri çekilir. Roma imparatoru Hadrian Yahudiye'nin ismini Palaestina (şimdiki Filistin) olarak
- M.S. 135* Hristiyan teolog Justin Martyr, Yahudi entelektüel Trypho ile tartışır.
- M.S. 140* Marcion, Roma'ya varır ve öğretmeye başlar. Eski Ahit'i reddeder ve sadece Luka'nın İncilini ve Paul'ün bazı
- M.S. 150* İlk Hristiyan yazarlar Gnostikleri kınayan yazılar yazmaya başlarlar.
- M.S. 154 Justin Martyr, Simon Magus'u, (1. yüzyıl ortalarında) bütün münafıklıkların kaynağı diye adlandırır.
- M.S. 180* Lyons piskoposu Irenaeus Gnostikler aleyhinde yazar. Kilise tarafından kabul gören Yeni Ahit'in ilk metin listelerini üretir.
- M.S. 195* İskenderiye piskoposu Clement, Markus'un gizli incili ve Gnostikler aleyhinde yazar; fakat İskenderiye Hristiyanlığı içindeki sırlara, gizemlere karşı bir sempati besler.
- M.S. 197* Tertullian Hristiyan olur; dinsel değerlere karşı çıkılması ve kadınların kilisede liderlik rolü oynaması konularına sert şekilde karşı çıkar.

Tahmini tarihler.

inancın Isa'nın Yaratılışı

Modern Hristiyan resimlerinde, eski İsrail'de dolaşıp duran isa'nın popüler imajı betimlenir. Açık tenini hiç bronzlaştırmayan güneş, altın sarısı saçlarına yansır ve parıltıdır. O, tanrının kutsal sözlerini kaydederek Incilleri yazan havarilerin eşlik ettiği bir Hristiyan misyoner olarak resmedilir.

Bu resimdeki belirgin hataya zaten dikkat çekmiştik: Isa bir Yahudi'ydi. Sarışın bir Kuzey Avrupalı değil; esmer bir Filistinliydi. Fakat bu resimde, önemli olduğu kadar az bilinen belirgin bir yanlış daha vardır: O zamanlar incil diye bir şey yoktu; Hristiyanlık yoktu. İsa ve havarilerinin kullandığı dini kitaplar, İncil'de betimlenen olayların gerçekten doğru olduğunu kabul eden Yahudiliğe aitti -Yeni Ahit' i okuyan herkes, İsa'nın Yahudi kutsal kitaplarından alıntılar yaparak konuştuğunu hemen fark edebilir-.

Bizlere çeşitli İncillerin, M.S. 1.yüzyılın sonlarında yazıldığı söylenmişken; M.S. 2. yüzyılın başlarında bile. Ye-

ni Ahit'in var olmadığını keşfetmek şaşırtıcı olabilir. Ve hatta, teologların neyin doğru olduğuna karar veremedikleri ve bu yüzden kendi doğrularını yaratmaya giriştikleri o yüzyılın sonlarına doğru bile henüz yazılmamıştı diyebiliriz. Teologların bütün çabalarına rağmen, Hristiyanlar, üzerinde fikir birliği edilmiş bir metin için yaklaşık iki yüzyıl daha beklemek zorundaydılar. Peki, bu kadar zaman neyi beklemişlerdi?

Resmi olarak kabul edilmiş Hristiyan metinlerinden oluşan bir derlemenin oluşturulmasındaki bu gecikme, doğal olarak. Yeni Ahit'teki her kelimenin tanrının kendisinden gelen iletiler olduğu fikrinin temelsizliğini akla getirir. Tarafsız bir gözlemciye göre Yeni Ahit, tanrı tarafından özenle düzenlenmiş ve insanların kurtuluşu için gerekli öğretilerin yer aldığı bir kitap gibi değil, tam tersine; dinsel baskıyı kendi çıkar ve amaçları doğrultusunda kontrol etmek isteyen bir grup insan tarafından özenle düzenlenmiş ve kabul ettirilmeye zorlanmış bir kitap gibi görülebilir.

Bu gecikme devam ederken teoloji, merkezleşmiş bir Ortodoksluk talebiyle karşı karşıya kaldı, isa'nın tanrısallığı hakkında kritik kararlar verilene kadar, kilise liderleri, yeni yaratılacak olan bu dine hizmet etmesi için tasarlanmış metinlerden hangilerini seçeceklerine dair güvenilir kaynak ve bilgiden yoksundular.

Daha da ilginç olan, bugün birçok insanın Yeni Ahit'i gerçekten kutsal bir kitap zannediyor olmasıdır. Onun, kurtuluşumuz için tanrı tarafından söylenmiş, değiştirilemez ve bütünlüğüne dokunulamaz kutsal sözler olduğuna inanılmaktadır. Bunun, İsa'dan çok sonra derlemeciler tarafından düzenlenen bir kitap olduğunu kimse onlara anlatmamıştır. Aslında Hristiyan geleneğinin ilk 150 yılı boyunca, referans alman metinlerin hepsi bugün 'Eski Akit dediğimiz kitapları meydana getiren metinlerdir.

Eski kutsal metinlerin durumuyla ilgili güzel bir örneği.

Justin Martyr veriyor. Ona göre, bizim sözde Incillerimiz, havarilerin kiliselerde okunacak ve inancımızı destekleyecek; fakat asla bir 'Kutsal Kitap' olarak değerlendirilemeyecek anılarıdır. 'Kutsal Kitap' terimi, yasa ve peygamberlerin kitapları için kullanılır. Bu, Eski Ahit'tir. Justin Martyr, asla Incilleri veya Havarilerin Anılarını vahiy yazıları olarak değerlendirmez. Justin, Aziz olarak kabul edilir. Ancak, bugünkü Hristiyan Kilisesi'nin üyeleri tarafından bakılacak olursa, onun konumu oldukça radikal görünecektir.

M.S. 1. yüzyılın sonlarında ve 2. yüzyılın tamamında, İsa ile ilgili geleneklerin kaydedildiği, kesinlikle doğrudur. Onun yaşamına ait olaylarla ilintili söylenceler ve öyküler toplanmış; ancak hiçbirisi o dönem resmi bir koleksiyon hâline getirilmemiştir. Bunun yanı sıra, Yeni Ahit'imizdeki metinlerin, bu kapsamda yazıldığı da doğrudur. M.S. 1. yüzyıl sonu ve 2. yüzyılda 'Hristiyanlık' kavramı, Mesihsel Yahudilik anlayışının dışında şekillendirilmiş, bu da bizi bir meydan okumaya yönlendirmiştir.

Merak uyandırıcı bir fenomen M.O. 2. yüzyılda başladı: Aramice *meshiha* - mesih- kelimesi, israil'in gerçek yöneticisini adlandırmak için kullanılmaya başlandı. Özellikle, Davut'un kraliyet soyundan gelmesi beklenen kralın unvanıydı." Kral Davut'un neslinden olan kişinin geleceğine dair genel bir umut. Eski Ahit'teki kitaplarda vardır. Aramice meshihanın Grekçe çevirisi olan *Hristos* veya Hrist' ve Grekçe yazılışı Messias -şimdi Mesih- teriminin Hristiyanlarca kullanımı, aslında Yahudi anlamasından gelir ve anlamı İsa'nın döneminde gayet iyi bilinmektedir.

En radikal karşı çıkış, son 150 yıldan fazla süredir üzerinde durulan bir konuyu açıklığa kavuşturur: İsa, hiç var olmamıştır ve onun hakkındaki hikayeler, çeşitli Mesihsel lider masallarıdır. Bu masallar bir araya gelerek, adaletle hükmedecek liderlerden biri olan Yahudi Mesih in tanrısal

bir imparatora dönüştürüldüğü Roma merkezli bir gelenekten bahseder. Cambridge Üniversitesinde, Yahudilik ve Erken Dönem Hristiyanlık uzmanı olarak çalışmalarını yürüten William Horbury, "Meleklerle tapma anlayışı, İsa'ya tapma geleneğinin ilerleyişini destekledi" diyor."

PEKİ İSA'NIN YAŞADIĞINDAN GERÇEKTEN EMİN OLABİLİR MİYİZ? Onun gerçekliği hakkında Yeni Ahit'in ötesinde bir kanıt var mıdır? Eğer yoksa ve eğer Yeni Ahit onun zamanından uzun bir süre sonra oluşturulduysa. İsa Mesih kavramının sadece yeniden canlandırılmış eski bir efsane olmadığını nasıl bilebiliriz? Belki de bu, Adonis Efsanesi'nin, Osiris Efsanesi'nin veya Mithras Efsanesi'nin yeni bir düzenlemesiydi: Bunların üçü de bir bakireden doğmuş ve ölüden yükseltilmişti ki bunlar da Hristiyanlarınkine benzer hikayelerdir.

Horbury'ye göre, erken dönem Hristiyanlıkta, 'Grekoromen kahramanlarına, ulu krallarına ve kutsallarına tapmayla kıyaslanabilecek olan İsa'ya tapma' fikrini görmemizin dikkate değer bir sebebi vardır. Önce de belirttiğimiz gibi bu kült, meleklerle tapma fikriyle desteklenmiştir. Horbury, İsa'nın, kendisine verilen 'İnsan Oğlu' unvanıyla 'melek gibi bir Mesih' kavramıyla ilişkilendirildiğini düşünüyor. Aslında İsa'nın Mesihlik kapasitesi, melekse bir ruh olarak düşünülebilir... Mesih ideolojisi, angelolojinin (melek bilimi) etkisi altında oluşmaya başlayan Hristiyanlığın prensiplerini şekillendirmiştir ve İsa, bir melek olarak kabul edilmiştir. O hâlde, Hristiyanlığı yaratmak için tekrar başvuru olan eski bir efsaneden mi bahsediyoruz?

İsa'nın Aramice ismi olan *Yeshua*, 'teslim eden' ve 'kurtaran' anlamlarına gelir. Bu yüzden, bu sadece bir unvan da olabilir. Ayrıca Hrist'in (Christ), Aramice kutsal yağla yağlanmış, kutsanmış anlamına gelen *neshiha'nın* Grekçe tercümesi Hristos'tan (Christos) geldiğini söylemiştik. Bu

İNANCIN İSA'SININ YARATILIŞI

yüzden çift unvanı tartışıyoruz: 'Teslim eden (veya kurtarıcı), kutsanmış kişi.' O hâlde onun adı neydi? 'Bin Davut' olarak kabul edebileceğimiz birini tanımıyoruz; edinebildiğimiz bilgiler bu kadar.

Kanıt için Yeni Ahit'e başvuramayız; çünkü metinlerin ne kadarının tarih ve ne kadarının fantezi olduğunu bilmiyoruz. Zaten elimizdeki en eski bölümler de M.S 2. yüzyıldan -Yuhanna'nın İncilinin bazı bölümlerine göre, yaklaşık M.S. 125 civarından- kalmadır. Peki Paul'ün mektuplarına ne olmuştur? Hepsinden öte bunlar, Romalılara karşı ilk savaştan önce yazılmışlardı. En eskisi -Paul'ün Selaniklilere ilk mektubu- M.S. 50 kışından 52 yazına kadar oturduğu Corinth'te yazılmıştır. Mektuplarının geri kalanı M.S. 56 ve 60 yılları arasında, belki daha da sonra, Roma'dayken yazılmıştı ve M.S. 65'te Paul'ün idam edildiği söylenir - Paul'ün Roma'da tutuklanmasıyla sona eren seyahatinin detayları için tek kaynağımız olan, 'Elçilerin İşleri'nden beri bu konudaki gerçeği kimsenin bilmemesine rağmen-.

Yeni Ahit'teki, Paul'ün mektuplarının doğruluğundan, elimizdeki en eski kopyaların M.S. 3. yüzyıla ait olması nedeniyle maalesef emin olamıyoruz. M.S. 115'te Ignatius tarafından yazılan mektuplarda, Antakya Piskoposu Roma'ya giderken Paul'ün mektuplarından çeşitli alıntılar yaptığı için, o tarihte mektupların bazılarının mevcut olduğunu biliyoruz; fakat onlara da o tarihten önce veya sonra editörler tarafından dokunulup dokunulmadığını bilmiyoruz. Ne olursa olsun, Paul İsa'yı tanımıyordu ve İncillerdeki İsa yaklaşımının tersine, o, İsa'nın ne dediğine ve ne yaptığına fazla ilgi göstermiyordu. İncili oluşturan Paul'ün mektuplarından, İsa hakkında hiçbir bilgi edinemiyoruz.

İsa'nın çarmıha gerilme ve dirilmesinin, Yahudi yasasının sonunun ve dünya tarihinde yeni bir çağın başlangıcı-

nın işareti olduğu söylencelerine karşılık, İsa'nın 'Dağdaki Vaaz'da söylediği şu sözler, dogmatik Hristiyanlık aleyhinde işleyen bir çelişkiyi ortaya koyar: "Yasayı ve peygamberleri yok etmek için geldiğimi düşünmeyin: Yok etmek için değil, tamamlamak için geldim." (Matta 5:17)

PILATE'DEN HİÇBİR KAYIT GÜNÜMÜZE KADAR KALMADI; ayrıca Herod'dan ve Roma askeri veya idari kurumlardan da hiçbir kayıt kalmadı. Zaten Kudüs'te He-rod takipçisi kralların resmi kâjatları savaş esnasında yakılmışken, bu hiç de şaşırtıcı değildir. O dönemde resmi Roma kayıtları, idari başkent Sezarya'da toplanıyordu ve orası da savaştan nasibini almıştı. Nüshalar ve raporlar, oradan Roma'ya götürüldüyse ve hatta daha sonraları Domitian gibi imparatorların yıkımlarından da kurtula-bildiyse bile, M.S. 405 yılında Gotların Roma'yı talan ettiği ve resmi arşivlerin yok edildiği sırada kaybolmuş olmalıydılar. O dönemlerde Roma Hristiyan'dı. Dolayısıyla İsa'nın hikayesini anlatan belgelerin yok edilmiş olduğundan emin olabiliriz. Pilate'nin raporlarının da yok edilen bu belgeler arasında yer alması çok mantıklıdır.

Fakat her şey kayıp değildir: Josephus, Roma kayıtlarına girebiliyordu ve eğer İsa'dan bahsedildiyse, bunu okuyabilecek durumdaydı. Aslında Josephus gerçekten İsa -dan söz eder; fakat bunu, okuyanlara bunların Hristiyanlarca sonradan eklendiğini düşündürecek bir tarzda yapar. Josephus, kendisinin güvenilir bir şahit ve tarihçi olduğunu kanıtladığı için, bize tamamen yardımcı olamıyor. Diğer bir Yahudi filozof ve tarihçimiz, M.S. 50 civarında ölen İskenderiyeli Philo, İsa'dan bahsetmiyor bile. Bu oldukça ilginçtir; çünkü bunun, İsa'nın gerçekte varolmadığı veya İskenderiye'de yaşayan eğitilmiş Yahudiler açısından bir önem taşımadığı dışında bir anlamı olamaz. Yine de Roma kayıtlarına ulaşabilen ve Hristiyan kilise-

si'nde gelişen Ortodoksluktan uzun zaman önce, Hıristiyanları araştırma fırsatına sahip olan iki Roma tarihçisinin çalışmaları günümüze kadar varlığını korumuştur. Bu yüzden onların tanıklıkları çok önemlidir. Katatları referans alınırsa, Roma arşivlerinde Hıristiyanların anıldığı resmi raporların var olduğu gerçeği inkar edilemez. Bu tarihçilerin ilki, bu konuları gördüğünü iddia eden erken dönem kilise yazarı Tertullian'dır (M.S. 160-225). Ancak görünüme göre, bu belgelerin herhangi birisine ulaşamamıştır.

Tarihçi Tacitus (M.S. 55-120), Domitian döneminde bir Roma senatörüydü ve sonra Türkiye'deki Batı Anadolu'nun valisi olduğunda eline Hıristiyanları sorguya çekmek için gereğinden fazla fırsat geçti. Nero Hükümdarlığı döneminde, Roma'nın yakılmasıyla ilgili olarak şunları yazıyordu: Nero, suçu atacak birilerini buldu ve adı kötüye çıkmış, ahlaksız Hıristiyanları her türlü cezayla cezalandırdı. Onların ortaya çıkmasına sebep olan Hrist, Tiberius Hükümdarlığı döneminde, Yahudi-ye Valisi Pontius Pilate tarafından idam edildi. Fakat bu geçici yenilgisine rağmen, ölümcül batıl inanç, sadece ilk başladığı yer olan Yahudiye'de değil; Roma'da bile yeniden ortaya çıktı.

Ve küçümseyici bir üslupla şunları ekliyor, "Bütün küçük düşürücü ve utandırıcı işler başkentte yapılır oldu."

Tacitus'un arkadaşı ve öğrencisi Genç Pliny de Hıristiyanlardan bahsediyor. "Yasal olarak onları sorguya çekebilme imkanı vardı ve onların, 'Hristos'tan tannymış gibi bahseden ilahiler söylediklerini Roma'ya bildirmişti.'"

ikinci yüzyıl pagan yazarları Lucian ve Celsus, İsa'yı bir büyücü ve 'isyana teşvik eden bir fesatçı' olarak portrelendiriyor. Bunların her ikisi de Roma yasalarına göre

»»

suçtur ve cezası ölümdür. 117-38 arasında yazan tarihçi Suetonius, Claudius yönetimi döneminde Yahudilerin Roma'da Hristos önderliğinde ayaklanma başlattığından bahsediyor.

Bu durumda, İsa *Hristos* -yani İsa Mesih- diye birinin, bir zamanlar gerçekten yaşadığına dair çok az şüphe kalıyor. Hatta Romalı yazarlar, bu Mesih'in siyasi hareketlerinden dolayı yargılanıp idam edildiğini gösteren kayıtlar üzerinde de hemfikirdirler.

Fakat yazarların bildiği şeyin ne olduğundan çok fazla emin olamayız. Kimden bahsediyorlardı? Belki Mesih Hristos'tan, fakat hâlâ adını bilmiyoruz. Emin olabileceğimiz tek şey; Pontius Pilate'nin Tiberius döneminde, Roma'ya karşı siyasi bir isyancı olan ve bu yüzden çarmıha gerilmeyi hak eden Yahudi bir Mesih'i idam ettirdiğidir. Sonuç olarak; liderleri bu Mesih kabul edilen ve yüzyılın sonlarına doğru da adına 'Hristiyanlık' denilen bir hareket gelişmiştir.

İSA'YA TAPMA FELSEFESİNİN kaydedilmeye başlandığı M.S. 2. yüzyılın önemini göz ardı edemeyiz. Yeni Ahit'in elimizde bulunan en eski bölümleri, M.S. 125 yılında Mısır'da yazılan Yuhanna İncili'dir (şu anda, İngiltere, Manchester'deki John Rylands Kütüphanesi'nde bulunmaktadır). Fakat metinler, yazıldığı zamandan daha önceki dönemleri anlatır. O yüzyılın sonunda, İncil'den farklı metinleri temsil eden yüzlerce doküman birikmişti. Harvard Üniversitesi Profesörü Helmut Koester, *Ancient Christian Gospels (Eski Hristiyan İncilleri)* adlı kitabında, bu çalışmaların bazılarını analiz eder. Bunlar şaşırtıcı şekilde fazladır; Peter'in İncili, Thomas'm İncili, Markus'un Gizli İncili, Mısırlılara göre İncil, Clement'in Mektupları, Roma Piskoposu, Peter'in diğerleri, Yuhanna'nın Gizli Kitabı (Apocryphon), Kurtarıcının Diyalogu, British

Museum'daki 2 No'lu Egerton Papirüsü'nde kaydedilmiş bilinmeyen metinler ve birçok başlangıç dönemi hikayeleri gibi- Bunların hepsi ve İsa hakkında ağızdan ağza dolaşan bilgiler veya söylenceler, M.S. 2. yüzyılda mevcuttu.

İsa'nın Anıları'nım böyle çeşitli şekillerde kaydedilmesinden dolayı bazı farklı yaklaşımların gelişmesi şaşırtıcı değildir. Daha ötesi, bunların arasından bir tanesinin kabul görür hâle getirilmesi girişiminde bulunulması da şaşırtıcı değildir: Bu yaklaşımlar, Yahudilikten çok, pagan bir alt yapıya sahip Hristiyanlar tarafından desteklenen Paul'ün çalışmaları üzerinde temellenmiştir.

Paul'ün Yeni Ahit'teki mektupları, tek bir sebepten dolayı Incillerden çok farklıdır. Paul, İsa hikayeleri anlatmaz. Paul, sadece Paul hikayeleri anlatır. Paul, İsa'yı kişisel olarak tanıımıyordu -bildiğimiz kadarıyla- ve onun öğretileri Hristiyanlığa geçme potansiyeli taşıyan paganlara yönelikti. Kudüs'te, İsa'nın kardeşi James'in liderlik ettiği Yahudi Hristiyanların Paul'ü İsrail'den çıkarıp, Antakya ve diğer yerlere göndermiş olması önemli bir bilgidir. Onun kendi taraflarında yer almadığını biliyor olmalıydılar. Paul, yasada bazı değişiklikler yapmayı önerirken -böylece Yahudi olmayanlar, yasanın tamamını kabul etmeden Hristiyan olabilecekti- James ve diğerleri Yahudi yasasının korunması konusuna çok önem veriyorlardı. Bu, James'e göre lanetlenmiş bir fikirdi ve daha sonraları bunu şu şekilde anlatacaktı: "Her kim yasanın tamamını kabul eder de sadece bir konuya karşı çıkarsa, o tamamından suçlu olur." (James 2:10) Paul'ün yaklaşımı tam tersine, 'dünyasal işler değil, ruhun arınması'yönde idi (Romalılar 2:29). Yahudi yasasına esnek bakıyordu. Paul, "Bir insan inançla yargılanır, yasayla değil" diyordu. "İnanç aracılığıyla *yasayı* hükümsüz mü kılıyoruz?" diye soruyor, sonra da "Tanrı yasakladı,... bizim yasayı kurmamızı." (Romalılar 3:28-31) diye

cevaplıyordu.

Bu bizi, M.S. 2. yüzyılda Hristiyanlığı iki farklı geleneğe ayıran kırılma noktasına getirir: Bir tarafta bilgi arayanlar, diğer tarafta ise inananlar vardı. Bu bölünme, Hristiyan Ortodoks mezhebini ortaya çıkaran en büyük etkenlerden biri olmasından dolayı, bu ayrımı yapmamız gerçekten Önemlidir.

"İnanç, umut edilen şeylerin özüdür, burada kanıtlar görünmez." Böyle yazmıştı Paul, İbranilere mektubunda (II:I). Fakat inanç, bilgidен daha aşağıdadır. İnsanın, kanıtları kendi gözüyle görmek istemesine her zaman saygı duymuşumdur. Bunu bir örnekle açıklayayım.

Ateşten korkabilirsiniz; çünkü elinizi ateşe koyarsanız, elinizin yanacağına ve sonuç olarak acı duyacağınıza inanırsınız. Bunun doğru olduğuna inanabilirsiniz; fakat elinizi gerçekten ateşe koyana kadar, bu acının ne olduğunu bilemezsiniz. Deneyisel bilgiye -burada bahsedilen, iki kere ikinin dört olduğunu bilmekten farklıdır- Grekçe'de *gnosis*) denir. Bu önemli sebepten dolayı, Hristiyanlığın içindeki tanrıyı deneyim etmek isteyen mistik gruplar, kendilerine Gnostikler demişlerdir. Bu görüşün Hristiyanlık içinde ne zaman başladığı bilinmiyor; fakat bu tarz bir yaklaşım uzun süreden beri pagan dinlerde mevcuttu. M.S. 2. yüzyılda bu yaklaşımın, Hristiyan Kilisesi içerisinde popülerliği hızla arttı.

Gnostikler, ortaya koydukları fikirlerin karmaşıklığına rağmen, İsa ve Tanrı hakkındaki gerçeklerle ve Kutsal metinlerdeki inançlarla çok az ilgileniyorlardı. Onların asıl ilgilendikleri, tanrının ne olduğunu kendi deneyimleriyle direkt olarak bilmektir. İsa'nın sözlerindeki inançla ilgilenmiyorlardı; onun gibi olup tanrıyı bilmek istiyorlardı. Nag Hammadi'de bulunan Gnostik metinlerden biri gibi, Thomas'ın İncili de şunu vurgular: "Ne zaman kendinizi bilerseniz, o zaman bilineceksiniz ve yaşayan Babanın

oğullarından birisi olduğunuzu fark edeceksiniz.""

ORTAYA ÇIKAN SAYISIZ GÖRÜŞÜN ARASINDAN seçilen, teolojik kriterler göz önünde bulundurularak yapıldığı pek de söylenemez: Birileri oturup, kendi bakış açılarına ve anlayışlarına göre; 'Bu gerçektir, kabul edilmeli ya da bu yanlıştır, kabul edilmemeli; doğrusu şu şekilde inanmaktır, böyle bir inanç yanlıştır, kafirliktir...' diye kararlar verdiler. İnsanın üstünlüğü kavramı üzerine temellen-dirilmiş insancıl kararlar alınmışsa da çoğu kontrol ve güce ilişkindir. Koester'in yazdığı gibi, "Hristiyanlığın ilk zamanlarında 'kafir' ve 'inanan' sıfatları anlamsızdır." Daha da anlamsız olanı, Yeni Ahit'imizdeki kitaplarda, İsa hakkında yalnızca gerçek geleneklerin yazılı olduğunu düşünmektir. Bir kez daha Koester, yaptığı yorumda sözünü esirgemez: "Ancak dogmatik bir peşin hükümle, papaz yazılarının havari kökenli ve sonuçta tarihsel önceliğe sahip olduğu iddia edilebilir." Gerçekte Yeni Ahit'imize, M.S. 393 ve 397'de Hippo ve Kartaca Konsillerine gelinceye dek bir nokta koyulamadı. Yani kitaplar, konu aldıkları olayların yaşanmasının üzerinden 360 yıl geçtikten sonra tamamlanabilmişti.

M.S. 140'LI YILLARDA HİRİSTİYANLIĞA GEÇMİŞ zengin bir armatör olan Marcion, Pontus'taki evinden çıkıp, kendi topluluğunu kurduğu yer olan Roma'ya gitti ve yarattığı topluluk bütün Roma împaratorluğu'nu etkiledi. Unun tüm yazıları kayboldu. Ancak eleştirmenlerine göre; sadece Paul'un gerçeği bildiğini iddia ediyordu. Üstelik Yahudilikten etkilenen diğer havarilere de saygı gösteriyordu. Eski Ahit'i tamamen reddediyordu ve sadece, incil' olarak kabul ettiği Paul ve Luka'nın yazılarını kullanıyordu. Görünen o ki; İncil terimini ilk kez Marcion 'kullanmıştı. Onun örgütü, kendi kutsal kitabına sahip ilk

Hristiyan kilisesiydi. Marcion, Kilise için en büyük tehlikelerden biriydi ve M.S. 144 yılında Roma'daki Kilise tarafından resmen aforoz edildi.

Her şeye rağmen Marcion'un yazılı metinler kullanma sınırını bıraktığı etkiler; büyüyen Hristiyanlık geleneğinin, sözlü gelenekleri geride bırakmasına ve 'Inciller' temeli üzerine oturtulmuş yazılı geleneğe başlamasına bir zemin oluşturmuştur. Bunun, kabul edilebilir resmi bir rukban yönetim sınıfı kurmak amacıyla, yazarlığı havariilere atfedilen kutsal 'Yeni Ahit' edebiyatı yaratılmasına katkısı yadsınamaz. Metinlerin resmi bir listesini oluşturma tutkusunu ise; ilk kez. Roma Fransa'sının başkenti Lyons'un Piskoposu Irenaeus tarafından biçimlendirilmiştir.

O ve Ortodoksluğun sadık koruyucuları 'gerçekler' diye ellerinde tuttuklarından hiçbir sapma göstermeyeceklerdi. Onlar, Marcion'un takıntılı Paulcülüğünden hoşlanmıyorlardı. Bütün inançlara göre, insanı aşan bir iş olduğu düşünülen tanrıyı direkt olarak bilme konusuyla ilgilenen Gnostikler de onları etkileyememişti. Bunlara karşı çıkmak amacıyla Irenaeus, M.S. 180 3nülü civarında, Gnostiklere saldıran ve beş kitaplık anıtsal bir çalışma olan, *ünlü Against Heresies'i (Kafirlere Karşı)* kaleme aldı.

Bu yüzden Irenaeus'un başı, Gnostiklerle ciddi şekilde beladaydı. Onların kendilerini sözüm ona insanüstü bilgilere sahipmiş gibi gösterdiklerini, rol yaparak zavallı beyinleri saptırdıklarını söylüyordu. Onların, kendisine argümanlarla, kıssalarla ve maksatlı sorularla saldırmalarından şikayet ediyordu. Gnostiklerin yazılarını okuyarak çeşitli Gnostiklerle inançları hakkında konuştuktan sonra öğretilerine saldırmanın bir yolunu bulmuştu. Kafirlere Karşı'daki uzun açıklamalarında Irenaeus, Gnostikler ve M.S. 2. yüzyıl sonlarında ortaya çıkan Ortodoksluk hakkında bize birçok bilgi vermektedir. Irenaeus, Gnostiklerin bazı sırlara sahip olduklarını id-

dia ettiklerini biliyordu: "Onlar, 'İsa, havarileriyle özellikle gizemli konuşuyordu' diye iddia ediyorlar" diyordu. Ayrıca bu önerinin, geçmiş yüzyıllardan kalan ve bir şekilde ölünün dirilmesiyle bağlantılı ezoterik bir anlayışa ait olduğuna işaret ediyordu. Irenaeus'a göre, Gnostikler, dirilme inancının tam olarak kabul etmez; kutsal kitaplardaki anlatımların çoğunlukla aslında sembolik olduğuna inanırlardı. Hikayelerin altında yatan asıl mesajı alabilmek için yorum yapmak şarttı. Onlara göre ölüden dirilme, bir kişinin ancak Gnostizm ile öğrenilebilecek bir 'gerçeği' deneyim etmesi gibi, sembolik bir anlama sahiptir.

Gariptir ki; Irenaeus bunu, Gnostiklerin -fakat Kilisenin de kabul ettiği- ölüden dirilme iddialarını çürütmek için bir araç olarak kullanır. O, ölü bir adamın hayata geri döndürülmesi olayını iyi biliyormuş gibi görünür. Bu durumda ona göre, ölü adam artık hep diri kalmaktadır. Bu, etkileyici ancak detaylandırılmamış bir hikayedir. Irenaeus'un konujm tam olarak anlayamadığının da açık bir kanıtıdır.

Irenaeus anlasa da anlamasa da, Gnostiklerin Kiliseyi her an ele geçirebileceği o hassas dönemde, Ortodoksluğa önderlik ettiği bir gerçektir. Hangi İncillerin kullanılacağını ve hangilerinin reddedilmesi gerektiğini de belirlemiştir. Önce dört İncili; yani Matta, Markus, Luka ve Yuhan-na'yı bir araya getirmiş, en sonunda da hem oğul hem de sonsuz yaratıcı olan. Tek Tanrı İsa kimliğini yaratmıştır. Ayrıca ona göre tek merkezli kilise örgütlenmesi; evrensel hukukun, doğanın ve hakikatin bir ölçüsüdür. Merkezleşme sağlanmış ve Ortodoksluk güçlendirilmiştir. Ortaya çıkan bu maddesel güç de, tanrısal desteğin kanıtlarından birisidir. Bir merkez etrafında toplanmak yerine; dağınık bağımsız olmak, yanlış bir karar olurdu ve gücün dağınıklığı zayıflık anlamına gelirdi. Ne de olsa tek bir tanrı Vardı ve dolayısıyla tek bir kilise olmalıydı. Bu basit fakat

yanlış argüman, birçoğunu doğruluğuna ikna etmiştir. Ve hatta bugün bile bu iddianın savunucuları Vatikan'da mevcuttur. Başları ise tabii ki Papa'dır. s

TEOLOGLAR, MERKEZLEŞMİŞ BİR ORTODOKS inanç sistemi meydana getirmeye çabalarken, diğerleri de Kilisenin fiziksel yapısını merkezleştirmeye çalışıyordu; çünkü insanları yönetmek, merkezleşmiş bir güçle mümkün olabilirdi. O dönemlerde Kilise, büyük bir zulüm uyguluyordu. Bu zulmün doğurduğu siyasi sorunlar ise Hristiyanlığın şekillenmesinde rol oynamıştır.

Önceleri yerel kiliseler, bir grup insan -presbiteryen, yani resmi olarak atanmış piskoposlar- tarafından idare ediliyordu; ancak bu idari yapılar yavaş yavaş merkezleşmeye başladı. İlk önce piskoposluk bölgeleri oluşturuldu ve her biri için, birer bölge piskoposu belirlendi. Bunlar, kendi bölgelerindeki diğer bütün din görevlilerinin amiri sayılıyordu. Bu süreç, Roma'da 2. yüzyılın ortalarında başladı ve 3. yüzyılın başlarında tamamlandı. Tabii ki Roma piskoposunun, bunlar arasındaki en önemli piskopos olmasına şaşırılmamak gerekir. Roma piskoposu, dünya üzerindeki en büyük kilise yöneticisi ve Mesih'in temsilcisi olarak tanınmak istiyordu. Roma'nın ilk piskoposu olan Papa I. Stephen (254-57), havari Peter'in yerine geçip, bütün piskoposlar arasında üstünlük sahibi olma isteğindeydi. Bu isteğini ise Matta'nın İnciline dayandırıyor (16:18): "Peter ile beraber bu kayanın üstüne kilisemi inşa edeceğim." Ayrıca Roma'ya gelen Peter, şehirdeki ilk Hristiyan din görevlisi olarak tanımlanmaktaydı.

258 yılında imparator Valerian tüm Hristiyan rahiplerin bir an önce idam edilmesini emretti. Birçoğu öldürüldü. Ancak kurtulanlar da oldu. Hristiyan Kilisesinin liderleri merkezi otoritenin avantajlarına somut bir şekilde tanık olmuş, fırsat buldukları anda bu gücü ellerine geçir-

meleri gerektiğini anlamıştılar.

İlk fırsat, Konstantin hükümdarlığı döneminde geldi. Ölüm döşeğine yatana kadar hiç vaftiz edilmemiş olmasına rağmen, onun iktidarı döneminde Hristiyanlık gelişme fırsatı bulmuştu. Konstantin birlik istiyordu; iznik Konsili'ni toplayarak, kafir Arius'un fikirlerine karşı çıkılmasını istedi. Amaç, Arius ve diğerlerinin itiraz ettiği, İsa'nın Baba Tanrı ile bir olduğu fikrinin desteklenmesiydi. Arius ve taraftarlarına göre İsa Tanrı değildi. Princeton Üniversitesi Profesörü Elaine Pagels, bu ifadeye karşı çıkanların ne kutsal kitaplarda ne de Hristiyan geleneğinde böyle bir şey olmadığını savunduğunu belirtir. Ancak bu itirazların İznik'e önyargılı bir şekilde giden teologlar üzerinde bir etkisi olmadı.

Konsil kesinlikle Arius'a karşıt görüşlerle doluydu; fakat onun destekçilerinin varlığı, öfke dolu toplantılar ve ateşli tartışmaların yapılmasına neden olmuştu. Aslında, bunlardan biri sırasında, geleneksel dava resimlerinde gösterildiği gibi, Demre piskoposunun zayıf ve kendini dünyevi işlerden çekmiş olan Arius'a fiziksel bir saldırıda bulunmuş olması mümkün gibi görünüyor. Tartışmalar konsilin dışına taşmıştı, İznik sokaklarında konuşuluyordu: Bu çekişmeleri konu alan parodiler, halk tiyatrolarında oynanıp kahkahalar topluyordu ve şehrin her yanında pazarcılar, esnaflar, sarraflar vs. tarafından tartışılıyordu. "Ekmeğin fiyatını sor, sana söylesinler, 'Oğul, Baba'nım emrine tabidir.' Sor, banyo hazırsa sana söylesinler, 'Oğul, yokluktan yükseldi.'

Sonunda oylama yapıldı. Gerçek rakamlar kuşkulu olsa da Arius ve iki yandaşının hükme karşı oy kullandıkları bilinir. İktidarın iddiasına göre; öneri, 3'e karşı 217 oyla kabul edildi. Oylamanın ardından Arius ve iki yandaşı Uanube (Tuna) bölgesine sürgüne gönderildi.

Gariptir ki; bu olaya ek olarak, Konstantin ölüm döşe-

ğinde vaftiz edildi ve bu tören kafir Aryan Kilisesi'nin bir üyesi tarafından gerçekleştirildi. Bu durum, Konstan-tin'in, birliği ve mukavemeti sağlayabilecek her türlü görüşe, teolojiden daha fazla önem verdiğini açığa çıkarır.

Bu kararlar birlikte İznik Konsili, inancın hayal ürünü İsa'sını yarattı ve bunu tarihsel olarak benimsedi. Konsilin çalışmaları, ileride Yeni Ahit kitaplarının seçilmesi için dikkate alınacak ölçütlere de bir zemin oluşturmuştur. İznik Konsili, inancın bilgiye tercih edildiği Hristiyan dünyasını yarattı. Farklı olan her düşünce, kafirlik sajalıp reddedildi ve hatta mümkünse de toptan yok edildi.

Bugün hâlâ bunun acısını çekiyoruz. Gnostik metinler üzerinde uzman olan Pagels, bir akademisyen için alışılmadık bir davranışta bulunarak, *Beyorid Belief: The Secret Gospel of Thomas (İnancın Ötesinde: Thomas incili'nin Sırları)* adlı kitabında kişisel bir not sunar. Bu not, uzun vadeli sonuçlar doğuran kritik bir noktaya değinmektedir: lülisede hoşuna gitmeyen şey 'Hristiyanlığın, tek bir inanç otoritesine ait olarak tanımlanma eğilimi ve bu inancın tanrıya ulaşmanın tek yoluymuş gibi gösterilme çabasıdır'.

Sonradan ortaya çıkmış olan Roma piskoposları, gücü ellerinde tutmak için zalim politikalar sürdürdüler. Ancak hiçbirisi, bir katil grubu kiralayarak, aleyhtarlarını üç gün süren bir işkence sonrası ortadan kaldıran Papa I. Damasus {366~84} kadar üeri gitmemişti. Damasus kontrolü tekrar sağladığında Roma'yr 'havarilik merkezi' olarak adlandırdı; diğer bir deyaşle Roma, bütün kilise merkezleri arasında, havarilerin varisi olarak miras aldığı otoritejd devam ettirebilecek tek merkez oldu. Bu hak talebi, Kudüs'te hiç olmamıştı. Ne de olsa İsa'nın her bir Zelot yoldaşı, böyle bir hak talebini gereksiz ve mantıksız bulacaktı.

Damasus kendisine yapılan suçlamalara hiç aldırmadan, kendisini havari Peter'in tek varisi olarak ilan etti ve İsa tarafından kurulmuş olan kilisenin kendisine miras

kaldığını, dolayısıyla kilisenin de sahibinin kendisi olduğunu söyledi. Dünya üzerindeki en yüksek otorite olarak Damasus, dini bir bilginin doğru olup olmadığını belirlemenin tek ölçüsünün, Papalık tarafından onaylanmış olması şartını öngören prensiplerin de kurucusudur. Havari veraseti talebi böyle arsızca bir tutum içinde sunulmuş ve sonunda zorlamayla ele geçirilmişti.

Bir sonraki Papa Siricius (384-99), emrin yorumlanmasını yasaklayan ve emre hemen itaat edilmesini şart koşan yasalar çıkartarak, yüce mahkemenin uygulamalarını devam ettirdi ve kendisinden önceki anlayışı sürdürdü. Dogmatik otoritesi altında Yeni Ahit yasası, M. S. 393'te Hippo Konsili ve M.S. 397'de Kartaca Konsili'nde karara bağlandı.

Gücü ele geçirme ve merkezleştirme amaçlı bu aleni süreç, Papa I. Innocent (401-17) döneminde de devam etti. Bugün dahi dinin merkezi olarak görülen Roma'yı, en yüksek kilise otoritesi olarak ilan etti. Ancak en büyük güce ulaşan Papa I. Leo oldu (440-61). O, sonunda büyük bir cüretkarlıkla, bugün bile karşı gelinemeyen iddiayı ortaya atacaktı: Ona göre İsa, Peter'e Hristiyan Kilisesi üzerinde sınırsız bir yetki vermişti ve bu yetki Peter'den sonra Roma piskoposları tarafından devrahnacaktı. Roma piskoposu yani Papa, bütün piskoposların başı olup, Peter'in ruhunun bedenleşmiş hâli gibi hareket edecekti. Onun ardından en cüretkar çıkışı yapan Papa I. Gelasius (492-521) oldu; imparatora bir mektup göndererek, dünyanın sadece iki büyük güç tarafından yönetilebileceğini belirtti: Bunlardan biri papanın sahip olduğu ruhsal otorite diğeri ise imparatorun sahip olduğu maddi otoriteydi. Papanın yetkisi sınırsız olmalıydı; çünkü maddi olanın ruhsal kurtuluşu onun elindeydi. 13 Mayıs 495'te Roma'da yapılan Kilise Meclisi toplantısında alınan kararla (Gelasius, 'İsa'nın Vekili' unvanını alan ilk papa oldu.

Aynı zamanda teolojik egemenliğin ele geçirilmesiyle

ISA YAZMALARI

Kilise'nin Pagan mekanları ve bayramlarına, uydurma ruhani sebepler öne sürülerek sahip çıkması sağlandı; -25 Aralık'ta Mitras'ın doğumu hâlâ kutlanmaktadır*. Kilisenin mantığı M.S. 601'de Papa I. Gregori (509-604) tarafından, Britanya'dan yola çıkmak üzere olan bir baş rahibe verilen talimatlarda vurgulanmıştı. "Putların tapınaklarının yıkılmasına gerek olmadığı konusunda karara vardık" diye başlıyordu Papa yazısına.

Putlar yok edilmelidir fakat tapınaklar kutsal su ile temizlenecek, içlerine minberler kurulacak ve emanetler yerleştirilecektir. Bu tapınaklar iyi inşa edildiği için şeytanlara kulluktan arındırılacak ve gerçek tanrının hizmetine adanacaktır. Bu yolla, insanların tapınaklarının yıkılmadığını görmelerini, hatalarından dönmelerini, kiliselere çevrilen bu yerlere gelerek cemaatleşmelerini ve gerçek tanrıyı bularak ona ibadet etmelerini umuyoruz. Şeytanlara hayvan kurban etmek gibi geleneklerinin yerini, bu yerlerde yapılacak Adanma Günü veya Kutsal Şehitler Bayramı kutlamaları gibi dini faaliyetler almalıdır.

Gelişen dogmaların desteğini arkasına alan Kilise, minberleri bozulmamış hâlde bırakmasına rağmen, belge yok etmek ve sahte belge üretmek konularında hiç de çekingen bir tavır sergilememiştir.

DAHA İYİ ANLAMAK İÇİN dikkatimizi Eunapius'a çevirelim. Eunapius, tahmini M.S. 345- 420 yılları arasında yaşamış Yunanlı bir retorik öğretmeni idi. Retorik, ikna edici ve etkileyici bir şekilde sözlü veya yazılı ifade etme sanatıdır.

Ç.N: Mitras Pagan inancında güneş tanrısıdır. Onun doğum tarihi olan 25 Aralık ise bugün Hristiyan aleminde İsa'nın doğum günü olarak kutlanır.

Bu modern akıl hocamız, eskilerin mükemmelleştirdiği teknikleri kullanıyordu. On altı yaşında eğitim için Atina'ya gitti. Orada Elosis efsaneleri üzerinde çalıştı ve Emolpid Kolejinde rahip oldu. Emolpid denen rahipler ailesi, hem kadın hem de erkeklerden oluşan ve öğrenmeye hazır olduklarını kanıtlamış az sayıdaki seçkin kişiye, Dimitri ve Persefon'un Elosis'deki efsanelerini öğretiyordu.

Atina'da geçirdiği beş yılın ardından Eunapius, memleketi olan Türkiye'deki Sardis'e* geri döndü. Burada tıp ve Teurji -ayin, dans ve müzik yoluyla tanrısal güçleri açığa çıkarma öğretisi- öğrenimi gören bir grup Platoncu filozofla yolları kesişti. imparator Teodosyxis'un M.S. 391'de bütün pagan dinlerini yasakladığı esnada Eunapius hâlâ hayattaydı; fakat tehlikelere rağmen, yazılarında Hristiyanlığı şiddetle eleştiriyordu.

Eunapius kendi döneminde yaşamış filozofların biyografilerini kaleme almıştı. Ayrıca genel tarihi derinlemesine araştırmış ve başka bir yazar tarafından yayınlanan bir tarih kitabı için katkı yazdan yazmıştı. Bu kitaba M.S. 270 ve M.S. 404 arasında geçen döneme ilişkin detaylar eklemişti. Bu çalışmayı M.S. 414'te bitirdi. Maalesef bu tarihin sadece küçük bölümleri varlığını koruyabilmiştir. Fakat bu kayıpla ilgili bir gizem her zaman varolacaktır.

iznik Konsili'nin toplanarak Isa'ın 'Tanrı' ilan etmesi, M.S 306'dan 337'ye kadar hüküm süren imparator Kons-tantin'in dönemine rastlar. Hristiyanlığın, çoğu kişinin karşı çıkışlarına rağmen Roma'nın resmi dini hâline gelmesi de aynı dönemde olmuştur, imparatorluğu tek bir bütün hâline getirme tutkusuyla Konstantin, dini politik bir araç olarak kullanmış gibi görünmektedir. Gerçekten de, görüldüğü gibi kendisi ölüm döşeğindeyken Hristiyan olmuştur.

Ç.N: Sardis bugünkü Manisa, Salihli'de bulunan Şart Antik Kenti'dir.

YAHUDIYE, İSA VE HİRİSTİYANLIK

- M.Ö. 4'ten Önce isa'nın doğumu; Matta incili'ne göre (2:1).
M.Ö. 4 Büyük Herod'un ölümü.
M.S. 6 isa'nın doğumu; Luka inciline göre (2:1-7).
Suriye Valisi Quirinius'un nüfus sayımı.
M.S. 27-28 isa'nın vaftizi (geleneksel tarih), imparator
Tiberius'un hükümdarlığının 15. yılı (Luka 3:1-23).
M.S. 30 isa'nın çarmıha gerilmesi; Katolik inancına göre.
M.S. 35* Herod Antipas ve Herodias'm M.S. 34'teki
evliliğini takiben, Josephus'un tanıklığıyla
Vaftizci Yahya'nın idam edilişi.
M.S. 36 Fısıh-isa'nın çarmıha gerilişi; Matta'nın zaman
çizelgesine göre.
M.S. 36-37 Paul'un Şam'a gidiş yolunda din değiştirmesi.
M.S. 44* İsa'nın kardeşi James'in idamı.
M.S. 50-52 Paul, Corinth'te; ilk mektubunu yazar (Selanikilere).
M.S. 61 Paul, Roma'da gözaltına alınır.
M.S. 65* Paul idam edilir.
M.S. 66-73 Yahudiye'de savaş. Vespasian yönetimi
altındaki Roma ordusu Yahudiye'yi istila eder.
M.S.55-120* İsa'dan bahseden Roma tarihçisi ve senatörü
Tacitus'un yaşamı.
M.S. 61-114* İsa'dan bahseden Genç Pliny'nin yaşamı.
M.S. 115* Antakya piskoposu Ignatius, Paul'un
mektuplarından alıntı yapar. M.S. 117-138* Romalı
tarihçi Suetonius 'Hristos' adlı bir
kişiden söz eder.
M.S. 125* Hristiyan incilinin bilinen en eski örneği, Yuhanna
18:31-33, Rylands Papirüsü Mısır'da bulunur.
M.S. 200* Paul'un mektubunun bilinen en eski parçası,
Chester Beatty Papirüsü Mısır'da bulunur.
M.S. 200* En eski (hemen hemen) tamamlanmış İncil
(Yuhanna'nın), Bodmer Papirüsü Mısır'da
bulunur.
M.S. 325 İznik Konsili, Roma İmparatoru Konstantin
tarafından toplanır. İsa'nın tanrısallığı 3'e 217
oy çoğunluğuyla resmi bir dogma hâline getirilir. M.S. 393-
397 Hippo Konsili'nde Yeni Ahit'in resmileştirilmesi
işine başlanır, Kartaca Konsili'nde tamamlanır.

* Tahmini tarihler.

ÜÇÜNCÜ VE BEŞİNCİ YÜZYILLAR

- M. 250 Roma İmparatoru Decius, Hristiyanlara uyguladığı
- ̂. 254- zulmü Roma Piskoposu Fabian'ın idamıyla
- S. 257 başladı.
- M. 258 Havarî Peter'in görevini devraldığını iddia ederek
- S. Roma'nın, diğer bütün kiliselerden üstün olduğunu
- M. 303 öne süren ilk Papa I. Stephen'in hükümdarlığı.
- M. 313 Roma imparatoru Valerian bütün Hristiyan ruhbanların idam emrini verir.
- S. Roma imparatoru Diocletian'in katliam ve yıkımıyla
- M. 337 Hristiyanlara uyguladığı zulüm sürecinin başlangıcı.
- S. Roma imparatoru Konstantin, Milan Fermanı ile bütün Hristiyanlara dini özgürlüklerinin verildiğini ilan eder.
- M.S. 367 İmparator Konstantin, Konstantinopol'ü (bugünkü İstanbul) Roma imparatorluğu'nun başkenti yapar.
- M.S. 390 Bütün idari kayıtlar orada arşivlenir. İmparator Konstantin ölür.
- M.S. 401- Papa I. Damasus, Roma'yı havarilik merkezi
- 417 -havarilik görevinin devam ettirilebileceği tek yer-
- M.S. 410 ilan eder. Sekreteri Jerome'ye İncil metnini revize etmesi emrini verir.
- M.S. 440- iskenderiye Piskoposu Athanasius, 'kilise yasasına aykırı' olan Mısır'daki bütün kitapların imha edilmesi emrini verir.
- 461 İspanya, Avila Piskoposu Priscillian kafirlik suçundan idam edilir ve Kilise doktrinine

110 İSA YAZMALARI

Hristiyanlar tarafından pagan olarak görülen Eunapius'un bu değişimleri ve Hristiyanlığı sevmediğinden emin olabiliriz. Konstantin tarihi hakkında yazdıklarının çok eleştirildiğinden, öfke ve düşmanlıkla karşılandığından da emin olabiliriz. Bu, 5. yüzyılda ortaya çıkmaya başlayan Hristiyan Ortodoksluğuna zarar verebilirdi. Eunapius'un imparator Julian hakkında da anlatacağı ilginç şeyler olmalıydı. Julian (M.S. 361-63) imparatorluğa paganizmi, özellikle de klasik çağın en büyük filozoflarından Apamea-lı lamblichus'un (tahminen; M.S. 240-325) öğretilerini geri getirmeye çalışıyordu.

Eunapius'un tarihi, bugün elimize alabileceğimiz çok ilginç bir metin olabilir. Ne yazık ki Vatikan'ın, kendine özgü İsa ve Hristiyanlık doktrinlerini koruyabilmek amacıyla bu tarz belgelerin yok edilmesi veya 16. yüzyıldan beri içine girilemeyen Vatikan Kütüphanesi'nde gizli tutulması gereğine inandığı için, bu metnin bir kopyasına şu an sahip değiliz.

Bu, 1563'te Roma Üniversitesi'nde hocalık yapan akademisyen Marc i'Vntoine de Muret tarafından aktarılmıştır. O, Vatikan Kütüphanesi'nde Eunapius'un Tarihinin bir kopyasını görmüştü. Bunu o kadar ilginç bulmuştu ki; Vatikan'ın önde gelenlerinden Kardinal Sirlet'ten kendisi için bir kopya çıkarmasını rica etmişti. Fakat Sirlet bunu reddetti ve papanın desteğiyle bu kitabı 'din dışı ve sakıncalı' addetti. Bu çalışmaya bir kez dikkat çekilince, yetkililer bu soruna bir çözüm aradılar. Çözüm çok basitti: Bilgili bir Cizvit papazı, Eunapius'un Tarihinin 'ilahi tal iir ile çürüdüğünü' kaydetti." Şüphesiz ki bu takdir, tanrının insan vekillerine aitti.

Vatikan'ın tarihinde bilgiyi gizlemek veya yok etmek konusundaki örnekler bir hayli çoktur. Fakat ne kadar sayıda tarihsel belgeyi yok ettiklerini ve ne kadarının da elle-

rinden kurtulmuş olabileceğini kimse tam olarak bilemez.

M.S. 5. YÜZYILDA 'İnancın İsa'sının zaferi, tarihsel İsa'nın üzerinde yükselmişti. Her ikisinin de aynı olduğu masalı, teolojik olarak gerçekmiş gibi gösterildi. Bu dogmatik fikirleri savunanlar, elbette ki hiçbir zaman rahat edemezdi; çünkü yanlış hesabın eninde sonunda tekrar karşınıza bir sorun olarak çıkması gibi, yüzlerine çarpılan tarihsel kaynaklar yüzünden zor duruma düşme tehlikesi her zaman bir ihtimaldi. Diğer Hıristiyanlara, Pagan imparatorların daha önce yaptıklarının aynılarını yaparak amansızca inançlarını savundular. M.S. 386'da Avila piskoposu Priscillian'ı kafirlikle suçlayıp idam ettiler. Bu, Kilisenin, durumunu kurtarmak için verdiği ilk idam emriydi.

Takip eden yüzyıllarda, kilisenin döktüğü kanın hesabı artık yapılamıyordu bile. Teolojik birliğin bedeli sadece altınla değil, insan hayatlarıyla da ödeniyordu.

İsa'nın, barışı öğütleyen Yahudi bir Mesih olduğuna inanan Priscillian'ın ölümü unutulmaması gereken dramatik bir örnektir.

inanç kendilerini Mesih'in varisleri ilan edenlerin nasıl oldu da eline düştü? Roma'nın papaları daha sonra bunu kullanarak, -sanki bir Mesih yaratabilme gücüne sahipmiş gibi- imparatorları taç giyme törenleri sırasında yüceltilmiş makamlarında kutsadılar. Sanki gerçeğe giden yol kendi tekellerindeymiş gibi.

Roma'nın En Büyük Korkusu

5Ağustos 1234'tü. Zavallı bir kadın, Toulouse kentinde damadına ait bir evde, ölüm döşeğinde yatıyordu. O zamanlar Fransa'nın güneyinde yayılmaya başlayan, gizemli bir Hristiyanlık akımına mensuptu. Bunlar Katarlardı. Katarlar, Roma'nın hem küçümsüyor hem de Ro-ma'dan korkuyorlardı. Birçok Katar'a göre Papa, Decal'ın ta kendisiydi ve Roma Kilisesi'ne 'kıyametin alameti veya 'kurtların kilisesi' diyorlardı. O gün, bazı Katar rahipleri inançlarına göre *teselli töreni* adı verilen en önemli görevi yerine getirmek için kadını ziyaret etmişlerdi. Fakat bu olay, onların dinine karşı düşmanlık besleyen biri tarafından ihbar edildi. Görünen o ki; kadının bir Katar ve damadının da Toulouse'deki Katarların habercisi olduğu bilindiğinden, ev gizlice gözetleniyordu. Muhbir, bu haberi hemen engizisyon mahkemesi başkanına ulaştırmak için harekete geçti.

Dominiken (Dominik tarikatı üyesi) engizisyon üyeleri, Toulouse piskoposunun yanındaydılar. O gün, tarikatlarının kurucusu olan Dominic de Guzman, Toulouse'de aziz ilan edilecekti. Papazlar kutlama yemeği yemek üzerelerdi. Sonra 'ilahî takdir' ile engizisyon başkanına, ölüm döşeğindeki bir kafirin, bir Katar törenini kabul etmekte olduğu haberi ulaştı. Başkan hemen piskoposu bilgilendirdi. Bu olayı öğrenen piskopos ve engizisyon üyeleri, yaşlı kadını ölmeden önce gerçek dine döndürmek için yemeği bırakarak, aceleyle eve doğru yola koyıldılar. Vardıklarında içeri öyle hızlı girdiler ki; gelmekte olduklarını görüp endişelenen bir arkadaşları onları uyarmak ve yaşanmak üzere olan trajediye engel olmak için biraz geç kalmıştı.

Piskopos, hasta kadının yanına oturdu ve onunla sakin bir şekilde inançları hakkında konuşmaya başladı. Kadın olanların farkında değildi. Herhalde kendisini ziyarete gelenin kim olduğundan bile habersizdi. Belki de onun Roma'yı temsil eden biri değil de, bir Katar ileri geleni olduğunu düşünmüştü. Sonunda kadın, yakında gerçekleşecek olan ölümünden dolayı dini bir görevi yerine getirmek için orada bulunduğunu düşündüğü kişinin bir dost olduğuna kanaat getirdi ve onunla serbestçe konuştu. Diğer yandan kadının ölümü düşündüğünden de yakınmış gibi görünüyordu.

Piskopos onu yönlendiriyor ve konuşması için cesaretlendiriyordu: "Yalan söylememelisin" dedi, sevecen görünmeye çalışarak, "inancına ters olan ve kalbinde sınıksız tuttuğun şeyi dile getirir ve günah çıkarırsan; elde edeceğin şey, ölüm korkusu yerine dini tekamül olacaktır."

Ölmek üzere olan kadın ağırbaşlı ve soğukkanlı bir şekilde Katar inancına mensup olduğu için mutlu ve tanrıya minnettar olduğunu söyledi ve devam etti: "Lordum, söyleyeceğim şudur ki; ben inananlardanım ve hayatımın geri kalan bu son ıstıraplı saatlerinde, inandıklarımın

vazgeçmeyeceğim.

Piskopos buna çok sinirlenmişti. "O hâlde sen kafırsın!" diye bağırdı odanın içinde. "Günah çıkarmak istemediğin konular, kafirlerin inancıdır... Roma'mn ve Katolik Kilise-si'nin inandıklarına iman et!"

Ölmek üzere olan kadın büyük bir cesaretle bunu reddetti. Böylece piskopos İsa'ya yakardı ve resmi yetkisini kullanarak kadını kafir ilan etti. Dolayısıyla da ölüm emri verilmiş oldu. Hemen oradan alınıp şehir dışında bulunan Toulouse Kontu'nun sahip olduğu bir otlağa götürüldü ve orada diri diri yakılarak idam edildi.

Piskopos ve onun Dominiken arkadaşları, neşe içinde Toulouse'deki manastırlarına geri dönüp, tanrıya ve Aziz Dominic'e teşekkür ettikten sonra, kendileri için hazırlanan yemekleri afiyetle yediler. Bu olayı aktaran Dominiken papaz, odada bulunanlardan biriydi ve şu sonuca varmıştı: "Kutsal Dominic'in ilk ziyafet gününde yaşanan bu olayı tanrı düzenledi, adının şanı ve yüceliği için... inancın coşkusu ve kafirlerin utanması için."

'Kutsal Dominic' bir zalim ve fanatik bir ıspanyol rahibi olan Dominic de Guzman'dı. Katarlara karşı sürekli bir haçlı savaşı yürüttüğü için ün kazanmış ve Papa tarafından, 1216'da Dominiken sınıfı kurdurulmuştu. Amaçları kafirliğin sonsuza dek yok olmasını sağlamaktı. Dominic, 1221'de öldü ve 1234 ise; Toulouseli kadının diri diri yakıldığı ve kendisinin, önceki yıl papa seçilen bir arkadaşı tarafından aziz ilan edildiği yıl oldu.

ON İKİNCİ YÜZYILDA, özellikle Fransa'nın güneyinde Kilise yolsuzluklara karışmıştı. Tek uğraşları mallarını idare etmek ve gelirlerini arttırmak olan papazlar ve piskoposlar, dindar gibi görünmüyor olmalarını önemsemiyorlardı. Metres tutma, kumar, avlanma gibi dünyevi eğlenceler ve Kilise hizmetleri karşılığında para alma veya

borçlandırma; yasadışı evliliklere izin verme, avukatlık yapma gibi dünyevi işler çok yaygındı ve rahatlıkla Dunu uluorta yapabiliyorlardı. Öyle ki; sonunda Papa III. Innocent, seçiminin yapıldığı 1198'de, kendini kilise uygulamalarından dolayı eleştirilerin tam ortasında bulmuştu. 13. yüzyıla girilmek üzereyken, Languedoc'un önde, gelen din adamı Narbonne başpiskoposu, papaya göre tek bir tanrıya: 'paraya' tapıyordu. Piskoposları kutsamak için ciddi ücretler alıyordu ve kilise üzerinden gelir elde ediyordu; rahiplerin evlenmelerine izin veriyordu ve kilise yasasına aykırı diğer davranışları bağışlıyordu. Papa onu, bir başka başpiskopos ve yedi piskoposla beraber ihraç etti. Bu Katolik ruhbanların bazılarının aileleri bile Roma'dan kovuldular. 1209'dan 1212'ye kadar, bir Katolik olarak görevini sürdüren Carcassonne piskoposunun annesi, kız kardeşi ve üç erkek kardeşi teselli törenleriyle Katar inancına geçmişti.

Soylular, mülk ve gelir gibi konularda Kiliseyle sürekli anlaşmazlık halindeydiler ve Katarlarla ilişkilerini geliştirdiler. Bazı soylular daha da ileri gidip, teselli olarak alenen Katarlığa geçtiler. Örneğin; 12. yüzyılda Foix Kontu'nun karısı, kocasının ölümünün ardından. Kont'un kız kardeşi Esclamonde gibi Katar olmuştu.

Katarlar fedakarlık, ruhaniyet ve sadelik dolu bir hayata kucak açmış, kutsal erkekler ve kadınlardan oluşan bir gruptu; *Lesi Bonhommes* ve kendilerini 'İyi İnsanlar' veya 'İyi Hıristiyanlar' diye adlandırıyorlardı. Dinsel deneyimler kazanmayı çok istedikleri hâlde; ruhani işleri bir kenara atıp, para hırsına kapılan Kiliseden beklentilerini bulamıyorlardı. Katarların dünyevi armağanları reddetmesi tehdit ettikleri gücün kendilerine yönelik muhalefetini artırdı.

Aleyhtarları, Katarların kafirlik konusunda mükemmelleştiklerini öne sürerek, onları 'Mükemmeller' diye adlandırmıştı. Bu inancın tüm üyeleri teselli töreninden geçmiş-

ti. Teselli töreni; Katarların 'hem vaftiz, hem kiliseye üye olma, hem din adamlığına atanma hem de ölüm anında uygulanan törenleriydi."

Teselli edildikten sonra kendilerini dünyevi işlerden uzaklaştırıyorlardı. Böylece dualar ve dini öğrenimle -eğitimleri Latince değil, kendi dillerinde yapıyorlardı- geçirilen basit bir yaşam sürdürüyorlardı. Vejeteryandılar; çiftler hâlinde dolaşırlar, bilgiye ve ruhsal huzura önem verirlerdi. Yalancıların ve hilekarların karşısında dürüstlüğü ve doğruluğun temsilcisiydiler.

Pratikte, kişinin büyük sorumluluklarını yerine getirmemiş olması ve yaşam tarzını değiştirmesi, teselli töreni gerektirirdi. Ancak bu tören, en çok ölüm döşeğindeki için yapıldı. Ve kadın-erkek herkes bu törene katılabilirdi. Katolik kilisesinin tersine, bu oluşumda erkek egemenliği yoktu. Her iki cinsten olan Mükemmeller arasında, hiyerarşi veya örgütlenme de yoktu.

Kilise, iyilikçi ruhani vaizlerin meydan okuyuşunu dikkate almıştı ve buna karşı ilk tepki veren ise, manastır hayatı yaşayan, Cistercian keşiş sınıfının parlayan yıldızı Clairvauxlu Bernard olmuştu. O ve keşişler, Katarlar gibi sade bir yaşamı tercih ettiler. Bernard, Katar Mükemmeller ile kent meydanlarında görüşmeler yapmak üzere, 1145'te, Fransa'nın güneyine birçok seyahat yaptı. Onların dindarlıklarını gören ve dürüstlüklerine hayran kalan -aynı zamanda kafirliklerini lanetleyen- Bernard, sürekli genişleyen ve kuvvetlenen bu hareketi durduramayacağını anlamıştı. Sonuçta kamuoyu tartışmalarının da etkisiyle Katar Mükemmelleri 12. yüzyılın sonlarında artık resmî bir organizasyon hâline gelmişti.

Birçok soylu, bu hareketin Kilise merkezi olan Roma yerine, Languedoc'ta, yani kendi topraklarında merkez-işliğini görünce. Katarları destekledi. Kuşkusuz, Roma bu durumdan hiç de hoşnut değildi.

1209'da Katarlara karşı bir Haçlı Savaşı başlatıldı ve bunu kaos takip etti. Kuzeyli şövalye orduları Languedoc'a hücum ederek, büyük bir yıkım gerçekleştirdiler. Binlerce Katar'ı diri diri yaktılar. Hatta kimi zaman öyle büyük ateşler yaktılar ki; yüzlerce insanı tek seferde içine atabiliyorlardı. Kayalık tepelerin zirvesinde, erişilmez bir yapı gibi görünen, köhne durumdaki Montsegur Kalesi, o dönem bir Katar kilisesi olarak yeniden inşa edilmişti. Daha alçak vadilerde yaşanan bu yıkımlardan sonra, 1232'de inancın merkezi ve bir Katar piskoposunun konağı olmuştu. Kuzeye ve kaleye bakan yüksek sarp yamaçlar arasında. Katar Mükemmelleri için küçük bir köy kuruldu. Bu köyün kalıntıları, yamaçlardan bugün bile görülebilir.

Genç ıspanyol rahip Dominic de Guzman, kuzeyli ordulara eşlik ediyordu. Savaşın ilk yıllarında, onun. Katarları toplu kurban etme eylemlerinin ne kadar içinde olduğu konusunda çok şey bilinmese de, olayların uzağında olmadığı da açıktır. O sıralar, bu şeytani kafirler örgütüne karşı savaşıacak yeni bir örgüt - yeni bir yaklaşıma sahip, yeni bir rahipler topluluğu- olması gerekir diye düşünüyordu. Sonunda düşüncesini hayata geçirerek, Dominiken Keşişler tarikatını kurdu ve beraberce, bugün *iyi* bildiğimiz rezil Engizisyonu yarattılar. Dominic yakıyor yıkıyor ve işkence ediyordu; Dominikenler de onu örnek aldılar: Güney Fransa'yı kırıp geçirdiler. Kilisenin, Roma'yı görmezden gelen bu kafirler üzerinde disiplin ve kontrol sağlamaya çok ihtiyacı vardı. Ülkede derin bir korku hakimdi. Dominic'in Engizisyoncularından herkes korkuyor ve aynı zamanda onlardan nefret ediyordu. Karşılıklı kayıplara rağmen; Engizisyoncular acımasız eylemlerini. Katarlar ise kafirliklerini sürdürdü.

Engizisyonculann yöntemi basitti: Kafirliklerinden şüphe edilenler; sorguya alınıyor ve kötü şöhretli Gestapo'nun bile imreneceği, işkenceyle bilgi alma süreci başla-

tılıyordu. Şüpheli, itirafta bulunduğu veya verdiği cevaplar sorgucuları tatmin etmediği takdirde tutuklanıyordu.

İnsan psikolojisinden anlayan Dominikenler, hapsetmenin ve korkutmanın kendi işlerini ne kadar kolaylaştıracağını bildikleri için, olayları sonuca bağlamak konusunda hiç aceleci davranmıyordu. Bu süreçte değişmeyen tek uygulama, işkenceydi. Kana susamış cellat başlıklı işkenceciler tarafından kullanılan kor hâldeki çeşitli aletler, şüpheliler üzerinde oldukça korkutucu etki yaratıyor olmalıydı. Kilise tarafından düzenlenen, kemiklerin kırıldığı ve etlerin parçalandığı bu işte o denli uzmanlaşmıştı ki; işkence sırasında bir damla kan bile yanlışlıkla akıtılmıyordu.

Kurban itiraf etmeye karar verdiği anda, -yeter ki kabus bitsin diyerek- Dominiken avukatlar ifadelerini alıyor ve katipler de bunu kayıtlara geçiyordu. Tutukları kayıtların çoğunda tanık oldukları işkenceleri de detaylarıyla anlatmışlardır. Sonra kurban başka bir odaya almıyor ve itirafını 'hür irade' ile yaptığını onaylaması isteniyordu. Eğer itirafçı ölüme mahkum edilirse, idam cezasını infaz etmeleri için kraliyet görevlilerine teslim ediliyordu.

Dominikenler, bu sorgulamalar sayesinde birçok bilgi içeren geniş arşivler ve kurumsal bir bellek yarattı. Engizisyonun ardından kafir ilan edilen binlerce insanı yakarlarken, yaptıklarından biri de buydu. Güçlerine güç katan bu belleğe sürekli sahip olmak ve daha da genişletmek istiyorlardı. Bu nedenle kendilerine ihanet edecek bir dönegin, kızarmış bir cesetten daha faydalı olduğuna inanıyorlardı."

Engizisyon, 13. yüzyılın kapsamlı ve sofistike bir veritabanına sahip olan istihbarat ajansıydı. Şüpheli kafirler sorgulanıyor, karmaşık detaylar içeren, suçlu bulma ve İtiraf ettirme konulu tutanaklar tutuluyordu. Saklanan belgelerden, üzerinden çok uzun zaman geçtikten sonra

bile tekrar yararlanmalarına olanak tanıyan arşivler hazırlamışlardı. Örneğin; 1316'da dine aykırılık suçundan tutuklanan bir kadının, bu kayıtlar sayesinde kırk sekiz yıl önce, 1268'de tutuklandığını görebilmişlerdi. Bu çeşit bir bilgi havuzu, başa belaydı. Bilgi, Kilisenin egemen gücünün hizmetinde ve kötü niyetle kullanılıyordu.

Engizisyoncular, Kilisenin katilleri hâline geldiler. Gizli ajan orduları, acımasız sorgucu ve yargıçları, İsa'nın adıyla hareket ediyordu. Tarihsel Mesih çoktan unutulmuştu. İşte bu, Vatikan'ın İsa'sıydı. Çarmıha gerilmiş bu doku-naklı figür, her yaşamı ve yaşamın her bölümünü etkileyen kural ve düzenlemelerin tanzim edilmesinin gerekçesi olarak kullanılmıştı.

İLK BÜYÜK SAVAŞI KAZANAN ENGİZİSYONUN, sonunda Katar Kilisesi'nin kalbini söküp kanını akıttı. Yeni Dünya'daki Azteklerin insan kurban etme ayinlerinin bir tekrarı gibidir.* Mart 1244'te Katar Kilisesi'nin merkezi olan Montsegur Kalesi, işgalci güçlerin eline geçti. İki yüz ya da daha fazla Katar, tepenin eteklerinde diri diri yakıldı. Buna karşın Engizisyon bunu, yaptıkları son şey olarak değil; bilakis bundan sonra yapacaklarına bir başlangıç olarak görüyordu. Engizisyon, arşivleri ve muhbirleriyle bölgeyi kontrol altına aldı. Ve orada kalma sebebi ise şüphesiz Roma'nın gücünü desteklemektir.

Günümüze kadar da orada kaldı. Ancak kuşku yok ki, kendini temize çıkartması gerekirdi. Öyle de oldu: 19 08'de Engizisyon yeniden adlandırıldı ve ismi *Kutsal Büronun Dinsel Topluluğu (Sacret CongregatLon of the HoLy Of-fice)* şeklinde değiştirildi. Daha sonra 1965'te *İnancın Dok-*

Ç.N: 16. yy'da Avrupalılar, Amerika kıtasını ilk keşfettiklerinde orayı Yeni Dünya olarak adlandırdılar. Yazarın bu terimle kastettiği Amerika kıtasıdır.

trini Topluluğu (Congregatlon for the Doctrüie of the Falth) adını aldı: Kilise içinde hâlâ aynı role sahip, dogmatik ve fikrinden dönmeyen bir topluluğa unvan olarak seçilen bu sözcükler, onları tanımayanlara kendilerinin sakın ve yumuşak başlı bir topluluk olduğunu düşündürtse bile durum hiç de görüldüğü gibi değildir.

13 Mayıs 2005'te atanan, 'Prefecf*', (Vali)' ve Büyük Engizisyoncu adlarıyla anılan bugünkü topluluk başkanı, California doğumlu San Francisco Başpiskoposu Monsignor William Levada'dır. Görevi kendisinden devraldığı kişi. Nisan 2005'te papa olan Kardinal Joseph Ratzinger'dir -bugünkü adıyla Papa XVI. Benedict-. Ratzinger, Kilisenin doktrini hakkında oldukça açık konuşur: "Temel prensipler konusunda hiçbir esneklik söz konusu olamaz."

"Vahiy, İsa ile birlikte son buldu" diye açıklıyor Ratzinger net bir şekilde. Böylece, gerçeğin bugün bile keşfedilmeyi beklediğini düşünenlere bir gönderme yapıyor. Oysa İsa'nın, iznik Konsili'ndeki oylarla tanrısallaştığını unutuyor. Kilisenin, tanrısalsal bir yapıdan başka her şey olabileceğini düşünen insanları hafife alıyor: "Bazı teologlar bile. Kilisenin insan yapımı olduğunu düşünüyor" diyerek, küstahça yakınıyor. Fakat insan yapımı Kilisenin, kendi teolojisini, fikirleri oylamaya koyarak yarattığını o da iyi biliyor. "Gerçekler oylamayla yaratılamaz" diyen Ratzinger, tarihsel dayanakları göz ardı ederek, gerçek olduğunu iddia ettiklerinin aslında bir oylama sonucu belirlendiğini görmezden geliyor. Dogmatizmine şunları ekliyor: "Kişi, çözüm üreterek gerçeği yaratamaz fakat sadece onu tanır ve kabul eder." Ratzinger şöyle devam ediyor: "İnancın taşıyıcısı olan Kilise günah işlemez." Açıktır ki tarih, Ratzinger'in söylediklerini onaylamıyor.

Ç.N: "Prefect" eski Roma valilerinin unvanı olarak kullanılan terimdir.

Ratzinger'in açıklamalarında, Vatikan'ın politikasından geri adım atacağına dair hiçbir işaret görülmemektedir. Ote yandan açıktır ki; Vatikan, geçmişten bugüne hiç değişmeden gerçeğe giden tek yolun sahibinin kendisi olduğunu düşünmüştür. (Seçtiği yol ise, güç ve idare ihtirasıyla inşa edilmiş; Pontius Pilate tarafından bir siyasi suçlu olarak çarmıha gerilen tarihsel Isa Mesih yerine, masalsı Isa Mesih figürü üzerine kurulmuş bir yoldur.)

İnancın Doktrini Topluluğu, ataları olan Engizisyoncuların felsefesini akıllıca devam ettirmektedir, inanca sınırlar getirip, gerçeği keşfetmenin önüne engeller koyarak, başarılı bir şekilde Vatikan'ın komuta merkezi ve kontrol departmanı olarak hizmet vermektedir.

Bu departmanın varlığının tek nedeni, Vatikan'ın en büyük ve en gizli korkusunu gidermektir. Bu korku, 'tarihsel Isa' ile 'inancın isa'sı' arasındaki farkın kanıtlandığı takdirde, Vatikan'ın tüm yapısının sahtekarlık üzerine kurulu olduğunun anlaşılacak olmasıdır, isa'nın, iznik Konsili'nde de ilan edildiği gibi, bir tanrı değil; gerçekte bir insan olduğuna dair kanıtların ortaya çıkmasından korkmaktadırlar.

KATARLAR YOK EDİLDİĞİNDE Engizisyon, savaşmak için kendine yeni kafirler aradı. Tapınak Şövalyeleri'nin, Engizisyon rehberliğine ihtiyaç duyduğunu fark ettiler. Engizisyon işkencecileri, Hristiyan milletlere neredeyse iki yüz yıldır hizmet eden askeri düzeni yok etmek amacıyla, onları Avrupa'nın her yerine gönderdiler.

On dördüncü yüzyılın başlarında dikkatlerini bu kez, sadelik ve fakirlik anlayışlarına kafirliğin bulaştığı ileri sürülen Fransiskanlara yönlendirdiler. Birçoğu ateşe atıldı. Yüz yıl sonra Engizisyon, İspanya'daki Müslümanları ve Yahudileri hedef aldı; özellikle de aralarında Katolikliğe geçip, sonra eski dinlerine gizlice geri döndüklerinden

şüphelendiklerine... Yakma olayları iyice artmıştı. 1481 Şubat ve Kasım ayları arasında, Seville'de 288 masum diri diri yakılarak kurban edildi. Bu ise, Hristiyanlık adına sayısız insanın kurban edileceği yeni çağın yalnızca bir başlangıcıydı. Ağır bedellerine rağmen, bu zulüm iktidarına karşı çıkışlar devam etti. 1485'te Saragossa'da bir Engizisyoncu, katedralde diz çökmüş dua ederken öldürüldü. Bu ve benzeri girişimler, daha fazla can kayıplarına sebebiyet vererek devam etti.

Katliamlar, potansiyel kurbanların sayısı azalana kadar yavaşlamadı. On beşinci yüzyılda yaratılan büyücülük takıntısı. Engizisyona yeni kurbanlar sundu. Bu, düzenbaz Kilise tarafından vurulan büyük bir darbeydi. Kilise, büyücülüğü hep bir hilekarlık ve aldatmaca olarak gördü. Büyüye inanmayı da; uzun süre boyunca, bir günah olarak değerlendirdi. Fakat, 1484'te, Kilisenin bu konudaki tavrı beklenmedik şekilde değişti: Papa bir bildiri yayınlayarak, büyücülüğün kınanması gerektiğini; bunun tanınması gereken bir gerçeklik ve bu şeytani gerçeği inkarın da kafirlik olduğunu açıkladı. Ayrıca, büyüü inkar eden kafirlerin, kilise tarafından belirlenecek her türlü cezayı hak edeceğini de ekledi. Bu saçmalık Engizisyonun zulüm alanını daha da genişletti. Dominikenlerin harekete geçmek için biraz cesaretlendirilmeye ihtiyacı vardı.

Ne gariptir ki; büyüün inkar edildiğini düşündükleri yer olan İspanya hariç, Avrupa'nın her yerinde, Dominikenler tarafından sürdürülecek bir av başlatıldı. Dominikenlerin yakacak büyücüler bulma çabası, kendi büyücülerini üreten bir histeriye dönüştü. Kadınlar cadılık suçlamasıyla tutuklandı, işkence gördü ve yakıldı. Kilise için, 150 yıl içinde ortalama otuz bin kadını yakmak bir övünç Kaynağı oldu. Bunların hepsi. Kilise onaylı patolojik bir fantezinin masum kurbanlarıydı.

Dominikenler, kendilerini büyücülük konusunu tartışır

vaziyette bulan Engizisyon ve sivil otoriteler için bir kitap hazırladı. Bu tarihin en rezil kitaplarından biridir: *Malleus Maleficarum* (*Cadıların Çekici*), deliliğin en uç noktasındaki yüksek bir bilgeliğin en önemli örneğidir. 1486 yılında, yüksek eğitilmiş iki Alman Dominiken tarafından yazılmıştır. Bu rahiplere göre; şeytan bir kadındır ve kadınsı olan her şey kötüdür.

Onlara göre; dünyadaki bütün şeytanlıkların kaynağının kadınlar olduğuna hiç şüphe yoktur. Kadınlar düzeltilemeyecek kadar bozuktur ve her an kötülük için hazırdırlar. Erkeklerden güçsüzdürler ve dolayısıyla yoldan çıkarılmaları kolay olduğu gibi, kendileri de yoldan çıkarılırlar. Disiplinsizdirler ve onlara bakmak güzel olduğu için; insanın bakışlarına bulaşıp ruhunu zehirlerler. Bu iki azimli Engizisyon memuru, 'cadılığın, kadınların doymak bilmez şehvetinden kaynaklandığı' sonucuna varmıştır.'

Neden Kilise kadınları yıkıcı, şeytani ve insanlık dışı görmüştür? Neden kadınlar konusunda dehşete kapılmıştır? Onların bu sıra dışı tepkiyi vermelerine neden olan nedir?

Bu, cinsellikle ilgili olmalıydı. Kilisenin bundan ödün patlıyordu. "Cinsel tatmin asla günahsız olamaz" diye belirtiyor Responsum Gregorii, Papa I. Gregory'ye atfederek. Beşinci yüzyıl başlarında, kilise rahibi John Chrysostom, tehlikenin nerede yattığı konusundaki düşüncesini çok net ifade ediyor:

Bu dünyada, ruhun saflığının bozulmasına neden olan çok fazla durum vardır. Birincisi ve en önemlisi kadınlarla münasebettir... Kadının gözü dokunarak ruhumuzu rahatsız eder ve bu göz sadece azgın kadına değil; terbiyeli kadına da ait olabilir.

Böylesine durmak bilmeyen bir düşmanlıkla yüzleşen modern kadın teologlar, skolastik bir üslupla bu tür açık-

lamaların önünü kesmiştir. Essen Üniversitesinde din tarihi profesörü olan Uta Ranke-Heinemann, akademik çevrelerde nadir görülecek kadar açık bir dil kullanarak, şöyle belirtiyor: "Dar görüşlü erkeksi zorba zihniyetin; kilise tarihi boyunca kadına yönelik bastırma, karalama ve şeytan gibi gösterme çabaları ortaya koyduğunu görebiliriz. Ve bu despotluk, bugün de kesintisiz devam etmektedir."

Kesinlikle bu konuda haklıdır. Kadınların da papaz olabilecekleri öne sürüldüğü zaman kopan gürültüleri ve hiddetlenmeleri buna bir örnek olarak kabul edebiliriz.

Bu korku ve cinsel despotluk nereden kaynaklanmaktadır?

Bu, Kilisenin ebedi bekaret ve ömür boyn bekaret takıntısıyla ilgili bir şey olsa gerek.

KİLİSENİN SEVDİĞİ TEK KADIN, sözde bakire Meryem'dir. Tanrının sınırsız gücüyle İsa'yı doğurmuştur. Buradan, tanrının bir çeşit insan olduğu anlamı çıkmaktadır. Daha da ötesi, merhum Papa, II. John Paul, 1987'de Katolik piskoposlara gönderdiği *Redemptoria Mater* başlıklı genelgede, Meryem'in kızlık zarının bozulmamış olduğunu söylemişti. Bu bir mucizeydi.

Eğer bu doğruysa, gerçekten de bir mucize söz konusudur. Ancak maalesef, inancın İsa'sına atfedilen birçok şey gibi, bu hikayenin de tarihsel İsa de uzaktan yakından ilgisi yoktur.

Tarihsel bilgiler içerdiği varsayılan dört İncilimizden sadece ikisi, yani Matta ve Luka, 'Bakire Doğumu'ndan bahsediyor. Ve Luka (2:48) teolojik anlayıştan uzaklaşmayı tercih ederek; Meryem ve Yusuf'u, İsa'nın ebeveynleri olarak tanıtıyor ve net bir şekilde Yusuf'un, İsa'nın babası olduğu vurgulanıyor. Yuhanna (1:45, 6:42) ise; kendi incilinde İsa'nın, Yusuf'un oğlu olduğunu belirtiyor (ayrıca Matta 13:55'e de bakınız).

En eski Yeni Ahit yazıları, Paul'ün mektuplarıdır; fakat

orada da 'Bakire Doğumu'na ilişkin hiçbir iz görülmez. Aslında Paul, Romalıları mektubunda (1:3), "İsa, Davut'un neslindendir" diyerek, bunu açıkça reddeder. En eski İncil, böyle bir mucizeyi belirtmeyi unutan ve genelde İsa'nın doğumundan daha çok, Yahya tarafından vaftiz edilişiyile ilgilenen Markus'unki olarak kabul edilir.

Bir bakireden doğma fikri, M.S. 3. yüzyılda İbranice olan Tevrat - Hristiyanların Eski Ahit'i- Grekçe'ye tercüme edildiğinde ortaya çıktı. Yeşaya (7:14), 'genç kadın'ın bir oğul doğuracağını ve bu oğula Emanuel deneceğini kehanet etmişti. 'Genç kadın' anlamındaki alma kelimesi, Grekçe'ye 'bakire' anlamındaki parthenos olarak çevrildi. Matta, İsa'nın doğumundan ilk bahsederken, onun 'peygamberin' -yani Yeşa-ya'nın- kehanetini gerçekleştirdiğini vurgular. Ve hamile kalıp bir oğlan doğuran bakireden - parthenos- bahseder. Aslında Matta'nın hikayesi (1:22, 23) oldukça mecazi bir anlatıma sahiptir." Ve bütün bu fikirlere kaynak olmuştur.

Kilise, bekaret söylemini sürdürdü. Bu söylem en hafif ifadeyle 'hasta' olarak nitelendirilebilecek birçok erkek tarafından benimsendi. Bunlar arasında daha mükemmel bir Hristiyan olabilmek amacıyla on sekiz yaşındayken kendini hadım ettiren Origen Kilisesi Rahibi ve başta seks olmak üzere her türlü hazdan nefret eden Augustine gibi isimler vardı. Bu adamların takipçileri, tüm inanç öğreticilerinin bakir olması zorunluluğu için mücadele verdi. 1139 yılında da tüm rahiplerin evlenmesi ve seks yapmasının yasaklanmasıyla amaçlarına ulaştılar.

İsa hiçbir zaman, dinsel nedenlerden dolayı bekar kalmak gereğinden bahsetmemiştir ve Paul, bu konuya ilişkin yazıya geçirilmemiş sözlü bir ifade bile olmadığını söyler ve 'el değmemişlere ilişkin hiçbir emir almadım' diye yazar (Korintliler 7:25).

Üstelik, Katolik Kilisesi'nin kurucusu ve ilk papa olduğuna inanılan havari Peter'in evli olduğu ve karısıyla seyahat

ettiği kesin bir bilgidir. Paul'ün Korintlilere ilk mektubu (9:5) kendisinin, diğer havarilerin ve İsa'nın kardeşlerinin evlilik hâllerini açıkça ortaya koyar. Paul'ün evli olduğuyla ilgili bilgiler, en son M.S. 2. yüzyılın sonlarında, İskenderiyeli piskopos element tarafından belirtildiği zamana kadar süregelmiştir. Daha sonra Paul dini nedenlerle bekar kalan kişi statüsüne taşındı. Bakir erkekler inancı ele geçirdikleri zaman, kadınları da anlatımların dışında tuttular.

İSA'NIN YAŞAMINA ve dönemine ait kalıntılara tarafsız bir açıdan bakıldığında, isa'nın da evli olduğu görülür. Ben ve meslektaşlarım tarafından *Kutsal Kan*, *Kutsal Kase'de* tartışılan konular; İsa'nın, Mecdelli Meryem ile evli olduğu, 'Yeni Ahitte aktarılan Kana'daki düğünle ilgili İsa'nın bazı sorumluluklar taşıdığı' ve 'bunun aslında isa'nın düğünü olduğu'na dairdir.

M.S. 1. yüzyılda, Yahudiliğin içindeki en büyük mezhep grubu olan Ferisilere göre evlenmek, bir erkeğin mutlak göreviydi. O dönemde yaşamış olan haham Eliezer inançla şöyle diyor: "Evlenmeyen biri, kan döken biri gibidir." İsa, Kilisenin bizi inandırmaya çalıştığı gibi bekardı da, neden o hâlde onun Ferisi aleyhtarları -ki kendilerinden Yeni Ahitte birçok yerde bahsedilir- İsa'yı ve öğretilerini şiddetle eleştirirlerken, evli olmama durumunu hiç öne sürmemişlerdi? Neden evli olan havariler, isa'ya evlenmeme hatasının sebebini hiç sormamışlardı?

Paul, Hristiyan olmadan önce bir Ferisiydi. Madem, İsa evli değil de, dini nedenlerden dolayı bekar kalan birisiydi, peki neden Paul bunu hiç ifade etmemiştir? Ranke-Heinemann önemli bir noktaya dikkat çekiyor: Paul bekarlıkla ilgili yazarken, İsa'dan bu konuyla ilgili hiçbir emir almadığını söylüyordu. Dolayısıyla bu konuda söyleyecekleri, onun sadece kişisel görüşü olabilirdi ve Paul ün, isa'nın gerçekleştirdiği bekar kalmak gibi sıra dışı

bir eylemi anlatmaması kesinlikle olanaklı görünmüyordu; tabii eğer Isa evlendiye başka. Elaine Pagels, 2005 yılında bir televizyon programına katılarak, şu yorumda bulunmuştu: "Başta hahamlar olmak üzere, Yahudi erkeklerin çoğunun evli olduğu kesinlikle doğrudur.

Fakat bir bakireden doğma ve bakir bir yaşam, özellikle Yahudilikteki köklerini terk ederek kendi içine katacak, Yahudi olmayan kişiler arayışında büyütülen dogmatik bir Hristiyanlık için gerekliydi. Bekarlık, tabii ki pagan dünyasındaki, başta Stoikler olmak üzere, birçok filozof tarafından benimsenen bir kavramdı. Pagan egemen bir dünyada kendine yer arayan ve kendi inananlarının da pagan filozoflar gibi ahlaki erdemlere sahip olabileceğini göstermek isteyen Hristiyanlığın, sahip olduğu bekarlık anlayışının köklerini nereden aldığı anlamak pek de zor değildir. Hristiyanlık, pagan dünyasındaki aradığı yere kesinlikle ulaşmıştı.

Marcus Aurelius'un doktoru Galen, 2. yüzyılın sonlarında cinsel yaşamlarını yalnız geçiren Hristiyan erkekler ve kadınlar hakkında şöyle yazmıştı:

Sadece erkekleri değil, kadınları da tüm yaşamları boyunca cinsellikten uzak duruyor. Onlar, gerçek filozoflardan hiç de geri kalmayacak kadar disiplinli ve iradeli bireylerden oluşuyorlar.

Fakat M.S.İİO yıllarında, Romalıları eğlendirmek için arenada vahşi hayvanlara parçalatılarak öldürülen Antakya Piskoposu Ignatius, İzmir piskoposuna yazdığı mektuptaki öngörü içeren bir yorumunda, 'tanrının bedenini onurlandırmak için, el değmemişliğini ömür boyu koruyan Hristiyanların' var olduğunu ve onların bu davranışlarını kabul etmediğini ifade eder. Aslında onun dikkat çektiği ve üzüntü duyduğu konu, onların küstahlıklarıdır. Ve el

değmemişlikleri konusunda övünmeye devam ederlerse; yitirilmiş olacaklarını söyleyerek, uyarıda bulunmaktadır." Yazık ki Hıristiyan düşüncesini yaratmak konusunda başarılı olanlar ve isa'nın tanrılaştırılmasına sebep olanlar, Kilise yöneticilerinin el değmemişliğinin baki kalması gerektiği fikrini ilk ortaya atan ve kadınları önemli rollerden tek kalemde ihraç eden kişilerle aynıdır. Kadının, öğretmenlik yapması fikrine karşı bir öfke geliştirip yaydılar. Paul'un, kadının Kilisedeki öğretmenlik rolünden bahsettiğini -hatta bunu desteklediğini- bile unuttular,

Romalılara mektubunda Paul (16:1-12), Isa Mesih'e hizmet eden sekiz kadın diyakozu (kilise işlerinde papaza yardımcı olan kimse) yüceltiyor: Pheobe, Priscilla, Aquila, Meryem, Junia, Tıyphena, Tıyphosa ve Persis. Ayrıca Korintlilere ilk mektubunda (11:5), kilisede dua ve kehanette bulunan hem erkek hem de kadınlardan bahsediyor. Ranke-Heinemann, 'kehanette bulunmanın' resmi bir bildiri işi veya 'vaaz verme' olduğuna dikkat çekiyor."" Paul, aynı zamanda 'cemaatlerdeki kadınların, toplantılarda kendilerine konuşma izni verilene kadar sessiz kalmaları gerektiğini' de yazar. "Eğer soracak bir soruları varsa da evde kocalarına sormaları gerekir." (I Korintliler 14:34-35)

M.S. 2. yüzyılın sonlarında, kadınların Hıristiyanlık öğretiminde görev almaları artık mazide kalmıştı. M.S.197'de, Hıristiyanlığa geçmeden önce Kartaca'da eğitim görmüş olan Tertullian, kadınlara karşı ateşli konuşmalar yapıyordu: "Siz şeytanın geçiş köprüsüsünüz: Siz o (yasak) ağacın meyvesini koparanlarsınız: Siz, ilahi yasaya ilk karşı gelenlersiniz... Karşı gelişinizin bedeli olarak tanrının oğlu ölmek zorunda kaldı. "

Ç.N: Hıristiyanlar Hz. İsa'nın çarmıhta ölerək, bütün insanların günahını üstlendiğine ve insanlığı kurtardığına inanır. 'Karşı gelişin bedeli'nden kasıt budur.

Doğal olarak, bütün insanlığın suçu kadınlara yıkılmıştır ve kadınlar İsa'nın ölümünün sorumlusu olarak kabul edilmişlerdir. Eğer kiliselerde dini görevlerde bulunacak olsalardı, Tertullian zihniyeti yüzünden bu biraz zor olurdu. Zaten, kadına (sözde) öğrenme hakkı bile vermeyen Paul'un, öğretme ve vaftiz etme yetkisi vermiş olabileceği de inanılır görünmüyordu. Çünkü o, "Onlar sessiz kalsın ve evde kocalarına danışsın" diyordu.^o

Şimdi, burada durup sormalıyız: Bütün bunlar ne anlama geliyordu? Aslında anlamı şuydu: Hristiyan Kilise-si'nde -Tertullian'ın bildiği- bir yerlerde kadınlar, Paul tarafından tanımlanan rollerini çalışıyorlardı. Yani kadınlar; rahipler gibi hareket ediyor, vaaz veriyor ve dine yeni girenleri vaftiz ediyorlardı. Fakat bu nerede gerçekleşiyor olabilirdi? Bu ne kadar yaygın olabilirdi? Tertullian bu konuda sessiz kalır. Kilise ve rahiplerin çoğu gibi, o da genel kabule aykırı görüşlere acımasızca saldırıyordu. Fakat eleştirilerinde kadınları erkeğe eşit görüp, rahiplik makamında görev yapmalarına izin veren bir topluluktan hiç bahsetmiyordu. Şu hâlde, birinin çıkıp, sessiz kalan Tertullian'a sorması gerekir: Neden?

Söz konusu olan şey, bu dönem için büyük önem taşıyordu. Roma kendini kabul ettirmeye çalışıyordu. Bu amaçla da 'apostolic succession' (havarilik vekaleti) kavramını oturtmaya çalışıyordu.

Matta'nın İncili'ne (16:18) göre Peter, İsa'nın Kilisesi'nin üzerine inşa edildiği kayıydı. "İyi bir Yahudi neden bir kilise kurmak istesin?" gibi zor bir soruyu görmezden gelerek, Vatikan geleneği, İsa'nın Peter'e Hristiyan kilisesi üzerinde sınırsız yetki verdiğine dair açıklamasında —bundan diğer İncillerde hiç söz edilmediği hâlde- ısrar eder. Roma'nın sonradan gelen piskoposları, bu yetkiyi birbirlerine sırayla aktarmaya başladılar. Bu geleneğe göre; Peter ilk Roma piskoposuydu ve belirttiğimiz

gibi, Roma piskoposu M.S. 440 yılında seçildi. Papa I. Leo, Hıristiyanlığı yönetme yetkisinin Roma'ya miras kaldığını iddia etti. Bu iddia olmasaydı, bugün Vatikan ve papalık diye bir kavram olmayacaktı. Katolik Kilisesi, 'kendisinin gerçeğe giden tek yol olduğu' ve 'papanın İsa'nın -tanrının- dünyadaki vekili olduğu' şeklindeki akıl almaz iddialar üzerine kuruludur. Tarihsel İsa kendi adıyla yapılan işleri bilseydi, kesinlikle şoke olurdu...

MANTIKLI BİR SEBEPLE İSA'NIN EVLENDİĞİ ve Mecdelli Meryem'in onun eşi olduğu konusunu tartışabiliriz. Fakat elimizde az kanıt vardır ve elimizdeki kanıtların hepsi ikincil önemdedir. Dikkatimizi Roma'nın ve İsa'nın kadınlara karşı tutumları arasındaki farka çevirdiğimizde, daha sağlam bir zemin oluşturmuş oluruz. İsa, İncillerde anlatıldığı kadınıyla kadın takipçilerine karşı samimi ve yakın davranıyordu. O kadar samimi ve yakındı ki; erkek takipçileri bundan yakınıyorlardı. Yuhanna'nın incili, İsa'nın Samarya yolculuğu sırasında yaşadığı bir olaydan bahseder. Bütün havarileri et satın almak için ayrılmıştır ve İsa tek basıdır. Uzun yolculuğundan dolayı yorgundur ve bir kuyunun başucunda oturmuştur. Evli olmayan bir kadın, su almak için oraya gelir. Sonra İsa ve kadın konuşmaya başlarlar. Havariler geri döndüğünde, onu kadınla konuşurken gördükleri için çok şaşırırlar. Burada Yuhanna, havarilerin hiçbirinin İsa'ya karşı çıkmadığını belirtir (Yuhanna 4:27). Şu çok açıktı; İsa'nın sözleri herkes içindi.

Nag Hammadi metinlerinin 1977'de yayınlanışından bu yana, İsa ve Mecdelli Meryem'in yakın ilişkileri, akademik çevrelerde ve popüler müzakerelerde tartışma konusu olmuştur. Philip'in İncilindeki -tercümesinde parantezler eklenmiş olan- dikkat çekici bir metin, ikisi arasındaki özel ilişkiyi açık bir dille ifade ediyordu.

(Kurtarıcının) yoldaşı Mecdelli Meryem'dir. (Fakat İsa) onu diğer (bütün) havarilerden daha çok (seviyordu ve sık sık ağzından) öpüyordu. Diğer (havariler) bu yüzden (güceniyordu ve hoşnutsuzluklarını dile getiriyorlardı) ."

Fakat duygusal veya cinsel bir ilişkiden daha fazlası söz konusuydu. Bu İncili ve Kilisenin kabul etmediği, M.S. 2. yüzyılda yazılmış diğer Incilleri biraz daha incelersek, Mecdelli Meryem'in İsa'nın öğretileri hakkında özel bilgilerin sahibi olduğunu görürüz; diğer havarilerle paylaşılması gerekmeyen bir anlayış. Philip'in İncilinde İsa'nın Meryem'le ilişkilerinden söz edildikten sonra İsa'nın havarileriyle ilişkileri hakkında şunlar söylenir:

Ona dediler ki; 'Neden onu hepimizden çok seviyorsun? '. Kurtarıcı cevapladı ve onlara dedi ki; 'Neden sizi onun kadar sevmiyorum?'. Kör bir adamla gören bir adam, beraber karanlık bir odada bulundukları zaman birbirlerinden farklı değildirlere. Işık geldiğinde, görebilen ışığı görür ve kör olan karanlıkta kalır."

İsa, diğer havarilerin göremediği ışığı Mecdelli Meryem'in görebildiğini ima ediyor. O, diğer bir deyişle İsa'nın öğrettiklerini tamamen anlıyordu; diğerleri ise anlamıyordu.

Bu nokta, ayrıca Mısır'da bulunan daha eski metinlerde, yani Meryem'in İncilinde de vurgulanmıştır. Burada, havariler öğrenmek ister; Peter, Mecdelli Meryem'e soruyor ve kayda geçiriyor, "Hemşire, Kurtarıcının seni diğer bütün kadınlardan daha çok sevdiğini biliyoruz. Bize Kurtarıcıya ait hatırladığın sözlerini söyle; senin bilip bizim bilmediklerimizi".

Ve Meryem cevaplar, "Size, sizden gizleneni öğreteceğim." Fakat bunu yaptıktan sonra erkek havariler onun açıklamasından şikayet ederler ve Andrew der ki; "Ben kurtarıcının bu sözleri söylediğine inanmıyorum, gerçekten bu öğretiler garip fikirlerdir". Peter da yakınmayı tercih eder; "O, bizim haberimiz olmadan bir kadınla özel mi konuştu? Durup Meryem'i mi dinleyeceğiz? Isa onu bize mi tercih etti?"

Sorunun ana kaynağı odur ki; Isa ve Meryem arasındaki ilişki, isa'nın ona verdiği sırlarla doludur. Bu sırlar, gizli tutulması gereken ve Kiliseye ait olan acıların tam da kaynağını oluşturur. Meryem'in incilinde ise havarilerin bu sırları inatla yalanlayıp, karşı çıktıkları dile getirilir.

Peki bu sırlar gerçekte nedir ve Isa tam olarak kimdir?

Daha keskin sorular sormak ve şu ana kadar elde ettiğimiz tatmin edici yanıtlardan daha iyilerine ulaşabilmek için, Romalıların ve bölünmüş Yahudiye sakinlerinin dünyasını tekrar ziyaret etmeliyiz.

Şimdi Kudüs'e geri dönelim.

Çarmıhtan Sağ Kurtuluş

İsa, Kudüs'e bir eşek sırtında girdi. Bu, sıradan bir bilgi gibi görünebilir. Daha öncesinde, Fısıh bayramı nedeniyle Eriha'dan Kudüs'e yaptığı yolculuk sırasında İsa, Zeytin Dağı'nda durup mola verdi. Takipçilerinden ikisine, gidip bu eşeği bulmalarını söyledi. Bu, onun için önemliydi ve Matta (21:4) sebebini şöyle açıklar: "Böylece kehanet yerine geliyordu." Maalesef Matta'nın yalın ifadeleri görüldüğünden daha fazla anlam taşımaktadır. Bunu biraz daha açmaya çalışalım.

Eski Ahit, peygamberleri Mesih ile çok yakından ilgiliydi. Onun nasıl Kudüs'e girip kral olacağını ve halkını özgürleştireceğini detaylar vererek anlatmıştı. Hatta neler yapacağına da: Peygamber Zekeriya (9:9), İsrail'in muzaffer fakat mütevazı kralının eşek gibi basit bir hayvana binerek geleceğini öngörmüştü. İsa, bu öngörüğü izleyecekti. İsa'nın Kudüs'e geldiği gün; kalabalıklar, onun şeh-

re girişini ve halkın arasından geçerek, tapınağa gidişini izlemek için bir araya toplanmıştı. Şehre girdiğinde "Davut'un oğluna hamdolsun!" sözleriyle şarkı söylemeye başladılar. İsa'nın şehre girişi, hemen kamusal bir harekete dönüştü. Kalabalık gruplar onun önünde sokakları dolduruyor, başka kalabalık gruplar da bu geçit törenini izliyordu. Şehirde büyük bir curchuna oluyordu. Belli ki hem halk hem de idareciler neler olup bittiğinden haberdardı. Ve ayrıca bunun öneminin de farkındaydılar, israil'in vaat edilen özgürleştiricisi gözlerinin önündeydi ve kalabalık Kudüs sokaklarında, idareyi alacağını bildikleri -belki de umdukları- yer olan tapınağa doğru ilerliyordu.

Bu olaydan haberdar olmaları için, bu kalabalıkların önceden bilgilendirilmiş olması gerekirdi. Ancak Yeni Ahit'te, bunun nasıl gerçekleştiğine dair hiçbir bilgi yoktur. Buradaki anlatımlar, halkın sevgi gösterisinin içten gelen bir tepki olduğunu düşünmemizi sağlayacak niteliktedir ve kesin olan şudur ki; halk, İsa'nın gelişi hakkında önceden bilgilendirilmiş ve ona coşkulu bir karşılama hazırlamak için cesaretlendirilmişti.

Bu konuda, önemsiz görünen bir ima Yuhanna'nın İncilinde (11:56-57) yer alıyor. O, Kudüs'e Fısıh bayramı için gelen birçok insanın, İsa'nın Fısıh için tapınağa gelip gelmeyeceğini merak ettiğini ve İsa'yı aradığını yazar. Genel olarak, İsa'nın tutuklama emrinin önde gelen hahamlar tarafından verildiği bilinir. Açıktır ki, o, kurum için bir tehdit olarak görülüyordu. Yuhanna (12:12-13) daha fazla bilgi vererek, şehirdekilerin İsa'nın Kudüs'e gelmek üzere olduğunu işittiklerini gösterir. Çünkü ellerinde hurma dallarıyla onu karşılamaya gitmişlerdi. Bu durumda bela elbette kaçınılmazdı.

Çevresindeki kalabalık giderek büyüyor ve tapınağa giden yol üzerindeki sokakları dolduruyordu. İsa tapınağa vardığında, hepimizin bildiği 'sarrafları kovma' olayını

gerçekleştirdi. Bu hareket de israil'in kralına, yani Meshiha'ya ait, eski peygamberlerin bildirdiği işaretlerden biri olarak gerçekleşti: Yeşaya (56:7), Tapınaktan, arı 'bir ibadethane' olarak bahseder ve Yaremya (7:11), tanrının sözleriyle "Benim adımın anıldığı bu Tapınağı bir soyguncu ini olarak mı kabul ediyorsunuz?" der. Bu kehanet, Matta (21:13) tarafından yapılan açıklamalarda da net bir şekilde göze çarpar. Çok açıktır ki İsa'nın, eski peygamberlerin sözünü ettiği israil'in seçilmiş Mesih'i olduğunu gösteren işaretlerle birlikte, Kudüs'e girişi, iyi planlanmış bir organizasyondur.

Bunu biliyordu. Bu konuda açıktı. Ancak bütün Mesihlerin kutsal yağla kutsandığı bilinir. O hâlde, İsa ne zaman yağlanmıştı? Matta'nın, Markus'un ve Luka'nın Incillerinde; İsa'nın Kudüs'e girişinden önce yağlandığına dair bir ifade yoktur. Halk tarafından tanınma ve desteklenmeye ihtiyacı olduğu için kehanetinin son parçalarını da yerine yerleştirmek amacındaydı. Bu yüzden, o noktada incil kayıtlarına göre de henüz teknik olarak bir Mesih değildi.

İsa'nın sarrafları tapınaktan atmasından sonra, körün ve topalın yanına gelerek bizi iyileştir dediği, çocukların, Davut'un oğluna hamdolsun!" diye bağırdığı söylenir. Mesihsel liderliğin gereklerini üçüncü kez yerine getirmiş, sakatları iyileştirmiş, çocukların övgüsünü kazanmıştı. ("Majesteniz, çocukların ağzıyla okunan ilahiyle övüldü." [İlahi 8:1-2] ve "Bilgelik için dilsizin ağzını açtı ve bebeklerin diline sözler söyledi." [Bilgelik 10:21]). Matta V¹:16), İsa'nın, kendisine karşı gelindiği zaman bu iki metni hatırlattığını vurgular. Ardından, önceden belirlenmiş rolüne ait bu üçüncü gösteriyi takiben, İsa, Kudüs'ten ayrıldı ve geceyi geçireceği Bethany'e gitti.

Sabah olduğunda Kudüs'e geri döndü. Bu kez, kendisini dinlemeye gelen kalabalıklara, Tapınakta vaaz vermeye

başladı ve bu durum onun faaliyetlerini gözleyen düşman rahipleri kuşkusuz çok rahatsız etmişti, ikinci gün, ilginç bir olay oldu ve kendisine, Yahudiye'de çok önemli bir soruna ilişkin soru soruldu: Sezar'a vergi ödeme meselesi.

İsa, Roma egemenliği altında bulunan Yahudiye'deki politik durum gerçeğini iyi biliyordu. Sonradan gelen İncil yazarları da bu durumun hassaslığını fark etmiştir. Matta'nın kayıtlarına (22:17) göre, Ferisiler ve Herod taraftarları -her iki taraf da Roma öncesindeki yapının destekçileriydi- gelip İsa'ya dolaysız yoldan sordular:

"Sezar'a vergi vermeli miyiz, vermemeli miyiz?"

Açıkçası bu çok ağır bir soruydu. O dönem bu, ülkedeki . en önemli sorundu ve patlamaya hazır bir bomba niteliğindeydi. Aynı vergi sorusu ve ödenmemesi gerektiği cevabı, M.S. 6 yılında, Celileli Yahuda'nın liderliğinde Romalılara karşı başlatılan isyanın çıkış sebebi olmuştu ve söz konusu isyan, yarım yüzyıl boyunca sürekli kan dökülmesine neden olmuştu. Zelotlara -ve bazı adanmış Yahudilere- göre vergi. Roma ile ilgili hatalı olan her şeyin sembolüydü. Şundan emin olabiliriz ki; İsa, vereceği yanıtın sonuçta neler doğuracağını çok iyi biliyordu. İsa dikkatli davranmak zorundaydı; çünkü vereceği yanıt, başının taraflardan biri veya her ikisiyle belaya girmesine sebep oluşturabilirdi. Evet yanıtı, onu Zelotlarla karşı karşıya getirecek; hayır yanıtı ise, Romalılar ve onların hahamlar arasındaki destekçileri tarafından kendisi için çıkabilecek bir tutuklama kararına ve kınanmasına sebebiyet verecekti.

Peki İsa ne dedi? Yanıtı hepimiz biliyoruz. Kendisine bir sikke vermelerini istedi ve ona bir Roma dinarı verdiler. İsa, madeni paraya baktı ve sordu; "Bu kimin başı? Kimin adı?"

"Sezar'm!" diye cevapladılar.

"Güzel!" dedi İsa. "Sezar'a ait olanı, Sezar'a geri verin ve tanrıya ait olanı ise tanrıya." (Matta 22:19-22).

O zamanda, o yerde İsa'nın söylediği bu söz, yalnız ze-

kice düşünölmüş sevimli bir yanıt değil; aynı zamanda Zelotlara karşı verilmiş öfke dolu ve kıskırtıcı bir yanıt olarak da algılanacaktı.

Sorunu hayalinizde bir canlandırın: Roma egemenliğinin Yahudiye'den gönderilmesi veya yok edilmesi konusuna odaklanmış olan Zelotlar, Davut'un soyundan gelen bir asil olan, Yusuf ile Harun'un soyundan gelen Meryem arasında bir hanedan evliliği organize ederek, hem adil kral hem de yüksek rahip olabilecek isa'nın doğup, israil'i kurtarmasını ummuşlardı.

İsa rolünü oynadı ve Kudüs'e bir Mesih olarak girdi. Bütün kehanetlere uygun olarak hareket ederek, kendisinden beklenen her şeyi yerine getirdi (ta ki bu kritik noktaya kadar). Şimdiye dek Zelotlar, bütün olanlardan memnundu. Fakat sonra beklenmedik bir şekilde, Mesihleri vitesi geri takmıştı: "Vergiyi ödeyin" diyerek... "Bunun hiçbir anlamı yok." Onun adil krallığı, bu dünya için değildi; sık sık vurguladığı gibi.

isa'nın Zelot destekçileri, işlerin böyle ani bir şekilde tersine döndüğünü görünce, sinirden çılgına dönmüş olmalıydılar. Özenle yarattıkları Mesih, onları bir kenara atmış, onlara ihanet etmişti.

Tapınaktaki bu ikinci günün ardından İsa, gece için Bethany'e geri döndü; Matta'nın İnciline (26:6) göre, Fırsış'a iki gece kalmıştı ve İsa 'Cüzzamlı Simon'un evinde kalıyordu. Fakat Yuhanna'nın İncili (11:1-2, 12:3), onun Meryem, Martha ve Lazarus'un evinde kaldığını söyler.

Bu İncillerden biri yanlıştır; ancak İsa kimin evinde kalmış olursa olsun, orada sıra dışı bir olay yaşandı: İsa yağlanmış kutsandı. Bu, onun İsrail'in Mesih'i olarak tanınma ve onaylanması mıydı? Görünüşe göre öyleydi.

Matta'nın İncili (26:7) bir kadının İsa'nın başına, kaymak taşından yapılmış bir kutu'dan -o dönemde çok değerli olan bir eşya- çıkardığı 'kıymetli bir merhem' sürdü-

günden bahseder.' Bu merhem ve içinde saklandığı kutu, sıradan bir çiftçi veya esnafın evinde bulunacak türden eşyalar değildi. Bütün bunlar, İsa'ya yakın olanların arkasındaki gizli bir zenginlik kaynağına işaret eder. Markus (14:3) aynı olayı anlatırken söz konusu pahalı yağın, Hint sümbülü yağı olduğunu ekler ki bu, aynı zamanda Tapınak tütsülerinde kullanılan bir malzemedir. En ilginç detayı Yuhanna (11:2) aktarır ve bu kadının adını verir: Lazarus'un kız kardeşi Bethanyli Meryem.

Bugünkü incil okuyucuları, o dönemin politik durumu ve uygulamaları hakkında fazla bilgiye sahip değildir ve bu yüzden yağlanma olayı kendilerine sıradan gibi görünür. Bazı kilise yorumcularına göre ise bu, değerli bir misafiri onurlandırmak için yapılan süslü bir törendir. Belki de denildiği gibidir; ancak bu açıklama pek de ikna edici görünmüyor. M.S. 1. yüzyıl insanları için, böyle bir olayı anlatmak kaçınılmazdı: Bu, bir kraliyet töreniydi. Geleneksel olarak israil'in kralları ve hahamları, pahalı yağlarla kutsanırdı. Kralların başının etrafına, bir taç sembolize edecek şekilde; hahamların başına ise, çarpı işareti şeklinde dökülürdü.

Ayrıca belirtmeliyiz ki; Matta, Yahuda'nın bu törenin ardından hemen hahambaşılara olanları yetiştirdiğinden ve İsa'ya ihanet ettiğinden bahseder. Bu olay ve kutsama töreni arasında çok kısa bir zaman olduğuna göre, ikisi arasında ilişki kurmalıyız. İsa'ya yakın olan bir kadın tarafından gerçekleştirilen bu kutsama, verilen resmi alarmı tetiklemişti. Şimdi İncilin nerede saçmaladığını görebiliriz: Matta, kararsız bir şekilde, İsa'nın Mesih olarak tanındığını ve ilan edildiğini belirtiyor.

1988'de, Olü Deniz yakınındaki Kumran'da, Herod zamanından kalma, ağaç lifleriyle sarılarak paketlenmiş küçük bir testi bulundu ve testinin içinde, ne olduğu hâlâ anlaşılamayan esrarengiz bir yağ vardı." Arkeologlar, bunun.

antik zamanlarda kullanılan ve asillerin kutsandığı çok kıymetli -gramajı gümüşle kıyaslandığında iki kat daha değerli- kınaçiçeği yağı olabileceğini öne sürdüler. Kudüs'ten getirilerek orada saklanan veyahut da Kumran'a ait olan bu testi, alternatif bir yüksek rahibi kutsamak için kullanılacaktı. Tapınak parşömeni, Kumran toplumunun Tapınağa dair özel bir ilgi beslediklerini gösteriyordu ve bu parşömenin tamamı, kutsal yerdeki bu yağlama esnasında yapılan işleri, karmaşık detaylarıyla birlikte anlatıyordu.

Fakat yağlama metotlarının önünde derin bir sır perdesi vardı (sanki İsa hakkında yeterince sır yokmuş gibi). İsa 'resmi' Mesih veya bazı Zelotların 'alternatif Mesih'i olsun ya da olmasın, böyle bir törenin; bir grup kralliyet memuru, hahamlar veya Sanhedrin" temsilcileri tarafından gerçekleştirildiği düşünülebilir. Tabii eğer Zelotlar, dinar olayından sonra hâlâ İsa ile konuşuyorlarsa.

Ancak olaylar bu şekilde gelişmemiştir. İsa, Matta'nın kayıtlarına göre bir 'kadın' -Yuhanna'nın incilinde (12:3) Bethanyli Meryem olarak tanıtılıyor-tarafından, basit bir şekilde yağlanarak kutsanmıştı. Ayrıca olay, kız kardeşi ve kısa süre önce 'ölüken diriltiren' erkek kardeşi Lazarus'la beraber paylaştığı evinde olmuştu. Krallığa geçiş ve rahipliğe geçiş konularında erkek egemen örgütler tarafından tutulan tarih kayıtlarında, bir kadının 'yağla kutsanma törenini' yürütmesi, örneği olmayan bir olaydır, İsa'nın Mesihliğini onaylayan ve ilan eden bir kadın mı? Bu ne çeşit bir törendi ki; kara bulutlar yüzünden, görünmeyen bir kuyruklu yıldız misali İncillerde geçiyordu?

Bu olay, açıklanmadan günümüze kadar gelmiştir; fakat görmezlikten gelinebilecek türde değildir. Hristiyan hareketinde büyük öneme sahip olan bu bilgi, birçokları ta-

Ç.N: Sanhedrin; 17 kişiden oluşan hahamlar yüksek kuruludur ve Yahudi'-erin en yüksek otoritesidir

rafından bilindiği için daha sonradan kayıttan silineme-miş ve böylece incil olarak yazılmış bu anılar arasındaki yerini muhafaza etmeye devam etmiştir, indirgenmiş ve çarpıtılmış bu hikaye, günümüze kadar gelmejÂ başardığı hâlde, hiç araştırılmadığı için gizemli kalmıştır, ilginç olan diğer bir nokta da bu törenin, havariler arasında daha belirgin bir kadın olan Mecdelli Meryem yerine, Bet-hanyli Meryem tarafından yürütölmüş olmasıdır.

Yeni Ahit'te ikisinin arasında fark var gibi görölebilir fakat ikisini birleştiren bir gelenek hep var olmuştur. Bu gelenek 6. yüzyılda Papa I. Evidence tarafından dine eklenmiştir. Ancak daha sonra bu tanımlama her nedense, Vatikandan tarafından hiç desteklenmemiştir. Ve göreçeğimiz gibi, bu konu burada kapanmamıştır.

Çok ilginç -ve inandırıcı- bir bakış açısı, Margaret Starbird tarafından 1993'teki çalışması. *Kaymak Taşı Sürähili Kadın'da (The Woman with the ALaboster Jar)* yayınlanmıştı. Keşfettiğimiz kadarıyla, isa'nın çarmıha gerilmeden önceki birkaç gün içinde gerçekleştirdiği önemli olayların tamamı, Eski Ahit kehanetine uygun olarak yapılmıştı, isa'nın yağlanma töreni bile, geliş önceden bildirilen Yahudi *meshiha* kehanetlerine uyacak şekilde yapılmıştı.Starbird, bu kehanetlerin birinde, Mecdelli Meryem'in kökenlerini bulabileceğimiz önermesinde bulunuyor. Starbird, şu sözleri yazan, Eski Ahit peygamberi Mika'ya (4:8) dikkat çeker: "Ve sen. Sürünün Kulesi, Siyon'un kızının Upal'ı, sana eski bağımsızlık ve İsrail Ailesi üzerindeki asil kuvvet geri verilecek."

'*Sürünün Kulesi*' iladesi, çobanın sürüsünü izlediği yüksek yer anlamına gelir. Burada, resmi Vatikan tercümesine (Kudüs incili) rağmen, Kudüs kastedilir.' 'Sürü' tanrının bağılıları anlamındadır. 'Upal' sözcüğü ise bu açıklamayı güçlendirir; çünkü 'Upal' Kudüs'te kralın ikametgahının bulunduğu bölgedir. Kudüs incili; 'Sürünün Kulesi

ifadesinin İbranice aslının, *Migdal-eder* olduğunu açıklar. *Migdal*, 'kule' anlamına gelir ancak aynı zamanda 'yüce' anlamını da taşır. Starbird, gayet mantıklı bir açıklamayla burada aslında 'Mecdelli' lakabının kökenlerini gördüğümüzü öne sürer. Yani sözü edilen yer, Mecdell adında bir kasaba değildir. Eğer bu açıklama doğru ise; Mesih'in eşi, aslında Bethanyli Yüce -yani Mecdell-Meryem olur, ki kendisi zaten 'Yüce Meryem' olarak bilinir.

Tıpkı İsa'nın Kudüs'e girdiğinde. Eski Ahit peygamberlerinin Mesih'in geliş hakkında yaptıkları açıklamaları değerlendirerek hareket etmesi gibi, 'Mecdell' Meryem de bizi, asil gücün geri alınması hakkındaki bir Eski Ahit Mesihsel kehanetine götürür.

İsa'nın, eşi tarafından yağlanarak, kutsanmış bir Mesih olduğu önermesinde bulunulur!

Bazı nedenlerden, bu onun yetkisi dahilindeydi. Bu, Kilise dogmalarından biri olan erkek havari üstünlüğü düşüncesine ters düşen bir durumdur. Görünen odur ki; İsa'nın hareketindeki yetkiler, sadece erkek havariilere verilmiş değildir.

Bu yağlama töreninin, kutsal bir evliliği ortaya çıkardığı iddia edilir. Ancak bu yağlama klasik gizemli geleneklere ait bir uygulama değildir. Mezopotamya dinlerine de ait değildir. Bölgede Yahudilikten başka, kutsal yağla meshetmenin önemli olduğu, daha eski olan tek bir gelenek vardır ve bu da Antik Mısır geleneğidir. Orada rahipler, başlarına kutsal yağ dökülerek kutsanıyorlardı.

YENİ AHİT KESİNLİKLE KÖTÜ BİR TARİH KİTABIDIR. Bunu inkar etmek olanaksızdır. Metinler tutarsız, eksik, yanlış ve eğilimlidir. Yeni Ahit'teki dogmatik Hristiyan mitolojisi; İsa'nın, halkı Roma'ya vergi ödemeye teşvik etmesi örneğinde de açıkça görülebileceği gibi, sonradan Hristiyanlığa geçmiş olan Greko-Romenler tarafından,

bu yeni dinde hiçbir şeyin politik olmadığını göstermek; dolayısıyla Roma'nın gücüne karşı politik bir tehdit unsuru oluşmasını engellemek amacıyla düzenlenmiştir.

Ote yandan, eğer bu hikayelerin, bozulmuş dahi olsa biraz tarih içerdiğini kabul edersek, sonradan yaratılan bu mitolojik yapı içerisinde hayatta kalmayı başaramış olmasından dolayı muhtemel bazı gerçeklik kırıntılarını aramamız gerekmektedir. Daha önce de belirtildiği gibi, özellikle Tacitus ve Genç Pliny gibi pagan tarihçiler, Yahudi bir Mesih'in, Yahudiye Valisi Pontius Pilate döneminde çarmıha gerildiğini ve bu özel Mesih üzerine odaklanan dinsel bir hareketin M.S. 1. yüzyılın sonlarında var olduğunu aktarıyor. Sonuç olarak, incil'de bazı tarih bilgileri olduğunu kabul etmek zorundayız; ancak ne kadarı oradadır? Incillerdeki gerçekliğin kapsamı hakkında ne kadar doğru değerlendirme yapabileceğimiz, bunlara getirdiğimiz bakış açılarına bağlıdır.

Incillerdeki çelişkilerin önemli bir hâle geldiği nokta işte burasıdır. Özellikle bir tanesi gerçekten de çok ilginçtir.

İsa'nın Kudüs'e girişinin ikinci gününde, Bethany'deki evde Lazarus'un kız kardeşi Meryem tarafından çok pahalı bir merhem olan Hint sümbülü yağıyla meshedilerek kutsandığını söylemiştik. Dolayısıyla İsa, bir Mesih olarak Fısıh için Kudüs'e girdiğinde henüz kutsanmamıştı. Teknik olarak bir Mesih değildi, olmak üzereydi.

Fakat Yuhanna'nın incili (12:1-3) bizlere çok farklı bir hikaye anlatır. Burada İsa; Fısıh'tan altı gün önce, yani Kudüs'e henüz girmemişken yağlanır. Dolayısıyla Yuhanna'nın incilinde İsa, Kudüs'e girip Mesihlik tezahüratı aldığı zaman, önceden yağlanmış olduğu için bunlar yerinde tezahüratlardı. Peki kim doğruyu söylemektedir? Yuhanna mı, yoksa diğer üç evanjelist mi? Bunu bilebilmek kolay değil. Bütün söyleyebileceğimiz, Yuhanna'nın incilinde anlatılan İsa'nın Kudüs'e görkemli girişi hikayesinin

diğerlerinden daha mantıklı olduğudur. Yuhanna'nın da, Mesih'i yağlayan kadını, Lazarus'un kız kardeşi Meryem olarak tanımlayan tek kişi olması, bu açıklamayı ilginç ama daha akla yatkın göstermektedir.

BURADA ORTAYA KOYDUĞUMUZ HİPOTEZİ derinlemesine irdelemek gerekir: Zelotlann, İsa'nın Mesihsel yağlama törenini kabul edişi ve kendisi için belirlenen politik rolü reddedişi nedeniyle öfkelenmiş olmalarını hayal etmek, pek de zor görünmemektedir, isa'dan kurtulmaları gerekiyordu ve böylece daha uygun bir lider onun yerine geçebilecekti. Belki de politik tutkuları bakımından Zelotlara daha çok benzeyen kardeşi James... İsa sahneden çekildikten sonra, kardeşi James'in Kudüs'teki Mesih takipçisi Yahudi halkın liderliğini yaptığı kesindir.

Ayrıca, isa'yı hazırlayanların Zelotlar olduğunu düşünmek de zor değildir. Eğer bir lider edinemiyorlarsa, en azından bir şehit edinebilirlerdi. İsa, kendisine ihanet etmeleri gerektiğini biliyordu (ve *sicarii* bir Zelot olan Yahuda Iskaryot'un, kayıtlara geçen hain olması da ilginçtir) . Onun, İsa için bir hain, Zelotlar için ise kahraman olduğu öne sürülebilir. O, aslında kendinden isteneni yapmıştı. Tutuklama için gelen silahlı muhafızlara, isa'yı işaret etmişti. Getsemani Bahçesi'nde tutuklandığında, İsa şöyle der: (Orijinal Grekçe metinde anlatıldığı gibi; çünkü çevirilerde Zelot yerine, haydut yazmaktadır.) "Ben bir Zelot muyum ki kılıçlar ve sopalarla beni yakalamaya geldiniz?"(Matta 26:55). Burada, İsa'nın -ve elbette ki bu incilin yazarı Matta'nın- o dönemin politik durumunu bildiğini açıkça görüyoruz.

Belki de Saduki ruhbanları, İsa'yı bir Mesih ve güçlerine karşı bir tehdit olarak görüp, ondan kurtulmak istedikleri için (aynı şekilde Zelotlar da; tabii ki farklı nedenlerden dolayı), bu bilgiyi Pilate'ye ulaştırmışlardır. Ve bu is-

tihbarat, İsa'yı zor bir duruma sokmuş olmalıydı. Pilate, Roma'nın Yahudiye'deki resmi temsilcisiydi ve Roma'nın Yahudiye ile ilgili en önemli sıkıntısı, oradaki halkın Sezar'a vergi ödemeye karşı çıkıyor olmasıydı. Bu durumda halka vergi ödemesini söyleyen Yahudi bir lider varken, nasıl olurda Pilate, Roma politikasını destekleyen böyle bir adamı muhaliflerinin eline bırakırdı? Bunun tam tersine Pilate'nin kendisi ona destek vermeliydi.

Yeni Ahit, Yahudileri İsa'nın kanı için haykıran kişiler olarak tanımlar ve Yahudiler, neredeyse iki bin yıl boyunca bu suçlamayla yüz yüze kalmıştır. Bu, Vatikan tarafından yaratılan bir inanıştır ve 1960 gibi yakın bir tarihe kadar öğretilerden çıkarılmamıştır. Açık olunması gereken konu şudur ki; İsa'nın tutuklanmasını isteyenlerin çoğunluğunu, Roma'dan nefret eden ve politik amaçları doğrultusunda, kendi içlerinden birini bile kurban verebilecek olan Zelotlar oluşturuyordu. Burada sunulan senaryoda, Pilate'nin kendisini ciddi bir ikilem içinde bulması gerekir: Barışı devam ettirebilmek için; Roma'yı destekleyen fakat *aynı* zamanda varlığı, Zelotlar tarafından kışkırtılan toplumsal kargaşalara neden olan bir Yahudi'yi yargılaması, suçlu bulması ve idam etmesi gerekiyordu. Pilate bir çözüm bulmak zorundaydı; bir anlaşmaya ihtiyacı vardı.

Benim önerdiğim anlaşma şudur: İsa'yı yargılar, siyasi tahrik suçundan dolayı mahkum eder ve böylece kargaşanın büyümesi konusunda bir tehdit unsuru olan Zelotları yatıştırır. Böyle bir kargaşa. Roma otoriteleriyle karşı karşıya gelmekten çekinen Pilate'nin en son isteyeceği şeydir. Eğer İsa'yı yargıladıktan sonra çarmıha gerdirse bile, Roma'ya onun gerçekten öldüğünü bildirmeye cesa- ret edemeyecektir. Bu nedenle Pilate, İsa'nın hayatta kalmasını sağlamak için bazı adımlar atar. İsa'nın bir arkadaşı olan Sanhedrin üyesi Aramatyah Yusuf ile konuşur.

Çarmıha gerilişin nasıl sahtesi yapılabilirdi? İsa nasıl

kurtulabilirdi ? Çarmıha gerilişten sağ kurtulmuş birisi hiç olmuş muydu?

Çarmıh, bir idamdan çok, ölene kadar yapılan bir işkenceye benziyordu. Süreç basitti: Kurban bağlanarak, haça asılırdı ve ayakları haçın alt kısmındaki çıkıntılı yerden destek alırdı. Arkeologların, çarmıha gerilerek ayak bileklerinden çivilenmiş bir ceset keşfetmiş olmasına rağmen, genelde ayaklar çıkıntıdan destek alırdı." Asılı bedenın ağırlığı, nefes almayı güçleştirirdi ve kurban bu yüzden sürekli ayaklarıyla kendini yukarı iterdi ki, göğsündeki baskı hafiflesin. Hiç kuşku yok ki, yorgunluk ve zayıflık, itme gücüne üstün gelecekti. Bu olduğunda vücut yığılacak, nefes almak olanaksız hâle gelecek ve en sonunda çarmıha gerilen kişi ölecekti. Bunun, ortalama üç gün sürdüğü hesaplanmıştır.

Bir merhamet göstergesi olarak -sadece zalim Romalılar böyle bir tarif yapabiliirdi- kurbanın bacakları kırılır, dolayısıyla vücudunu yukarı itmesi engellenirdi. Böylece vücut, ağırlığı nedeniyle aşağı doğru kayar; göğsü sıkışan kurban ise kısa sürede havasızlıktan boğularak öldü.

Bu örneği Yeni Ahit'te görebiliriz. Yuhanna, İsa ile beraber çarmıha gerilen iki Zelot'un bacaklarını kırdıklarını ancak tam İsa'nın bacaklarını kırmaya geldiklerinde, onun ölmüş olduğunu görüp, vazgeçtiklerini kaydeder (Yuhanna 19:31-33).

Çarmıhtan sağ kurtulmanın zor olduğu bir gerçektir; ancak bu olanaksız da değildir. Örneğin; Josephus, çarmıha gerilmiş tutsaklardan oluşan geniş bir grubun içinde, üç eski arkadaşını gördüğünden bahseder. Gidip Titus'a aşağı indirilmeleri için yalvarır ve merhamet etmesini ister. Titus bunu kabul eder ve üç adam haçtan indirilir.Yapılan tıbbi müdahaleye rağmen, ikisi ölür fakat üçüncüsü hayatta kalır.

İsa, Josephus'un kaydında geçen kişi gibi hayatta kalmış olabilir miydi?

İslam'da böyle olduğuna inanılır.

Kur'an'da "Onu çarmıha germediler" denerek, İsa'nın haç üzerinde öldürülmemiş olduğundan bahsedilir. Fakat Kur'an, çok eski olaylar ve geleneklerden bahseden bir kitap olmasına rağmen, İsa'nın zamanıyla kıyaslandığında, yeni bir metin sayılır.

Belki de konuyla daha yakından ilgisi olan açıklamalar, 2. yüzyılın sonlarında İrenaeus'tan gelenlerdir. İrenaeus, Mısırlı Gnostiklerin ve asilzadelerin inandıkları. İsa ve İsa yerine çarmıha gerilen Sireneli Simon ile temsil edilen kafirce fikirler hakkındaki yakınığını dile getirir.

Yine de eğer İsa'nın yerine çarmıha gerilen başka biri olmadığını farz edersek, bu nasıl gerçekleşmiş olabilir? Hugh Schonfield, *The Passover Plot (Fısıh Entrikası)* isimli çalışmasında, İsa'nın uyuşturulduğunu öne sürüyor. Ona göre İsa, haç üzerinde uyutularak ölü gibi gösterilmiş ve haçtan indirildiğinde tekrar ayıltılmış olabilirdi. ' Anlamsız ve çılgınca gelen bu fikir, ilginç bir tepki almıştı. BBC televizyonu, 2004 yılında 'İsa öldü mü?' adında, çarmıha geriliş üzerine bir program yayınladı. Elaine Pagels, Schonfield'in kitabına atıfta bulunarak, İsa'nın haç üzerinde uyuşturulmuş vaziyette durduğu önermesinde bulunuyordu. Bu yüzden haçtan erken indirilmiş ve hayatta kalmış olabilirdi. Pagels, 'bunun kesinlikle mümkün olduğu' sonucuna varıyordu.

İncillerde, belki sadece hipotezlerle açıklanabilecek, merak uyandırıcı bir olay vardır: haç üzerindeyken, susuzluktan dolayı şikayet etmişti. Sirkeye batırılmış bir sünger, uzun bir çubuğun ucuna takılarak kendisine uzatıldı. Fakat İsa, bunu içince kendine geleceği yerde ölüverdi. Bu ilginç bir tepkidir ve süngerin İsa'yı kendine getirecek bir madde olan sirkeye değil; bilincini kaybetmesine neden olacak başka bir maddeye, örneğin, bir çeşit uyuşturucuya batırıldığını düşündürür. Bu çeşit uyuşturucular ise Ortadoğu'da mevcuttu.

Bir sünger i afyon karışımına, belladon, haşhaş gibi başka karışımlara batırarak *iyi* birer anestezi elde edilebileceği bilinen bir şeydi. Bu süngerler karışıma batırıldıktan sonra kurutularak istenilen yere götürülürdü. Birini uyutmak gerektiğindeyse -örneğin ameliyat için- sünger suya batırılarak içindeki uyuşturucu aktive ediliyor ve bilincini kaybetmesi gereken kişinin burnuna veya ağzına koyuluyordu. İsa haç üzerindeyken geçen olaylar ve ani ölümü

hakkındaki açıklamalar dikkatlice değerlendirildiğinde, onun aslında sünger metoduyla uyuşturulmuş olduğu fikri çok mantıklı görülmektedir. Çarmiha geriliş, 'İsa'nın hayatta kalması amacıyla' ne kadar dikkatlice 'sahnelenmiş' olursa olsun, yaşanacak şokun üzerindeki etkisini tahmin etmek mümkün değildi. Çarmiha geriliş her şeyden öte, hem fiziksel hem de ruhsal açıdan travmatik bir denejimdi. Uyuşturulmak, travmanın etkisini azaltarak hayatta kalma şansını arttıracak ve böylece ujoşturucu iyi bir amaç için kullanılmış olacaktı.

Bu konuda çok çarpıcı başka noktalar da vardır: Yuhanna'nın İncili, İsa'nın yan tarafına saplanmış bir mızraktan ve bundan dolayı kaynaklanan bir kanamadan bahseder. Burada anlatılanları değerlendirerek, iki sonuç çıkarabiliriz: Birincisi, mızrak beynine veya kalbine saplı değildi ve bu nedenle acil bir hayati müdahale yapılması gerekmiyordu. Ve ikincisi; kanama olduğuna göre İsa hâlâ hayattaydı.

Görünüşte ölü gerçekte ise bilinçsiz durumda olan isa'yı kurtarmak için geriye kalan, sadece onu haçtan indirmek ve ilaç vererek tekrar ayıltılacağı özel mezarına götürmekti. Sonra sahnedeki çekilecekti ve bu kesinlikle

İncillerde anlatılan şeydir: Luka (23:53) ve Markus (15:46) İsa'nın yakındaki mezara yerleştirildiğini kaydeder. Matta (27:6) bu mezarın, zengin ve nüfuzlu Aramatyalı Yusuf'a ait olduğunu ekler. Bizlere genelde daha faz-

la detaylı bilgi veren Yuhanna (19:41-42) ise; bu mezarın etrafında bir bahçe olduğunu söyler. Bu bahçe muhtemelen Aramatyah Yusuf'a aittir.

Yuhanna ayrıca, İsa'nın aceleyle haçtan indirildiğini ve mezara götürüldüğünü vurgular. Sonra Aramatyah Yusuf ve arkadaşı Nikodim'in, yanlarına çeşitli baharatlar alarak, gece mezarı ziyaret ettiklerini kaydeder: Mürrüsağı ve sarısabır (Yuhanna 19:39). Bunların esans olarak kullanılabildikleri doğrudur; ancak bir o kadar mantıklı başka bir açıklama daha vardır. Her iki madde de medikal kullanıma sahiptir. Özellikle mürrüsağı kanamayı durdurmak için kullanılır. Bu ilaçların, ölü bedenleri mumyalamak için kullanılmadığı bilinir. Markus (16:1) ve Luka (23:56) da bu ilginç mezar konusuna değinerek, cumartesinin bitiminde kadınların -Mecdelli Meryem ve James'in annesi, Meryem- beraberlerinde baharatlar ve merhemler getirerek, mezara geldiklerini anlatır.

İsa'nın, Aramatyah Yusuf'a ait bir mezarın ve bahçenin çok yakınında çarmıha gerilmiş olması da dikkat çekici bir bilgidir. Bu çarmıha geriliş de kişiye özel olabilir miydi? Kim bilir, belki de gerçekleşen olayın şahitlerini kontrol altında tutmak istiyorlardı. Luka (23:49), izleyicilerin uzak bir mesafede durduğunu bildirir. Belki de uzakta durmuyor; uzakta tutuluyorlardı. Golgota olayları hakkındaki tanımlamalar; çarmıha gerilmenin gerçekleştiği yerin, aslında bugün dahi kaya mezarların bulunduğu ve muhtemelen İsa'nın arkadaşlarından birine ait olan Gethsemane Bahçesi'nin de içinde yer aldığı Kidron Vadisi olduğunu bizlere gösterir.

Belirtmemiz gereken başka bir gariplik daha vardır: Markus'un İncilinde, Aramatyah Yusuf'un, Pilateyi ziyaret edip İsa'nın cesedini istediğinden bahsedilir. Pilate, İsa'nın ölüp ölmediğini sorar ve öldüğünü duyunca, nasıl bu kadar çabuk öldü diye şaşırır. Fakat sonuçta İsa öldü-

ğü için Pilate, Yusuf'un cesedi haçtan indirmesine izin verir. Eğer orijinal Grekçe metne dikkatlice bakarsak, önemli bir noktayı fark ederiz: Yusuf'un, Pilate'den İsa'nın cesedini istemesi anlatılırken, ceset olarak tercüme edilen *soma* kelimesi kullanılır. Bu, Grekçe'de yaşayan vücut anlamına gelir. Pilate'nin, Yusuf'a cesedi haçtan indirmesi için izin verdiği anlatılırken de, *yine* ceset olarak tercüme edilen *ptoma* kelimesi kullanılır (Markus 15:43-45). Bu sözcük de, et yığını, ceset ve leş gibi anlamlara gelir. Diğer bir deyişle, Markus'un Grekçe metninden anlaşılan odur ki; Yusuf, İsa'nın canlı bedenini istedi ve Pilate de ona ceset olduğunu düşündüğü şeyi verdi, İsa'nın hayatta kaldığı, işte tam burada açığa çıkar; gerçeğe incil metninde.

Eğer bu incilin yazarı gerçeği saklamak istemiş olsaydı, her iki açıklamada da aynı sözcüğü kullanması yeterli olurdu. Yani hem Yusuf'un hem de Pilate'nin konuşmalarını yazarken, ceset anlamındaki *ptoma* sözcüğünü kullanabilirdi. Fakat yazar, tutarlı olmayı tercih etmemiştir. Acaba bunun nedeni; bu durumun herkesçe bilinen bir gerçek olması ve manipülasyona olanak tanımaması olabilir miydi? Bunun için Yeni Ahit'in, Grekçe'den Latince'ye çevrilisinin beklenmesi gerekiyordu: Vulgate yani Latince incil'de *corpus* sözcüğü hem Pilate hem de Aramatyalı Yusuf tarafından kullanılan sözcüktür ve ceset anlamına geldiği gibi, beden anlamına da gelir. Ve çarmıha gerilmeye ilgili sır artık saklı kalmıştır.

Teolojik dogmadan sıyrılıp, bakış açısında tekrar küçük bir değişiklik yaparak, çarmıha gerilişi farklı bir yolla değerlendirelim ve İsa'nın nasıl kolayca hayatta kaldığını görelim.

"BENİM KRALLIĞIM BU DÜNYADA DEĞİLDİR" diyordu

İsa, Pontius Pilate'ye sorgu esnasında (Yuhanna 18:36).

Eğer benim krallığım bu dünyaya ait olsaydı, hizmetkar-

larım savaşırdı." İsa'nın bu sözlerinin de, tıpkı vergi vermelerini önermesi gibi, uzlaşmaz Zelotlan öfkелendirdiği kesindi.

Peki bu açıklama gerçekte ne anlama geliyordu? Daha da önemlisi, siyasi arkadaşlarının ve çağdaşlarınıninkinden çok farklı olan bu yaklaşım tarzını nerede öğrenmişti?

İsa, bu işi Celile'de öğrenmiş olamazdı; çünkü orası Zelotların anavatanıydı. Zelotlar kendisi için belirli bir kader planlamışken, onun çalışmalarına ve öğretilerine müdahale ederlerdi. Ve her şeye rağmen, bazı nedenlerden dolayı böyle mistik bir bakış açısına odaklanmış olsaydı bile; Zelot öğretmenleri onun kalbindeki bu değişimi görür ve Kudüs'e beklenen Mesih olarak girişine engel olurlardı.

Bütün bunlar, İsa'nın kendi planını hazırladığını gösterir. Öyle bir plandı ki; sadece, kendisine yakın bir kadın tarafından yağlanarak meshedilişini içerecek, ancak Zelotların da, zamanı gelinceye kadar kendisinden şüphelenmemelerini sağlayacaktı. Sonuç olarak, İsa'nın bu işi başka bir yerde öğrendiği sonucuna varabiliriz.

Önemli bir ipucu, İsa'nın, İncillerden birinde geçen şu sözlerinde görülür: "Gözün tek olduğu zaman, bedenin ışıkla dolar." (Luka 11:34).

Bu, Yeni Ahit'te pek göremeyeceğiniz saf mistisizmdir; bunun örneğine Ölü Deniz Parşömenleri'nde vurgulanan Zelot öğretilerinde de rastlanmaz. Bu çeşit bir yaklaşım, Yahudiye'de tektir. Bunlar bizi, İsa'nın başka bir yerde benimsendiği sonucuna varmaya yönlendirir. O, mistiklerin çağlar boyunca anlattıkları Tanrısal Işığı tecrübe etmişti.

Bu açıklama çok önemli olduğu için üzerinde daha fazla düşünmemiz gerekir. Bu, İsa'nın eksenini etrafında dolaştığı gerçeğin ta kendisidir. Eğer bu açıklamayı anlayabilirsek, İsa'yı anlayabiliriz. Zelotlarla neden anlaşmazlığa düştüğünü ve Kilisenin, onun hakkında neden sürekli yalanlar söylediğini de... Kilise bu tür yalanları devam ettir-

mek zorundadır; çünkü, eğer İsa hakkındaki gerçek öğrenilirse, kendisinin yok olup gideceğini bilmektedir, işte bu, gerçekten bu kadar önemlidir.

İsa'nın bu yaklaşımı öğrenmiş olabileceği tek bir yer vardı. Yahudi yerleşkeleri arasında, bu tür mistik kavramların düşünüldüğü ve istişare edildiği, Yahudiye'deki politik saplantıların söz konusu olmadığı tek bir yer: Bu yer Mısır'dı.

Mısır'daki Yahudi tecrübesini anlamadıkça; İsa'yı, öğretilerini ve 1. yüzyılda Yahudiye'de yaşanan olayları anlamak olanaklı değildir.

SEKİZ

İsa Mısır'da...

İsa'nın onlu yaşlarından itibaren, Celüe'den ayrılıp Ürdün'de valtiz oluşuna kadar geçen süre içerisinde, nerede yaşadığı konusu tam bir muammadır. Luka (3:1-23), vaftiz olayını imparator Tiberius'un on beşinci yılı olarak tarihlendirir - M.S. 27-28 arası- ve İsa'nın o sıralar otuz yaşlarında olduğunu ekler. Emin olabileceğimiz tek şey, İsa'nın yaşadığı yer neresi olursa olsun, israil olamayacağıdır.

Bu kesinlik, İncillerin mantığına bakıldığında anlaşılır: İsa Yahudiye'de, Celile'de veya Samarya'da yaşamış olsaydı, bu gerçek de Matta, Markus, Luka ve Yuhanna tarafından, İsa'nın gençliğinde ve vaftizinden sonra yaşadıklarının anlatıldığı şekilde, yüceliğinin sıra dışı hatta mucizevi göstergeleri olarak anılırdı.

İncillerin, öncelikle İsa'nın vaftizinden sonra edindiği misyonuna, ilişkin olduğu doğrudur; ama onun doğumu, ailesinin seyahatleri ve özellikle on iki yaşındayken tapınakta hahamlarla yaptığı tartışma hakkında da detaylar sunulur (Luka 2:41-47). İncillerden en az biri, İsa'nın

özellikle ergenliğe geçişi sırasında yaşanan bu tür olaylardan bahsederek, onun dinsel anlayışına dair kanıtları ortaya koyar. Eğer böyle olaylar anlatılmış olmasaydı, durum oldukça şüpheli olurdu. Ancak durum tam olarak şöyledir: "Yeni Ahit ile ilgili bir araştırma sonucunda, İncillerin, İsa'nın hayatındaki en önemli on sekiz yıllık süreç hakkında hiçbir bilgi içermediği görülmüştür."

Bir gariplik daha vardır: Matta, Markus ve Luka İsa'nın, Celile'de Nasıra kasabasında yaşadığını söyler. Luka, İsa'nın ergenliğe orada girdiğini ve anne-babasının Fısıh'ı kutlamak amacıyla her yıl Kudüs'e gittiğini de ekleyerek, diğerlerinden biraz daha fazla bilgi verir. Bu ziyaretlerin birinde, İsa'nın tapınakta bilgili din adamlarıyla oturup, onlara dini konularda sorular sorduğu ve sohbet ettiği görülür. Ne yazık ki; Nasıra diye bir yerin İsa'nın zamanında var olduğunu bile kanıtlayamayız. Nasıra'nın ilk telaffuz edildiği zaman, M.S. 3. yüzyıldan daha erken değildir. Tapınakta geçen bu olay, İncil'e, İsa'nın yaşamındaki pek dikkate alınmamış bir dönemi anlatmak amacıyla yerleştirilmiş olabilir miydi?

İncillerin aktardığı kadarıyla, İsa'nın gençlik döneminde ve yetişkinlik döneminin başlarında gözden kaybolduğu bir sürecin varlığından bahsedebiliriz. Bu süreç onun, fikirleri, inançları ve daha sonra öğretmeye başlayacağı bilgileri öğrendiği zamana denk gelir. O hâlde İsa tam olarak neredeydi ve bulunduğu yerler neden gizli tutulmuştu? Yeteneği bazı rahipler ve hahamlar tarafından keşfedilmişti de yirmi yıla yakın bir süre boyunca uzak yerlerde mi saklanmıştı? Havariler bu konuda muhakkak bilgi sahibi olmalıydılar. Peki, bu bilginin paylaşılmaması gerektiğini düşündüren sorun ne olabilirdi? İncil yazarlarının gizliliği korumak konusundaki amaçları neydi?

İsa'nın hayatındaki bu belirsiz dönem, birçok uzman tarafından yıllarca araştırılarak, spekülasyonlar yaratılması-

na sebebiyet vermiştir. İsa'nın, Roma adaletinden uzaklardaki doğuya, Parthia'ya, Fars topraklarına (Iran) ya da daha ötesi Afganistan'a veya Hindistan'a yapmış olabileceği seyahati hakkında, kendine has yorum ve gerekçeleriyle mantıklı görünen birçok iddia öne sürülmüştür. Bugün bile, Keşmir'de türbesi bulunan Yuz Asaf'ın, aslında çarmitan sağ kurtulduktan sonra doğuya, evine dönen ve burada yaşamını geçirip sonunda vefat eden İsa'nın ta kendisi olduğuna inanan birçok insan vardır. Ayrıca, onun çocukken Budistlerden ders aldığı iddiası da ortaya atılmıştır. Bu iddianın, İsa'nın öğretileri ve Buda öğretileri arasındaki benzerlikleri açıklayabileceği söylenir. Ayrıca Hindistan'ın batı kıyılarındaki Malabar'da merkezlenmiş ve Havari Thomas tarafından kurulduğu iddia edilen çok eski bir Hristiyan topluluk görürüz, İsa'nın gittiği -ve şüphesiz ki Thomas'ın da onu takip ettiği- yer neresi olabilirdi?

İsa'nın doğuya gittiğine dair çeşitli iddiaların çıkış noktası olan argümanlar, çok önemli ve bir o kadar da ispatlanması güç konuları içerir. Hugh Schonfield, Keşmir inançlarını ilk kez 1984'te yayınlanan, *The Essene Odyssey (Essenil Serüveni)* adlı çalışmasında derinden inceler. Keşfettiği şey, bir Mesihsel Yahudi topluluğunun -Zelot topluluğu- lideri veya lider vekilinin Roma kontrolü altında bulunan bölgelerden kaçıp, kuzeydoğuya gittiği ve sonuçta Hindistan'a vardığıdır.

Schonfield, bu hicretin yaşandığını destekleyecek belgelerin var olduğuna kesin bir şekilde inanıyordu. 1988'deki ölümünden kısa bir süre önce yaptığımız bir görüşmede bana, Irak'ın Musul yöresindeki bir Nesturi Manastırı'nda bulunan kanıtlara çok yaklaştığını anlatmıştı; ancak oradaki Süryani keşişler, bu belgeleri incelemesine kesinlikle izin vermiyorlarmış. Bu manastırın hangi manastır ve bu belgelerin de neyin belgeleri olduğunu bana söylemedi. İnanıyorum ki; o belgeleri ele geçirmeyi hâlâ

umuyordu ve içerdği bilgilerin ne olduğunu da zaten kendisi biliyordu. Öte yandan, M.S. 6. veya 7. yüzyıldan kalma Yahudi ve Hristiyan belgelerine sahip olduğu düşünülen Arap tarihçi Abdülcabbar'dan söz ettiği Esseni Serüveni isimli kitabında; bunlara dair bir ipucu bulunur. Bu belgeler anlaşıldığı kadarıyla Musul bölgesindeki Nesturi Manastırı'na yerleştirilmişti." Tabii ki bu. Iraklı Saddam Hüseyin 'e karşı yapılan iki savaştan da önceydi. Artık manastırlardan veya belgelerden geriye bir şey kalıp kalmadığını tahmin etmek çok güç gibi görünmektedir.

Schonfield ve diğerlerine göre; Filistin'i terk eden bu Mesihsel Yahudilerin göç nedeni, 1. yüzyılda yetkililerden gelen zulüm ve şiddetin iyice artmış olmasıydı. Bu topluluğun, engellerle karşılaşmadan inançlarını sürdürebileceği, barış ve huzur dolu bir yere göç etmek istemiş olmaları anlaşılabilir bir sebeptir; her ne kadar Isa, bu resimde kolayca görülemese de,... Isa, vaftiz edilip görevine başlamadan önce Romalıların da. Roma yandaşı Yahudi otoritelerin de dikkatini henüz çekmemişti. Yine de, özellikle Romalılar Kudüs'teki Tapınağa imparatorun resimlerini koydukları zaman, bela çıkarmaktan hoşlanan birçok Zelot vardı. Bu hareketlerden dolayı Yahudilerin direnişleri, bize. Roma taleplerine karşı duyarlılıklarının hiç azalmadığını göstermektedir. O sırada Isa ne yapıyor olursa olsun, Zelotların damgasını vurdukları bu direnişlere katıldığına dair hiçbir kayıt bulunmaz. O hâlde isa'nın Roma yargısından kaçması için de hiçbir sebep bulunmamaktadır. Dolayısıyla isa'nın Yahudiye ve Celile dışına yapacağı herhangi bir yolculuk, zorlamayla değil; kendi isteğiyle olacaktır. Şimdi sorulması gereken soru şudur: O hâlde Isa neden bir maceraya atılmıştır?

Bu sorunun yanıtına dair incil'de bulunan bir ipucu, kendisine kaynak olan Eski Ahit'ten Yeni Ahit'e yansımıştır. Görüldüğü üzere Eski Ahit peygamberlerinin, gelecek

olan Mesih hakkındaki kehanetlerini iletirken anlattıkları detaylar, İsa için çok önemliydi ve bunları harfî harfine uyguluyordu. Bunun örneklerini, Mesihsel iddialarla halkın karşısına çıkmak için Kudüs'e girişi esnasında yaptığı işleri incelerken görmüştük. O hâlde. Eski Ahit'teki Mesihsel kehanetlerde anlatılan tüm bu eylemlerin. İsa tarafından hayata geçirildiğini rahatlıkla söyleyebiliriz.

Aslında peygamberlerin bu kehanetleri, İsa'yı kısıtlamıştı. Mesihsel görevinin açığa çıkması için sınırlar koymuşlardı. Özellikle ilginç bir kehanet, peygamber Hoşea (11:1) tarafından iletiliyordu: "İsrail bir çocukken onu çok severdim ve oğlumu Mısır'dan çağırdım." Matta (2:15), bu eski peygamber kehanetini alır ve yanlış bir tarihsel hesapla kaydederek, Kutsal Ailenin Mısır'a, İsa bebekken kaçtığını söyler: "Bu, Tanrının peygamber aracılığıyla bildirdiği şu sözün yerine gelmesi içindir: 'Oğlumu Mısır'dan çağırdım.' "

BU NOKTADA, BİR ŞEY SÖYLEYEMEYİZ ama 'Neden Mısır?' diye sorabiliriz. Bu Matta'nın Incilindeki küçük bir detaydır ve Roma Kilisesi bunu dikkate almaz. Fakat M.S. 451 yılında, Kalkedon Konsili'ni takiben. Roma Kilisesi'nden ayrılan Kıpti Mısır Kilisesi için bu gerçekten önemli bir detaydır. Kıpti Mısır Kilisesi neredeyse iki bin yıldır, Kutsal Ailenin Mısır'a yaptığı yolculuk, orada ziyaret ettikleri veya kaldıkları yerler ve İsa'nın mucizeleriyle ilgili bir efsaneyi savunmaktadır. Bu efsaneye 'Theophilus Tasavvuru' denir. Theophilus, İskenderiye patriği idi ve M.S. 385'ten 412'ye kadar Mısır Kilisesi'nin liderliğini yaptı. Ancak bu Tasavvurun, 11. veya 12. yüzyıla kadar yazıya dökülmediği düşünülür.

Hikayenin dindar yapısı ve İsa'nın tanrısallığını haklı çıkarmak için kullanılan argümanları dikkate alırsak, Mısır'daki Yahudi toplumunun -İsa'nın ailesini arasına kabul eden toplum- inançlarından çok uzak bir teolojiye sahip

olduğunu görürüz. Bu *yüzden*, böyle bir yolculuk hakkında tutulmuş bir raporun, yolculuğa ait bazı doğru bilgileri içermesine rağmen, aktardığı bilgilerin tamamıyla doğru olduğu söylenemez. O hâlde, hikayenin neye hizmet ettiğini sormahjnz. Kim bundan bir fayda elde edebilirdi?

Katı Hıristiyan içeriğine rağmen. Tasavvur; Mısır'ın birkaç yüzyıl boyunca Müslüman yönetimi altında kaldığı bir zamanda, yani Haçlı döneminde, isa'nın Mısır'a ait olduğunu savunan insanların var olduğunu ortaya koyar. Bu, Haçlıları cesaretlendirip, Mısır'ı ele geçirmeleri ve Kıpti Hıristiyan Kilisesi'ni İslam'dan kurtarmak için yaratılmış bir hikaye olabilir miydi? Belki de öyledir; ancak bu argümanlar daha derinden incelendiğinde, elle tutulur yanları pek kalmamaktadır: Kıpti Kilisesi, Roma ile altı yüzyıldan uzun bir süre anlaşmazlık içinde oldu ve inançları en azından Müslüman yöneticiler tarafından engellenmiyordu. O hâlde bu işten en büyük yararı Matta'nın incil'i görmüştür: Hikaye, Matta'nın incilinin Kutsal Ailenin kaçıışı hakkındaki ifadelerini destekler niteliktedir. Ancak bu işin dolaylı yollardan Kıpti Kilisesi'ne de yararı dokunmuştur. Çünkü Matta'nın İncilinin kabul görmesi durumunda hikayede adı geçen Mısır'daki kutsal mekanlar da değer kazanacak, bu sayede Mısır'ı da kapsayan yeni bir hac yolu açılacaktır. Hacılar da elbette altın getirecek, ticareti canlandıracaktır. Kutsal Ailenin Matta İncilinde anlatılan kaçış hikayesi, ağızdan ağıza dolaşan yerel gelenek veya efsanelerin bir araya toplanmasından ortaya çıkmış bir masala çok benzemektedir. Mısır'da, çok eski ve hikayenin etkisini İslami zamanlara kadar sürdürmesini sağlayacak kadar geniş çaplı bir Yahudi dönemi yaşandığı kesindir.

MISIR'DAKİ YAHUDİ TOPLUMU sadece büyük değil; aynı zamanda oldukça nüfuzluydu da. Yunan fatihlerin müttefikleri olarak Ptolemiler, fetihten sonra kendi ülkelerin-

de ikinci sınıf vatandaş yerine konan yerli Mısırlılardan daha yüksek bir sosyal statüye sahiptiler. Ptolemiler, Mısır dilini bile öğrenmeye çalışmamışlardı. Son hükümdar Kleopatra, yönettiği ülkenin anadilini konuşabilen tek insandı. Bu istilanın ve takip eden sürecin kaçınılmaz sonucu, büyük bir halk isyanıydı. M.O. 3. yüzyılın sonlarından beri sayısız ayaklanmanın yapıldığı ve M.O. 2. yüzyıl boyunca birçok başarılı isyan girişiminin olduğu Teb'de, (şimdiki Luksor) bu milliyetçi hareket kısa zamanda bastırıldı.

İşgalciler, sayıca az olmakla birlikte, psikolojik baskı, aşağılama ve utandırma yöntemlerini kullanarak, özgüven ve toplumsal değerlerini yok ettikleri kalabalık yerli halklara hükmedebilir. Bu teknik, daha sonraları İngilizler tarafından Hindistan'da ustalık ve başarıyla uygulanmıştır.

Yahudileri, Mısır'a yaptıkları büyük göç için cesaretlendiren unsurlardan biri de, İsrail ve Mısır arasındaki sınırların kaldırılması olmuştur; serbest geçişin yapılabildiği M.O. 302'den 198'e kadar olan dönemde İsrail, Ptolemler krallığına geçmişti. Bu göçmenler, kısa zamanda Yunan kültürünün içine çekildi; Grekçe öğrendiler, Grek isimleri aldılar ve hem aile hem de iş yaşamlarında, toplantıları sinagoglarda yapılan ticaret birlikleri benzeri Grek ticari ve toplumsal geleneklerini benimsediler. İbranice büyük ölçüde unutuldu ve Grekçe, Mısırlı Yahudilerin günlük hayatlarında kullanmayı tercih ettikleri dil hâline geldi. Birçok sinagoga ibadetler bile Grekçe yapılır oldu.

Bütün bunların sebebini. Büyük İskender'e bağlayabiliriz. M.O. 332'de Mısır'ı ele geçirdi ve Siva Vahası'ndaki Amon Tapınağına yaptığı gizli bir ziyaretin ardından, 'Tanrının Oğlu' ve Firavun ilan edildi. M.O. 331'de Mısır'da, Helenistik bir şehir olarak İskenderiye'yi kurdu. Buranın, Helenistik dünyada en önemli Yunan şehri olma şansını yakaladığını asla göremeyecekti; burası Atina'dan bile daha büyük ve daha önemli bir yer olacaktı.

İskender, M.O. 323'te Babil'deyken, gizemli bir şekilde öldü. Sonra onun Yunanlı generalleri, imparatorluğu aralarında paylaştılar. General Seleucis, Suriye'yi alıp Antakya'ya yerleşti. Ptolemi ise Mısır'ı alarak, kendi adını verdiği hanedanlığı kurdu ve bu hanedanlık M.Ö. 60 yılında ünlü kraliçe Kleopatra'nın ölümüyle son buldu.

Yunanlı Ptolemilerin yönetimi altındaki Mısır, çok büyük bir ticaret hacmine sahipti. Bunun sebebi ise; Roma'nın bütün buğday ve tahıl ihtiyacını buradan temin etmesiydi. Hiç abartısız, imparatorların kaderi, Mısır'daki bu ticaretin devam etmesine bağlıydı. Böyle bir ticaret hacmi Ptolemilerin güçlü bir ordu ve donanma kuvvetleri kurabilmesine olanak sağlamıştır. Bölge çok zengin olmuştu; hükümetin yıllık geliri, ortalama 288 ton altına eşitti, İskenderiye'de kurulan bir kraliyet bankası mevduat alıyor, ipotekler düzenliyor ve parayı yönetiyordu. Bölgede bulunan, dünyadaki en büyük ve olağanüstü kütüphane sayesinde kültürel yaşam da zenginleşmişti. İskenderiye'ye demir atan gemilerin tüm yolcularının üzerlerindeki kitaplar alınıyor, birer kopyası çıkarılıyordu. Kitabın orijinali kütüphanede kalıyor, kopyası ise sahibine teslim ediliyordu. Ayrıca dünyanın her yerindeki kütüphanelerden kitaplar satın alınarak, İskenderiye'ye getiriliyordu. Anlatıldığına göre; İskenderiye Kütüphanesi, sonunda yedi yüz bin tomara sahip olmuştu. Bunların çoğu ana kütüphane Mouseion'un yedi büyük salonundaki raflarda; kırk bin adetlik küçük bir bölümü de Serapis Tapınağı ndaki daha küçük bir kütüphanede duruyordu.

Bu hareketliliğin bir sonucu olarak, Mısır'da yeni şehirler kuruluyor ve varolanlar da genişletiliyordu. İskenderiye, Roma İmparatorluğu içerisinde İsrail'den sonra en büyük Yahudi nüfusuna sahip şehirdi. Mısır'da ortalama üç yüz bin Yahudi yaşıyordu: Yarısı taşra kentleri veya kırsal alanlarda toprak sahibi olarak ikamet ediyor ve di-

ger yarısı da iskenderiye'de yaşıyordu.

Yahudi halk, iskenderiye'nin doğu kesiminde kurdukları Yahudi mahallesinde toplanmıştı; bu bir getto değildi ve şehirdeki bütün Yahudiler büyük prestij sahibiydi. Bu toplum, iskenderiye'den yarı bağımsızdı. Bir valinin kontrolü altında kendi mahkemelerine sahiptiler ve kültürlü üyeleri ülkede yüksek pozisyonlara yükselmişti. M.O. 2. yüzyılda VI. Ptolemi ve II. Kleopatra hükümdarlığı döneminde bütün Mısır'ın yönetimi, ordu ve donanmanın kontrolü Otü-as ve Dositheus adında iki Yahudiye verilmişti. * Daha sonraları M.O. 115'ten 101'e kadar hüküm süren III. Kleopatra'nın ordusunun iki generali de Yahudi olmuştur.

Şüphesiz Yahudilerin o zamanın öncesinde de, Mısır'la temaslarının uzun bir tarihi vardı; Yusuf ve Musa'nın hikayelerini saymasak bile... Firavunlara hizmet eden Yahudi askerlerin, muhtemelen M.Ö. 7. yüzyılda başta Nubia'ya olmak üzere güneye birçok sefer yaptıkları bilgisini zikredersek, daha sağlam bir zeminde tartışabiliriz. Yaremya (44:1) M.Ö. 7. yüzyılda Mısır'da yaşayan Yahudi kolonileri hakkında öfkeli açıklamalarda bulunarak; başta o dönemde Mısır'ın başkenti olan ve bu seferlerden birine maruz kalan Memfis olmak üzere. Mısır'daki birçok bölgenin adını anar.

Papirüs belgelere göre; M.Ö. 5.yüzyılda, Nil'deki Elephantine Adası nda - Mısır'ın güney sınırındaki askeri üs-bir Yahudi askeri kolonisi kuruldu. Bu koloni; bir kaleye, bir gümrük muhafazaya ve aktif görevden emekli olmuş asker ve ailelerinin yaşadıkları bir kasabaya sahipti.

Adada, Mısırlılara ait Tanrı Khnum Tapmağı bulunuyordu; Yahudi halkı için bir de Yehova Tapmağı vardı, iki tapınak birbirine yakındı. M.Ö. 6. yüzyılın başlarında, Ku-

Ç.N: Mısır'ın son kraliçesi yedinci Kleopatra'dır. Kendinden öncekiler pek tanınmadığı için günümüzde sadece Kleopatra diye anılır. Burada bahsedilen diğer Kleopatralarla karıştırılmamalıdır.

düş'teki tapınağın yıkılmasından ve içindekilerin Babil'e esir olarak götürülmesinden sonra; Elephantine Adasındaki tapınak, hizmet veren tek Yahudi tapınağı oldu ve özveriyle yapılan işler sayesinde, dini ayakta tutmaya devam etti.

Yazık ki; Mısır'ın Perslerin kontrolü altında bulunduğu Darius döneminde (M.Ö. 522-486), Yahudiler ile Mısırlılar arasındaki gerilim giderek yükseldi ve sonunda Elep-hantin Mısırlıları, Yehova Tapınağı'nı yıktı. Yeniden inşası için imparatorluk onayı M.O. 406'ya kadar verilmedi; M.Ö. 401 'de tekrar inşa edildi. Ancak kısa süre sonra tekrar yıkıldı ve o tarihten itibaren tapmağa, ve askeri koloniye dair hiçbir bilgi alınamadı. M.O. 400 civarında Mısırlılar işgalcileri kovdu ve yeni bir Firavun tahta çıktı. Mısır'da milliyetçiliğin dirilişi, Yahudi kolonisinin yok olmasındaki en önemli faktörlerden biridir.

Bugün, geniş Yahudi kitlesine ait kalıntıların bulunduğu yerde, Kahire'deki Alman arkeoloji okulunun kazı çalışmaları devam etmektedir. Keşifleri, resmi yetkililer tarafından hafife alınsa da -Elephantine Adası'ndaki küçük müze, yerleşim alanındaki Yahudi doğallığını dikkate almaz- arkeologlar kazılarını, hevesle yapmaktadır.

Bölgeye yaptığım bir gezide, Yahudi kasabasının büyük ve etkileyici kalıntılarına hayran kalmıştım: Dar sokaklarla birbirinden ayrılan çok katlı taş binaların kararmış yıkıntıları, adanın güney ucundaki bir tepeden, altın kum tepelerinin yükseldiği çorak batı sahili arasından geçen, martı kanadı gibi bembeyaz yelkenleri olan teknelerin gezindiği Nil Nehri'ne bakıyordu.

Sitede çalışan arkeologlar, bana, üzerinde Aramice yazılar bulunan ve Yahudi adlarının kayıtlı olduğu bir *ostraka* (yazı malzemesi olarak kullanılan kırık çömlek parçaları) bulduklarından söz ettiler. Kalıntılar, bütün evlerin yakılarak yok edildiğini ve Yahudi halkının sonunu getirdiğini gösteriyordu. Aynı kaderi Yehova Tapınağı da paylaşmıştı. Pto-

lemiler zamanından kalan ve şu anda harabe hâlinde olan Khnum Tapınağı'nın, eski Yahudi yapısının bulunduğı yerin üzerine inşa edildiğı düşünölüyor. Burası, Yahudi kasabasının yıkıntılarının içindedir ve dolayısıyla Yahudilere ait olmayan bir tapınağın burada olması garip görünmektedir. Fakat yine de Elephantine Adası'ndaki Yehova Tapmağı, Mısır'da Yahudilere ait sonuncu kutsal mekan olmadı.

BU TAMAMIYLA BİR SIRDİ. İsa'nın yaşadığı süre boyunca, Mısır'da faaliyet gösteren bir Yahudi tapınağı olmuştu. Buradaki hahamlar, tıpkı Kudüs'teki tapınakta olduğı gibi görevlerini icra ediyorlardı. Bu tapınak, Yahudi dünyasında meşru hahamlar tarafından idare edilen tek yer olarak görölüyordu ve Kudüs'teki tapınağın yıkılmasının ardından birkaç yıl daha ayakta kaldı.

Hahamların, buranın gerçek Yahudi inancına göre idare edilen tek tapınak olduğına dair iddiası, Yahudi halkı tarafından da kabul görmüştü. Hemen bütün kaynaklar buradaki hahamların, Kudüs'tekilerin aksine, gerçek Sadokite hahamları olduğınu doğırlar. Sadokite hahamları, 'Sadok'un oğulları' olan Levili kahinlerin torunları ve varisleridir. Hezekiel (44:15-16) onların, hizmet etmek ve tapınmak için tanrının huzuruna çıkacaklarından bahseder. Bu mirasın, Ölü Deniz Parşömenleri'ni yazan grubun üyeleri için hayati öneme sahip olduğınu görürüz: Kendilerini tanımlamak için kullandıkları terimlerden biri, *benei-Zadok* yani Sadok'un oğullarıydı; bu sorumluluğı ciddi şekilde üstlendiler. Parşömenlerden biri olan şam Belgesi, eski adıyla Sadokite Yapıtı şöyle yazar: "Sadok'un oğulları, israil'in seçilmişleridir."

Bu tapınak üzerine çalışmalar yapmış birkaç modern kurumdan biri olan. Yeni Zelanda'daki Waikato Üniversitesi'nden Profesör Joan Taylor, buranın kesinlikle bir Sadokite kurumu olarak değıerlendirilmesi gerektiğini di-

le getirmiştir. Bu durum, tapınağı Ölü Deniz Parşömenleri ile ilişkilendirir ve hikayemizin konusuna bizi daha da yaklaştırır.

Ölü Deniz Parşömenleri'ni kuşatmış sırlardan biri, Kumran'daki 7 numaralı mağaraya ilişkindir: Bu mağarada bulunan tüm metinler -Mısır'dan Çıkış'ın bölümleri, Yaremya'nın Mektup bölümü ve tanımlanamayan on yedi küçük bölüm- papirüsler üzerine Grekçe yazılmıştır. Kumran'daki tarikatın, yabancılara şiddetle karşı çıktığını kabul edersek, grubun herhangi bir üyesinin Yunanlı olması olanaksızdır. Burada mantıklı olabilecek tek açıklama, bu Zelotların ana dilinin Grekçe olduğu ve *İbranice* ya da *Aramice* 'yi bilmedikleridir. Peki birer Zelot olan bu Yahudiler nerede yaşamışlardır? Bildiğimiz tek şey, Mısır'da yaşamış olabilecekleridir.

Tapınakla ilgili aktarılan her bilginin, bugün bile hassas bir zemin üzerinde oturduğunu görmek gerçekten de inanılmazdır. Uzun zaman önce tarihçi Josephus, kendine göre sebeplerden dolayı, bu tapınağın aslında Yahudi yasasına aykırı davranan, hizipleşmiş bir kurum olduğunu iddia eder. Bu hüküm, Kudüs'teki tapınağın meşru olmadığını göstermek için verilmiştir. Bunun yanı sıra modern *Yahudi Ansiklopedisi'nin* bile aynı tavrı sergilemesi ilginçtir: Tapınak, Kudüs'teki tapınağa gönülden bağlı olan Mısırlı Yahudi halkına dinsel hizmet sunmuyordu. Akademik çevreler de bu görüşü destekler niteliktedir: Oxford tarih Profesörü Geza Vermes, tapınağı, 'kutsal kitap yasalarına aykırı hareket eden gayri meşru bir yapı' olarak tanımlar. Devamında da hiçbir Filistinli muhafazakarın, bu Kurumun yönetiminden -her ne kadar hahamları Sadok hanedanlığı'nın üyesi veya müttefiki olarak bilirse de- hoşlanmadığını ekler."

Mısır'daki Yahudi tapmağının kuruluşunun ardındaki nıkaye basittir: Önceleri Ptolemi Hanedanlığı, Mısır'ı ve

İsrail'i birlikte yönetiyordu. Vergiler ödendiği sürece, Mısır'daki yöneticiler, İsrail'in idare yetkisini yüksek rahip ve konseyinin eline bırakmaktan hoşnuttu. Yüksek rahip bir çeşit vali statüsündeydi ve Ptolemilerin hizmetindeki Yahudi ordusunu kumanda etme yetkisine sahipti.

M.Ö. 200 civarında Suriye'nin yöneticisi Seleucid Hanedanlığı, İsrail'i fethetti. M.Ö. 175 yılında, Antiochus Epiphanes hükümdar olduktan sonra, Yahudiye ve Mısır'daki etkilerini artırmak için, M.O. 170'te Kudüs ve Mısır'a saldırdı. VI. Ptolemi'nin yakın dostu, Sadokite Yüksek Rahibi III. Onias, emrindeki Yahudi ordularını Seleucidlerin üzerine sürdü. Ancak Suriye kuvvetleri üstün geldi ve Onias beraberindeki birçok hahamla Mısır'a kaçmak zorunda kaldı. Bu sırada, Kudüs'teki tapmak, Suriye yandaşı ve Sadok Hanedanı'ndan da olmayan hahamların eline geçti.

M.O. 169'da Antiochus, bir saldırı daha yaptı ve tapındaki hazinelere el koydu. Bir sonraki yıl, Mısır'a tekrar girdi; ancak bu kez güçlü Romalılar, Antiochus'a oradan çıkmasını emretti. Amaçları; Roma'nın tahıl tedariklerini güvence altına almaktı. Antiochus 167'de, Yahudilerin tapmakta ibadet etmelerini de yasakladı ve tapmağı Zeus'a adadı. Bu, İsrail'de, Makabiler önderliğindeki Yahudileri isyana sürükleyen sonuncu hareket oldu.

Onias sürgündeyken, meşru tapmak hizmetleri vermenin yollarını arıyordu. Mısır deltasında harabe hâlindeki Bubastis Tapınağı'nı yeniden inşa edip bir Yahudi tapınağı olarak kullanmak için Ptolemi'den izin istedi; Ptolemi bu talebi onayladı. Bu tapınak, Kudüs'teki ile aynı tasarımda inşa edildi. Hizmete girdikten sonra burası, Sadok Hanedanı'ndan olan meşru hahamların hizmet ettiği tek tapınak oldu. Aynı zamanda tek meşru tapınak olarak kabul edildi. Ama Yahudiye'nin dışında olduğu için, statüsü her zaman tartışılmıştır. Aslında, görünüşe göre, bu tapınak inşa edilirken, Sadokitelerin amacı; zamanı gelip Kudüs'teki tapı-

nağa geri dönene kadar, burada meşru din hizmetleri verebilmektir. Hahamlar fırsatını buldukları anda burayı bırakıp, eski tapınaklarına geri döneceklerdi; fakat maalesef bu hiç gerçekleşmedi. Tapınak ve Sadokiteler burada ortalama iki yüzyıl daha kalıp, din hizmetlerini sürdürdüler.

Bu yüzden, Mısır'daki bu kurumun gayri meşru ve Yahudi yasasına karşı olduğunu düşünmek anlamsızdır. Hahamsal gelenek, o dönem bu iki tapınaktan -belirtilen nedenlerden dolayı- hangisinin meşru sayılması gerektiği konusunda yapılan tartışmaları kaydeder. Bu tartışmaların en önemli konusu; Mısır'daki tapınakta edilen yeminlerin, Kudüs'tekilerin yerine geçip geçmeyeceği ve bir din görevlisinin hizmet etmek için JMısır tapmağından Kudüs tapınağına gitmesinin mümkün olup olmayacağıdır. Ayrıca, Tora'nın tapınak konusundaki hiçbir ifadesinden, Onias'ın tapınağının kınanması gerektiği anlamı çıkarılamaz.

Çok az insanın hakkında bilgi sahibi olduğu bu tapınağın neden bu kadar hassas bir konu olarak değerlendirildiğini anlayabilmek için, tapmağın tarihine bir göz atmalıyız. Bu, diğer bazı sorulara yanıt bulmamızı da kolaylaştıracaktır; "Neden 1929'dan beri hiçbir arkeolog bu siteye ilgi göstermemiştir?" 'Site, eski İbranice dilinde yazılmış kitabelerin bulunmasına rağmen, neden hiçbir zaman sistemli bir kazı çalışması yapılmamıştır? " Arkeolog Flinders Petrie burada Yahudi mezar taşları ve İbrahim adının anıldığı metinler bulunduğunu söylemiştir.

Akla gelen ilk olasılık; sitenin, siyasi nedenlerden dolayı, Egiptoloji araştırmalarına eklenmesinin istenmemiş olabileceğidir. Ne yazık ki bu durum, siteyi bir sır dünyasının içine gömen ve sonsuza dek öyle kalmasını isteyenlerin amacına hizmet etmektedir. Kahire'den ortalama 32 km. uzaklık-

Ç.N: Tora, Yahudilerin yasa kitabıdır; Eski Ahit'in ilk beş bölümünü oluşturan kitap.

ta olan Tel el Yahudiye (Yahudiye Tepesi) denilen bu site, ağır tahribat görmüştür ve yakın bir gelecekte, büyümekte olan Shibin al Qanatir kentinin varoşları, bu bölgeye yayılacaktır. Harekete geçmek için zaman hızla azalmaktadır.

Bu tapınağın öyküsü, Yahudi tarihçi Josephus tarafından anlatılır, ilk kitabı olan Yahudi Savaşı'nda Mısır'daki tapınağın, kendinden önceki haham Simon'un oğlu ve VI. Ptolemi'nin arkadaşı olan yüksek rahip Onias tarafından inşa edildiğini yazar. Bu rahip, tarihte III. Onias olarak bilinen, Sadok Hanedanı'ndan gelmiş bir yüksek rahiptir.

Ortalama on beş yıl sonra Josephus, *Yahudilerin Kalıntıları'nı* (*Antiquities of the Jews'i*) yazdı. Fakat bu çalışmasında hikayenin ayrıntılarında değişikliğe gitti: Mısır'daki tapınağı, III. Onias'ın oğlu olan IV. Onias'e atfetti. Bu durum sadece, tapınağın inşa edişinin daha sonraki bir tarihte olması gerektiği anlamına gelmiyor; aynı zamanda tapınağın kurucusunun Sadok Hanedanı'ndan bir yüksek rahip olmadığı sonucunu da doğuruyordu. Ortaya çıkan bu sonuç, Josephus'un amacına hizmet eder. IV. Onias, Mısır Ordusu'nda bir kumandandı ve kendisinden sonra iki oğlu da, orduda kumandanlık yaptı. Josephus, hikayenin niteliğini değiştirerek, Mısır'daki *Yahudi tapınağının meşruluğunu geçersiz* kılmıştı. Peki böyle bir şey yapmak istemesinin ardında yatan neydi?

Bu hata, günümüze dek süregelmiştir. Oxford'dan Geza Vermes, Mısır Tapınağı kurucusunun, IV Onias olduğunu açıkça ifade eder ve dolayısıyla bu tapınağın kurumsal olarak tanınma statüsünden çıkarılmasını destekler. Bu örnekteki çözüm basittir: Eğer tarih, III. Onias'ı kurucu olarak kabul etmeyi tercih ederse; bu tapmak meşru, Kudüs'teki tapmak da gajn'imeşru olur. Eğer tarih, IV. Onias'ı kurucu olarak kabul etmejd tercih ederse, Mısır'daki tapınak gayrimeşru olur. Josephus'un *Yahudi Savaşları'nda*. sunduğu kanıta ve ilginç şekilde eski hahamsal geleneğe göre.

III. Onias bu tapınağın kurucusudur ve böylece, gerçekte meşru olan tapınağın Mısır'daki olduğu sonucuna varırız. '

Kumran'daki 7 numaralı mağarada, denizaşırı -muhtemelen Mısırlı- Yahudi Zelotlar ile Yahudiye ve Celile'de aktif olan diğer Zelotlar arasında yakın bir bağlantı olduğunu gösteren Grekçe papirüs el yazmaları bulundu. Her iki taraf da, Sadok'un Oğulları topluluğunun üyeleri idi. Daha da önemlisi, Onias'm tapınağını Zelot ortamı gibi betimleyen daha yakın bağlantılar vardır.

Yahudilerin çoğu ay takvimi kullanırdı. Bu takvime göre; bir sonraki ayın geldiği, gökteki yeni *ayın* görünmesiyle belirlenirdi ve gün başlangıcı güneşin battığı an olarak kabul edilirdi. Bu güvenilir bir takvim değildir. Bazen ayı tamamlamak için fazladan gün eklemek gerekir. Kumran'da bir üslerinin olduğu tahmin edilebilen, Ölü Deniz Parşömenleri'nin Zelot yazarları, tamamen farklı bir takvim kullanmaktaydılar. Onlarınkı güneş takvimiydi ve bu nedenle onlar için günün başlangıcı, güneşin doğduğu andı. Kumran'daki örneklerde bulunan, erken dönem iki Yahudi metninde, yani Jübileler kitabı ve Hanok kitabında, tıpkı Tapınak Parşömeni'nde olduğu gibi, güneş takvimi geçerli kabul ediliyordu.

Onias'm Tapınağı'nda, dini yılların güneş takvimine göre belirlendiğini düşünebiliriz: İsa'nın dönemlerinde yazan bir Yahudi filozofu ve kraliyet kültürü önderi İskenderiyeli Philo, Kudüs Tapınağı'ndaki yedi kollu büyük şamdanın*

Ç.N; Burada, Türkçe karşılığı olmadığı için 'büyük şamdan' diye tercüme edilen *menorah*, Yahudilere has geleneksel bir mumluktur. Normalde dokuz kollu olur; fakat Kudüs'teki tapınakta yedi kollu olarak seçilmesinin sebebi, yaratılışın yedi gününü temsil etmesidir. Bütün dinlerde yerin, göğün ve ikisinin arasındakilerin altı günde yaratıldığına inanılır. Fakat Yahudilikte, Pazar günü yaratmaya başlayan Rab'ın yorulduğu ve sonunda Cumartesi dinlenmeye çekildiğine inanılır - Yahudilerin Cumartesi tatilini hatırlayın- ve bu da yedi günlük haftaya tekabül eder Yedi kollu *menorah'ın*, bu temsili ile dini Hanuka Bayramında kullanıldığı da bilinir.

güneşi temsil ettiğini belirtir. Ve Josephus'a göre, Onias'ın Tapınağı'nda yedi kollu şamdan yoktur. Bunun yerine 'parlak bir ışık saçan, yukarıdan asılı tek bir meşale' vardır. Büyük bir ihtimalle, bu meşale güneşi temsil etmekte ; dolayısıyla da Onias'ın Tapınağı'nda, güneş takvimi kullanıldığı anlamına gelmektedir. Eğer öyleyse, bu, sanıldığından daha büyük olan Zelot dünyasına ait önemli bir bilgidir.

Şimdi, bu karmaşık parçaları bir araya getirmenin ve bu tapınağın neden bu kadar düşmanlık kazandığını -ve neden bugüne kadar böylesine hassas bir durum olarak kaldığını- görmenin zamanı geldi. Bu, ilk bakışta önemsiz bir konu gibi görünebilir. Ancak, en az daha önce belirttiğimiz -önemsiz gibi görünen- İsa'nın Hint sümbülü yağıyla meshedilmesi veya Aramatyalı Yusuf ile Nikodim'in, beraberlerinde tıbbi yağlar ve baharatlar götürerek, İsa'nın mezarına yaptıkları gece ziyareti konuları kadar önemlidir. Bölgeye dair edindiğimiz bu bilgileri aklımızda tutarak, hiç açıklanmamış bu olaylara tamamen farklı bir açıyla bakan bir değerlendirme yapmaya artık hazırız.

JOSEPHUS, ROMA'DAKİ İMPARATORLUK SARAYINDA hatırı sayılır bir lüks içinde yaşayıp, Kudüs'teki tapınağın yakılmasını ve binlerce yurttaşının uğradığı katliamı kaydeden tarihi yazarken, Zelotlan ve uğrunda mücadele ettikleri şeyleri kötülemek için pek çok nedeni vardı. Yeni patronları olan Roma imparatorluk ailesi için, en azından Zelotlan karalayabilirdi.

Hatırlayalım ki; Zelotlan, çok büyük kajapların verildiği yıkıcı bir savaşa *yol* açmakla suçluyordu. Oysa, geçmişte kendisi de bir Zelot kumandanıydı. Belli ki; Josephus, kendini aklayıp temize çıkarmaya çalışıyor ve geçmişin bilinmezliğini akıllıca kullanıyordu. Yahudi milletini

günahsız olarak resmederken acı duyuyordu: Mısır'daki ptolemi ve Yahudiye'deki Romalı efendilerinin sadık kulları, tahrikçi ve katil Zelotlara uyup yoldan çıkmıştı, işte konunun en önemli noktası burasıdır: Anlaşılacağı gibi, Mısır'da bulunan Yahudi tapmağındaki rahiplik anlayışı, Sadokite hahamlığıydı; ayrıca Yahudiye ve Celile'deki Zelotlar da Sadokite taraftarıydı ve onlar, Ölü Deniz Par-şömenleri'ni yazan Sadokite taraftarı Zelotlardı. Bu feci savaş, Yahudi yasasına sadık Sadokite taraftarlarınca tetiklenmiş ve icra edilmişti. Josephus, Mısır deltasındaki, Sadok'un sojomdan gelen meşru hahamların hizmet verdiği Yahudi tapmağını, elbette ki küçümsemek zorundaydı. Roma'nın aristokrasisinin merkezindeki ajn'icahkh pozisyonunu yitirmemek için başka bir seçeneği yoktu.

Özellikle iskenderiye şehrinde büyük nüfusa sahip olan Mısır Yahudi toplumu, belayı uzak tutmak için savaştan kısa bir süre önce, Yahudiye'deki kardeşlerini ziyarete gitmişti. Kaçan Zelotlar, İskenderiye'ye gelip orada halkı kışkırtmaya ve kendilerine karşı çıkan önde gelen Yahudileri öldürmeye başlayınca, Yahudi nüfus onları hemen Romalıların eline verdi ve işkenceyle öldürüldüler. Belli ki İskenderiyeli Yahudiler, kendi toplumlarıyla Sadokite hareketinin arasındaki mesafenin mümkün olduğunca uzak olmasını istemişlerdi.

Şunu da belirtelim ki; deltadaki Yahudi tapınağının varlığına rağmen, İskenderiye'nin önde gelen zengin ve güçlü Yahudileri, Kudüs'teki tapmağın en büyük destekçileriydi. Orada Sadok soyundan olan, meşru bir joiksek rahibin eksikliği, onlar için fazla bir önem teşkil etmiyordu. Mısır'ın finansal idarecisi olan Yahudi soylusu İskender Lysimachus, Kudüs'teki tapınağın en büyük bağışçılarındandı. Tapınakta bulunan 15 metre yüksekliğindeki çift kapının kalın, altın ve gümüş plakayla kaplanması için gereken parayı kendi cebinden vermişti. oğlu, M.S.

46'dan 48'e kadar Mısır valiliği yapan General Tiberius iskender; daha önce de belirttiğimiz gibi Titus'un yakın arkadaşı ve M.S. 70'te tapınağı yıkan Roma ordusunun askeri personel şefiydi. Ne baba ne de oğul, Sadokite taraftarı olan Zelotlardan hoşlanmıyordu. Ve yine daha önce belirttiğimiz gibi General Tiberius iskender, Josep-hus'un yakın bir arkadaşıydı.

iskender Lysimachus'un ünlü bir kardeşi vardı: Filozof İskenderiyeli Philo. Philo, Yahudi düşüncesine mistik bir yaklaşımla bakarak, Platon felsefesini ve Yahudiliği beraber resmetme girişiminde bulunmuştu. Günümüze kadar gelmeyi başaran çalışmalarında, önemli olduğunu düşündüğü birçok Yahudi dinsel gruptan bahseder. Mistik, hatta ezoterik yapıları olan bu gruplara kişisel ilgi besler. Yahudi dinine dahil olan bu gruplar, ona göre Platonculuk ve Pisagorculuk gibi hahranhk duyduğu Yunan felsefe geleneklerine eşdeğerde olan gruplardır. Yahudilik hakkında yaptığı çeşitli incelemelerin hiçbirisinde, Onias tarafından deltada yaptırılmış bir tapmaktan bahsetmez.

Onun bu konudaki sessizliği merak uyandırıcıdır; ama okuyabildiğimiz kadarıyla, onun bir sebeple buranın varlığını görmezden gelmeye karar verdiği sonucunu çıkarıyoruz. Bu durum, kendi içinde bazı bilgileri açığa çıkarır. İskenderiye'deki önemli Yahudilerin çoğunun, Mısır'da böyle önemli bir nesil tarafından idare edilen bir Yahudi tapınağının varlığından dolayı mutluluk duymuş olmaları gerektiğini düşünebilirsiniz. Ama öyle olmadı ve onlar Philo'nun kardeşi gibi, Kudüs'teki tapınağı -Zelotların şiddetle karşı çıktıkları hahamlar tarafından yönetilen tapmağı-desteklemeye devam ettiler. Philo'un bu sessizliğinin sebebi, deltadaki tapmakta hizmet veren hahamlarla Zelotların aynı görüşleri paylaşıyor olması olabilir miydi? Zelotların politik amaçlarını biliyor ve bunlara karşı çıkıyor olabilir miydi? Bu, Philo'nun garip dışlayışını anlayabilmek açısından-

dan, ortaya konabilecek mantıklı bir önermedir.

Bu tapmak, Yahudiye'den, bugünkü Kahire havaalanının içinde bulunduğu bölgede yer alan önemli Mısır kenti, Heliopolis'e gelen yol üzerinde bulunuyordu. Karayoluyla Yahudiye'den Mısır'a gelen herkesin, Heliopolis'e giden yolu kullanması gerekirdi. Grek şehirleri olan Naucratis ve İskenderiye'ye giden yol çatallaşıp batıya doğru döndüğü zaman, bu yol değil de diğer yol takip edilirse, tapmağa, Heliopolis ve Memfis'e gidilebilirdi. Eğer İsa ve ailesi Mısır'a seyahat ettiler ve iyi Zelotlar gibi, Grek etkisi altındaki Yahudi toplumlarından uzak durmak istediler ise; Onias'm tapmağından geçen bu yola devam etmiş olmalıydılar. Bunu görmezden gelmek olanaksızdır.

Sadok soyundan gelen hahamların, Kudüs'teki tapınakta eski mevkilerini geri kazanmalarını uman ve bunun için dua eden Zelotlar arasında yer alan İsa ve ailesinin yolculukları sırasında Mısır Yahudi tapmağının yanından geçip gitmeleri hiç ihtimal dahilinde görünmez. Bütün bu gözlemler bizi, Onias'ın Tapınağı'nın, İsa'nın ilk eğitim yeri olduğu fikrine götürür. Burası belki de onun, Zelotların politik dünyasına giriş yaptığı yerd.

Bir anlamda bu tapınağı, Grekçe konuşan Zelotların sanatlarını öğrenmiş olabilecekleri yer olan Celile'nin denizaşırı şubesi olarak görebiliriz. Ayrıca burası, ailesinin İsa'ya getirmesi için iyi bir yerd. Böylece İsa, İsrail'in Mesih'i olmanın ne anlama gelebileceğini öğrenecekti. Çünkü Mesih'in rolü üzerine aktarılmış bütün metinler ve yorumlar burada mevcut olmalıydı. Böylece, artık elimizde Kutsal Ailenin Mısır seyahati için *iyi* bir sebep olmuş oldu. Tabii Matta'nın, 'Herod'un bebek katliamları nedeniyle doğan tehlikelerden kaçmak için' diye kamufle ettiği kısa yorumu için de... Aslında bunu bir kaçış olarak görmemek gerek. Bunun yerine, İsa'nın büyümesi, eğitim alması ve Yahudiye veya Celile'deki belalardan uzak, öğ-

retilerini aktarması için yapılmış olumlu bir hareket de diyebiliriz. Zelot ilkeleriyle yetişmesine rağmen. İsa gördüğümüz kadarıyla bazı konularda gizlice başka bir rota izler. Bunlardan biri, yağlanarak Mesih olmasının hemen ardından, yani herhangi birinin kendisine karşı gelmesi için artık çok geç olduğu zaman açığa çıkıyor. Bu rota, daha mistik bir rotaydı. Peki, Mısır'ın Yahudi dünyasında, böyle bir rotayı nerede öğrenmiş olabilirdi? Bu soruyu yanıtlamak için, o dönemin mistik gruplarından birine; iskenderiyeli Philo tarafından tarif edilen bir gruba bakmalıyız.

MAYRUT GÖLÜ, İSKENDERİYE'NİN güneybatısına uzanır. Göl ve deniz arasında, şehir duvarlarından ortalama on sekiz kilometre uzakta, kalker yapıllı alçak bir tepe bulunur, iskenderiyeli Philo zamanında, bu tepenin her iki tarafındaki daha alçak yerlerde, iskenderiyeli zenginlere ait yazlık villalar, küçük köy ve kasabalar vardı. Hem göle hem de denize yakınlığı nedeniyle bu kalker taşları, şehirdeki havadan daha serin ve temiz olan meltem esintileri tarafından süpürülüyordu. Bu tepede, doğanın verdiği huzurdan, civardaki villa ve kasabaların sağladığı güvenlikten, temiz deniz havasından istifade eden; kendilerini derin düşünceye adanmış Yahudi filozoflardan oluşan, küçük bir topluluk yaşıyordu. "

Therapeutae adı verilen bu topluluk, Philo'nun anlattığına göre, hem bedeni hem de ruhu güçlendirme ile ibadet konularına yoğunlaşmıştı. Therapeutae'nin ibadetleri 'Öz Varlık' kavramı -yaratılmamış ve sonsuz olan Tek Tanrısal Gerçeklik inancı- üzerine merkezlenmişti. Bu, sözcüklerle tarif edilmesi olanaksız olan bir tanrısallık kavramıydı.

Therapeutae, önemli bir noktada, Philo'nun tarif ettiği Esseniler gibi, diğer adanmış gruplardan farklılıklar gösteriyordu. Therapeutae grubu içinde kadınlar, diğer üyeler-

le eşit görülüyor ve toplumun ruhsal faaliyetlerine erkeklerden aşağıya kalmayacak bir bütünlükte katılıyorlardı. Philo, Josephus ve Pliny ye göre Esseniler, tam tersine kadını dışlamaktan gurur duyuyorlardı; onların inancına göre kadınlar, insanın dikkatini dağıtan, gereksiz birer eğlencelik egyaydı. isa'yı, Esseniler ile özdeşleştirmek konusunda birçok girişim bulunduğu için, burada tekrar hatırlatmamız gereken, isa'nın çevresindeki kadınlara verdiği değerdir. Öyle ki, bazı erkek havarilerinin bundan dolayı yakınıp şikayette bulunduğu Incillerde belirtilir.

Therapeutae, görüldüğü kadarıyla soylu sınıfını oluşturan, *iyi* eğitilmiş ve zengin iskenderiyeliler arasından, dünyevi zenginlikten vazgeçip, basit bir komün hayat yaşamayı seçen ve kendisini ibadete adayan kişilerden oluşmuş seçkin bir topluluktur. Philo'nun, kişisel denejnm karakteri içeren yorumlarından da anlaşılmaktadır ki; kendisi de bu grubu ziyaret etmiş ve ibadetlerine katılmıştır.

Fakat bu grup tek değildi: Philo, kendisini bir çeşit derin düşünceye adanmış ve Mısır'ın bütün bölgelerine dağılmış diğer gruplardan da bahseder. Philo, bu tarz grupların dünyanın farklı yerlerindeki çeşitli dinsel gelenekler kapsamında var olduğunu belirterek, Therapeutae'nin, her ülkeye yayılan bu mistik geleneğinin 'Yahudi versiyonunu' temsil ettiğini açıklar.

Therapeutae'nin, kadınları dışlamak yerine, kabullenmekle asıl göstermek istediği; bir grubun kendini, ruhun nen yüksek deneyimini kazanmak için -doğruyu ve yanlış kalp gözüyle görmek- tekamüle adanmasında, cinsiyetin konu dışı bir kavram olduğudur. Bugün, bizim 'kendini bilmek' olarak tanıdığımız bu kavram, Philo ve İsa'nın dünyası (o zamanın koşulları) göz önüne alındığında, gerçekten de büyük bir devrim sayılır.

Therapeutae bireyleri, mistik bir düş gücüne sahiptiler: Görme gücünü kullanmanın, öğrenilmesi gereken ilk

ders olduğunu düşünen bir toplum olan Therapeutae'nin, mutlak varlığı görüp, algıların güneşine ulaşmayı arzulaması çok hoş bir şey" diye yazar Philo.

Therapeutae üyeleri, gerçeğin tasavvurunu -Philo'nun değişiyile "Öz-Varlığı"-, geçici yaşama ait bu madde dünyasının ardında gerçekten varolanı deneyim ederek, dolaysız bir şekilde görmek istiyorlardı. Bu ise, klasik dünyada, özellikle 'gizemciler' diye adlandırılmış büyük ve gizli mezheplere mensup bazı mistik grupların ana hedefiydi. Şimdi, mistiklerle aynı sonu arayan ama Yahudi geleneklerine göre davranmış olan bir grupla karşı karşıyayız...

Therapeutaeler şafakta ve gün batımında dua ederdi. Gün *boyu* da kutsal metinleri okurlardı. Ancak bu metinleri Yahudi ulusunun tarihi olarak değerlendirmez, birer alegori olarak görürlerdi. Philo'nun ifadesine göre; bu metinlerde, ancak dikkatle incelendiğinde anlaşılabilen gizli anlamlar olduğuna inanırlardı.

Aralarından kıdemli bir üye tarafından yapılan konuşmayı dinlemek için, her yedi günde bir araya geliyorlardı. Her elli günde bir de beyaz cübbeler giyinerek, büyük toplantılarını yapıyorlar, kutsal ama sade yemeklerini yiyorlar; bir aradaki erkek ve kadınlardan oluşturdukları korolarıyla karmaşık ritimli ilahiler söylüyorlardı. Bu şenlik, gece boyu, şafak sökene değin devam ediyordu. Güneşin etkisi, onların ibadetlerinde belirleyici bir unsurdur: "Güneş doğarken, yüzleri ve bedenleri doğuya dönük vaziyette ayakta durup; kollarını ynkarı, cennete doğru kaldırıyorlar, parlak günler ve gerçekliğin bilgisine kavuşmak için dua ediyorlardı."

Açıktır ki bu, tapınak ibadetlerine hiç de bağlı olmayan, çok farklı bir Yahudilik anlayışydı. Kudüs ve Mısır tapınaklarındaki hahamların inandığı Yahudilik anlayışında çok önemli olan unsurlar, Pisagorculuğunkine çok benzeyen Therapeutae ibadetlerinde görülmüyordu. Dine hizmet

eden bir yüksek rahip, Zelotların mücadeleleri veya Davut'un neslinden bir Mesih'in gelişi gibi konularla ilgilenmiyordu. Therapeutae'nin erkek ve kadından oluşan üyeleri için, sadece tanrısal deneyime ulaşabilme arzusu vardı.

Onların krallığı gerçekten bu dünya için değildi: İsa da bunu onaylayacaktı.

Therapeutae hakkında belirtilmesi gereken bir konu da onların. Eski Ahit'in tamamının sembolik olduğuna inanmış olmalarıdır. Onlar, Peygamberlerin Mesih hakkındaki kehanetlerini, sembolik söylevlermiş gibi görerek okuyorlardı. Akıllarında, Mesih'in gelip, İsrail'i özgürleştireceğine dair hiçbir düşünce yoktu; İsa'nın adil kral ve yüksek rahip olması için bir sebep yoktu; Mesih hakkında bildirilmiş kehanetler, daha derin ve gizemli bir şeyin sembolüydü. Daha önce Yıldız'm nasıl bir Mesih sembol olduğunu görmüştük. Peki bu kavram biraz daha ileri götürülemez mi? Peter'in, Yeni Ahit'teki sözlerini, bu çeşit bir düşüncenin yansıması olarak görebilir miyiz? "Gün Yıldızı'nı kalplerinizde yükseltin." (2 Peter i: 19) sözleri, 'kalplerinizdeki gizemli ışığı yükseltin' şeklinde yorumlanamaz mı?

Sonradan gelen Hıristiyanlığı ilk şekillendiren kavram, Mısır'daki Yahudilik anlayışında gördüğümüz, bu kendine has nitelikteki mistik görüştür: Hıristiyan manastır felsefesinin doğduğu yer, Mısır'dadır; bir çöl manastırında kullanılan Gnostik Hıristiyan metinlerinin -içlerinde Plato'ya ait bir metnin ve Hermes Trismegistus metinlerinde geçen *Aselepius'un* da dahil olduğu metinler saklandığı Nag Hammadi, Mısır'dadır.

Mısır'daki Hıristiyan Kilisesi 3. yüzyılın sonlarında bile mistik düşünceli din adamlarına sahipti; İskenderiyeli Clement ve Origen gibi. Daha ilk günlerden -Yusuf ve Musa'nın dönemlerinde- Yahudiliğe işleyen Mısır geleneklerini, daha sonra Philo'nun yazılarında görüyoruz. Hepsinin ortasında ise; mistik türde bir Yahudilik anlayışını benim-

semiş, Therapeutae gibi grupları ve Sadokite hahamlığını benimsemiş Onias'ın Tapmağını fark ediyoruz.

Bu noktada şu sorular akıllara gelecektir: "Yahudiliğe ve Hıristiyanlığa mistisizm katan Mısır'ın sırrı neydi? Bu yabancı dinler, ne tür topraklarda büyüyorlardı?"

Bu sorulardaki ironi, bu inançları besleyen topraktan öte, yaşamsal nimetlerini yukarıdan akıtan güneş olmasıdır. Aynı ipucu, hem Therapeutae hem de Yahudi Sadokite taraftarlarının kullandıkları güneş takvimlerini, en büyük tanrıları Ra -bir yaşam kaynağı, bütün yaratılışın kajnağı olan güneş betimlemesi- olan Mısırlılardan aldıkları gerçeğinde yatar. Metinler, Firavun'un, 'insan-tanrı kişiliğinin en derin eylemi' olarak, Ra ile mistik bir birlik kurmayı amaçladığını gösterir."

Gerçeğin Mısırlılar tarafından deneyim edilişinin kalbinde yatan derin mistisizm, açıktır ki bu yerde kurulan bütün inanç sistemlerini etkilemiştir. Kutsal gizem okumaları ve yeraltı tapmaklarında gerçekleştirilen özel ajdn-leri bünyesinde barındıran bu Mısır mistisizmi, bu dünya ve öte dünya arasında bir bağ kurmaya çalışmıştır.

Mısırlıların yaklaşımı; bir çeşit felsefe değil, tanrısallık ihtimalleri üzerine tahminler veya ölüm sonrasında daha iyi bir yaşama sahip olma ümidi üzerine kurulu bir inanç sistemiydi. Cennet hakkında konuşmak yerine, oraya bizzat gidip görmek ve geri dönmek istiyorlardı. Tıpkı Lazarus gibi. Şimdi, Mısır'ın gizemlerine göz atma zamanı.

DOKUZ

Mısır'ın Gizemleri

Başlangıçta, eski Mısırlılara göre her şey mükemmeldi. *Ma'at* adı verilen bu sonsuz uyum durumundan kopuş, ancak temelinde açgözlülüğün yattığı, insani eksiklik ve kusurlar sebebiyle olabilirdi.

Bu mükemmelliği desteklemek ve içindeki dengesizlikleri bertaraf etmek, önemli veya sıradan her insanın göreviydi. Ancak en büyük sorumluluk, bütün A'Iısır'ı kaplayan tapmaklar ağıyla desteklenen firavuna düşüyordu.

Her sabah, güneşin doğuş anında kapıları açılan tapınaklarda, tanrıların uyanış törenleri gerçekleşiyordu. Londra'daki Petrie Müzesi müdürü Dr. Stephen Quirke, Mısır tapınağını, şakayla karışık, yaşamsal görevin eksiksiz yerine getirilmesi için yapılan... bir evren koruma makinesine ya da uzman personel veya bilgi gerektiren bir teknik operasyona' benzetiyordu.

Tapınak, aynı zamanda öteye açılan bir geçiş kapısı gibiydi: Burası yerin ve göğün ufukta görüldüğü gibi bir-

leştiği yerdı ve bu nedenden, birçok metin tapmaktan 'göksel ufuk' olarak bahseder. 'Ufuk' sözcüğünün eski Mısır dilindeki karşılığı olan *akhet'in* başka önemli anlamları da vardır. Bu sözcük, sadece gök ve yerin birleşimi değil; ayrıca Ote Dünya *Duat'tan* akşam geri dönmek üzere her sabah gelen güneş tanrısının yükseldiği ufkun özel bir bölümü için de kullanılır. Açıktır ki Mısırlılara göre ufuk, Öte Dünyaya geçiş noktasıydı.

Bu anlayış piramitlere de yansıtılmıştı: Firavun Kufu 'nun Giza'daki Büyük Piramiti, 'Kufu'nun akheti' olarak adlandırılıyordu. Ayrıca akhet'in sözcük kökünün anlamı, 'parlamak, ışıık saçmak'ti." Bu terim, güneşin doğarken veya batarken saçtığı ışığın parlaklığından bahsediyordu. Ancak birazdan göreceğimiz gibi, bu sözcüğün gizli bir anlamı daha vardı.

Firavunun başlıca rolü, Ma'at'ın kefilı olarak hizmet etmekte, insanlıktan istenen tek -ve en büyük- şey, kozmos ve fiziksel dünyayı birbirine uyumlu hâle getirerek, Ma'at içinde yaşamaktı. Bu mükemmel denge ve uyum, saçlarına devekuşu tüyü takmış bir kadın olarak resmedilmiş Tanrıça Ma'at ile simgelenmişti. Bu simge, uyumun meyveleri olan doğruluk ve adaleti bu dünyaya taşıyordu.

Bu evrensel mükemmelliğin içinde de, bir arada varolmuş iki dünya vardı: içine doğup yaşadığımız fiziksel dünya ve öldüğümüz zaman gittiğimiz Ote Dünya ya da Duat. Öte Dünya, cennet ve cehennem diye ayrılmış veya bu dünyadan çok uzak, iletişim kuramadığımız bir yer olarak görülmezdi. Öte Dünya her an mevcuttu. Hermes'in asasının çevresine dolanmış iki yılan figürü gibi, fiziksel dünyayla birlikte var olduğuna inanılırdı. Orası, her zaman bizimle beraberdi; fakat ölene değin görülemez ve gidilemezdi.

Zamanın içinde olan fiziksel dünya ve ötesinde olan Ote Dünya, gizemli bir biçimde aynı alanı paylaşıyordu. Tek fark; fiziksel dünyanın zaman içerisinde, Öte Dünya'nın

ise zamanın ötesinde yer almasıydı. Zaman, yaratılışla başlamıştı; Öte Dünya ise ebediydi. Ancak bu ebediyet, sonsuz geçmişten sonsuz geleceğe uzanmak anlamında değil; zamanın tamamen dışında yer almak anlamındaydı. Öte Dünyanın hakimi, Tanrı Osiris, ölümlerin rehberi ise onları tanrıların krallığına götüren Thoth'tu.

Öte Dünyanın, daha öte bir başka yönü de, görünür evrendeki her şeyân sonsuz alt yapısını oluşturuyor olmasıydı. Bu, her şeyin tanrısal kaynağı olarak kabul ediliyordu. Bütün gücün ve diriliğin kaynağı. Yaşamın geldiği yerin, fiziksel dünyaya sızıp, kendini çevremizde gördüğümüz tüm şekiller olarak açığa çıkaran Öte Dünya olduğuna inanılıyordu.

Eski Mısırlılara göre, ölümlerin dünyasıyla yaşayanların dünyası birbirine çok yakındı; iç içe geçmişlerdi. Ölümlerin dünyası, canlıların dünyasının yaşam kaynağıydı. Bu anlamda, asıl yaşayanların ölümler olduğuna inanılıyordu.

Yeni Krallık döneminden (yaklaşık M.O. 1550 ve M.O. 1070 arası) kalma bir lahit yazıtı bizlere, yaşamın değersiz kısmının bu dünyada ve sonsuzluğun da ölümler krallığında olduğunu' hatırlatır. Bir Orta Krallık (yaklaşık M.O. 2040 ve M.O. 1650 arası) döneminden kalma rahip Neferhotep'e ait Teb'deki -şimdiki Luksor- lahit ise; bazı beyitler içerir ve bunlardan birinde şöyle denir:

Dünyada geçirilen ömür, rüyanın bir anıdır. Batı'ya ulaşanlara derler ki; "Hoş geldin, sağ salım olarak".

'Batı,' Mısırlılar için ölümler diyarıydı. Lahitler ve piramitler hep. Öte Dünya'ya gitmek için, güneşin gece batıp kaybolduğu yer olan Nil'in batı yakasına inşa edilirdi.

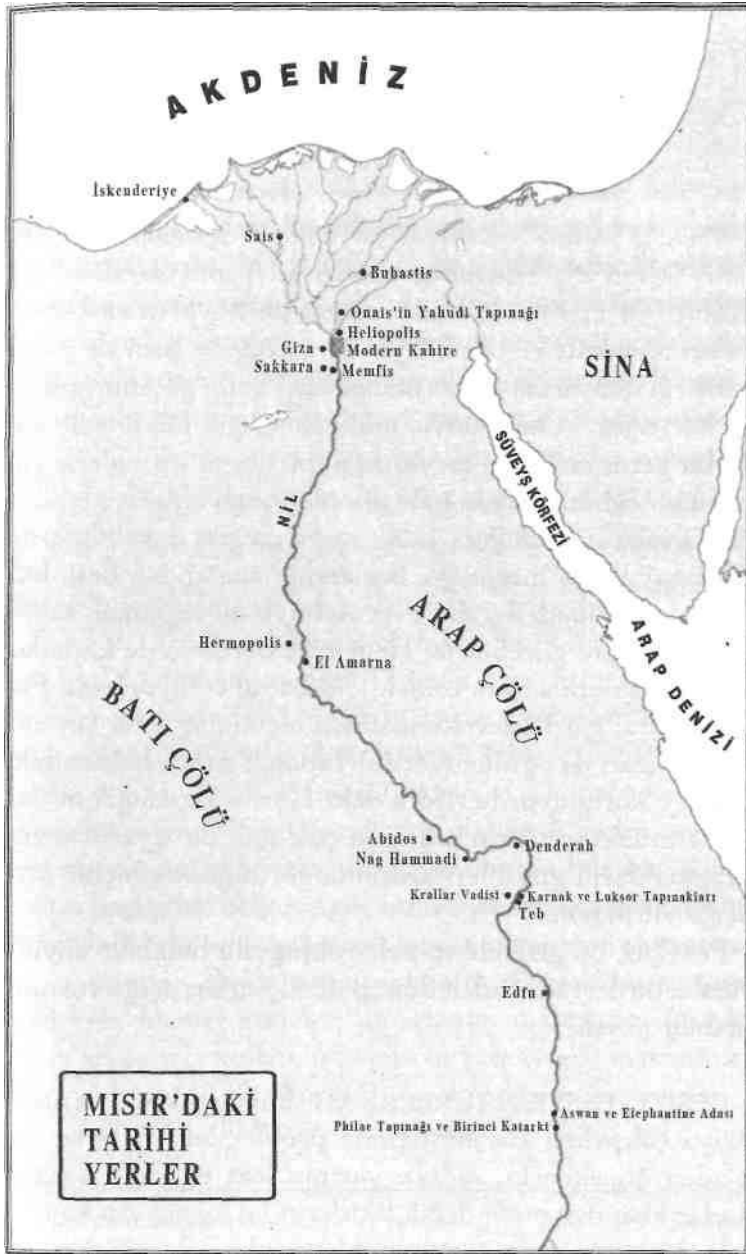
Bunu anlamak için, dönemin Mısır konseptine bir göz atmak faydalı olacaktır: Birbirine paralel iki çeşit zamanın birlikte işlediğini düşünüyorlardı. Bunlardan biri *neheh*

dedikleri, doğal desenlerini -mevsimler, yıldızların harekeden vs. gibi- içeren döngüsel bir zaman ve diğeri ise *djet* diye bilinen zamansız bir zamandı; yani tamamıyla zaman dışı olma durumu. Sadece nenehteki zaman hareket ediyordu; djet askıdaki zamanı temsil ediyordu. Neneh sonsuz olabilirken, djet yalnızca sonsuzdu." Bir kitabe şöyle yazar: "Djet sonsuzluğuna ait olan ölmez."

Bu çiftli bakış açısı, bizim, mükemmel olmasını sadece umabileceğimiz bir geleceğe doğru içinde sürüklenip gittiğimiz modern zaman anlayışımızdan çok farklıdır. Birçok dinde var olan bir umut, bir Mesih'in bir gün gelip kötülüğün kuvvetlerine karşı son savaşı kazanacağı ve mükemmel bir dünya kuracağı vaadinin gerçekleşmesine bağlanmıştır. Siyaset felsefemiz de geçmişten geleceğe ilerleyen doğrusal bir zaman anlayışıyla şekillendirilmiştir. Eğer yasalarımızı adilce düzenleyebilirsek; gelecekte bütün vatandaşların tatminkar olmalarını sağlayabiliriz, tabii eğer sadece yasa yapmak, çatlakların üzerindeki sıvadan daha fazla bir işe yarıyorsa.

Bugün bizim kültürümüzdeki, zamanın ötesine adım atmış olan insanlar -mistikler-, eski Mısırlılar gibi, her zaman mevcut ve yakın olan ölümler diyarının, aslında yaşayanların diyarı olduğunu söylerler. Kültür ve dil farklılıklarını bir yana bırakırsak, ölümsüz dünyaya yakınlık hissini, mistik bir "haz" içerisinde ölümsüz krallığa dalan 16. yüzyıl mistiği Avilah Azize Teresa'nın anlatılarında da bulabiliriz. Azize Teresa tanrı hakkında şunları söyler:

Ç.N: Nenehin burada bahsedilen 'sonsuz olabilme durumu' aslında az önce bahsedilen döngüsellikten kaynaklanan bir sonsuzluğa işaret eder. Yani bu cümlede geçen 'nenehin sonsuz olabilme durumu'ndan kasıt, ezeli ve ebedi olma durumu değildir.

Bugün Mısır'da ziyaret edilecek başlıca yerler.

Başlangıçta, hakkında bilgim olmayan bir şey vardı. Tanrının her şeyin içinde var olduğunu ve bana bu kadar yakın görünebileceğini gerçekten bilmiyordum. Bunun olanaksız olduğuna inanıyordum.

Ma'at'a hizmet edenlerin en önemli destekçisi, büyük tanrı Tehuti'di. Yunanlılar tarafından Thoth olarak adlandırılırdı ve Hermes'le beraber anılırdı. Ma'at'ın en büyük sırlarına vakıfı ve bilgeliğiyle hem ölülerin hem de yaşayanların dünyasına girip çıkabilirdi. Thoth 'gecenin sırlarını' biliyordu. Öte Dünya, mükemmelliğin hüküm sürdüğü bir yerdi ve Thoth'un yardımı -bu doğru tekniklerle yapılan bir eğitimdi- sayesinde insanlar orayı ziyaret edebilirdi. Tanrıların Krallığına gidip, sonra da geri dönebilirlerdi.

ilk kayıtların tutulmaya başlandığı zamandan beri, bütün tapınak ibadetlerinin evrensel uyumu sağlamak üzere tasarlandığını görebiliriz. Hem erkekler hem de kadınlar bu tapınaklara sırlara ermek için kabul ediliyorlardı. Fakat onlara, gördükleri konusunda hiç kimseye bir şey anlatmamaları da öğütleniyordu. Tapınak sırları hakkındaki her şey korunuyordu. Edfu'daki Horus Tapmağı'nın duvarlarındaki yazıların arasında çok açık bir uyarı vardır: "Tapınakların gizemleri arasında gördüğünüz hiçbir şeyi açığa vurmayın."

Peki biz, bu gizemlerin neler olduğunu bulabilir miyiz? Acaba birileri sözünden dönüp de hiç sırları açığa vurmuş olabilir miydi?

ÇEŞİTLİ ESKİ KÜLTÜRLERE AİT dini uygulamaları anlamaya çalışırken karşılaştığımız problemlerden birisi de, bizden öncekilerin, sadece yazının icat edildiği zamana kadar olan dönemde değil; fikirlerin ve inançların kaydedilmesi konusunda ileri tekniklere sahip olunan dönemlerde bile, tam olarak neye inandıklarını bilmememizdir.

M-Ö. 8000 yılı dolaylarında, kil tabletler kullanarak, yapılan ticari işlemler hakkında sembolik kayıtların tutulmaya başlanmış olmasına rağmen, bu yöntem M.O. 3000'e kadar gelişip, yazıya dönüşmemiştir.

Bu soruna bir örnek, şimdiki Irak'ta bulunan, eski Sümer şehri Eridu'daki büjöik ziguratın* kazı çalışmasında görülür. Zigurat, M.Ö. 2100 yılıyla tarihlendirildi ve metinler bu şehrin zeka, bilgelik ve yeraltı suları tanrısı Enki'ye adanmış olduğunu ortaya koyuyordu.

Titizlikle sürdürülen kazı çalışmalarının yardımıyla, zigurattan daha derinde ve farklı seviyelerde birbiri ardınca uzanan, eski dönemlere ait yirmi üç tapınağın daha kalıntıları bulundu. Bunlardan en eskisi, en geç M.Ö. 5000'de, basit bir ibadethane olarak eski kum tepeleri üzerine yapılmıştı. Bu tapınağın, yazının icadından önce gelen, sözde Ubaid döneminden kalma on sekiz katı ortaya çıkarılmıştı.

Zigurat; Enki'ye adanmıştı; fakat buranın erken dönemlerdeki durumu neydi? Tapınak aynı tapınak olduğuna göre, en başından beri Enki inancının devam etmiş olması gerektiğini söyleyebilir miyiz? Tabii ki hayır. Mesela; bir istilacı kendi inancını getirip, dayatma uygulayarak, eski mevcut inancı sindirmiş olabilirdi ve bu aslında çok sık yaşanmış bir olaydır. Öyle olmasa bile bir inanç, halkın başka bir bölgeye göç etmesiyle mekan değiştirmiş ve böylece terk edilen tapınak başka inançlara sahip olanlar tarafından doldurulmuş olabilir. Tapınakların, inşa edilirken, hizmet etmeleri amaçlanan inançların dışında farklı amaçlarla kullanılışlarının birçok örneği mevcuttur. Mısır deltasında, ilk olarak Bubastis'e tapınmak için yapılan fakat terk edildikten sonra, yeniden elden geçip bir

Ç.N: Zigurat, birçok eskiçağ uygarlığı tarafından inşa edilmiş piramide benzer yapıdır. Ziguratların piramitlerden farkı yan çeperlerinin basamaklı olmasıdır.

Yahudi tapınağı olarak kullanılan Onias Tapınağı olayını görmüştük. Tapınak binaları, sadece organize olmuş bir inanç sisteminin varlığını kanıtlamaya yeter; hizmet ettiği inançlar hakkında daha fazla bir bilgi vermez.

Sembolizmin var olması bile çok fazla işe yaramaz. Metinler olmadan; sembollerin, kendilerini kullananlara göre ne anlam ifade ettiklerini bilemeyiz. Büyük piramidin garip odalarının sade taş duvarları, Giza platosundaki diğer örneklerinden çok farklıdır ve yapının başlıca kullanım amacı konusunda hiçbir fikir vermez. Tam aksine, yakın doğuda bilinen en büyük Neolitik yerleşim alanı olan, Türkiye'deki Çatalhöyük, yaklaşık sekiz bin yıllıktır ve farklı dönemlere ait sembollerle dolu kırkın üzerinde tapınak vardır. Bazılarının içlerine renkli resimler çizilmiştir; bunlardan birinde, oturma yerlerinde bir dizi, nesli tükenmiş vahşi arok boğası boynuzu; diğerinde bir sıva işi olan boğa başları ve boynuzları; bir diğerinde ise kadın göğüsleri ve boğa boynuzlarını birleştiren çizimler ve çok sayıda geometrik çizim vardır. Her bir tapınak, bu bakımdan diğerinden farklıdır; hepsi boğa boynuzlarını şaşırtıcı şekillerde kendine has betimlemelerle kullanır ve ne anlam ifade ettikleri konusunda hiçbir ipucu vermez. Tapınakların dışında küçük tanrıça heykelleri bulunmuştur. Peki, neden bu heykeller tapınakların içinde değildir? Bölgenin, sembolizm açısından oldukça zengin olmasına rağmen, metinler olmadan bunların anlamları konusunda neden hiçbir ipucuna ulaşamıyoruz.

Ancak zor da olsa, yöredeki genel eğilimlere dair bir fikir sahibi olabiliriz: Bu dünya ile diğeri, yani 'Öte Dünya' arasındaki bağlantı konusuna karşı, derin bir ilginin varlığını görebiliyoruz. Bu dikkate değer bir çıkarımdır. Fakat bu kavramın kökenlerine ait kanıtlar için çok daha eski zamanlara bakmalıyız: İlk insanların ölümlerini gömerken cenaze törenleri düzenlemeye başladıkları andan iti-

baren, bu dünya ve diğeri arasındaki ayırım ortaya konmaktadır; ikisinin varlığı da bilinir ve birinden diğere geçen kişi yolculuğuna uğurlanmış olur.

Bu uğurlama törenlerinin bilinen en eski örneği, Neandertallar zamanından kalmaz: Yüz bin yıl önce, Orta Asya'da genç bir adam gömülmüştü. Rus arkeologlar, onu etrafı keçi boynuzlarıyla sarılmış şekilde gömülmüş olarak buldular. Başka bir Neandertal iskeleti, Fransa'da, Le Mo-ustier'de bulunmuş ve yetmiş beş bin yıl öncesinden kaldığı belirlenmişti. Bu defin için de cenaze töreni yapılmıştı. Ölü adam kırmızı aşı boyasıyla kaplanmıştı, başının altına çakmak taşları koyulmuştu ve adamın etrafına yanmış sığır kemikleri saçılmıştı. Daha sonraki dönemlere ait, ortalama altmış bin yıllık definler; Irak, Shanidar'daki büyük bir mağarada bulundu. Bir tanesi, her biri tıbbi ilaç yapımında kullanılan çiçekler bir araya yığılarak, üzerine yatırılmıştı. Diğer 36 civarındaki törensel defin, geçtiğimiz milenyumda, Avrupa ve Asya'nın çeşitli yerlerinde bulunmuştur. Emin olabiliriz ki; on binlerce yıldır -en az-, insanlar Öte Dünya konusuyla ilgilenmektedir. Aslında, hep süregelen olan, hayatın ve insan bilincinin kaynağının ne olduğu sorusu bile, bu konuda tek başına bir kanıt olmaya yetecek niteliktedir.

Fakat hâlâ, ne Büyük Piramit'in ne de Giza'daki diğer piramitlerin içinde, yazılı metinler olmamasından kaynaklanan açmazlarla karşı karşıyayız. Bunların hepsi IV. Hanedanlık firavunları tarafından, M.Ö. 2500 dolaylarında inşa edildi. En erken metinler, V. Hanedanlık sonlarında ve VI. Hanedanlık esnasında ortaya çıkar, yani M.ö. 2300 dolayları. En eski yazılar Unas Piramiti'nin yeraltı odalarının duvarlarına yazılanlardır ve bunlar da V. Hanedanlığın son firavununun zamanında yazılmıştır. Sonra, izleyen ortalama iki yüzyıl içinde beş piramit daha yapıldı. Benzer şekilde, bu piramitlerin de duvarlarında me-

tinler vardı. Bu metinlerin bizlere çok önemli bilgiler sağlamalarına rağmen, beraberinde daha derin bir esrar perdesi yarattıkları ise bir gerçektir. Bunların iyi tercüme edildikleri görülmektedir; ancak kötü anlaşılmışlardır.

Yanlış anlaşılmış olmaları şaşırtıcı değildir; çünkü arkeologlar, sınırlarını odanın dışına genişletmeye daha yeni yeni başlıyorlar. Rahatsızlık duyuyorlar; oluşmaya başlamak üzere olan şeylerin, gerçekten tuhaf şeyler olduğunu biliyorlar.

Bu sadece bir zaman meselesi.

BAZI PİRAMİTLERDE BULUNAN METİNLERİN, tamamen ölüm ve cenazelere, dolayısıyla da ölümlere ilişkin olduğu kabul görmüştür. Böylesi bir görüş, bu piramitlerin yeraltı odalarının duvarlarına kazınmış yazıların arasında bulunan bir ifadeyle de desteklenir: "Ruhun sınırı gök, cesedin sınırı dünyadır."

Yine de incelememiz gereken bazı gariplikler vardır: "Ey kral, yola ölü olarak değil; canlı olarak çıktın" diye yazar piramit metinlerinde. ' Bunun anlamı kesinlikle muğlaktır: 'Kral öldüğü için sonsuz yaşama doğru yola çıkar ve böylece göksel dünyaya göre canlı sayılır' şeklinde anlaşılabileceği gibi, 'Kral Öte Dünyaya doğru yola çıktığı zaman, hâlâ buraya göre canlıdır' şeklinde de anlaşılabılır.

Eğer öyleyse, yaptığı seyahatin ardından geri dönmesi beklenebilir. Yoksa bunu çok mu abartıyoruz? Böyle bir fikir metinlerle destekleniyor olabilir miydi?

Piramit metinlerindeki başka bir satır da şöyle yazar: "Gittim ve geri döndüm... Bugün, yaşayan bir ruhun gerçek şeklinde dışarı çıkıyorum." Burada, Öte Dünyaya yapılan ölüm öncesi seyahat fikrinin açıkça desteklendiğini görmek pek de zor olmaz.

Ayrıca, mezarlarda bulunan cenaze yazılarındaki ölüye ait ruh tasviri -Eski Mısır'daki adıyla Ba- diğer birçok yerde de görülebilir. Ba bir kuş olarak resmedilmiştir; fakat bu kuşun başı, ölü bir insanın başıdır. Bu kuş, genellikle pençeleriyle shen işareti taşıırken görülür. Shen sonsuzluğun sembolüdür; yaşadığı dünyadan, beraberinde götürdüğü bir hediye olarak anlaşılır.

Ba, genellikle 'ruh' olarak tercüme edilir; ama içerisinde daha çok anlam barındırır. Ölen bir insanın içindeki gizli yerinden açığa çıkıp, ölü bedenden bağımsız hareket eden ve tanrısal kaynağına geri dönmek için uçarak yol alan bir güç olarak tanımlanabilir.

Ancak içerdiği anlam bundan da fazladır: Ba hep vardır; onun varoluşu ölümün gelişiyse değildir. Mısırlı rahiplere göre, insana has bütün özelliklerin yapı taşıdır. Eğer bu doğruysa, bir insanın Ba'sını ölümünden önce deneyim edememesi için hiçbir neden yoktur.

Mısır metinlerinde vurgulanan derin gizemler üzerine araştırmalar yapan Dr. Jeremy Naydler, bu eski dinsel metinlerin deneysel doğasını asla göz ardı etmememiz gerektiğine dikkat çeker. Ba'nın bedensizlik durumu içerisinde, başlı başına bir birey olarak tanımlanabileceğinden bahseder. O, bu durumun ölüm anında 'kendiliğinden gerçekleştiğini' ancak yaşarken de 'bu beden dışı farkındalığın uyarılması gerektiğini' açıklar. Uyarılması gerekir, yani diğer bir deyişle ibadet ve diğer özel yöntemlerle açığa çıkarılmalıdır. Naydler'in çözümlemeleri. Eski Mısırlıların, Öte Dünyanın bilgilerine ulaşmayı ve dolayısıyla oraya gidip gelebilmeyi sağlayacak, bazı sıra dışı tekamül teknikleri uyguladıkları konusunda bir önermeyi ortaya koyar.

Uzmanların tam olarak anlayamadığı Mısır tapınak ritüelleri, gerçekten bazı çok tuhaf yanlara sahiptir: Bulduğumuz metinlere göre, görev yapan rahipler sessiz sakin

bir yerde oturup, hiyerogliflerde *ged* diye adlandırılan bir duruma geçiş yapmak için özel teknikler uyguluyorlardı. Normal şartlarda bu durum, uyku hâli olarak algılanabilir; ama burada özel bir ritüel söz konusu olduğu için, daha çok trans veya meditasyon durumu olarak anlaşılır. Uzmanlar bunun, kutsal heykellerin içine tanrısal ruhun girip yerleşmesi için yaptıkları ve 'Ağzın Açılışı' adını verdikleri bir ritüel olduğunu düşünmektedirler. Bu ritüel, aynı zamanda cenazelerin bir bölümünde de icra edilir. En azından ikinci örnekte anlaşılır ki; bu ritüel durumunda rahip, bir şekilde ölümler dünyası olan Öte Dünyaya gider ve dönüşünde ölü bir insan olarak deneyim ettiklerini tarif edebilecek durumda olur. Bu ciddiye almamız gereken bir konudur; çünkü bu metinler, ritüeller sırasında düzenli olarak yapılan bu uygulamadan bahseder.

Şurası bir gerçektir ki; bu ruhsal yolculuk, sadece entelektüel bir keşif, bir çeşit ruhsal drama veya 'dinsel bir sahtekarlık' değil; gerçek bir tutkuydu. M.S. 3. yüzyılın sonları ve 4. yüzyıl başlarında, dönemin önde gelen Platoncu felsefecilerinden biri olan Mudanyalı Iamblichus, bugünkü Lübnan'da dersler veriyordu. Onun öğretisi, daha önce de kısaca değindiğimiz *teurji* -tanrısal işlerle uğraşmak- denen kavram üzerine merkezlenmişti. O, *teolojiye* -tanrısal işlerden bahsetmek- karşıydı. Teorik meselelerden çok, pratik uygulamalarla ilgileniyordu. Öğrencilerinin sadece inanmalarını değil; bilmelerini de istiyordu.

Iamblichus, Mısır'ın gizli öğretileriyle de yakından ilgilenmişti. *On the Mysteries of the Egyptians (Mısırlıların Gizemleri Üzerine)* başlıklı çalışmasında, tapınakların içsel bilgilerinden bahseder. Mısırlı rahiplerin, bedenleriyle bilinçlerini birbirinden ayırarak, Öte Dünyaya seyahat edebilme yetenekleri olabileceği konusuna gayet iyimser yaklaşır. Rahiplerin ruhlarının, henüz bedendeyken tanrılar tarafından yukarı çekilerek, bedenden ayrıldığını ve son-

suz kaynağa götürüldüğünü söyler.

Iamblichus yine aynı çalışmasında, popüler Aristo yaklaşımına açıkça meydan okurcasına, rahiplerin tanrısal krallık konusundaki bilgilerini sadece akılları sayesinde artırmadıklarını söyler ve ardından, onların evrensel gerçekliğe ve yüceliğe ulaşmak için hazır olduklarını, aslında teurji sayesinde bildirilerek (beyan edilerek-ederek) kabul edildiklerini açık bir şekilde dile getirir. Sorulması gereken asıl sorular şunlardır: Buna neden şaşıralım ki? Ve modern şüphecilik anlayışımızın sonucunda bir şey mi kazandık, yoksa kayıp mı ettik?

M.Ö. İKİNCİ BİN YIL DOLAYLARINDA, tahta tabutlar içinde metinler görünmeye başlar. Bu metinler, daha eski olan piramit metinlerinden türemiştir; ama ruhsal kavramlar hakkında daha çok bilgi açığa çıkarır. Odaklandıkları şeyin ne olduğu, 'Göğe yükseliş ve *Akh* oluş' ifadesinin geçtiği 76 numaralı sözde ortaya çıkar.

Akh, 'parlayan' yani bir çeşit 'ışık benlik'tir ve ufuk anlamına gelen akhet kelimesinin köküdür. Ba tarafından, ruhsal aydınlığa dönüşebilmek amacıyla aranan sonu tanımlar. Bu terim, ölümden sonra bedeninden kurtulup Ba formuna geçen, böylece yücelik durumuna geçiş yapmak için nazır hâle gelip, ardından her şeyin ışık saçan kaynağıyla biri eşen kişiye ad olur. Stephen Ouirke, *akh*'m şeklini değiştirip, yücelmiş ve ışıkla bir olmuş ruh olduğunu açıklar. Metinlerde, bu süreci tanımlamak için kullanılan kelime *sakhu'dur*, anlamı '[ölü] ışığın benlik kazanması'.

Bu metinlerle ilgili M.O. 15. yüzyıla ait bir gelişme Ölüler Kitabı'nın sunulması olmuştur. Fakat bu, söz konusu metin koleksiyonunun orijinal adı 'Günle Gelen Uzaklık Kitabı'dır. Aslında bunun yerine 'Işıkla Gelen uzaklık Talimatnamesi' demek, belki daha iyi bir sunum olabilirdi. M.O. 2. bin yılın sonlarında bu başlığın yerine

kullanılan cümlelerin içerisinde, 'şekil değiştirip yücelme' anlamında kullanılan *sakha* kelimesi de geçiyordu. Böylece bunların, 'kişinin akh'a dönüşmek için kullanacağı metinler' olduğu anlaşılır.

Bu kavram daha eskiye gidildiğinde de görülebilir: Abi-dos'taki Osiris Tapmağının kütüphanesinde saklanan, Piramit ve Tabut metinlerinden oluşan koleksiyonlar, M.O. 4. yüzyılda, bin beş yüz yıl öncesinde yazıldıkları aynı sırayı takiben papirüsler üzerine kopyalanmıştı. Bunların başlığına da yine *jakhu* denmişti. Modern tercümanlar anlamasa bile, tapmak rahipleri bu yazılanların bilincindeydi.

YUNAN TARİHÇİ VE YAZAR PLUTARCH, M.Ö. 70'te Kudüs'teki tapınak sonunda Roma kuvvetlerinin eline düştüğü zaman, yirmili yaşlarının başlarında ve muhtemelen Atina'da bir öğrenciydi. Delhi mistisizmine girdi ve 1. yüzyılın sonlarından itibaren mistik bir rahip olarak hizmet verdi; dolayısıyla dinin gizemli yönleri konusunda bir şey -veya iki şey- biliyordu. Mısırlı rahipler arasındaki gizliliğin korunması prensibinden dolayı, bu gizemler tarihsel kajıtlara alınmamıştır. Plutarch'ın kaleme aldığı, İsis ve Osiris hikayesi, bu konuda bilinen en ayrıntılı metindir. Bu metinde enteresan bir yorumu yer alır: Mısır tapınaklarının odalarından ve koridorlarından bahsederek, şöyle yazar: "Diğer bir bölümde, [tapınakların] yeraltında, hücreler ve ibadethaneler gibi gizli ve karanlık rahip atama odaları vardır.

Plutarch, daha fazla bilgi vermez ve bu açıklamayı burada keserek, boş heveslenmemizi sağlar. Kesinlikle birçok Mısır tapınağının yeraltı oda ve dehlizleri vardır. Örneğin; Danderah'takiler on tanedir; üç seviye derinlikte, uzun dehlizler, tek kişilik odalar, koridorlar gibi. Edfu'daki Horus Tapınağı'nda, Öte Dünyanın efendisi Osi-

ris'e ait şapelin duvarında bir giriş vardır ve bu, içinde kendi duvarları olan bir tünelin girişidir. Bu tünel de iki yeraltı odasına gider. Bu karanlık ve sessiz odalarda birkaç kez meditasyon yapmak amacıyla bulunmuştum. Bu tünelin kapısı şu anda kilitli tutulmaktadır.

Arkeologlar çoğunlukla bu odaların dini objeleri veya yüksek değerdeki eşyaları depolamak amacıyla kullanıldığını iddia ederler. Fakat Plutarch, bunların varlıklarının arkasında yatan ve daha büyük gizemlere işaret eden bir fikri ortaya koyar. Örneğin; Denderah'taki gizli yerlere hiyeroglifler ve sembolik figürler kazınmıştır ve bu nedenden depolama yeri olarak kullanıldıklarını düşünmek zordur.

M.S. 3. yüzyılda yazan Emesalı Heliodorus, Isis ve Osiris gizemlerindeki gelenekler hakkında bazı bilgiler ekler: Bu iki tanrının hikayelerinin, kutsallara karşı saygısız insanlar yüzünden açıklanmamış sırlar içerdiğini ve bu sırların; doğanın gizemleri konusunda kendini aşıp, tapmalarda bu özel konuları öğrenme tutkusuyla çabalayanlar için olduğunu belirtir.

Çok az Ejiptolog (Mısır bilimci), bu meselelerin peşinden gider. Mistik konulardan çekinen uzmanların çoğu, arkeolojilerini 'bilimsel' tutmak isterler ve bazen öyle olur ki; sanki şişme bir oymağı şişirdikten sonra orijinal paketine geri koymaya çalışırcasına, buldukları şeyler hakkında görünüşte akla uygun açıklamalar getirmeye çalışırlar."

Kendine güvenen ve Mısır ibadetlerinin gizemli yönleri hakkında konuşma cesareti gösteren çok az uzman vardır: Amsterdam Üniversitesi'nde, Din Tarihi konusunda bir uzman olan Profesör Claas Bleeker, bugün sadece başlıkları bilinen Eski Alishır dinsel gizemlerinin kesinlikle var olduğunu açıkça dile getirir. Bu gizli ritüellere katılan bir mistiğin, gururla, "Oraya kabul edildim; fakat bunun hakkında bilgi vermem" dediğini iletir."

Ejiptolog Walter Federn de Mısır dinsel yazılarının ezo-

terik bir altyapıya sahip olduğunun farkındadır ve Piramit ile tabut metinlerinde bulunan büyü sözlerinden bazılarının, 'yaşayanlar için de geçerli olduğunu' açıklar.

HENÜZ İNCELEMEDİĞİMİZ SIRA DIŞI BİR METİN daha vardır: *The Amduat-The Book of What is in the Far-WorLd (Amduat-Öte Dünyada Olanın Kitabı)*. Bu metnin ilk kopyaları, M.O. 1470 yılına aittir ve orijinal başlığı 'Gizli Odalar Tezidir. Güneş tanrısı Ra'nın ber gece, göksel gemisi içinde, Öte Dünyaya yaptığı on iki saatlik yolculuğu kaydeder ve yolculuk esnasındaki tehlikeler ve zorlukların içinden nasıl geçtiğine dair bilgiler verir. Bu, sözde ölen firavunun, ölüm sonrası yapacağı yolculuğunu kolaylaştıracak bir talimatnamedir. Fakat bu metinle ilgili ilginç olan konu; metindeki bilgilerin, hâlâ yaşıyor olanlar için de faydalı olduğunun açıkça belirtilmesidir: "Bu bilgiye sahip olmak, ölü için iyidir ama sadece onun için değil; dünyada olan kişi için de.

Konunun fiziksel dünyayla olan ilişkisi metinde düzenli bir şekilde vurgulanır. Öte Dünyaya hem ölülerin hem de yaşayanların seyahat edebilecekleri konusunda az bir şüphe kalır. Ve kitap şöyle biter: "Her kim bu gizemli görüntüleri bilirse, onun Akh-ruhu iyileştirilir. [Bu kişi] Her zaman alt dünyaya girip çıkabilir. Her zaman yaşayanlarla konuşur. Bu, bir milyon kere kanıtlanmıştır." Bundan daha açık olamazdı... Bu yolculuk deneyseeldir ve kabul edilmeyi gerektirir.

Bu nokta, bazı uzmanların gözünden kaçmaz: Chicago Üniversitesinde Mısır bilimci Profesör Edward Wente, Amduat ve 'Geçişler Kitabı'nın da dahil olduğu bazı metinlerin, sadece mezarlarda cenazelere dair kullanım için değil; bu dünyadakilerin kullanımı için de yazıldığı sonucunu çıkarır. O, bu çeşit çalışmaların, yaşayan ve kendilerini 'çeşitli durum ve pozisyonlarda alt dünyada yaşa-

yanlar' olarak tanımlayan ve güzelliklere ulaşmak için ölümü beklemek istemeyenlerin 'uygulamalı teolojisine birer örnek olduğunu belirtir. " Bu tanımlama dinseldir. Wente ekler:

Benim fikrime göre, Amduat Kitabı'nım ve *aynı* şekilde Geçişler Kitabının, tıpkı diğer dünyadaki kullanım için olduğu gibi, *aynı* zamanda bu dünya üzerindeki kullanım için de tasarlanmış olduğunu; bu metinlerin kral cenazelerinde kullanımının bir uyarlama ve ikincil önemde bir uygulama olduğunu görmek hiç de zor değildir.

Amduat, kendisinin gizli tutulması gerektiğini ve içeriğinin sadece izin verilen birkaç kişi tarafından görülebileceğini söyler. Wente şu sonucu çıkarır: .

Bu iki harika kompozisyonun, farklı yöntemler sunarak birbirlerini tamamladığını ve alt dünyaya girip, ölüm ve yenilenme sürecine iştirak edebilmek için 'iki yol' önerdiğini düşünebiliriz.

Şundan emin olabiliriz ki; Mısır tapınaklarının gizli inziva ve ibadet odalarında ezoterik ve gizemli uygulamalar düzenli olarak icra ediliyordu ve bu adamlar -ve tabii İsis rahibesi kadınlar da- tanrıların krallığının gizemlerine kabul edilmişler ve yıldız parlaklığına kavuşacakları yere doğru yapacakları yolculukta, kendisinde büyük tehlikeleri barındıran sonsuz gecenin içinden nasıl güvenle geçip gidecekleri konusunda bilgilendirilmişlerdi.

SON BİRKAÇ YILDIR MISIR'DA, yirmi-otuz kişilik turist gruplarına rehberlik yapıyorum. Normalde tapınakların etrafında toplanan kalabalık turist kabilelerine, bu yerle-

rin savaşlar ve istilalarla dolu tarihi ve yapıların mimari özelliklerinden bahsedilir. Fakat genelde verilmeyen bilgiler ise; bu tapınakların amaçları, içlerinde yapılan ritüeller ve bunların Eski Mısırlılar için ne ifade ettiğidir. Bu turların diğer bir dezavantajı ise; ziyaretçi kalabalığı ve gezi planlarının tasarısı -daha çok tur düzenleyicilerin tanıdıklarına ait restoranların arasında dolaşma planı- yüzünden, bu sit alanlarını gerçekten hissetme şansınızın fazla olmamasıdır.

Tapınakları kimin inşa ettiğinin benim için bir önemi yok. Asıl önemli olan, içlerinde ne yapıldığıdır. Biz, gruplarımızın sit alanlarını kendi kendilerine deneyim etmelerini sağlamaya çalışıyoruz. Bunun sonucunda, çoğunlukla önemli bir şey gerçekleşiyor; geçmişin uzaklığı kadar derin ve beklenmeyen bir duygu patlaması yaşanıyor. Bu anların, bölgenin sunduğu deneyimin bir parçası olmasını sürekli ümit ederek, bunları içimizde, derinlerde bir yerde var olan ve açığa çıkmak için doğru anı bekleyen eski anıların varlığına kanıt olarak kabul etmeyi öğreniyoruz. Gruplarımızdaki ziyaretçilerin kendilerini birdenbire gözyaşları içinde bulmaları veya basitçe boşlukta yüzüyor hissetmeleri çok sık yaşanan bir olaydır. Abidos'taki Osireion Tapınağı'nda, sanki bir rüyadaymış gibi kendinden geçmiş bir şekilde dolanıp duran ve 'bu gerçek, bu gerçek' diye, kendi kendine mırıldanan bir adamı hiç unutmuyorum.

Tabii ki haklıydı... Dönüşte onun otobüse binip binmediğini kontrol etmek zorunda kalmıştım.

Mısır'ın güney ucunda yer alan Ebu Simbal'a yaptığımız gezilerden birinde yaşanan bir olayı da hiç unutmam. Turu bitirmiş oradan ayrılırken, iki tapmağın -girişinde dört büyük oturan figür bulunan II. Ramses'in tapınağı ve kızı Nefertari'nin daha sade olan tapınağı- önünde,

Nasser Gölü'nde gezi teknemiz olduğu yerde yavaşça dönüş yaptı. Hafifçe sallanarak dönerken, üst güvertedeki hoparlörlerden *Aida* ve *Nabucco* operalarının melodileri duyuldu ve sesler, o hafif meltem esintisine karıştı; hepimiz bir garip olduk.

Bu sanki tiyatral bir gösteri gibiydi. Teknenin, bu iki tapınak ve eski tanrıların önünde müzik eşliğinde yaptığı zarif dansı öyle inanılmaz buldum ki; tüylerim ürperdi. Olduğum yerde durup, bu etkileyici gösterinin tadını çıkarmaya çalıştım. O anın sonsuza dek sürmesini istemiştim. En azında hafızalarımızda öyle kalacaktı ve o güneşli salı sabahında yaşadıklarımızdan dolayı, grubumun üyeleri bana ağlayacak kadar duygulandıklarını söylediler.

Üvey kızımı krallar Vadisi'ne ilk götürdüğüm zamanı çok *iyi* hatırlıyorum. Kendisi, otuz yaş altı gençlere hitap eden, önemli bir ingiliz moda dergisinde editördür. Yaşamı genellikle çağdaş moda, gezi ve tasarım konularına odaklıdır; geçmişe bakmak için fazla zamanı olmayan biridir. Sabahın erken saatleriydi. Otobüsümüz vadinin dar girişine saptığında, gün yeni doğuyordu ve güneşin ağarttığı susuz taş vadi, mezarları ve etrafındaki yüksek tepeleriyle karşımıza çıktı, içinde bir duygu seli koptu ve "Daha önce burada olduğumu hissettim" diyerek ağlamaya başladı. Bu yeterliydi.

Bunlar sadece kişisel anılar değildi. Dolanıp duran, birdenbire ortaya çıkıveren başka anılar da vardı. Bölgenin ve taşların içinde hâlâ canlı duran anılar... Sanki geçmiş zaman ince bir örtüyle şu andan ayrılmış ve yer eşelendiğinde örtü kalkacak, içindeki gerçeklerle beraber tekrar belirecekmış gibiydi. Geceleri sit alanında devriye gezen, oralarda uyuyan, sessiz yerleri ve sessiz anları iyi bilen bekçilerle konuşmayı çok seviyorum. Kendilerini sit alanına kaptıran ve *ayrıca*, sakın yerleri bilen Ejiptologlarla da konuşmayı seviyorum. Eski ritüellere ait aniden beli-

ren görüntülere, tanrıların kutsal göllerde bir araya geldiklerine veya tapınakların koridorlarında dolaştıklarına dair hikayeler duymuştum. Büyük sit alanlarının uzak bölümlerindeki bazı ibadethanelere götürülmüştüm ve buralarda çok özel bir şey olduğunu söyleyebilirim; deneyim edilmesi gereken özel bir şey.

Yine de bu yerlerden bazıları her zaman gizli kalmalıdır. Sadece, onlara nasıl yaklaşacağını bilen, hak ettikleri saygıyı gösteren ve oradan alacağı hediye anılabilecek kişiler gitmelidir. Mısır'da bu deneyimleri arayan ve elde eden küçük ziyaretçi gruplarını -hacıları- her gün görmek alışıldık bir durum değildir. Onlar, bu inanılmaz ülkenin yaşayan geçmişini tanımayı öğrenirler.

BU HACILAR, PİRAMİTLERİN, BİZE ÖĞRETİLDİĞİ GİBİ sadece aşırı gösterişli mezarlardan ibaret olmadığının kanıtıdır. Stephen Quirke, piramitlerin ve zaman içinde yıpranan diğer birçok binanın, Firavun'un tanrısallığı inancına adanmış büyük bir yapının parçalarını şekillendirdiğini açıkça ifade eder ve "Mezar olarak kullanmak, onların yapılış amaçlarının sadece ikincil önemde olanıdır" diye ekler." Quirke, Djoser Piramiti ve Sakkara'daki kompleksteki diğer binaların ayinsel kullanımlarına dair belirgin kanıtlar olmadığını söyler. Bu kompleks, *sed* festivalinin, yani firavunun gücünü yenilemesi için, otuz yılda bir yapılan büyük festivalin kutlandığı yerdir.

Firavun inancı hakkında yapılan en önemli inceleme, kısa bir süre önce Dr. Jeremy Naydler tarafından tamamlandı ve *Piramit Metinlerindeki Şaman Zekası (Shamanic Wisdom in the Pyramid Texts)* adlı kitabında sunuldu. O, *sed* festivalinin, firavunun fiziksel dünyayla Öte Dünyaya uyumlu hâle getirmesi; sonuç olarak da bunun Mısır'a

faydalı olması için düzenlendiğini açıklıyor. Adına Sed festivali denilmiş olan bu temel dini geleneğe göre; kral, normalde saklı kalan ruhsal güçlerle dolaysız temas kurmak amacıyla iki dünya arasındaki bilinç eşiğinden geçiyordu. Bunu gerçekleştirebilmek için, dinsel törenin gizli bölümleri sırasında kral, 'kendinden geçtiği düşsel bir deneyim'yaşıyordu. Bu denejâme, töreni yöneten ve firavunun iki dünya arasındaki bağlantısını ve aradaki irtibat noktası olarak yerine getirdiği önemli görevi anlayabilen kişiler refakat ediyordu.

Naydler açık sözlüdür; Piramit Metinleri üzerine yaptığı incelemelerinden çıkardığı sonuç şöyledir; "Bu metinler, cenaze metinlerinden öte, aslında yaşayan kralın, sed festivalindeki gizli ayinler sırasında deneyimlediği türden mistik deneyimlere dairdir. Metinlerin, bu dünyayla ruh dünyası arasındaki geçiş noktasında bulunan insan deneyimlerinden bahsettikleri açıktır."

Elbette birçok uzman, metinler ve ritüellerdeki bu deneysellik yaklaşımına karşı çıkacaktır. Ote Dünyayı tanımlayan çok sayıdaki Eski Mısır edebiyatı örneğinin, bilgiye değil; hissiyata dayalı doğrular olduğu kabul edilmiştir. Bu düşünceye göre, mistik metinlerde anlatılanlar, bin yıllar boyu süregelmiş rahiplerin ürettiği hayal gücüne dayalı tahminlerdir ve bunları üreten kişilerin, yazdıklarına sadece inanıp, hakkında kesin bilgi sahibi olmanın olanaksız olduğu bir şeyi açıklamaya çalışan 'mistikler' oldukları düşünülür. "Ama" der Naydler, "bu bilgiler, hâlâ canlı olan kişinin, ölümün bilinç eşiğinden geçme denejd-mini içinde barındıran mistisizmin yardımıyla, bir dış kaynaktan gelmektedir."

BURADA, FİRAVUN KHUFU'NUN, Giza'daki *Büyük* Piramiti'ni tanımlamak için kullanılan, bu bölümün başında bahsettiğim 'Khufu'nun *ahket'i* terimini tekrar hatırlat-

mak istiyorum. 'Parlayan, ışık saçan' anlamına gelen ve ufuktaki Öte Dünyaya giriş noktasını adlandırmak için kullanılan ahket terimi; aynı zamanda piramide, Khufu'nun Öte Dünyaya geçiş noktası anlamında verilmiş bir isim olabilir miydi? Tabii bir de dönüş noktası...

Ma'at'ı sürdürme sorumluluğunu üstlenen Khufu, bu dünyadaki uyumu sağlayabilmek için krallığının ötesindeki ruhsal varlıklardan yardım istemiş olabilir miydi? Eğer gerçekten tanrıların krallığının bilinç eşiğinden geçtiyse, bunu nasıl yapmıştı? Khufu'yu ve ondan önceki ve sonraki kralları destekleyen rahipler, ne çeşit özel teknikler biliyor olabilirlerdi?

Eski dünyanın başka bir yerinde ortaya çıkan kendini aşma ayinlerine yakından bakmamızın, araştırmamızda kesinlikle bize yararı olacaktır; ancak, bu yolculuğumuzun bir sonraki durağı...

ON

YÜCELME

Bazı yerler gerçekten gizemlidir. Yapıları konusunda belli bir mantığa sahip gibi görünebilirler; ancak amaçları ve uygulamaları gizli tutulmak istenir ve açıklanmaz. Eski yeraltı türbeleri, tapınaklar ve mezarlar hakkında yaptığım araştırmalarla geçen uzun yıllarımda, keşfettiğim en garip ve gizemli mekanlardan birisi italya'da, Napoli Körfezi'nin kuzeybatı köşesinde, küçük Baia Limanı'nın yukarısında yer alır. Dar girişi, ufalanmış ve yamaç boyunca serpilmiş Roma harabeleri arasına zekice gizlenmiştir.

Taş bir duvarın üzerine dikkatlice tırmanıp, arkasındaki metal merdivenden dört buçuk metre aşağı indim ve muhtemelen 2600 yıl önce volkanik kayaya oyulmuş dar geçide ulaştım. Aşağıda, eski çağ teknolojileri konusunda bir uzman olan yazar ve akademisyen arkadaşım Robert Temple beni bekliyordu, İtalyan arkeoloji otoriteleri, Robert'in yıllar süren ısrarlarının sonucunda sit alanına giri-

sine izin vermişlerdi; yeraltı keşifleri ve fotoğrafçılık konusundaki deneyimlerimin faydası olacağını düşünerek, beni de beraberinde götürmüştü. Tarih 24 Mayıs 2001 ve günlerden Perşembeydi.

Önümüzde, yerin altındaki bu esrarengiz yapıya ait dar bir geçit duruyordu. Bizim için heyecan verici bir andı; çünkü o güne kadar bizden önce oraya giren hiç kimse artık hayatta değildi. Baretlerimizi başımıza taktık, lambalarını yaktık ve parlak güneş ışığından uzaklaşarak, zifiri karanlığa doğru yol almaya başladık. Bu ani değişim rahatsızlık vericiydi.

Aslında, en başında devam etmeye biraz çekinmiştik; çünkü içeride, daha derinlerdeki koşulların neye benzediği konusunda hiçbir fikrimiz yoktu. Daha ileride karşılaşılabileceğimiz şeyler hakkında yaptığımız tahminler de pek iç açıcı değüdi. italyan yetkililer uzun süre, bu yeraltı geçitlerinin zehirli gazlarla dolu olduğu konusunda ısrar etmiş ve bu yüzden, içeri giriş için izin vermeden önce, başımıza gelecek ölümcül kazalardan dolayı herhangi bir sorumluluk taşımadıklarına dair bize bir anlaşma imzalatmışlardı.

Giriş tünelinin tavan yüksekliği; ortalama 180 cm. fakat genişliği sadece 53 cm.di; yani aynı anda iki kişinin yan yana yürümesi olanaksızdı. Tünelin duvarlarında, meşale takmak için belirli aralıklarla, sağlı sollu küçük delikler açıldığını görebiliyorduk. Aşağılara uzanan bu tünel, şaşırtıcı şekilde doğudan batıya doğru ilerleyen bir eksen üzerindeydi. Arkamızda kalan girişteki ışık gözden kaybolduğunda, kendimizi kötü kokulu sessiz bir ortamın içinde bulduk.

Çok fazla olmasa da sıcaktı ve çok rutubetliydi; fazla geçmeden kıyafetlerimiz terden sırlıslıklam oldu. Tünel, binlerce büyük sivrisinekle doluydu; fakat şansımız varmış ki, pek saldırgan değildiler. Zehirli gaz riskine karşı, kimyasal filtreli toz maskelerimizi taktık. Fenerlerimizin

ışığı önümüzde parlıyordu. Tünel, düz bir hat üzerinde devam etti. Bastığımız zeminin sağlam olmadığını fark ettik. Ortam, inanılmaz bir yalnızlık ve boşluk hissi vermeye başlamıştı. Her şeye rağmen, yürümeye devam ettik.

Ortalama yüz yirmi metre kadar ilerledikten sonra tünel değişti. Kendimizi garip bir yapının içinde bulduk. Sol tarafta, tuğla örülerek kapatılmış bir kapı eşiği vardı; sağa doğru döndüğünde ise, tünel daha dik bir açıyla aşağı devam ediyordu. Biz de devam ettik. Kırk beş metre kadar ilerledikten sonra aniden durmak zorunda kaldık: Önümüzde bir su kitlesi vardı. Tünelin devamı, daha derinlere doğru giderek, içini dolduran su yüzünden gözden kayboluyordu. Fakat bu yeraltı su yolu da, tıpkı tünel gibi yapay olarak oluşturulmuştu. Suyun içinde atılan birkaç adımdan sonra derinlik artıyor ve ilerledikçe, aşağı yöndeki tünelin tavanına kadar ulaşıyordu. Belliydi ki; eski çağlardan bu yana, suyun yüksekliği epeyce artmıştı. Buradan geçmemiz mümkün değildi.

Bu sualtı yoluna varmadan az önce, tünelin sağ tarafındaki duvarda bir delik görmüştük; geri döndük ve içine girdik. Buradan geçtikten sonra kendimizi başka bir tünelin içinde bulduk. Bu tünel sola keskin bir dönüş yaparak, dik bir açıyla yukarı doğru çıkıyordu; bu tünelde bizden önce başkalarının da yürüdüğü çok açıktı; ancak şimdi burası molozlarla kaplanmıştı. Zorlanarak *yukarı* çıktık.

Altı metre kadar ilerledikten sonra, kendimizi oldukça sıra dışı bir şeyin önünde bulduk. Bu, tuğla örülerek kapatılmış başka bir girişti ve muhtemelen bir yeraltı odasına, dehlizine ya da tapınağına aitti. Burada, tünel sağa ve sola ayrılıyordu. Sağa döndük. Altı metre kadar sonra, tünelin molozla kapatılmış olduğunu gördük; ama tünelin, yeraltı su yolunun bittiği yerle birleştiğini orijinal araştırmalardan biliyorduk.

Sonra mühürlü girişin olduğu yere geri emekledik ve

soldaki tünele girdik. Bu tünel, bizi iki ayrı tünelin önüne getirdi. Bunlardan biri, kompleksin içine ilk girdiğimiz giriş yönünün zıt istikametinde ve yukarı meyille devam ediyordu.

Bu tünel de, hemen sol yanındaki aşağı meyilli diğer tünel gibi, molozla doldurulmuştu; ama aradan iki bin yıldan fazla bir süre geçtiğinden, moloz biraz çökmüş, tavanla moloz arasında 45 cm.lik bir boşluk oluşmuştu. Fenerlerimizin ışığının gittiği yere kadar boşluğun devam ettiğini görebiliyorduk. Diğer ucunun nereye çıktığı konusunda ise hiçbir fikrimiz yoktu. Ben, bunu keşfetmeye karar verdim.

Her ne kadar, geçmişte Ortadoğu'da arkeolojik sitelerdeki tünel ve mağara keşiflerinde bulunduysam; normalde, insanı kendini mezarının içinde hissettiren derin ve kapalı yerlerde ortaya çıkan panik duygusuyla başa çıkmayı biliyorsam da durumun klostrofobik olduğunu söylemek, yetersiz bir açıklama olur.

Ben tünele girmeye hazırlanırken, Robert bana katılmayı reddetti, italyan arkeoloji işçileri, Gino ve Pepe de başka tarafa bakarak, anlamsızca sırt çantaları ve halatlarıyla oynamaya başladılar. Sonra bacağıma ip bağlamam gerektiğini söylediler. Amaçlarının, eğer ben tüneldeyken kalp krizi geçirirsem, hemen beni dışarı çekebilmek olmasını umdum. Sonra bu umudun anlamsız olduğunu düşündüm; çünkü bu hiçbir işe yaramazdı.

Tünelin tavanı o kadar yakındı ki; başımı yukarıdaki tırtıklı taşlardan koruyacak olan baretimle, karnımın üzerinde sürünerek, ayaklarımla iterek ve ellerimle kendimi çekerek ilerlemek zorundaydım. Başımı fazla kaldıramadığım için, gittiğim yeri yeterince görmem olanaksızdı. Eğer tünel hep aynı genişlikte -ortalama 50 cm.- devam ediyorsa, geri dönmem de mümkün olmayacaktı. Bunun bir yere çıkmasını ve dönüş yaparak geri gidebileceğim

durumda olmasını ümit ettim. Aksi takdirde, geri geri sürünmek zorunda kalacaktım. Bunun zor bir iş olduğu doğrudu; ama yine de başarabilirdim. Bu yüzden fazla endişelenmeme de gerek yoktu. Yüzüm toprağa değecek kadar yakın bir durumda ve sürünerek ilerledim. O anda toz maskem, kendisi için ödenen paranın hakkını veriyordu. İlerlerken, içinde fotoğraf makinelerimin olduğu çantayı önümde itmek zorundaydım; çünkü sırtıma takmak için yeterli boşluk yoktu.

Tünelin içinde sürünerek ilerlerken, elimden geldiğince hızlı gitmeye çalışıyordum ve aynı zamanda, katettiğim mesafeyi tahmini olarak ölçmeye çalışıyordum. Bir ara durup, arkadaşlarıma bana çok uzak olup olmadıklarını anlayabilmek için ısıklık çaldım ve ardından tünelin aşağısından onların da ısıklık seslerinin geldiğini duydum. Biraz daha ilerleyince ip bitti. Ben de ipi ayaklarımdan çözdüm ve yola ipsiz devam ettim.

Yerin derinliklerinde, daracık bir tünelde yalnızdım ve hiç ses yoktu. Birkaç kez durmak zorunda kalmıştım. Bu tarz düşüncelerden zihnimi arındırmak için gösterdiğim çabaya rağmen, sırtımın üzerinde duran tavanın inanılmaz ağırlığını düşünmeden de edemiyordum. Başım tavana sürtüyor, dirseklerim çeperlere değiyor ve bedenim iki bin yıllık moloz yığını üzerinde yatıyordu. Arkamda uzun bir tünel uzanıyor; önümde ise tam anlamıyla bir gizem duruyordu. Ansızın bu durum bana tam bir delilik gibi göründü.

Eğer o anda tavan çökseydi; kimse beni almaya gelemezdi: Klostrofobik panik başladı ve tüm zihnimi sardı. Vücut ısım yüksek olmasına rağmen, sırtım ürperdi ve kaskatı kesildim; duygularım kontrolden çıktı ve kendimi, mezarımda durup toprakla kaplanacağım anı bekliyormuşum gibi hissettim. Sakinleşmek zorundaydım; tünel çok uzun zamandır orada duruyordu ve çökmek için benim geleceğim anı beklemiş olamazdı.

Birkaç kez derin nefes aldım ve sonunda sakinleştim. Fotoğraf makinesi çantamı iterek ilerlemeye devam ettim. Ortalama otuz metre kadar ilerlemiştim ve tünel hâlâ volkanik kayaya doğru, düz bir yönde devam ediyordu.

Kırk metreye kadar geldiğimde, tünel bir kez daha değişti: Tavanı biraz yükseldi ve eni iki katına çıktı. Yaklaşık her metrede bir, 30 cm. kadar alçalıyordum. Ferahlamıştım; çünkü gerekirse, dönüş yapabilecektim. Bir süre sonra önümde tünelin ikiye ayrıldığını gördüm. Bu ikili giriş, karşımda çifteli tüfek namlusu gibi duruyordu. Önce sağdaki tünele girmeyi seçtim ve emekleyerek içeri girdim.

Ancak bu tünel çok kısaydı; garip bir şekilde, girişten ortalama elli metre sonra bitiverdi. Bu anlamsızdı. Mühürlenmiş olabilir miydi? Üstünkörü bir tetkikle, durumun böyle olduğuna dair herhangi bir kanıt bulamadım. Solumdaki kayanın içinde bir delik gördüm. Aşağıdaki bir başka tünele doğru gidiyordu. Delikten geçtim. Çok tuhaf bir şekilde, kendimi soldaki tünelin sonunda buldum. Bu ilginç ve karmaşık yapı çok anlamsızdı. Birileri neden aynı yere çıkan iki ayrı tünel yapmış olabilir ki? Ve tam önümde, taş bloklar ve harçla mühürlenmiş bir kapı eşiği gördüm. Bunun solunda, başka bir duvar vardı ve kırılarak delinmişti. Başımı delikten soktum ve başka bir tünel daha gördüm. Ancak bu da az ilerisinde molozla mühürlenmişti. Sonra yeri tekmeledim ve çıkan sestten aşağıda bir tünel daha olabileceğini düşündüm. Çantamda sürekli bir mala taşıyordum; fakat kazmaya başlamanın zamanı değildi.

Yine de çantamdan çıkardım ve mühürlü kapı eşiğindeki taşlara vurdum. *Aynı* anda sesimin çıktığı kadar bağıırıyordum. Ben bir yankı duymadım; fakat Robert Temple beni duyabilmişti. İlk başta, aşağı inerken kullandığımız ana tünelin sonunda, önünden geçtiğimiz tuğlalarla örülmüş duvarın diğer tarafında duruyordum. (Şu anda

bulduğum yer, aşağı inerken kullandığımız ana tünelin sonundaki tuğlalarla örülmüş duvarın öte yanıydı.)

Bu tünelin, derinlerdeki yeraltı tapınağına giden geçit olduğunu düşündüm; çünkü diğer tünelden daha yüksek bir seviyede ilerliyordu, dolayısıyla altındaki yapay olarak inşa edilmiş su yoluna uğramadan devam ediyordu. Şimdi, bu yerin mantığını çözmeye başlamıştım: Bu tuhaf *yapı*, aslında Robert Temple'nin şüphelendiği gibi, insanların Öte Dünyanın sırlarının kendilerine verilmesi için geldikleri bir yerdi. Bu adaylar, yapıya girecekler; sağa dönecekler -eski metinlerde her zaman önerildiği gibi- ve yapay nehirden geçerek alt dünyayla tanrıların krallığı arasında bir geçiş noktası olarak hizmet veren tapınağa ulaşacaklardı. Ayrı zamanda, alternatif olan diğer tünel ise; rahiplerin kullanımına ait olacak ve adayların varmalarını bekleyecekleri tapınağa, direkt giriş yapmalarını sağlayacaktı.

Bütün bunlar, klasik yazarların tarif ettiği alt dünya seyahatlerini hatırlatır. Bu hikayeler sessiz kayıkçı Charon'un, Styx Nehri boyunca şeytani yerlerde gezdirdiği ziyaretçilerin anılarıyla başladı. Sonra, kutsal krallığa girişin ardından ziyaretçiler, Virgil'in şu sözlerle tarif ettiği bir deneyim yaşar: "Mutluluk diyarı, yeşillik ülkesi. Kutsanmış Ağaçların arasında ruhların huzur bulunduğu yer."

Çantamdan, en sevdiğim Leica fotoğraf makinelerimden birini, birkaç objektif ve bir de flaş çıkardım. Sonra, görebildiğim her şeyi kapsamlı bir şekilde fotoğraflamaya başladım. Çeşitli keşiflerde bulunup deneyim kazanmış biri olarak, bir yere girerken hep bir daha dışarı çıkamayacakmışım gibi düşünerek davranırım. 'Kafese girmek' benim ana prensibimdir ve işe yarar. Çünkü dışarı çıkamazsanız bile, en azından bu bir sürpriz olmayacaktır.

Bir saat kadar sonra tünelin aşağısına geri dönmüştüm. Gino ve Pepe oradaydı ve oldukça gergindiler. İp gevşediğinde çekmişler ve ucunda benim olmadığımı görünce

endişelenmişlerdi. Dahası sesimi de duyamamışlardı; ben de onları duyamadığım için, çağrılarına bir yanıt verememiştim. Duydukları korkuyu yetkililere anlatmış olmalılar ki; bu komplekse daha sonraki her gelişimde, tünele girişim engellendi. Bundan emin de olamazdım; çünkü bana hiçbir şey söylenmemişti. Ancak birinin sürekli yakınımda durduğunu ve dar tünelin girişine yaklaştığımda, kapının önüne oturup önümü kesmeye çalıştığını görebiliyordum. Emir aldıkları belliydi. Bu tünele giriş çok tehlikeliydi. Öyle ki; fotoğraf çekimi yaptığım yerlere, şimdiye kadar hiç kimse gidememişti.

BU YERALTI YAPISINI KİMİN inşa ettiği bilinmiyor. M.O. 7. yüzyılda Yunanlılar tarafından kazılmış olabilir. Ne için kullanıldığını, şu anda kimse kesin olarak söyleyemiyor. Ayrıca ne zaman mühürlendiğini ve neden gizli tutulduğu da bir sır. Bu konudaki en iyi tahmin; Augustus Sezar zamanında önemli bir Roma Amiralisi ve imparator Nero'nun dedesi olan Marcus Vipsanius Agrippa'nın, bugün bilinmeyen bazı nedenlerden dolayı, buranın çok tehlikeli bir yer olduğuna ve yeryüzünden yok edilmesi gerektiğine karar verdiği ve dolayısıyla, yakınlardaki filosunun inşa edilmekte olduğu ve denizcilerinin, Roma'nın son muzaffer deniz savaşı olan Sicilya Savaşı'na hazırlık amacıyla Avernus ve Lucina göllerinde talim yaptığı M.O. 37-36 yıllarında, buranın molozla doldurulmasını emrettiğidir.

Bunun sorumlusu her kim olursa olsun, bu yapıyı sonsuza dek ortadan kaldırma azminde ve bunu yapabilecek güçte olduğu kesin; çünkü bu sanıldığı gibi kolay bir iş değildir. Bu molozla kapama işini tek başınıza yapmaya kalkışsaydınız, tünellere ortalama otuz bin kere girip çıkmanız gerekirdi. Eğer Agrippa yaptıysa, onu korkutan ne olmuştu? Eğer Agrippa değilse, o hâlde kimdi ve neden yapmıştı?

Bu ortalama iki bin yıl önceydi. Kompleksin dış girişi, 1958 yılındaki arkeolojik kazılar sırasında keşfedildi; ancak o zamanlarda tünelin içinde çok kısa bir mesafe ilerlenebildi. Sit alanının karmaşık yapısının tamamı, ancak emekli bir kimya mühendisi olan Robert Paget'in, 1962'de yaptığı kazılarla ortaya çıkarılabildi. Paget'in çabalarından sonra, italyan Hükümeti burayı temizletti ve girişi mühürleyerek, gizliliğini sürdürdü. Ve buraya bir daha hiç kimse girmediydi; ta ki kırk yıl sonra Robert Temple ve ben -ve beraberimizde Gino ile Pepe- bu tehlikeyi göze alana kadar. Bu sebeplerden dolayı, sit alanı arkeolojik çalışmaların dışında kaldı. Burası hakkında soru soranlara. Roma döneminde termal banyo olarak kullanılan ve bir sıcak su kaynağına giden sıradan bir tünel olduğu söylendi. Birçok uzman ilgisini kaybetti. Sadece Robert Temple bu siteyi ciddiye aldı.

21 EYLÜL 1962'de Robert Paget ve bir meslektaşı, ilk kez sit alanına girdi. İki bin yıldır bunu hiç kimse yapmamıştı. Acaba neyi keşfetmişti ki; italyan Hükümeti böyle bir tepki vermişti?

Bölgede bir 'Ölümler Kahini' olma ihtimali Paget'in aklını uzun süredir kurcalıyordu. O, Virgil'in anlattığı, alt dünyayı ziyaret eden Aeneas hikayesinin, aslında gerçek bir olaydan alındığına, yani deneyimsel olarak bu ünlü kahinin gerçekten ziyaret edildiğine inanıyordu. Garip bir şekilde Virgil'in anlatımları, Cuma'daki kahine Sybil'in, Cumaya bir kilometre ve Baia'ya (eski adıyla Baiae) ise bir-iki kilometre uzaklıktaki volkanik bir kraterin içine yağmur sularının dolmasıyla oluşan Avernus Gölü civarında bir yerde olduğu söylenen ölümler kahininden farklı biri olduğunu açıkça ortaya koyuyordu.

Virgil'in *Aeneid* şiirinde, Aeneas, Cumalı Sybil'i ziyaret eder ve alt dünyaya nasıl gidebileceğini sorar. Sybil,

"Avernus'tan aşağı gitmek kolaydır" diye cevaplar. Diğer bir deyişle Virgil, alt dünyanın girişinin yakınlarda olduğunu belirtir. Görüldüğü gibi, Sybil'in sözünü ettiği yer, yaklaşık bir kilometrelik bir mesafededir.

Bu, sadece edebi bir eser miydi, yoksa aynı zamanda Virgil'in, hakkında bilgi sahibi olduğu gerçek bir yerde, yaşadığı deneyimleri aktaran bir rapor muydu? Paget, yazılanların gerçek olduğuna inanıyordu. Virgil'in, bir dönem bu bölgede yaşadığı bilindiği için, bu ihtimal göz ardı edilemez.' Paget bu kahinin, Cuma'daki kahine gibi gerçekten var olduğundan emindi. Onun bu konuda haklı olduğuna hiç şüphe yoktur. Hannibal, M.O. 209'da bölgeyi yağmaladığı zaman, Avernus Gölü yakınlarında olduğu söylenen bir bölgedeki kutsal mekanda kahin için kurban vermişti. Tabii ki kuşkucular, bunun Virgil'in yazılarına kaynak olduğunu ve dolayısıyla da Virgil'in, kahini kendisinin görmesine gerek kalmadığını söyleyebilir.

Teorisini kanıtlamak için Paget, 1960'ta eşiyle beraber Baia'ya taşındı. Keith Jones ve Napoli'deki NATO üssünde A.B.D. Deniz Kuvvetleri için çalışan, arkeoloji meraklısı arkadaşlarıyla birlikte sistemli bir keşif araştırması başlatarak, kahine ait izleri bulmak için kararlı girişimlerde bulundu.

Aramaya, Baia'nın yaklaşık 3 km. kuzeybatısında bulunan Eski Yunan şehri Cuma'da başladı. Bölgede, birçok tünel ve mağara keşfetti. 1932'de keşfedilen Kahine Sybil'in tünellerini de araştırdı. Ancak ölümler kahinine ait herhangi bir iz bulamadılar.

Paget ve Jones, daha sonra dikkatlerini, birçok geleneğe göre kahinin yeri olarak kabul edilen Avernus Gölü'ne çevirdi. Agrippa'nın tersanelerine ve askeri yapılarına dair buldukları dikkate değer kanıtların arasında, iki de tünel vardı. Bunlardan birisi 1 km. uzunluğundaydı ve Avernus Gölü'nden Cuma'ya kadar uzanıyordu. Sonra-

sında pek çok tünel ve mağara daha keşfetseler de, bir ölümler kahini fikriyle eşleştirilebilecek herhangi bir şeye henüz rastlamamışlardı. Aramaya devam ettiler.

Eski Baia şehri, Avernus Gölü'nün ortalama 3 km. güneyinde yer alan bir kıyı kentidir. Kıyının büyük bölümü, bölgenin hareketli jeolojik yapısından dolayı denizin altında kalmıştır. Burası bir zamanlar çok önemli bir Roma şehriydi. İsa'nın vaftiz edilişinden kısa bir süre önce, M.S. 24 yılı dolaylarında ölen Romalı coğrafyacı ve tarihçi Strabo, Baia'dan bahseder ve kaplıcalarını, 'dertlere derman, popüler bir su yeri' diye anlatır. Burası, Romalı seçkinlerin tatillerini geçirmek için geldikleri şık bir dinlence yeri idi. Ayrıca imparator ve diğer soyluların büyük villalarının bulunduğu bir yerdi. Bunların yıkıntıları hâlâ yamaçlarda veya denizin altında görülebilir. Yer kaymasından dolayı, bugün kıyının Pozzuoli Körfezi civarlarındaki ortalama bir kilometrelik bölümü sular altında olduğundan, altı cam bir tekneyle denizdeki birçok yıkıntıyı yukarıdan seyredebilirsiniz. Kaplıca hamamlarının yıkıntılarının bulunduğu Baia tepelerinde, üç tapınağın kalıntıları vardır: Diana, Merkür ve Venüs. Modern Baia, şimdi sadece küçük bir balıkçı limanıdır ve burada birçok küçük ama hoş restaurant -italyan iş adamlarının, gönül rahatlığıyla güzel arkadaşlarını öğlen yemeyi için getirdiği yerler- bulunur.

Baia'da 1956 ve 1958 yılları arasında yapılan kazılar. Roma hamamlarından oluşan bir kompleksi gün ışığına çıkardı; fakat bunlar, birçok kez onarılmış veya yeniden inşa edilmiş yapılarıdır. Bunun sebebi ise, muhtemelen bölgede depremlerin çok sık yaşanmasıydı. M.Ö. 63 yılında çok büyük bir deprem yaşanmış, toprak kaymalarına ve birçok yapının yeraltında kalmasına sebep olmuştu.

Paget ve Jones, Cuma ve Avernus'ta yaptıkları gibi, bu bölgedeki bütün tünelleri araştırmaya başladılar. Çalış-

malarının başlangıcından o ana kadar en az yüz tane tünele girip çıkmış olduklarını gördüler. Sonunda bu sitenin özel bir bölümüne yöneldiler: Ortalama JM.O. 5. yüzyıla ait eski yunan tapmaklarının kalıntılarının bulunduğu bir platform. Bu platformun altında birçok tünel ve yeraltı odası bulunuyordu.

Paget, Ephorus'un, 'hiç gün ışığını görmeyen ve yeraltı tünelleri aracılığıyla iletişim kuranlar' diye tarif ettiği ölümler kahini rahiplerinin yaşadığı yerlere ulaştığı sonucuna vardı. Baia sitesinin direktörü, Paget ve Jones'a, tapınağın altında, görmedikleri bir tünel olduğunu söyledi. Daha aşağıda olan tünelin zehirli havasından dolayı tehlikeli olduğunu öne sürdü. Bunu keşfeden kazıcılar, içeri çok az bir mesafe girip, geri çıkmışlardı. Paget, tarihi eserler polisinin, daha fazla keşif yaparak risk almamalarını emrettiğini bildirir. Sonunda bu tünelden ayrılmaya karar verdiler.

Aynı zamanda, diğer bütün tünelleri aradılar. Bunlardan birinde, dönecek hiçbir yer olmadığını fark edene kadar kırk beş metre boyunca süründüler. Sonunda geri dönmek zorunda kaldılar. Ve en sonunda, tehlikeli olduğu söylenen tünele bakma zamanı gelmişti. Paget'in grubundan bir gönüllü, yedi buçuk metrelik bir ipin ucuna bağlandı. Yöntem tamamen askeriydi; "Şöyle düşündük: İpin bittiği yere kadar yürüyecekti. Eğer ayakta duruyorsa, iyi olduğunu anlayacaktık... Eğer düşerse, onu güvenli bir yere geri çekecektik." Düşmedi.

Paget ve Jones, tünele kendileri de girmeye karar verdiler. Girişi dikkatle geçtiler:

Yerdeki tozun üzerinde, 1958'de tünele giren kazıcıların ayak izlerini görebiliyorduk. Bunlar bitti... ve önümüzde karanlık tünelin derinliklerine doğru ilerleyen dokunulmamış bir toz tabakası gördük.

Devam ettikçe korkuları da giderek artıyordu ve yüz yirmi metreden sonra, artan sıcaklığın da etkisiyle yeterince ilerlediklerine karar verdiler ve çabucak *yüze*ye, temiz havaya çıktılar. Tünelin hâlâ zehirli dumanlarla dolu olduğunu düşünen italyan yetkililere, yaptıkları şey hakkında hiçbir şey anlatmamaya karar verdiler.

Kısa bir süre sonra Paget ve Jones, tekrar tünele girdi. Bu kez aşağıya doğru 170 m. kadar ilerlediler ve önlerine çıkan bir yeraltı su deposu yüzünden durmak zorunda kaldılar. Tünelin sonuna geldiklerini düşündüler. Tünelin içi aşırı derecede rutubetli ve sıcaktı; oksijen azlığından yakınıyorlardı. Suyun yanında, bir seferde sadece on beş dakika durabiliyorlardı. Negatif filmler üzerine birçok renkli fotoğraf çektiler. Böylece, çektikleri görüntüleri perdeye yansıtıp, üzerinde çalışabileceklerdi. Perde üzerinde inceleme yaparken, su yolunun tavanında bir kiremit set olduğunu keşfettiler.

Tekrar geri döndüklerinde kiremidi ittiler. Yerinden oynadı. Kaydırıp, Keith Jones'un içinden geçebileceği kadar boşluk açmayı başardılar. Jones diğer tarafa geçtiğinde, kendini dik bir açıyla yukarı doğru giden bir tünelde buldu. Bu tünel direkt olarak, daha sonradan uçurum kenarından 182 m. ve yer yüzeyinden 42 m. derinde olduğunu hesaplayacakları, yeraltı tapınağının mühürlü girişine doğru gidiyordu. O ana kadar girdikleri en gizemli yeraltı kompleksindeydiler ve burayla ilgili keşfedecekleri bir şey daha vardı."

Paget, tüneldeki havanın sıcaklığının 49, suyun ise 30 derece olduğunu aktarır. Mayıs 1965'te. Birleşik Devletler ordusunda bir dalgıç olan Colonel David Levis ve oğlu, suyun altında bir keşif yaptı; ortalama 24 m.lik su yolunun diğer ucunda, sudan çıkış ve yeni bir tünele giriş olduğunu gördüler. Bu tünel, bir yeraltı tapınağına çıkıyordu. Lewis, yaklaşık dokuz metre daha derinde, içinde sı-

cak su kaynağı bulunan, yapay olarak oyulmuş odalar buldu. Buradaki suyun sıcaklığı çok daha fazlaydı: 49 derece. Daha öteye gittikçe suyun sıcaklığı öyle çok artmıştı ki; geri dönmek zorunda kaldı. O günden bu yana suyun sıcaklığı, en azından su yolunun geçilebilen kısmında büyük oranda düştü. Biz sitede keşfe çıktığımızda, su sıcaklığının 28,5 derece ve tüneldeki hava sıcaklığının da bir derece daha aşağı olduğunu görmüştük.

Görüldüğü gibi Robert Paget ve Robert Temple, birçok ortak ilgi alanına sahipti. 1984'te Robert Temple, *Sonsuzluk ile Sohbetler (Conversations with Eternity)* adında, eski dünyadaki kahinleri ve kehanetleri inceleyen, büyüleyici bir kitap yazdı. Kitapta, Baia'daki esrarengiz yeraltı kompleksinden bahsediyordu. Kitabı ilk çıktığında alıp okudum ve bu yerin sıra dışı doğası beni çok etkiledi. Ve de bu etki, hep üzerimde kaldı. Özellikle burada bir mühendislik harikası söz konusuydu. Uzun giriş tünelinin başlangıç noktası, yaz gündönümündeki güneşin doğuş noktasına; tapmak ise güneşin aynı gündeki batış noktasına yönlendirilmişti.

Diğer derin bir gizem, bu tanımlamalarla ortaya çıkıyordu: Bu yapıyı inşa edenler, tünelden aşağı doğru 182 metrede ve tepenin yüzeyinin 42 m. altında bir yeraltı nehri veya su kaynağı olduğunu nereden biliyorlardı? Temple'ın belirttiği gibi:

Bölgede bir keşif yapıldığına dair veya rasgele yapılmış geçitlere ya da yanlış girişlere ait hiçbir iz yoktur. Buranın yapısını oluşturan sert sünger kayalar, doğal yollardan yeraltı su kaynaklarının tespitinin yapılmasını sağlayacak mağaralar, tüneller veya kanallar oluşturmaz. '

Bu gariplikle ilgili olarak Robert Paget ise; gözlemleri-

ne dayanarak, burada birçok mühendislik problemiyle karşılaşmış olması gerektiğini, ancak bunların nasıl çözüldüğü konusunun bir muamma olduğunu söyler.

ROBERT VE OLIVIA TEMPLE İLE 1998 YILINDA, Kahi-re'de bir takside tanıştık. Graham Hancock ile birlikteydik ve Mısır'ın gizemlerini derinlemesine ele alan *Yaratılışın Bekçisi (Keeper of Genesis)* adlı kitabın yazarı, arkadaşım Robert Bauval tarafından düzenlenmiş bir Mısır gezisindeki yazarların arasındaydık.

Temple'a ilk sorum, "Kitabınızda bahsettiğiniz şu garip yeraltı tapmağına nasıl gidip, görebilirim?" oldu. On dört yıl önce yazdığı kitabının konusuna ilgi duymamdan ötürü mutlu olduğunu görebiliyordum; ancak jâne de biraz mahcup olmuş gibiydi. Bana, 1970'lerde italyan Hükümeti tarafından burası taş ve molozlarla mühürlenerek kapatıldığı için, içeri bile giremediğini söyledi. Kimsenin girmesine izin verilmiyordu. "Fakat" dedi, "açılması için onlardan izin almaya çalışıyorum." Neredeyse yirmi yıldır bunun için uğraşıyordu; ve hâlâ bir sonuç alamamıştı. Ro-ma'daki British School bile ona tünelin 'güvenlik nedeniyle kesinlikle girilemez' olduğunu söylemişti, italyan yetkililer de tünellerin 'zehirli gazlarla dolu' olduğunu söylüyordu.'

ÜÇ YIL SONRA, 2001 YILINDA, ilk karşılaşmamızdan bu yana düzenli olarak görüştüğüm Robert Temple, bana telefon açtı ve heyecan verici haberler ilettiler: italyan yetkililer, ona Baia kompleksine girmek için gerekli izni vermişlerdi. Gelip, sitenin kapsamlı bir kaydını çıkarmak için, fotoğrafçılık deneyimimi kullanabilir miyim?" Bu söz hiç düşünmeden ağızımdan çıkmıştı. O mayıs, eşim Jane ve ben, Robert ve eşi Olivia ile beraber, Napoli'ye gidip bir araba kiraladık ve Baia'ya gittik. Kalacağımız süre için, alt katı res-

toran olan rıhtımdaki bir apartmandan daire kiraladık.

Güzel bir öğle yemeyi yedikten sonra, siteye girdiğimiz ilk günün öğleninde Robert ve ben, kompleksin derinliklerinde çalışırken yankılı sesler duyduk; kadm sesleri. 'Eski kahin dünyaya mı döndü' diye merak ettik. Dönüp baktığımızda onların eşlerimiz olduğunu ve korkusuzca tünelden aşağı, su yoluna doğru geldiklerini gördük. Kapalı yerlerden korkan iki kadın için bu bir marifet sayılırdı. Belliydi ki, kimse günün keşiflerini kaçırmak istemiyordu. 'Alt dünyaya giden nehrin başında durduğumuz o an, hep birlikte paylaştığımız bir anıdır.

O gün, ayrıca italyan yetkililerin bu siteye karşı tutumlarına dair bir anlayış geliştirdik. Yetkili arkeolog Dr. Paola Miniero, tünelin sadece Romalıların termal hamamlarına sıcak hava sağlamak için yapıldığı görüşündeydi. Bölge bu tür hamamlarıyla meşhurdu ve tepe yamacında bu amaçla kazılmış bazı tüneller vardı. Fakat bu tüneller basit ve kabaydı; bizimkiler ise, düz ve pürüzsüz kesilmişti. Buna rağmen, resmi görüş böyleydi. Bu *yüzden* gecikmenin, ilgisizlikten değil de burada araştırma yapılmasının istenmemesinden kaynaklanmış olabileceğini düşündük.

Buranın diğerlerinden farklı bir yapı olduğuna. Dr. Miniero'yn ikna etmeye çalıştık ve onu sitenin aşağısına götürdük. Yapının karmaşıklığını görünce çok şaşırdı. Tünelin civardaki diğer sıcak su tüneli örneklerinden gerçekten farklı olduğunu itiraf etti ve bütün bunların ne anlama geliyor olabileceği konusunda düşünmesi gerektiğini söyledi. Hatta, konuya karşı tutumunun değiştiğini ve bizim burayla neden ilgilendiğimizi anlamaya başladığını da görebiliyorduk.

Aynı zamanda Robert ve ben de, sistematik bir kazı çalışması organize edilmesinin gerektiğini fark etmiştik. Birilerinin bu yerin varlığından, yapının molozla doldurul-

ması emrini verecek kadar rahatsızlık duyduğunu görebiliyorduk ve dolayısıyla da bu kişilerin, tapınaktan herhangi bir şey almış olmaları bize pek muhtemel görünmüyordu. Bize göre akla en yatkın senaryo, bu kişilerin içeri girdikleri, buldukları her şeyi kırıp parçaladıkları ve sonra da boşlukları molozlarla doldurduğuydu. Büyük ihtimalle eğer bir şey almış olsalardı, kızgın ruhların lanetinin peşlerini bırakmayacağını düşüneceklerdi. Bu senaryoya göre; bir zamanlar burada kullanılan tüm dini eşyaların şu an bile sit alanının altında yatıyor olması gerekirdi. .

İtalyan yetkililere, sitede kazı izni almak için başvurduk ve gelecek yanıt beklerken, 2002 Haziran'ında, Cuma'da Erken Yunan inançları konusunda uzman akademisyenlerin vereceği bir konferansa, iki kısa bildiri ilettik. Oradayken, uzmanlardan birkaçını, görmeleri için tünellere götürdük; yerin önemine ikna olmuşlardı. Konferansta Robert, Baia ve Baia'nın kahinler hakkındaki klasik eserlerle bağlantısı hakkında konuştu. Ben de sadece sitenin mimari özelliklerinin mantığı konusunda kısa bir sunum yaptım: Bunun, aslında basit bir su tüneli değil; arkeolojik açıdan kazılmaya değer, dinsel bir yapı olduğunu ortaya koyan kanıtları sunmaya çalıştım.

Tünelin, titizlik ve ustalıkla, belli amaçlar doğrultusunda inşa edilmiş olduğunu ve buranın, eğer sadece su tüneli olarak tasarlandığı düşünülürse; abartılı ve gereksiz bir mühendislik çalışmasının yapıldığından söz edilmesi gerekeceğini vurguladım. Ana tünel, doğu-batı eksenindeydi ve dinsel mekanlarda bulunan yönleri çağırıyordu; yapı, boyutları bilinmeyen bir yeraltı odasında sonlanıyordu. Ve birbirleriyle bağlantılı tünellerden oluşan karmaşık bir sistem içeriyordu. Kanıtlamaya çalıştığım, buranın bir çeşit yolculuğun gerçekleştirilmesini sağlamak amacıyla tasarlandığıydı. Sözü edilen; ölümler dünyasına girişi konu

alan ve klasik edebiyattaki mitolojik motiflerle tutarlı özellikler barındıran tekamül yerlerine bir yolculuktu. Bu tünel, içinde seyahat eden kişiye birtakım deneyimler sunuyordu. Vardığım sonuç; bu sit alanının bulmaca gibi esrarengiz bir yer olduğu ve kazılıp, hakkında daha fazla bilgi edinilmesi gerektiği idi. Aldığımız tepkiler, kendimizi yeterince iyi ifade edebilmiş olduğumuzu gösteriyordu ve hatta birkaç uzman, sitede bir kazı organize edebilmek için ellerinden geleni yapacaklarına dair bize söz verdiler.

İtalyan yetkililer tarafından, sitede çalışma izni henüz verilmemiş olmasına rağmen umutluyuz: En azından, bu yetkililerle, kazı harcamaları ve süresinin ne kadar olacağı gibi konularda görüşmelerimiz oldu. Robert ve ben, çok geçmeden bu iş için izin ve fon alabileceğimize inanıyoruz. Bu arada Robert, Baia'daki keşiflerimizden bahseden, kahinler ve kehanetlerle ilgili. *Ait Dünya (Netherworld)* adlı son kitabını yazdı ve 2002'de yayınladı. Kitapta, kompleksin içinde çektiğimiz birçok fotoğraf da yer alıyor.

Geriye son bir gizem kaldı: Virgil, alt dünyadan Aeneid destanında bahsediyordu: Aeneas aşağı iner ve Styx Neh-ri'ni geçer; fakat 'Kutsanmış Ağaçlığa' girmeden önce, girişin önüne adak olarak bir ökseotu bırakması gerekmektedir. Aeneas girişin önünde durur ve dalı bir yere sabit-leyerek bırakır. Bu, destandaki önemsiz bir detaydır. Fakat keşif sırasında, Baia'daki yeraltı tapmağının tuğlalanmış girişinin, bununla ilgili olabilecek çok ilginç bir özelliğini fark etmiştik. Kapının olduğu duvarın sağ aşağı kısmında, içine bir hediye bırakılabilecek, zemini düz, küçük ve bombeli bir oyuk vardı. Bu çok önemli bir anlama geliyordu: Virgil'in, alt dünyaya yapılan seyahat hakkında anlattıkları yazınsal bir fantezi değil; gerçekten var olan bir mekanda -Baia'daki yeraltı kompleksi-, gerçekten yaşanmış bir olaydan alıntıdır.

Virgil'i bilen ve duvardaki oyoğa dikkat çeken Robert

Paget, Aeneas'ın, yolculuğunu gerçekleştirdiği yerin burası olduğuna ikna olmuş; yeraltı nehrini ise 'Styx' diye adlandırmıştır. Su yolunun diğer ucunda, sudan çıkıp, yeraltı tapmağına götüren tünele geçmeyi sağlayan basamakların bulunması, şiirin 'nehirdeki sandal yolculuğu' bölümüne bütünüyle uymaktadır.

ÖLÜLER KRALLIĞINA GEÇME FİKRİ, Yunan dünyasında uzun süre var olmuş bir gelenektir. Bu tarz bir yolculuk hakkında yazılan en eski metin, Homeros'un meşhur Odysseia destanında görülür. Odysseus, Truva'daki savaşlardan sonra evine dönerken yaptığı maceralı yolculuğu sırasında, Kirke adında bir büyücü ona, Hades'e* gitmesi gerektiğini bildirir. Amacı; tanrıça Persephone'nin kraliçe olduğu yerde ölü Thebaili Teiresias'ı bulup, kendisinden nasihat almaktır. Homeros, Odysseus'un tekneyle 'sise yakalanmış' bir yer olan 'sonsuz duman şehrine' gittiğinden ve burasının, sisle örtülü gökyüzünü güneşin asla yarıp geçemediği bir yer olduğundan bahseder. Orası, Odysseus'un ölüler diyarına indiği yerdir.

Strabo, Homeros tarafından anılan 'sise yakalanmış' dumanlı dehşet diyarının, eski Baia yöresi olduğunu savunan çok eski bir inanıştan bahseder; söz konusu yerin bir zamanlar 'kükürt, ateş -ortalama on sekiz kilometre ötedeki Vezüv Yanardağı'nınkiyle aynı tektonik kuvvetlere bağlı olarak oluşan, korkutucu ve tehlikeli volkanik aktivite-, sıcak pınarlar ve vahşi ormanlarla kaplı, korkulan bir yer' olduğunu söyler.

Strabo, M.O. 4. yüzyılda yaşamış bir tarihçi olan Ephorus tarafından verilen ajTintıları nakleder. İphorus, eski Baia yakınlarında bir yeraltı kahin diyarı olduğunu söy-

Ç.N: Hades, Yunan mitolojisinde ölülere hükmeden yeraltı tanrısıdır. Karısı, hasat tanrıçası Persephon ile birlikte yeraltında yaşar.

1er. Kahinin ve ona hizmet eden uzman rahiplerin yeraltında yaşadıklarından, asla gün ışığına çıkmadıklarından ve ziyarete gelen insanların yer yüzeyinin çok derinlerinde inşa edilmiş tünellerden geçerek, kendilerine ulaştığından bahseder. Strabo hikayeleri anlatırken, bunun bir masal olduğunu da belirtir.

Bazı modern uzmanlar, bu kahinin Avernus Gölü yakınında olduğunu düşünmektedir. Diğerleri ise; kahinin önemini vurgulayarak, eski ka3maklardaki bilgilerin yetersiz olduğunu, Avernus hakkındaki referansların eski Baia'yı işaret ediyor olabileceğini kabul eder. Ama bu tünellere giren ve kalıntıları kendi gözleriyle görenlerin çok az şüphesi vardır. Gün ışığını hiç görmeyen rahipler tarafından kullanılan -Ephorus'a inanılırsa- Baia'daki bu büyük yeraltı kompleksi, meşhur ölümler kahinin eviydi. Bölgede buna aday olabilecek başka bir yer yoktur.

ESKİ DÜNYADA YAYGIN OLAN KAHİN TAPINAKLARI, kralların ve liderlerin politik tavsiyeler almak amacıyla ziyaret ettikleri yerlerdi. Ayrıca bu yerlere sıradan insanlar da -veya en azından gerekli bedelleri ödeyebilecek kişiler-, vermek üzere oldukları önemli kararlarla ilgili soruların yanıtlarını bulmak için gidiyorlardı. İşte bu kahin merkezlerinin bazıları, 'ölümler tapınakları' gibi, ün kazanmış özel yerlerdi.

Ölümlerle irtibat kurulan dört büyük site vardı: Bunlardan biri, incelemekte olduğumuz, İtalya'daki Napoli Körfezi'nin kuzeybatı bölümünde bulunan eski Baia'daydı (Baiae); bu site bazen Avernus olarak da adlandırılır, ikincisi; Yunanistan'ın kuzeybatısında, Thesprotia'daki eski Ephira yakınlarında bulunan Acheron'daydı. Üçüncüsü; Türkiye'nin kuzeyinde, Karadeniz kıyısındaki Zonguldak'ta bulunan Ereğli'deydi. Ve dördüncüsü ise; Yunanistan'ın güneyinde, Lakonya'daki, Tainaron'daydı. Bugün,

en azından bunlardan son ikisine ait hiçbir iz kalmamıştır; Acheron'daki tapmakla ilgili 1950'lerin sonlarında yapılan kazı çalışmalarında yıkıntıların, sit alanının üzerine inşa edilmiş bir Hristiyan kilisesinin altında olduğu keşfedildi. Bu durumda, bu yıkıntılar da yok sayılır denebilir; bazıları ise yıkıntıların bir çiftlik evinin altında olduğunu ve hâlâ ortaya çıkılmaya beklediğini söylerler. Yani kısacası, Baia'daki kompleks, antik zamanlardan günümüze kadar kalmayı başaramamış tek kahin tapmağıdır ve bu da siteyi en önemli arkeolojik alanlardan birisi yapar.

Antik dünyaya ait tüm kahin merkezleri, gizemliydi; ancak ölü kahini merkezleri diğer hepsinden daha özel bir yere sahipti: Alt dünyaya giriş kapıları vardı ve burada tanrılarla görüşülüyordu. Bu nedenle, en azından bazılarına, giriş için özel izin de gerekiyordu. Ote Dünyanın sırlarının bildirilmesi, bu iznin verilmesi anlamına geliyordu.

Dr. Peter Kingsley, *Ancient Philosophy, Mystery and Magic (Antik FeLeFe, Gizem ve Büyü)* adlı kitabında, bazı ilginç konulara dikkat çeker. Ona göre; çok eski dönemlere ait Öte Dünya seyahatleri kavramı, cehenneme gitmeden cennete gitmenin olanaksızlığına inanan, eğitim seviyeleri gelişmemiş şamanist toplumlarda varlığını devam ettirmiştir. Bu toplumların inancına göre; tanrılar dünyasına gitmek için önce rahatsızlık verici ölüm diyarlarından geçmeyi gerektiren bir seyahat yapmak gerekir ve yolcu, hedefine vardığı an, kendisini alt ve üst dünyalar arasında anlık geçişlerin yapılabildiği bir noktada bulur. Bu kavramı, M.S. 2. yüzyılda Roma'da yaşamış. Yunan yazar Lucius Apuleius'un notlarında da görebiliriz. Gizemli bir dille Isis inancına girişini tarif eder:

Ölümün sınırına yaklaştım, Persephone'un eşliğinde durdum, her şeyin içinden geçerek seyahat ettim ve

geri geldim, gece yarısı güneşin beyaz ışıktaki parıldadığını gördüm, alt ve üst dünyaların tanrılarına yaklaştım ve onları çok sevdim.

Ölü kahini tapmaklarının varlığını ve ölümler dünyasına yapılan seyahat kavramının yaygınlığını reddetmek zordur; ama bunlar arasında bağlantı kurmak için gereken kanıtlar da azdır. Fakat, Baia'daki ölü kahini tapmağıyla, izmir'de, Colophon (bugünkü Değirmendere) yakınlarındaki Claros'ta (bugünkü Ahmetbeyli) bulunan Apollo kahin tapmağı arasındaki benzerlik çok açıktır. Ayrıca bu benzerlikten dolayı, Ahmetbeyli'deki kahin tapmağının da bir geçiş mekanı olarak kabul edildiği sonucunu çıkarabiliriz. Buraya gelen yolcu, Hades'e -ölüler dünyası veya Öte Dünya anlamında Yunanlıların kullandığı terim- indiği zaman tanrılarla buluşurdu ve böylece onların tanrısallık sırları kendisine verilmiş olurdu; tıpkı Apulei-us'a verildiği gibi.

Eski Yunanlılara göre; ölüm, hem bir geçiş hem de bir başlangıçtı. Bu duruma, kendi dillerinde; son, mükemmellik ve tamamlama gibi anlamlara gelen telos diyorlardı. *Telos*, tamamlayış ve yok oluş -ölüm- kavramlarını aynı anda içinde barındıran, tekamül geleneklerinin genel adı olarak kullanılan *telea* sözcüğünün çoğuludur. Bu sözcüğün çeşitli varyasyonları, bütün tekamül geleneklerinde bulunmaktadır: *Telein* 'tekamül etmek', 'başlamak', 'kabul edilmek' demektir; *telesterion*, kendini aşma ayinlerinin gerçekleştirildiği salondur; *tetestes* başlangıç rahibidir; *telete*, bu ayinlerin adıdır ve son olarak *teloumenoi* ermiş olanlar demektir.

Yunanlı filozof Sokrates, Atina'nın tanrılarına saygı duymadığından dolayı ölüme mahkum edildiğinde, kendisine verilen zehri içerek intihar etmesi istenmişti. Platon, *Phaedo* adlı eserinde, Sokrates'in öldüğü gün yaptığı ko-

nuşmayı aktarır. Bu konuşma, Platon'un tanık olduğu bir konuşma değildir. Ancak Platon, Sokrates'in inançlarını çok iyi bildiği için, hayali de olsa onun söylediklerini betimleyebilmiştir.

Doğaldır ki konuşma, bir noktadan sonra ölüm ve filozofun bu konuyla ilgili düşünceleri üzerine odaklanır. Platon, sözcükleri Sokrates'in diline yerleştirerek bir açıklama yapar. Çoğu kişi farkına varmasa da, filozofların yaptığı şeyin, 'ölmeyi ve ölü olmayı pratik etmekten başka bir şey olmadığını' ifade eder. Sonrasında da filozofların asıl işinin, ruhu bedenden bağımsız kılmak ve özgürleştirmek olduğunu vurgular. Sokrates, "Felsefeyi gerçek anlamda pratik edenler, ölümü terbiye ederler" der."

Aristo'nun, 'Ruh Üzerine' başlıklı yorumunda, Themis-tius'a atfedilen (fakat muhtemelen Plutarch'a ait olan tanımlamada, gizli bir öğretilen bahsedilir. Bu öğretilere göre; tekamül, ölümlle elde edilen bilgijd tecrübe etme anlamına gelir ve ancak ölümün sırrına erebilen kişi bu dünyaya geri dönebilir.

Ölümden söz ederken, Themistius, "[ruh] büyük sırlara erdirilenlerin yaşadığı deneyimlerin aynısını yaşar" diye bildirir.

Bu eksiksiz açıklama, büyük sırlara erdirilmiş birinin yaptığı bir anlatım olarak kabul edilebilir. Bu, sadece entelektüel bir inanç değil; aynı zamanda Öte Dünyaya yapılan seyahatlere katılarak öğrenilen bir bilgiydi.

Themistius devam eder:

Önce kişi doğru yoldan sapar ve bezmiş bir hâlde her şey için acele eder; tekamül edememiş bir kişi olarak karanlıkta şüpheyle dolaşır. Devamında ise, sonuncu aşamaya gelmeden bütün korkular ortaya çıkar. Kişi ürperir; titrer, terler ve dehşet duyar. Sonra, olağanüstü güzellikte bir ışıkla çarpılır, saf yerle-

re ve çayırlara alınır. Sesler duyar ve danslar görür. Kutsal seslerin ve şekillerin efendisine varır. Tekamülü tamamlayan kişi azat edilir ve bunların arasında özgürce dolanır. Tacını giyerek, tanrısal topluma katılır. Kendisine saf ve kutsal insanlar eşlik eder.

Themistius, sonra, tekamülü biç aramamış olan insanların aşağılayıcı ve küçük düşürücü durumlarından söz eder: "Burada tekamülü aramadan yaşayanlar... ölüm korkusu yüzünden sefaletlerine katlanırlar ve oradaki kutsallıklara inanmazlar."

M.S. 1. yüzyılda yaşamış bir Romalı devlet adamı ve entelektüel olan Seneca, tekamül konusunun önemini kavramıştı. "Bilgelik ve tekamül yerel bir tapmağın gizemlerinden değil; bütün tanrılara ait büyük bir tapmak olan dünyanın gizemlerin dendir."* Platon ise; ölmenin, tekamül etmek olduğunu söyler. Chicago Üniversitesi'nde din tarihi Profesörü olan Mircea Eliade, tekamülün, aslında kutsalın karşısına çıkmak olduğunu söyler.

Tıpkı Mısır'da olduğu gibi, ruhsal yaşama dair Eski Yunan kayıtlarında da bulunan, ancak sonradan unutulup giden tekamül konusunun, bu kültürün temelini oluşturduğu görülür.

Platon'dan önce, Homeros'tan sonra Eski Yunan'da çok gizemli bir dönem yaşanmıştır. Bu öyle bir dönemdi ki; filozoflar, sadece oturup konuşmak, şarap içip tartışmalar yapmaktansa, birçok faaliyette bulunuyorlardı: insanlara yardım ediyor, ilim öğretiyor, şarkılar ve ilahiler söylüyor, dini şiirler okuyor, kutsal ayin ve meditasyon yapıyorlardı. Gerçekliğin kutsal kaynağına ulaşmak için bildikleri tüm teknikleri kullanıyorlardı. Hepsinden öte, ruhlarını özgür kılmaya çalışıyorlardı. Felsefe hakkında konuşmaktan öte, felsefeyi deneyimlemek istiyorlardı; inzivaya çekilmiş entelektüel seçkinlerin ideal dünyasında yaşa-

maktansa; gerçek dünyada yaşamayı yeğliyorlardı. Bugün, bu eski din öğretmenlerine Presokratik (Sokrates dönemi öncesi) filozoflar diyoruz; ancak bu, sadece bizim sınıflandırma takıntımızdan kaynaklanan, anlamsız bir modern addır.

Bu öğretmenlerin bazılarının adları günümüze kadar gelmiştir: Parmenides, Empedokles, Herakleitos ve Pisagor bu gruba dahil olan filozoflardır. Platon, onların öğretilerini çalıştı. Bir dönem, onların takipçilerinin yaşadığı Sicilya ve İtalya'nın diğer bölgelerinde yaşadı. Onların çalışmalarını alıp, içlerinden tüm deneyimsel nitelikleri çıkararak, kendi felsefesine uyarladı. Platon'un öğrencisi Aristoteles ise; varolan her şeyi düşünce ve mantık yoluyla bulup öğrenebileceğimizi, dolayısıyla da, gerçeğe ulaşmanın tek yolunun beyinden geçtiğini belirterek; insan zihnini ilahlaştırdı ve bu uyarlama sürecini tamamladı. Deneyim yoluyla öğrenme yanlış olmasına rağmen, deneyimle öğrenme konusunu ölçütler koyarak sınırlandırdı. Presokratikler, Aristo'yu tanımış olsalardı, herhalde ona gülerlerdi.

Aslında biz de gülmeliyiz. Çünkü gördüğümüz gibi gerçek, zihinde aranacak bir şey değil; direkt olarak deneyim edilmesi gereken bir şeydir. Daha önce belirttiğimiz gibi, ateşin acı vereceğine inanılabilir; ancak yine de elinizi ateşe koymadan acıyı bilemezsiniz. Bilmenin, inanmaktan her zaman daha değerli olduğunu söylemeden geçemeyiz.

Bu konular, hem eski hem de modern siyaset yüzünden iyi bilinmemektedir. Platon ve Aristoteles Atinalıydı; Parmenides, Pisagor ve diğerleri ise; güney İtalya ve Sicilya'da kurulmuş diğer Yunan kentlerinde yaşıyorlardı ve bu kentler Atina ile sık sık savaş halindeydiler. Ayrıca Asya'dan Ege'ye ulaşan mistik ve şamanist akımlarla yakın temastaydılar. Hepsinin ötesinde, bu şehirlerin Eski Mısırlılarla da yakın temasları vardı ve önde gelen filozof-

lan, genellikle Mısır tapınaklarında öğrenim görürlerdi. Pisagor yirmi iki yaşındayken, öğrenim için Mısır'a gitti ve Pers istilacılar tarafından alınarak Babil'e götürülene kadar, ortalama on üç yıl oradaki tapınaklarda kaldı.

Modern üniversiteler, antik felsefe ve tarih yaklaşımlarında Atina odaklıdır, yani eski Atina kökenli bir siyaset ve düşünce mantığına sahiptirler. Bu yaklaşım tarzının kabul görmesinin sebebi, değerli olmasından da öte, günümüzde insan zihninin yetilerine çok güvenilmesidir. Böylece Atina felsefesine yapay bir yücelik atfedilmekte ve bu felsefeye asla itiraz edilmemektedir. Bu konuda yapılacak eleştiriler dahi radikal, hatta devrimci nitelikte sayılmaktadır. Ancak gerçek şudur ki; antik dönemlerde, Presokratik filozoflar üzerine uzman olan Peter Kingsley'in dediği gibi, "Birçok Yunan kültür merkezi Atinalıların yanında yer almaktansa, Perslerin yanında yer almayı tercih etmişlerdir ve onları daha uygar olarak bulmuşlardır'.

Ve Kingsley ekler: "Antik felsefedeki tündengelim ve tümevarım. Platon ve Aristoteles'in tekelinde değildir ve doğruya giden bütün yolların Atina'dan geçmesi gerekmez.

Kingsley'in, Oxford'daki Ali Souls Koleji'nde, hepsi klasik felsefe konusunda birer uzman, yirmi üniversite hocasından oluşan bir grubun karşısında yaptığı konuşmayı hatırlıyorum. Parmenides'i anlatıyordu: "Parmenides'in çalışmalarındaki deneysellliği inkar edemezsiniz dedi nazik dinleyicilerine. Sonra yumruğunu masaya vurdu ve "Ne cesaretle Parmenides'in çalışmalarındaki deneysellliği inkar edersiniz!" diye bağırды Dinleyicilerine meydan okuyarak. Hepsi ağzı açık bakakaldılar; bir Oxford kolejinde böyle bir şey hiç olmamalıydı. Yine de Kingsley'in dikkat çektiği nokta önemliydi: Parmenides, kendini beğenmiş bir tavırla, kavramların sade-

ce doğruluğunu kabul etmekle yetinen Atinalılar ve onların bugünkü taklitçileri gibi, sıradan bir filozof değildi; o sadece, felsefe adı verilen akıl oyunlarında önde koşan biri olmamıştı.

Parmenides önemliydi; çünkü Öte Dünyaya gitmiş ve geri dönmüştü. Yazdığı bir şiirde de bu konudan bahsetmiştir.

Kingsley şöyle der: "Parmenides'in yazılarında, onun ölümlerin dünyasına gittiği ve kendisine bilgelik verildiği açıkça görülür. Bunu, 'ölmeden önce ölümler', kendi arzu ve iradesiyle gerçekleştirmiştir."

Parmenides, şiirine şöyle başlar: "Arzunun ulaşabileceği en öte noktaya beni taşıyan kısraklar..." Parmenides'in, 'arzuya verdiği ruhani önemi vurgulamak gerekir; bunu, gerçek evimize gidip geri dönme ihtiyacı anlamında kullanır.

Parmenides devam eder: "[Kısraklar] beni, büyük ve karanlık bilinmeze dokunanları taşıyan, tanrısallığın efsanevi yoluna getirdiler."

Parmenides, Öte Dünyaya giden yoldaydı.

1879'DA BİR İTALYAN ARKEOLOG, M.Ö. 444 yılı dolaylarında Yunan kolonicilerce italya'da kurulmuş, Thurii antik kenti yakınındaki çok sayıdaki mezarı konu alan bir araştırmayı yönetiyordu. Özellikle mezarlardan dördü büyüktü ve böylece onları araştırmaya başladı, ikisinin içine, ölünün yanına birkaç ince altın plaka yerleştirilmişti. Bunlar, klasik dünyanın başka yerlerinde bulunan muskalar gibi kıvrılarak katlanmıştı. Eavrımları açıldığında, üzerlerinde eski Grek dilinde yazılmış bazı metinler olduğu görüldü.

ilginç olan ise; bu metinlerin sadece ölü kişiye Öte Dünyaya seyahati sırasında yardım etmesi için hazırlanmış olması değil; ayrıca bu yazıların Mısır'ın Ölüler Kitabı ve iki dünya arasında seyahat etmenin mümkün olduğuna

işaret eden diğer Mısır metinleri ile büyük paralellik gösteriyor olmasıydı. Bu metinlerde belirtilen ve özellikle italya'da yaygın olan Eski Yunan inanışları, Eski Mısır tapınak inanışlarına ait unsurlardan oluşmaktadır.

M.O. 3. veya 4. yüzyıl olarak tarihlendirilen bir Thuri plakasının üzerinde, ölüye hitaben, "Ey talihli ve kutsanmış olan, sen artık bir ölümlü değil; bir tanrısın" diye yazar. Bu, kendisinden iki bin yıl daha eski olan Piramit Metinleri'ndeki ifadelerle aynıdır.

Güney Italya'daki Petelia'da bulunan, aynı döneme ait başka bir altın plaka ise oldukça dokunaklı bir metin içerir. Kutsal bir pınarın önündeki koruyucuların karşısına çıktığında kendisine, kim olduğu sorulacak olan Öte Dünya yolcusuna hitaben şöyle der:

De ki; "Ben cennetin ve yıldızlı gökyüzünün çocuğuyum; Fakat benim neslim (sadece) cennettendir."

Daha yakın bir zamanda, Yunanistan, Teselya'da yer alan Pelinna'daki bir mezarda bulunan altın plakaya yazılı metin, 'kutsanmış kişiler' tarafından yeraltında yapılan **bir** ayin veya kutlamadan bahseder: "Ve yerin altına gidersin, diğer kutsanmış kişilerin [yaptığını] yaparsın." 'Kutsanmış kişilerin' anılması müstehcendir: M.O. 5. yüzyıldan 4. jrüzyıla kadar mesleğini sürdürmüş olan Yunan oyma yazarı Aristophanes, *The Frogs (Kurbağalar)* adlı oyununda, Herakles'in alt dünya ziyaretinden bahseder ve büyük 'Kutsanma' şölenini tarif eder. Dionysius ona sorar, "Onlar kim?" Herakles cevap verir, "Gizemleri anlayan Kutsal Kişiler."

Eski Yunan'da Ote Dünya seyahatleri kavramının varlığını inkar edemejdiz: Yeraltı odalarında yapılan bu eylemleri ve bunları yapan gizli bilgi sahiplerini ciddiye almamız gerekir. Modern bir insan için bunları ciddiye al-

ma fikri garip görünse bile, eskileri, kendilerini tanımladıkları şekilde değerlendirmeliyiz: Onlar, olanları bu şekilde açıklıyordu ve anlattıkları çok az belirsizlik veya şüphe içerir. Çünkü, anlatılanlara inanmanın bize zor gelmesi onların, olayları yanlış anlattığını veya daha kötüsü bütün bunları uyduran dindar sahtekarlar olduklarını düşünmemiz gerektiği anlamına gelmez. Elimizin altındaki tüm kanıtlar bizi, tekamül törenlerine katılan bu insanların kendilerini Ote Dünya seyahati yapmış gibi hissettikleri sonucuna ulaştırır.

Belki, artık rahiplerin bunu nasıl yaptıklarına göz atmanın zamanı gelmiştir; aynı şekilde öğrencilerine bedenden ayrılıp, Ote Dünyaya seyahat etmeyi nasıl öğrettiklerine de...

Bu konular, asıl hikayemizden çok uzak gibi görünüyorsa da, aslında isa'nın öğretilerinin kaynağını teşkil etmesi açısından, birebir İsa'yla ilgilidir. İsa, daha ileride göreceğimiz gibi, mistisizmine karşı denejnmisel bir yaklaşım sergiliyordu. Parmenides gibi insanlar, isa'nın zamanındaki klasik dünyaya fikirlerini aktarmış olabilirler miydi? Büyük iskenderiye kentinde merkezlenen Yahudileri ve Philo'nun şehir dışında yaşamış bir toplum olarak tarif ettiği Therapeutaeli grubun Pisagor etkisi altm-daki Yahudilik anlayışını etkilemiş olabilirler miydi?

Arkeologlar, 1958'te italya'da şaşırtıcı bir keşif yaptılar: Presokratik felsefeci Parmenides'in memleketi antik Veli-a nın yıkıntılarında kazı yaparken, antik bir binada bir zamanlar gizli olan bir salon buldular. Orada üç tane taş heykel altlığı vardı. Heykeller yerinde yoktu; fakat altlıkların üzerlerinde yazılar bulunuyordu. Bunlar, Apollo'nun şifacı rahiplerinin uzun dönemler Velia'da var olduğunun kanıtıydı ve onların ilki, Parmenides'ten başka-

sı değildi. Taşlarda yazılı olan en geç tarih, Parmenides'in ölümünden 446 yıl sonrasına aitti; Hristiyan döneminin başladığı zamanlar. Ve daha sonraki tarihlerde de bu rahiplerin varlığını sürdürmüş olması muhtemeldir; çünkü bulunan bu taş altlıkların, dönemlerinin sonuncu örnekleri olduğuna dair hiçbir kanıt yoktur.

Bu şifacı rahipler önemliydi: Onlardan birinin unvanı, *Pholarchos*'tu; 'Mağaraların Efendisi'. Bu durum, şifacı rahiplerin eski dünyada kuluçka tekniği olarak bilinen, 'ruhu bedenden kurtarma' tekniği konusunda uzman olduklarını açığa çıkarmaktadır.

Eski çağlarda, alt dünyanın kutsallıklarıyla bir bağ kurmanın en iyi yolu, 'kuluçkaya yatmaktı': Yeraltındaki toprak üzerinde uyurken, bir rüya veya görüntü gelmesini beklemek..."

Bu ibadet sırasında, kişinin tamamen sessiz ve sakin bir yeraltı odasında veya mağarada, vahiysel bir rüya görme niyetiyle yere yatması ve uykuyla uyanıklık arası bir bilinç durumuna geçmesi gerekiyordu. Şifacıların, her şeyin kaynağı olan tanrıdan bir görüntü alabildikleri yer olan Öte Dünyaya geçip, deneyim elde etmek amacıyla kullandıkları kapalı ve karanlık alanlar, işte bu kuluçka odalarıydı. Kuluçka tanrısı Apollo'ydu.

Agrippa'nın, gemilerinde kullanmak için ağaçlarını kestiği, Avernus Gölü civarında bulunan kutsal ağaçlığın tanrısı da Apollo'ydu; dolayısıyla kuluçkanın, bu bölgede bir yerlerde yapılmış olduğunu düşünebiliriz. Bu da bizi, Baia'nın yeraltı tünellerine geri getirecektir.

Bu kutsal yolculuk, içileşmek veya vahiysel bir deneyim elde etmek için yapılıyordu. Apollo'nun bu şifacı rahipleri aynı zamanda bir kuluçka uzmanıydılar ve Kingsley'in dediği gibi, "Diğer bilinç durumuna geçebilmek için, bü-

yü sözleri kullanıyorlardı".

Baia'da bulunan yeraltı yapılarını, derin mağaraları, Ve-lia'da olması gereken yeraltı sitelerini veya bu tarzdaki diğer yapılan kullanarak gerçekleştirilen eski Yunan uygulamalarının, eski Mısır'daki yeraltı tapmaklarında yapılan uygulamalardan çok farklı olmadığını görebiliriz. Böyle karanlık inziva mekanları, bazı hazırlıkların ardından niyet eden, sessizliğin içinde yatan ve başka bir bilinç durumuna geçmeyi bekleyen ermiş adayları tarafından seçiliyordu. Onların, gerçekten Ba hâlinde (Mısırlılara göre) veya bir ruh olarak bedenlerinden ayrıldıklarını ve Ote Dünyaya seyahat ettiklerini düşünmekten başka bir seçeneğimiz kalmamaktadır.

Ayrıca, isa'nın döneminde bu iki geleneğin birbirine daha da yaklaştığını görebiliriz. Aslında, Grek ve Roma egemenliği altında oldukları dönemde Mısırlılar, kutsal kurtuluştan umutlarını kesmişlerdi. M.S. 1. veya 2. yüzyıla ait Hermetik bir metinde, *Aselepius*) şöyle bir ağıt yakar:

Gün gelecek. Mısırlıların tanrısallığa ve inanca saygı gösterdiği görülecek. Onların bütün kutsal ibadetleri hayal kırıklığı olacak ve yok olacaklar; çünkü tanrısallık, dünyadan cennete geri dönecek ve Mısır terk edilecek...Yabancılar ülkeyi işgal ettiğinde... Saygıya, sadakate ve ibadete karşı [sözde] yasa tarafından ceza emri verilmişti. Sonra bu kutsal ülke, bu kabir ve tapınak diyarı, mezarlar ve cesetlerle doldurulacak... Sizin inançlı işlerinizi, sadece taşlara kazınan sözcükler yaşamını sürdürerek anlatabilecek.'

Mısırlılar, sırlarını korumak için adımlar atmıştı: Filozof Iamblichus, Mısırlı rahiplerin, daha önce de belirttiğimiz

'Hermes adı altında toplanmış' ve temelini Mısır geleneğinden almış bilgelik metinlerinden oluşan bir koleksiyonu ortaya koyarak, kendilerini, Grek felsefi sözleriyle ifade etmeyi öğrendiklerini bildirir. İnanması güçtür ki; bu koleksiyon. Piramit metinleri. Tabut metinleri ve Ölüler Kitabı gibi, en eski metinlerin bile özüne sahiptir. Ancak eski Mısır kozmolojisiyle çoğu yerde çelişir.

Bu edebi koleksiyon, eski Alışır tanrısı Thot'a atfedilmiştir; klasik dünyada, 'üç kere en büyük Hermes' anlamındaki Hermes Trismegistus adıyla bilinen tanrı. Bu metinlerin sajnısı çoktur; ancak ilk -ve asıl- metin, 'Kutsal Pymander' veya orijinal adıyla *Poimandres*'dir.

Başlığı, kendine kaynak olan Mısır mistisizmine ihanet ediyor olsa bile: 'Poimandres', eski Mısır dilinde Güneş Tanrısı olan 'Ra'nın bilgisi' anlamına gelen *P-eime nte-re* 'nin üzerinde oynanarak, Grek diline çevrilmiş hâlidir. Bu metinde betimlenen yaratılışın, orijinali olan Mısır metinlerinden alındığı görülebilir. Mısırlıların, heykellere ve diğer tanrı temsillerine büyüyle hayat verme geleneği, Hermetik metinlerde de yerini almıştır. Hepsinden önemlisi ve araştırmamızla yakın ilgisi olan şey ise; Hermetik anlayışın, insanı 'dünyevilikten öte kozmik bir varlık' olarak kabul etmesidir. Grekçe yazılmış altın plaka bunu iyi örneklemektedir: "Benim neslim [sadece] Cennettendir." "

Bu Hermetik edebiyatı, bize göre özel yapan şey; geç dönem bir akım olmasına rağmen, eskilerin gizemlerinin ilk kaynaklarından gelmesi ve dolayısıyla da kendisinden eski metinlerin konularını daha iyi anlamamızı sağlayacak bir mercek olarak kullanılabilir olmasıdır. Hermetik metinlerin temelinde, mistik tekamül kavramı yatar: "Sonra o [Poimandres] beni öteye gönderdi, güçlendirdi, evrenin doğası ve yüce görü hakkında bilgilendirdi."

Bu Hermes kitaplarının, İsa'nın yaşadığı ve sonrasında

Hristiyanlığın yükselişe geçtiği dönemlerde yazılmaya başlanması daha da ilginçtir. M.S. 2. yüzyılın sonlarında İskenderiye'nin Hristiyan piskoposu Clement, bu kitaplara atıfta bulunarak, "Mısırlıların bütün felsefesini içlerinde barındırıyorlar" demiştir. Kısa bir dönem sonra yazmaya başlayan pagan filozof Iamblichus da, bu konunun öneminin farkındadır: "Atalarımız kendilerini, tanrısal bilgeliklerini keşfetmeye adanmışlar ve kendilerine ait tüm yazıları Hermes adıyla kaleme aldılar."

Hermes Trismegistus'a atfedilen bu metin koleksiyonu, batı zihniyeti üzerinde çok büyük ve çok derin etkiler yarattı. Öyle ki; bunlar olmasaydı, batı dünyası çok daha farklı bir şekilde gelişirdi, demek yanlış olmaz. Bu çalışmalar, ona *hayranı* kalmış erkekler ve kadınlar tarafından teşvik edilmeseydi; bilim bile asla gelişemezdi. Bunların, Rönesans döneminde yeniden keşfedilmesi ve Floransa'ya zengin bankacı Cosimo de Medici'nin talimatıyla Marsilio Ficino tarafından, 1463 yılı dolaylarında tercüme edilmesi, batı tarihi için bir dönüm noktası olmuştur. Cosimo, bu metinleri içeren yazmaları elde ettiğinde, ölmeden önce bunları okumaya karar vermişti. Ficino'yı çağırdı ve elindeki diğer bütün tercüme işlerini rafa kaldırarak, Hermes'in çalışmalarına konsantre olmasını istedi. Onların ün kazanmasının başlangıcı budur.

Rönesans döneminde, bu metinler kısmi olarak var olmasına karşın, bugün bunlara ek, birçok metin keşfedilmiştir. Ayrıca, bu Rönesans metinlerinin sansürlendiği de anlaşılmıştır; büyü ve ajdnlr çıkarılarak, daha 'felsefi' bir görüntü oluşturulmaya çalışılmıştır. Fakat bunun fazla bir önemi yoktur; sonuçta özleri sabit kalmıştır. Ve bunlardan öğrenebileceğimiz çok şey vardır.

Poimandres'in. başlangıcında açığa çıkan en önemli bilgi; tekamüle ulaşmak isteyen kişiye önce doğru olanı görme gücü verilmesi, sonrasında ise o kişinin kendini, çoğunluk

tarafından uykuda veya sarhoşlara benzetilen ermişlerden biri olarak görmesidir. Metnin sonunda, her birini bekleyen görev açıklanır. Bu, 'kutsallaştırma' görevidir: Ruh, dünyaya geri getirme ve diğerlerine Ote Dünyaya nasıl gidileceğini öğretme görevi.

Şimdi göreceğimiz gibi, bu, tam olarak isa'nın kendine biçtiği bir görevdir.

ON BİR

I ~~xxxx~~ I-

Kaynağı Deneyimleme

Kutsal mekanları ziyaret etmeyi, o yerleri hissetmeyi ve anlamaya çalışmayı çok severim. İlahi bir huzur ve sükunetle dolu bu yerlere, her zaman hayran kalmışımdır: Sina Dağı'nın tepesi; kutsal emanetlerin saklandığı bazı Roma Katolik şapelleri; kilise ve tapınak yıkıntıları; içlerindeki çömlükleri günümüze kadar muhafaza etmiş ve kanlı tarihi olaylara tanık olmuş kayalıklar arasındaki karanlık mağaralar gibi...

Böyle yerler gerçekten kutsal mıdır, yoksa onları biz mi kutsallaştırıyoruz? Belki, her ikisi de doğrudur. Kutsal mekanlar, ziyaretçilerin gelip ibadet edeceği ve denejnm yaşayacağı yerlerdir. Dolayısıyla, bir turistin ziyaretiyle bir hacının ziyareti arasında fark vardır.

Gerçek, hiçbir bireyin, hiçbir kültürün ve hiçbir uygarlığın tekelinde değildir. Bu nedenle, Öte Dünyaya ulaşma tekniklerinin, sadece Yunanlılar ve Mısırlılar tarafından

bilinebileceği yanılgısına düşmemek gerekir. Ote Dünyanın kapıları, bu dünyadan sıkılmış ve tanrısallığa özlem duyup, ulaşmak isteyen herkes için hep açık olmuştur.

Ürdün Nehri'ne, Vaftizci Yahya tarafından vaftiz edilmek için gelenler arasında da, bu dünyadan sıkılmış bazı insanlar vardı. Kudüs incilinin Katolik editörleri bile, bir Öte Dünya geçişine işaret ederler. Vaftizci Yahya'nın, Matta 3:2'de aktarılan, "Cennetin Krallığı yaklaştı" sözüyle kastettiği şey belki de buydu.

İsa'nın yeteneklerini Mısır'daki Yahudi grupların arasında kazandığı bilgisi net olmasına rağmen, oradaki öğretiler ve teknikler, daha eski geleneklere ait mistisizmi de içinde barındırıyordu. Bunun en belirgin örneği; Yakup'un 'cennete giden merdiveni' hakkında Eski Ahit'te anlatılan hikayedir.

Yakup Beerşeba'dan, Harran'a doğru yola çıkar. Güneş batınca geceyi geçirmek için durur. Oradaki taşlardan birini alır ve yastık niyetine başının altına koyarak uykuya dalar. Sonra bir rüya görür: Karşısına ayağı yerde, başı ise göklere erişen bir merdiven çıkmıştır. 'Tanrının meleklerinin merdivenden inip çıktığını görür.' Yukarıda Tanrı durmaktadır; üzerinde uyumakta olduğu toprakları, ona ve nesline bağışlayacağını vaat eder. Sonra Yakup uyanır ve kutsal bir yerde olduğunu fark ederek, "Burası Rab'bın evinden başka bir yer değildir ve burası göklerin kapısıdır" der. Sabah erkenden kalkarak, yastık olarak kullandığı taşı, anıt olarak diker ve üzerine zeytin yağı döker. Ve o yere Beyt-el, yani tanrının evi adını verir (Yaratılış 28:10-19).

Bu tür Eski Ahit hikayeleri elbette ki tarih değildir; fakat mitolojik çalışmalar içerisinde değerlendirilebilecek 'kahramanlık destanları'dır; daha önce gördüğümüz, ölümler dünyasına giden Uruk Kralı Gılgamış'ın destanı gibi.

Önemli olan, bu hikayelerin tarihsel kesinliği değil; onları üreten kültürlerin, bize dinlerinin derin ilgi alanları ve

inancıları hakkında bilgiler veriyor olmasıdır. Gılgamış'ın gerçekten var olup olmamasının da, aslında bu anlamda bir önemi yoktur; önemli olan, o zamanın insanların, varoluşa ait kavrayışlarının gelişmesini sağlayan Ote Dünya seyahatleri yapılmasının mümkün olduğunu düşünmüş olmalarıdır. Tarihimizi anlamak, belge toplama ve sıraya dizmeden ibaret, basit bir konu değildir; atalarımıza yön veren inançları da anlamak zorundayız. Çünkü inançlar, kayıtlarını bulduğumuz birçok tarihsel olayın yaratıcısı olmuştur.

Yakup hakkındaki bu hikayede anılan Beyt-el'in, bir Kenan* tapınağının bulunduğu tepenin kutsal taşları arasında yer alıyor olması, kesinlikle mümkündür; bu tür yapılar, geleneksel olarak 'yüksek yerlere' inşa edilirdi. Bu, kuluçka geleneğinde vahiyssel bir rüya görmek için, ideal bir noktadır. Buranın 'tanrının ikametgahı' olmasından dolayı, Yakup'un bir taşı anıt olarak diktiğinden ve yağlayıp kutsadığından söz edilir. Bu da, bu yerin bir tapınak olma ihtimalini ortaya koyar. Bu durum, metinde basit bir ayrıntı gibi görünse de, Yakup'un, bu taşın kutsal özelliklere sahip olduğunu ve gördüğü görüntülere bir şekilde katkı sağladığını düşündüğü açıkça görülmektedir. Belli ki bu hikaye, Yakup'un yaşadığı olayla ilgili ifadelerin anlamını kolayca kavrayabilecek bir kitle için yazılmıştır. Eski israililer, Kenanlıların dinine yabancı değillerdi. Konuyu sadece biz modern toplumlar anlayamamaktadır.

Daha ilginç, Yakup'un 'rüyası aslında rüyadan öte bir görüdür ve bize birçok şey öğretir. Belki de bu hikayedeki en önemli anlam, 'inip çıkmak' ifadesinde yatar. Bu açıkça, cennet ve dünya arasındaki bağlantının dinamik olduğunu ve tanrısallığın iki dünya arasındaki akışkanlı-

Ç.N: Kenanlılar, Hz. Nuh'un oğlu Ham'dan olan torunu Kenan'ın neslinin kavmidir. Ve Kenan diyarı, bugünkü Filistin toprakları üzerindedir.

ğını anlatan sembolik bir sunumdur. Bu da Mısır'da gördüğümüz, Ote Dünya ile maddi dünyanın birbirine kopmaz -ve dinamik- bir bağla bağlı olduğu fikrini ortaya koyar. Yakup'un gördükleri, bugün yaşayan 'vaat edilmiş topraklar' geleneğinin konusu olan ülkenin bir anlık görüntüsüdür.

Eski Ahit'in ailenin çöküşü, zina, günah, şiddet ve anlaşılması güç bazı savaşlardaki ölümler konusundaki takıntısının asıl nedeninin, maddesel dünya ve tanrısal dünya arasında ilişki kuran eski bir öğreti olduğundan emin olabiliriz. Ancak bu gelenekte -bilinmeyen bazı eski yazarlar tarafından anlatıldığı şekliyle- iki dünya arasındaki bağlantı kopmuş gibi betimlenir: Ateşten kılıçları olan ruhani varlıklar, Aden Bahçesi'nin girişini tutmuşlardır; Yakup cennetin merdivenine tırmanmaya cesaret edemez. Dini liderler geleneği ele geçirmiş ve Ote Dünyaya giden yolla ilgili mesajını sınırlamışlardır; tıpkı sonradan Vatikan'ın, İsa'nın öğretisi üzerinde yaptıkları gibi.

Görüldüğü gibi Eski Ahit'i doğru anlamak, son iki yüzyıldır birçok arkeologun yaptığı gibi, yeri kazıp olaylara ait fiziksel kanıtlar bulmaya çalışmakla değil; hikayeleri okurken ifadeleri sembolik olarak değerlendirmeye mümkün olabilir; tıpkı Mısırlı Yahudi grup Therapeutae'nın yaptığı gibi. Philo, onların; Kutsal Metinlerdeki sözlerin gizli kalmış doğasının, sadece altında yatan anlamın araştırılmasıyla ortaya çıkarılabileceğine inandıklarını ve bu yazıları okurken, içlerindeki imaları çözmeye çalışarak, bilgelik aradıklarından söz eder.

Yakup'un merdiveni, *aynı* zamanda henüz görmediğimiz farklı bir kavramı sembolize eden kutsal bir mekanda ve yerin üzerinde kurulmuştu: Ote Dünya ile maddesel dünya arasında bağlantı kurulan, kendine has özellikte mekanlar, iki dünya arasındaki kanallar olarak kullanılan yerler olduğu fikri.

Ne yazık ki bu hikaye, Yakup'un merdivene tırmanarak, bu dünyadan ötekine geçmesinden bahsetmediği için; orada edineceği ve geri döndüğünde anlatacağı bilgilerin ne olduğunu öğrenemiyoruz. Eğer öyle olsaydı; Ortadoğu tarihi, son 2500 yıldır toplumların bu tür hikayelerin derin etkisi altında kalmalarından dolayı, çok daha farklı bir biçimde gelişebilirdi.

YAHUDİLİK ÜZERİNDE MİSTİK İZLER BIRAKAN daha eski gelenekleri yakından görebilmek için, bu gelişimin üzerindeki en güçlü etkilerden iki tanesine bakmamız gerekir: Bunlardan ilki; Yusuf ve Musa'nın hikayelerinde vurgulanan yer olan ve yüzyıllar boyunca Yahudi asker, tüccar, çiftçi ve yöneticilerin yaşadığı Mısır'ın etkileridir, ikincisi ise; M.O. 6. yüzyılda yaşanan, 'Babil Sürgünü' nedeniyle Mezopotamya'nın etkileridir: Nebukadnezar olarak tanıdığımız Babil Kralı Nabukudurri-usur M.O. 587'de Kudüs'ü kuşatıp ele geçirdiğinde, Yahudilerin kralını beraberinde binlerce Yahudi ile birlikte yurdundan sürdü. Diğer birçok Yahudi de Mısır'a kaçtı.

Babil vaftiz geleneğini; kişinin bu dünyadan ayrılmasını ve tanrısal dünyayla saf bağlar kurmasını sağlayan ibadetlerin gerçekleştirilmesinden önce yapılan Yahudi arınma uygulamalarının kökeni olarak görebüüriz." Ayrıca Yahudi takvimi de, geç dönem Babilliler tarafından kullanılan bir sistemden türemiştir. Yahudi hahamların kullandığı, geleneksel büyü çanakları bile Babil kökenlidir. Babil Talmudu" eski Babillilerin tıbbi bilgilerini içerir ve ayrıca Babil astroloji metinlerinin Yahudi gruplar tarafından

Ç.N: Talmud adı verilen derleme yasa kitabı, Yahudilerin Eski Ahit'ten sonra gelen en önemli kitabıdır.

kullanıldığı da bilinmektedir. Hristiyanlık ve islam'da görülen tek tanrı inancının bile, eski Mezopotamya'dan türediği bazı uzmanlar tarafından görülmüştür: Asurluların tanrısının ismi olan Ashur (Assur), 'Bir', 'Tek', 'Evrensel Tanrı' anlamlarına gelir.

Mezopotamya etkisi, başta Hezekiel'inki olmak üzere, peygamberlerin kitaplarında bulunan mistik imgelerde de görülebilir. Metninin başında, Hezekiel (1:26-27), tanrıyı gördüğünü ve onun safirden, kehribar renginde ışıltı saçan bir taht üzerinde, insan suretinde oturduğunu söyler. Aslında bu taht safirden yapılmamıştı. Burada bir tercüme hatası vardır: Taht, Babilliler için çok değerli olan, lacivert taşından yapılmıştı. Ancak önemli olan nokta; bunun, var olan bir gelenekten oluşmuş, çok özel bir görüntü olmasıdır.

Babil'de yaşayan Hezekiel bu rüyayı, M.O. 593'te, Babil'e çok yakın olan Dicle ve Fırat nehirlerinin Büyük Kanal ile birbirine bağlı olduğu gördü. Açık ki; Hezekiel'in gördüğü rüya, Büyük Babil Tanrısı Marduk'un kehribar gibi parıldayan lacivert taşından yapılmış bir taht üzerinde oturmasını tasvir eden, eski bir Babil metninden türemiştir.' Bu, Hezekiel'in, ezoterik Babil gizemleri içindeki bir ermiş olduğunu göstermesi açısından da önemlidir. Bunu biliyoruz; çünkü bu Babil metni sert bir uyarıyla sonlanır: "Büyük tanrıların sırları: Ermişler onları ermişlere gösterebilir; ancak ermiş olmayanların bunları görmesine izin vermesin."

Bu metin, sadece Babilliler ve Yahudi ruhbanlar arasında bağlantı olduğunu göstermekle kalmaz, bu bağlantıların sanıldığından çok daha güçlü olduğunu da gösterir. Yahudi hahamlarının, Babil inançlarının en derin sırlarına erebilecekleri ortadadır.

Kingsley, "Yahudilikteki, Hezekiel'in gördüğü görüntülerin ana detaylarına ilişkin hahamsal gelenek ezoterik

olarak kalmıştır ve Babil rahip geleneklerindeki sırları içinde barındırır" der. Diğer bir deyişle, bu iki kültür arasında sembollerin veya kavramların ortak kullanımı, geleneklerinin arasında canlı bir bağ olduğunu açıkça gösterir. Buradan anlaşılır ki; 'Hezekiel, Yahudi mistisizminin kaynağının başında durur. Ve kendisinden yüzyıllar öncesine kadar uzanan mistik ve kozmolojik doktrinde çok geniş bir yer kaplar.'

Mezopotamya etkisi, Kabala olarak bilinen ve mistik Yahudi pratiğinin bel kemiğini oluşturan Hayat Ağacı'nın kökenlerinde de görülür. Asur ve Babil imparatorluklarına ait ezoterik metinleri tercüme etmek için önemli bir çaba harcamış olan, büyük Finli uzman Profesör Simo Parpola, antik Asur ve Babil saraylarında bulunan oyma resimlerin gizemli yanlarıyla ilgilenmiştir. Çevresine bazısı balık gibi pullu, bazısı kanatlı, bazısı kartal başlı, garip görünümlü rahiplerin toplandığı yüzlerce gizemli kutsal hayat ağacı betimlemesi vardır. Bu rahiplerin tamamının bir elinde su kovası, diğer elinde ise bir çam kozalağı bulunmaktadır. Antik metinlerin yazıldığı kil tabletlerde bu resimlere dair herhangi bir bilgiye rastlanmamış ve bu konu bir sır olarak kalmıştır.

Parpola, kutsal ağaç doktrinlerinin yazılmasına izin verilmediğine ve seçilmiş erenlerden oluşmuş küçük bir topluluğun arasında korunan bir sır olarak kaldığına dikkat çeker. Arkeologlar da M.O. 2. bin yıl kadar eski dönemlerde, Mezopotamya imparatorluklarında gizli öğretilerin mevcut olduğunu bilmektedir. Parpola, bu gizli öğretilerin çok daha eski dönemlere dayandığına inanır. Ona göre Kutsal Ağaçla ilgili öğretiler, en az M.O. 3. bin yıla kadar uzanır.

Bu yorum, önümüzdeki materyallerin, yazının icadından önceki bir döneme ait olduğu ihtimalini artırır. Belki de bu hayat ağacı, ilk insanların gizli sözlü öğretilerinin

önemli bir bölümünü oluşturan, binlerce yıllık bir doktrindi. Kutsal Hayat Ağacı'nın, en erken dönem kültürlerin mitolojisiyle bağlantılı olduğunu görebiliriz. Bu ağaç, Aden Bahçesi'ndeki 'İyiliğin ve Kötülüğün Bilgisi Ağacı'nı çağırıştırır. Burada olası olan nokta, kutsal ağaç anlayışının, insanlığın kendisi kadar eski olduğudur.

Şimdi, daha önce de sözünü ettiğimiz, törenle defin işlemleri yapan, en eski kültürlerin sahip oldukları inançlara uzaktan da olsa değinmiş oluyoruz. Elimizde kalıntıları bulunan kutsal ağaç öğretilerine ait köklerin, sonraları Mezopotamya diye adlandırılacak olan bir bölgenin kuzey doğusunda bulunan Shanidar'daki bir mağarada, altmış bin yıl önce aralarından birinin mezarı etrafında toplanan Neandertallerin bilgilerinin izlerini taşıdığı ihtimalini reddetmek bence mantıklı değildir.

Ağaç sembolüne dair temel anlayış, 'Asur kralı tarafından sürdürülen tanrısal dünya düzeni' ve kralın 'Mükemmel İnsan' olarak bu düzenin merkezine oturmasıyla ilgili betimlemelerdi. "Asur Kutsal Ağacı'na ve Kabala Hayat Ağacı'na ait sayısal sembolizmler karşılaştırıldığında inanılmaz benzerlikler göze çarpar. Parpola, bu Kabalistik ağacın, kendisinden daha yaşlı olan Asur Ağacı örnek alınarak oluşturulduğu sonucuna varır.

Kabaladaki ağaç, yaratılışın tüm çeşitliliğinde Tek tanrının görünüş şeklini sembolize eder. Şekillenmemiş Tek'ten oluşmuş kutsal bir ışık parıltısı olarak görüntülenen yaratıcı güç, dünyaya yansiyarak varlığın her şekline girer. Bu ağaç, kutsal ilkelerin sembolleri olan on sefiradan* oluşur. Ağaç, üç gövdeye sahiptir. Biri, ortada bulunan ana gövde ve diğerleri, sağ ve soldaki daha kısa olan

* Ç.N: Sefira, hayat ağacını oluşturan dairelerin adıdır. Bu hayat ağacı, düz ve zikzaklı çizgilerle birbirine bağlı dairelerden oluşur. Sanıldığı gibi bir ağaç resmine değil; daha çok geometrik bir şekle benzer.

gövdelerdir. Gövdelerin üzerinde sefiralar dizilidir. Yanlardaki gövdelerin üzerinde dizili sefiralar, acımasızlık ve merhamet, disiplin ve tolerans, teori ve pratik, dişilik ve erkeklik gibi, bu dünyadaki zıtlıkları temsil eder; ana gövde ise, adlarında vurgulandığı gibi, bunların arasındaki dengeyi temsil eder; kutsallık gövdesi. Bilgi Yolu.

Ağaç, aynı zamanda insanların maddi dünyadan ayrılıp, tanrısal dünyaya geri dönmelerine yarayan bir yöntemi de simgeler; ruhsal bir yol' için, bir harita ve metot içerir. Bu bakımdan, Yakup'un merdiveni imgesiyle aynı özelliktedir.

ESKİ MİSTİK GELENEKLERİN, Yahudilik üzerindeki etkilerine dair örnekler devam eder: 1768'de İskoç kaşif James Bruce, kaynağını keşfetmek amacıyla Nil'den yukarı doğru bir yolculuk yaptı. Bu zor bir yolculuktan ve altın bulmadan veya gerektiğinde tabanca ve tüfek kullanmadan sürdürülemezdi. Yolculuk, kirli su ve çürük yiyeceklerden kaynaklanan hastalıklar olmasa bile, tehlikeli bir işti. İki yıl sonra iç savaş hâlinde bulunan Etiyopya'ya vardı. Hayatta kalıp Avrupa'ya geri döndü. Beraberinde ise; içinde 'Hanok Kitabı' denen antik Yahudi metninin Etiyopya versiyonunun üç kopyasının da bulunduğu hazineler getirmişti.

Bu metin, iskenderiyeli Clement ve Tertullian gibi ikinci -ve üçüncü- yüzyıl kiliselerinin rahipleri tarafından kabul edilmişti. Ancak sonrasında, 'Yahudi kutsal metinleri resmi listesine' dahil edilip edilmediği kesin değildir; Tertullian bazı hahamların bunu kabul etmediğinden bahseder. O dönemki Hristiyanlar ise; sadece biraz kuşkuluydu. Sonra bu metni, bölümlerinin İsa'nın gelişini öngörmesinden ve Yeni Ahit'te bulunan Yahuda'nın mektubunda (14) anılmasından dolayı, geçerli olarak kabul ettiler. Fakat İznik Konsili'ni takiben M.S. 325'de geçersiz sayıl-

di. Sonunda, Jerome ve Augustine gibi 4. yüzyıl sonu ve 5. yüzyıl başı teologları tarafından yasaklandı.

Hanok Kitabı'nın, tek bir kompozisyon olarak sunulmasına rağmen, tek bir yazar tarafından yazılmadığı hemen anlaşılır. Bu kitap aslında birçok yazarın yazılarının toplanarak bir araya getirilmiş ve Hanok adı altında sunulmuş hâlidir. Ancak iç çelişkilerine rağmen, sıra dışı bir çalışmadır.

Bugün bize çok tanındık gelen birçok motifi kullanır: Hanok, düşsel bir görüntü görür (13:8); Hayat Ağacı'na dair bir açıklama arar (25:1-3); yıldızların doğu ufku geçiş yaptığı doğudaki üç kapıdan bahseder (36:3) ve bunlar ortalama M.O. 1100 jollarından beri yapıyan, Babil ve Asur usturlap* hesaplarıyla uyumludur. Ayrıca, Mısır'da görülen ölümden sonraki yargılamada olduğu gibi, insan eylemlerinin terazide tartılmasından bahseder (41:1).

Yine tanındık bir zemindeyiz: Bir erene öğretilen ezoterik konular. Öte Dünyanın düşsel görüntüsü olarak karşımıza çıkıyor; üstelik bir Yahudi anlaşımda. Gördüğümüz gibi, bu düşsel görüntüler bir tekamül eyleminin parçasını oluşturuyor ve rüyayı gören kişi bir mağara veya yeraltı tapmağı gibi sessiz, karanlık bir yere gidiyor ve Öte Dünyaya girebilmek için kendisine öğretilen teknikleri kullanıyor. O hâlde, Hanok Kitabı'nın bir yerinde deneyimsel bir Öte Dünya ziyaretine ilişkin referanslar bulmayı bekleyebiliriz. Hayal kırıklığına uğramıyoruz.

"Ve gerçekleşti" diye yazar metinde, "ruhum nakledilerek göklere yükseldi: Ve tanrının kutsal oğullarını gördüm" (Hanok 71:1). Bu açıklamayla yazar başından geçen bir olayı aktarır; Yahudiliğin ezoterik geleneğinde tekamül arayan bir kişinin yaşayabileceği mistik bir deneyim.

* Ç.N: Usturlap, eski çağlarda gökcisimlerinin ufuk yüksekliklerini hesaplamak ve zaman ölçümleri yapmak için kullanılan bir gözlem aracıdır.

Hanok, "Ruhların çeriyotlarıyla*, yeryüzünde yaşayanların arasından alınarak, jmkarılara yükseltildi" (Hanok 70:2). Bu görüntü, Mısır'daki kanatlı Ba'nın Yahudilikteki karşılığı gibi görünmektedir. Fakat bu olayın dünyalar arası bir seyahat olduğuna hiç şüphe yoktur; çünkü metinde, Hanok'un göğe yükseltildiği esnada yaşadıkları anlatılır:

Ve melek Mikail beni sağ elimden tutarak, yukarı kaldırdı ve sırlara doğru ilerledi ve bana iyiliğin bütün sırlarını gösterdi. Ve bana göğün sonlarının sırlarını gösterdi (Hanok 71:3-4).

Antik anonim yazar, olanları anlatmaya devam eder: "Ve yüzümde ve tüm vücudumda rahatlama hissettim ve ruhum şekil değiştirerek yüceldi" (71:11).

Bu tam olarak, Therapeuta'e bulmayı umabileceğimiz türden bir deneyimdir. Ve önemlidir ki; bu metinde anlatılan göklere yükseliş sırasında, Hanok hayattaydı. Bu, Mısır'daki Piramit Metinleri'nde geçen, 'Kral ölü olarak değil; canlı olarak yola çıktı' açıklamasına eşdeğerdir. Bu açıklamalarda, iki dünya arası seyahatten bahsedildiğini anlamak zor değildir.

Bu düşsel metinler, birer Ote Dünya seyahati kayıtlarından başka bir şey olamaz; Mısır'da Hermes Trismegistus'a atfedilerek bir araya getirilen Hermes Kitabı gibi, Hanok adıyla bir araya toplanmış kayıtlar.

Bu metnin düşsel doğası dikkate alındığında, Hanok Kitabı'nın yedi bölümünün. Ölü Deniz Parşömenleri'nin bölümleriyle uyuştuğunu keşfetmek, ilk bakışta tuhaf gelebilir. " Bu bölümler, 1952'de 4 numaralı Kumran mağarasında bulundu. Belli ki; Ölü Deniz Parşömenlerini yazan ve

Ç.N: Çeriyot, atların çektiği iki tekerlekli savaş arabalarına denir. Roma arenaslarında gladyatörlerin kullandığı arabalardan hatırlayın.

Hristiyanlığa yön veren isa'nın siyasi arkadaşları Mesihsel Yahudi Zelotlar, Hanok Kitabı'ndan haberdardılar. Bunun üzerinde yapılan bir analiz, garip bir gerçeği ortaya çıkarır.

Hanok Kitabı, söylediğimiz gibi farklı yazarlara ait metinlerin bir derlemesidir. Uzmanlar, kitabı her biri bir diğerinden farklı beş parçaya ayırırlar. *Mistik yükseliş ve şelil değiştiriş konusunu içeren bölüm, 'Meseller'* diye de bilinen ikinci kısımdadır. *Bu mistik tekamül bölümü, Kumran '-da bulunan metinlerde tam anlamıyla eksiktir.*

Aramice yazılmış Olü Deniz Parşömenleri'nin, sadece birinci, dördüncü ve beşinci kısımlarında Hanok Kitabı'ndan söz edilir. Yalnız mistik kısımlar değil; takip eden astronomi ve takvim konularına da yer verilmemiştir; özellikle Mısır Deltası'ndaki Onias'ın Yahudi Tapınağı'nda kullanıldığını hatırlayacağımız güneş takvimini esas alan kısım.

Burada, isa'nın imparatora vergi ödemek konusunda, Zelotlara karşı geldiği zaman ortaya çıkan fikir ayrılığının aynısını görebiliriz. Isa mistik, Zelotlar ise dünyevi bir yaklaşım içindeydi. Zelotların Hanok Kitabı net bir şekilde mistik yaklaşımı reddeder. Bu, isa'nın öğretilerini Celileli Zelotlar arasında öğrenmiş olamayacağının ayrı bir kanıtıdır.

Hanok Kitabı gibi mistik metinler, sadece Therapeutae'nin değil; isa'yı eğitenlerin de hoşuna gitmiş olmalıydı. Ve sonunda Hanok Kitabı'nda, İsa'nın içlerinde yetiştirdiği, göğe yükselmek ve tanrısal ışığı deneyim etmek gibi gizli öğretilerle ilgilenen Yahudi gruba ilişkin bir söz buluyoruz. "Parlak bir ışık sizi aydınlatacak" (96:3).

Şimdilik bu kadar uzağa yolculuk etmek yeter; her şeyi bir araya getirmeden önce, taşıyabileceğimiz kadarını toplayalım.

Yahudiye'ye, Mısır'a ve İsa *meshiha* -Mesih- diye tanıdığımız adama geri dönmenin zamanı geldi.

Cennetin KraLLığı

Ya hudilik ve Hıristiyanlıkta sırlar her zaman var olmuştur; bize hissettirilen - hatta bazen açıkça önümüze koyulan- fakat bugün elimizde bulunan Hıristiyan Yeni Ahiti'nin metinlerini oluşturan mektuplarda asla yazılı olmayan sırlar. Bu sırlar, sözlü bir gelenekle taşındı. Erken kilise rahipleri bu gizli öğretileri iyi biliyorlardı; en azından bu öğretileri kendileri kullanmasalar bile, Incillerdeki varlığını kabul ediyorlardı.

Vaftizci Yahya'nın idam edilişinden önceki cumartesi günü. İsa Celile Denizi kıyısında vaaz ediyordu; onu dinlemeye gelenler o kadar kalabalıktı ki; bir teknede oturup, oradan seslenmek zorunda kalmıştı. Onu izlemekte ve dinlemekte olan kalabalığa, kendi yaşamları için dersler çıkarabilecekleri kıssalar anlatıyor ve onları eğitiyordu. Sonra havarileriyle yalnız kaldığında, havariler ona neden hep bu şekilde öğrettiğini sordular. O da onlara şaşırtıcı bir

açıklama yaptı: "Kıssalar kalabalıklar için tasarlanmıştır." Fakat havarilerine anlatacağı daha derin gerçekler vardı. "Cennetin Krallığının gizemlerini bilme ayrıcalığı size verildi" (Matta 13:11; Markus 4:11; Luka 8:9-10).

İsa'nın verdiği yalın yanıtın, onun iki seviyeli bir eğitim yöntemine sahip olduğunu anlayabiliriz: içsel sırları yakın dostlarına ve yüzeysel öğretileri ise halka açıklıyordu. Bu içsel öğreti, 'Cennetin Krallığı'nın gizemleri' ile ilgiliydi.

Aynı diyalogu aktaran Markus'un İncili, biraz farklı bir terminoloji kullanarak, 'Tanrının Krallığı' der. Luka da bu kavramı başka bir şekilde adlandıran Yuhanna'nın yaptığını yapar ve 'Krallık' der. Krallık kavramı; Thomas'ın İncil'i gibi. Yeni Ahit'te yer bulamayan başka metinlerde de yer alır. Bu metinlerin tamamında, 'Krallık', 'Cennet Krallığı', 'Tanrının Krallığı', 'Baba'nın Krallığı' gibi ufak tefek değişikliklerle, hep *aynı* kavrama rastlarız. Ancak bütün bunların aynı anlama geldiğine dair hiç şüphe yoktur.

Peki, bu cennetin krallığı, tam olarak ne anlama geliyor olabilirdi?

Yeni Ahit, İsa'nın halka açıklamadığı bu gizemli krallığa dair fazla bilgi vermekten çekinir; bu krallığa nasıl ulaşabileceğimize veya onun bize nasıl geleceğine dair hiçbir ipucu sunmaz.* Yorumcuların izlenimleri; bunun, Mesih'in dönmesi ve cenneti dünyaya getirmesiyle vücut bulacak bir çeşit ideal egemenlik olduğuna dairdir. Ama Armagedon diye zor bir mesele de vardır; en azından güvenilirmez bir metin olan Vahiy Kitabı'na göre.

Fakat yine de Yeni Ahit'te, krallıkla temas konusunu daha önce bahsettiğimiz şekilde anlayabileceğimize dair. Eski Mısır ve Eski Yunan'ın gizemli geleneklerine benzer

Ç.N: Bütün Hristiyanlar "the Kingdom come!" yani "egemenliğin gelsin" diyerek, Allah'a dua ederler. Burada, krallığın gelişi ifadesiyle bu duaya dikkat çekiliyor.

tarzda imalar vardır.

Bu, her zaman varolmuş bir krallıktır. Bu krallık, belirsiz bir gelecekte kurulacak bir egemenlik değil; Mısırlıların djet diye adlandırdıkları kavrama benzer bir şey gibi görünmektedir, yani zamanın ötesindeki zaman. Daha da ötesi, Vaftizci Yahya'nın bunun her an, her yerde mevcut olan bir durum olduğunu düşünmemize sebep olan şu sözünü daha önce de belirtmiştik: "Tanrının Krallığı yakındır" (Markus 1:15). Bunu, bir ay içinde, bir yıl içinde veya on yıl içinde gelecek şeklinde anlamaktansa, her an ulaşılabilir şeklinde yorumlayabiliriz. Ancak bu ifade, her zaman, İsa'nın israil'deki tebliğ görevini gerçekleştirmesi için belirlenmiş anın gelmesi şeklinde yorumlanmıştır. Ote yandan, *yolu bilenlere göre kavurmak için, beklemenin gereği yoktur*.

Bu cesaret isteyen bir iştir: Cennetin Krallığı'na girebilmek için doğru bir odaklanma, sağlam sinirler ve mutlak bir niyet gerekir. "Sabanı tutup da geriye bakan. Tanrının Krallığı'na layık değildir" demişti İsa (Luka 9:62). Ayrıca, Cennetin Krallığının kapılarını kapatıp, girmek isteyenleri engelleyen ruhbanlara şöyle diyerek yakmmıştı: "Vay hâlinize ey din bilginleri ve Ferisiler, ikiyüzlüler! Cennetin Krallığı'nın kapısını insanların yüzüne kapıyorsunuz; ne kendiniz içeri giriyor ne de girmek isteyenleri bırakıyorsunuz!" (Matta 23:13).

Bu, gelecekte kurulacak bir egemenliğe ait bir tanımlama değildir. İsa, Cennetin Krallığı'nın ulaşp girebileceğimiz bir yer olduğunu anlamamızı istiyor.

Luka ise bu konuya biraz daha bilgi ekler: Ferisiler, İsa'ya Cennetin, Krallığının ne zaman geleceğini sordular. Beü ki onlar da, bağımsız bir Yahudiye yönetimi kurup, başına İsa'yı bir yüksek rahip ve adil kral olarak oturtmak isteyen ancak İsa, üzerinde imparatorun resmi olan parayı gösterip vergi ödenmesi gerektiğini söylediğinde ise; bütün hayalleri yıkılan Zelotlar gibi, bunun dünyada şekille-

necek bir krallık olduğunu düşünüyorlardı. Ferisiler, İsa'ya -muhtemelen alaycı bir şekilde- Cennetin Krallığı'nın gelişini sorduklarında, şu cevabı almışlardı:

Tanrının Krallığı gözle görülür şekilde gelmez. İnsanlar, 'İşte burada!' veya 'İşte şurada!' demeyecekler; çünkü Tanrının Krallığı içinizdedir (Luka 17:20-21).

Krallığı göremeyiz; onu fiziksel gözlem veya aramayla bulamayız. Fakat orası, İsa'nın dediği gibi, ulaşım görmenin mümkün olduğu bir yerdir. İsa bu krallığın içimizde olduğunu söylüyor. Peki bir insan nasıl kendi içine gidebilir? Şu kadarını biliyoruz: Sessizliğe girerek. İsa bizi kuluçka kavramına, ölümlerin yaşadığı yeri -Öte Dünyayı- bulmak için erenlerin gittikleri sessiz, sakın, karanlık yeraltı mezar odaları ve mağaralarına döndürüyor.

'Cennetin Krallığı', Öte Dünyanın İsa tarafından kullanılan ismi miydi? Öyle görünüyor. Fakat daha fazla veri bulmalıyız.

1941 yılı Ocak ayında, İngiliz şehirleri Alman uçakları tarafından bombalanırken, 2. Dünya Savaşı Hitler'in istediği gibi devam ederken (o sırada henüz Rusya'ya girmemişti) ve Birleşik Devletler resmi olarak henüz tarafsızken (daha Pearl Harbor'un yaşanmasına on bir ay vardı) Morton Smith adında Amerikalı doktora öğrencisi bir genç, Kudüs'te öğrenim görmekteydi.

Smith, Kudüs'te Kutsal Kabir Kilisesi'nin yanındaki bir Yunan öğrenci yurdunda kalıyordu. Bu yurttaki, aynı zamanda İsrail'deki Yunan Ortodoks Kilisesi'nin üst yetkililerinden biri olan Peder Kyriakos Spyridonides de kalıyordu. O ve Smith arkadaş oldular. Peder Kyriakos, Smith'e Noel'den sonra, Mar Saba çöl manastırına beraberce gidip, birkaç gün kalmayı teklif etti. Bugün faaliyetine devam eden

en eski manastırlardan biri olan Mar Saba'nın burçları ve kalın duvarları, neredeyse bin beş *yüz* yıldır Kudüs'ü Olü Deniz'le bağlayan bir vadinin derinliklerinde uzanmaktadır.

Yunan Ortodoks dinsel ibadetleri, şafaktan altı saat önce başlıyordu ve Smith bunları çok etkileyici ve bir o kadar da zor bulmuştu: "İbadetler uzun değildi; sonsuzdu." Tanrı için yapılan ayinler, Mısır tapmaklarında Kutsalların Kutsalı için yapılan günlük ibadetlere benzer bir tarzdaydı. Smith'e göre bu ibadetler, tam anlamıyla tanrıyla iletişim kurmak gibiydi: "ibadet sona ermiyor, sonsuza dek sürecekmiş gibi devam ediyordu. Eğer duracak olsaydınız, kendinizi mutlak bir boşluk içinde hissederdiniz."*

Başım kaldırıp yukarı baktığı zaman, kilisenin tavanında asılı duran mumlar ona yıldızlar gibi görünüyordu. Duvarlardaki aziz ve keşiş betimlemeleri ise, 'bu yıldızlar arasında bulunan mekanı ve zamanın ötesinde ölümsüz tanrıya hiç durmadan ibadet edilen göksel krallığı' düşündürüyordu.

Görünüşe göre, Mar Saba'daki deneyimleri Smith'i derinden etkilemişti. Ama ayinlere katılırken, buranın kendisine göre olmadığını fark etti; bu ibadetler keşişlere göre bir görevken, ona göre hoş bir deneyimdi. Ayinlerin özel sözler söylenerek ve özel hareketler yapılarak icra edilmesi gerekiyordu; Smith bunun aslında bir *büyük* ayini olduğunu fark etti. Bu onu, Yahudilik ve erken dönem Hristiyanlıktaki büyük tekniklerini ve mistik öğretileri araştırmaya sevk etti.

Altı hafta sonra manastırdan ayrıldı; fakat gitmeden önce, orada 1500 yıl önce yaşamış keşişlerin, bu manastırdan önceki sığınakları olan mağaraları görmek için zamanı olmuştu- ilk kilise, bu mağaraların en büyüğünün içindeydi. Orada ayrıca kutsal kişilere ait resimler çizilmiş olduğunu gördü. Ancak bunlar, 8. jmyzılda çıkan büyük bir yangında çok zarar görmüş, hatta bazdan yok olmuştu. Yangın ayrıca bir-Çok antik el yazmasına da büyük zararlar vermişti; yangından kurtulan" bu yazmaların büyük bölümü, korunması

amacıyla, Kudüs'teki Ermeni Patrikliği Kütüphanesi'ne götürüldü. Bu yer değişimine rağmen, iki kütüphanede de çok sayıda kitap kalmıştır: Yeni kilisedeki ana kütüphane ve *büyük* burcun içindeki bir odada bulunan, rafları tozlu küçük kütüphane. Bu kütüphane daha sonra, Smith'in yaşamını etkileyen önemli keşfini yaptığı yer olacaktı.

Smith, Kudüs'te doktorasını tamamladı ve ikinci doktorasına başlayacağı Harvard'a geri döndü. Peder Kyriakos ile irtibatını kesmedi. Doktorasını bitirdi ve New York'ta-ki Columbia Üniversitesi'nde ilahiyatçı olarak öğretmenlik ve araştırmacılık kariyerine başladı. 1958'de bir ara vererek, Mar Saba'daki sessizliğe ve huzura geri dönmeye karar verdi. Burçtaki kütüphanede bulunan gelişigüzel yığılmış eski el yazmalarını ve kitapları kataloglamayı da istiyordu. Her sabah şafak vakti yirmi veya daha fazla kat merdiven çıkarak, kuledeki odaya gidecek, burada kitapları ve el yazmalarını toparlayacak ve bazılarını manastırdaki odasında inceleyecek ve kayda geçecekti.

Birçok kitabın, daha eski metinlerden kopya edilmiş uzun el yazısı pasajlar içerdiğini ve bunların kitaptaki boş sayfalara, hatta paragraf arası boşluklara sıkıştırılarak yazılmış olduğunu gördü. Bu yazılar 18. ve 19. yüzyıllarda yazılmıştı ve bunları yazarlar için kağıt bulmanın ne kadar zor olduğunu gösteriyordu. Ayrıca eski el yazmalarının ciltlenmesinde kullanılan malzemeler buldu. Fakat bu tozlu kütüphanenin kitapları ve el yazmalarının arasında gerçek bir hazine bulmak üzereydi.

Bir öğlen vakti odasında oturmuş kitaplara göz atarken, Aziz Ignatius'un mektuplarından oluşan 17. yüzyıl baskısı bir kitabın boş sayfalarına kaydedilmiş bir metin buldu.

Bu, 2. yüzyılın sonlarındaki İskenderiye piskoposu Clement'in bir mektubuna ait bir kopyaydı. Smith, Clement'in hiçbirini bugün ortada olmayan birçok mektup yazdığını biliyordu. Bu nedenle keşfi tek örnekti ve önemli-

di. Metnin fotoğrafını çekti. Böylece bunları çoğaltacak ve hazırlayacağı tercümeyle birlikte diğer uzmanlara gösterebilecekti. Bu tercüme, çok sıra dışı bir şeyi ortaya koydu.

YAKLAŞIK M.S. 195 YILLARINDA CLEMENT, rahiplerinden biri olan Theodore'ye çok hassas bir konuda yazıyordu. Markus'un gizli bir Incilinden bahsediyordu: Clement, dine aykırı davranan Karpokratlar adlı azgın bir grubun, ellerindeki bu gizli Incil'den yanlış anlamlar çıkardığını ve bu metni tam olarak kabul etmenin olanaksız olduğunu söylüyordu. Böylece Clement, bu gizli incilin varlığını onaylamış oluyordu. Aynı zamanda, din dışı gördüğü böyle bir topluluğun elinde olduğu sürece ne kendisinin ne de Theodore'nin, bu metnin halk için uygunluğunu onaylayamayacağını öne sürüyordu.

Clement, Theodore'den doğruluğa hizmet etmek için yalan söylemesini istiyordu. Ondan, yemin altında bile olsa bu Incilin Markus'a ait olduğunu inkar etmesini istiyordu.

Clement, Markus'un Roma'da Peter ile beraber bir süre kaldığını, orada İsa'nın yaptığı işler hakkında yazmaya başladığını ve sonunda bu yazıların incil'e dönüştüğünü açıklıyordu. Peter de gelecek kuşaklar için bir şeyler yazıyordu. Peter'in ölümünden sonra, Markus iskenderiye'ye taşındı ve beraberinde hem kendi hem de Peter'in yazılarını getirdi. Orada kendi Incilini yazdı; ama bazı hikayeleri bu Incil'e *koymayıp*, özel 'gizli' bir Incil için ayırdı. Sonra gizli Incilini İskenderiye'deki kiliseye verdi. Bu incil, Clement'in zamanında da hâlâ dikkatle korunuyordu ve 'sadece büyük gizemlerin bilgisine erenlerin' bu Incili okumasına izin veriliyordu.*

Büyük Gizemler mi? Hıristiyanlıkta mı? Clement neden bahsediyor böyle?

Clement, iki dünya arası seyahat ve gizemcilik konularından kesinlikle haberdardı. İyi bir klasik felsefe eğitimi

almıştı. Yazıları, Platon, Parmenides, Empedokles, Herakleitos, Pisagor, Homeros ve diğer birçok büyük filozoftan yaptığı alıntılarla doluydu. Görülmektedir ki; 2. yüzyılın sonlarında Hristiyanlığa geçmeden önce, döneminin felsefelerini incelemiş ve öğrenmişti. Hatta Mısırlıların, sembolizmlelerinde gizli bilgiler sakladıklarını biliyordu; hermetik metinleri biliyordu; mistik anlamların sayılar ve oranlarda gizlendiğini biliyordu; bir önceki yüzyılın mistik Therapeutae'yi biliyordu. Eski Ahit hikayelerinin gizli mistik anlamlarını biliyordu. Emin olabiliriz ki; element, hiç de aptal bir adam değildi.

Onun kelimeleri kullanım şekli, İskenderiye'deki Hristiyan dünyasının karmaşık yapısını ve çeşitliliğini resmeder. Bu yapının, mistik tarzda bazı törensel uygulamalar içerdiğini düşünebiliriz; çünkü unutmamalıyız ki, Basüides ve Valentinus gibi ilk gnostik öğretmenler İskenderiye'den çıkmıştır. Gnostisizm, erken dönem Hristiyanlıkta bilinen gizli gelenekleri korumuş ve geliştirmiştir. Üçüncü yüzyıl teologu Hippolitus'un okuduğu bir ilahinin sonunda şöyle bir iddia vardır:

Kutsal yolun Gnosis adı verilen sırları

Kuşaktan kuşağa geçer.

Gnostikler, gerçek Hristiyanlığın sahipleri olduklarını düşünürler: Onların sisteminin kalbinde, tanrısallığın gerçek bilgisine erme arzusu yatar.

Clement, Gnostiklerin öğretilerine sempati duymasına rağmen, onlara karşı çıkar. Gizemler ve eren öğretileri ne olursa olsun, İskenderiyeli Hristiyanlarca önem verilen bir konuydu; ama çoğunlukla bu Öğretiler kaleme alınmazdı. Bunun yerine sözlü bir gelenek sürdürürlerdi. Clement, bu konudan Derlemeler adlı kitabının başlarında bahseder: "Gizli şeyler yazıyla değil; ancak sözle aktarılır.

Theodore'yi sessiz kalması konusunda uyardıktan sonra element, gizli incil hakkında dikkate değer bir açıklamada bulunur. İki parça vardır; bunların en önemlisi Markus'un İncil'inin 10:34 ve 35'inci kısımlarına uyar. ikinci ve daha kısa olan ek ise, sonradan değiştirilen 46. kısmına uyar. Markus'un gizli incil metninin ana konusu, bir gencin İsa tarafından, 'Tanrının Krallığı'na' erdirildiğidir.

İlginçtir ki; bu olay Bethany'de gerçekleşmiştir; yani Lazarus'un dirilişinin gerçekleştiği yerde (Yuhanna 11:1-44). Peki, bu iki olay, aslında aynı olay olabilir miydi? Sonuçta, Lazarus'un 'ölüden diriltilmesi'nin gerçekte ne anlama gelebileceğini düşünmemiz gerektiğini görüyoruz. Gerçekten ölümler diyarından mı; yoksa İncil'de ağzının taşla kapatılmış olduğu belirtilen mağarada karanlık ve sessizlik içinde yaptığı kuluçka ritüelinin ardından Öte Dünyadan mı geri getirilmişti? (Yuhanna 11:38) Yoksa, İsa'nın deyimiyle Cennetin Krallığı'na yaptığı ziyaretten mi geri dönmüştü?

Bu metin, Markus'un İncilindeki başka bir gizemli olayı mı tarif ediyordu? İsa Gethsemane bahçesinde tutuklandığında çıkan, yüksek rahibin adamlarından birinin kulağının kesildiği kısa kavgadan ve havarilerin kaçmasından sonra yaşanan olay ne anlama geliyordu? Markus burada, gizli İncilinde İsa tarafından yüceliğe erdirildiğini söylediği kişiyle aynı tanıma uyan genç bir adamdan bahseder.* Kimse bu olaya bir açıklık getirememiştir. Yi-

Ç.N: Burada kastedilen olay Markus'un incilinde (14:47-52) de geçen ketenli genç olayıdır. [İsa'nın yanında bulunanlardan biri kılıcını çekip, yüksek rahibin kölesinin kulağını uçurdu, isa onlara, "Niçin, bir haydutmuşum gibi, beni kılıç ve sopalarla yakalamaya geldiniz?" dedi. "Her gün tapınakta, yanı başınızda öğretiyordum; beni tutuklamadınız. Ama bu. Kutsal Yazılar yerine gelsin diye oldu." O zaman öğrencilerinin hepsi O'nu bırakıp kaçtı, isa'nın ardından sadece keten beze sarınmış bir genç gidiyordu. Bu genç de yakalandı. Ama keten bezden sıyrılıp çıplak olarak kaçtı.] Bu tutuklanma olayı sırasında yaşananlardan, Luka ve Yuhanna da bahseder; ancak onlar kefenli gençten bahsetmezler.

ne de, bu kişilerin birbiriyle aynı olması olasılığı akla daha yatkındır.

Ancak Smith'in dikkat çektiği gibi, "Akla yatkınlık kanıt değildir". Smith, yine de, "Tarih, süregelen fenomenlerin en olası açıklamalarını arayarak... anlaşılabilir" diye ekler.

SMİTH, MEKTUBU BULMUŞTU, ama ilk önce bunun gerçekten Clement'in mektubu olup olmadığını kanıtlaması gerekiyordu. Bu mektup, 1646 basım tarihli bir kitabın sayfalarına sahtekarlık amacıyla yazılmış bir metin olabilirdi. Veya sahtekarlık amacıyla yazılmamış ve gerçekten eski bir mektubun doğru bir kopyası olabilirdi. Ancak kopya edilen mektup sahteyse; yine bir anlamı olmayacaktı. Belki de tamamen gerçektir. Bilmek zorundaydı.

İskenderiyeli Clement tarafından yazılmış en az yirmi bir mektuptan oluşan bir koleksiyonun; 18. yüzyılın sonlarında Mar Saba Manastırı'nda bulunduğu biliniyordu; çünkü içlerinden üç tanesi, o dönem manastırda kalan Şamlı John tarafından zikredilmişti. Bu, Clement'in mektuplarına ait, bilinen tek koleksiyondur. Smith, bu mektup koleksiyonunun büyük bölümünün 18. yüzyılda çıkan ve büyük tahribata neden olan yangında zarar gördüğüne ve kurtulan mektuplardan bir tanesinin bulunup, Ignatius'un mektuplarının yazılı olduğu kitabın sayfalarındaki boşluklara kaydedildiğine inanır.

Smith'in yaptığı ilk iş, metnin fotoğraflarını bu konudaki uzmanlara göstermek oldu. Görüştüğü on dört kişiden sadece ikisi, mektubun Clement'e ait olamayacağını düşünüyordu. Smith, bu mektubun gerçek olup olmadığını çözmek için kararlıydı ve bir tez hazırlamaya başladı. Yazı tarzının ayrıntılı bir analizini yaptı. Sonra bunu Clement'in diğer yazılarıyla karşılaştırdı. Ayrıca, gizli İncil'e ait olduğu söylenen bilgileri Markus'un inciliyle karşılaştı-

tırdı. Yıllarını harcadığı bu incelemelerin ardından elde ettiği verilerin, mektubu doğruladığı sonucuna vardı.

Yazık ki, Smith'in, Clement'in mektubunun bu elyazması kopyasının orijinalini diğer uzmanlara gösterme veya adli inceleme yaptırma fırsatı olmadı. Bu yüzden çok eleştiri aldı. Ancak ben, birçok kişinin bu yöndeki taleplerine rağmen, görülen her metnin test edilmesi ve incelenmesi amacıyla diğer akademisyenlere verilmediğini çok iyi biliyorum. Bu durum -özellikle ticari değeri olan- metni elinde bulunduran grup tarafından fazla tartışmalı ve utanç verici bulunduğu için gizlenen metinler için geçerlidir.

Ancak Smith'in orijinal metni ortaya çıkarmamasına rağmen, orijinal mektubu gören akademisyenler olduğunu da belirtmek gerekir. Metnin fotoğraflarından başka orijinalini gören iki uzman olmuştu. Bunlardan biri, Hebrew Üniversitesi'nden, dinleri mukayese konusunda uzman profesör Guy Stroumsa, diğeri ise; erken dönem Yahudilik ve Hristiyan kökenleri konusunda uzman profesör David Flusser'di. Bu uzmanlar, söz konusu metne bir göz atmak için, 1976'da Mar Saba'daki kütüphaneyi ziyaret ettiler.

Kısa bir aramanın sonunda, hâlâ Smith tarafından yerleştirildiği rafta durmakta olan kitabı buldular. Kitabı Kudüs'e, Rum Ortodoks Patrikliği'ne götürmek için izin aldılar. Niyetleri, yazının yazıldığı tarihi tespit etmek için mürekkep üzerinde kimyasal analiz yaptırmaktı. Ancak kitabı Kudüs'e getirdiklerinde, bu tür bir analizi yapabilecek tek kurumun İsrail polisi olduğunu öğrendiler. Rum Ortodoks otoriteleri, kitabın polisin eline teslim edilmesine karşı çıktılar ve böylece inceleme yapılması mümkün olmadı."

Stroumsa, daha sonraları mektubun patrikhane tarafından kitaptan çıkarıldığı ve güvenli bir yerde koruma altına alındığını öğrendi.

EĞER BU METİNDE YAZILANLAR DOĞRU İSE 'Cennetin Krallığı' ne anlama gelmektedir ve oraya nasıl gidebiliriz? Mektup elimizde olmasa bile, bazı bilgilere sahibiz.

İsa, Luka'nın İncilinde (11:34) şöyle der: "Gözün tek ise; bedeninin ışıkla dolar." Bu açıklama tam olarak bir Budistin veya uzak doğulu Taocunun mistisizmini tanımlar. İsa bununla ne demek istemişti? Aslında, görüşümüz Tek'in görüşü ise; tanrısal ışık içimizi doldurur demek isteniyordu. On altıncı yüzyıl Katolik mistiği, Avılalı Aziz Teresa'nın söylediği gibi: Tanrıya doğru çekiliriz.

Aziz Teresa, sıklıkla 'coşku' diye tanımladığı şeyi deneyim ediyordu; bütün ruha bir anda nüfuz eden ve onu bütün yaratılışın üzerine yükselten, arzu dolu bir ruhsal durum. Ve ruh, tanrıya kısa bir süreliğine kavuşmak için yükselir. Bu sırada duymalar olanları algılayamaz. Fakat ruh, coşku durumuna ulaştığı anda tamamen kör olur ve emilir. Teresa, ruhun, tanrısal güneşe baktığında onun parlaklığından kamaştığını söyler."

Ayrıca, bu bilgi deneyimiyle ölüm arasındaki benzerliği de fark eden Aziz Teresa, şöyle yazar:

Beni hep dehşete düşürmüş olan ölüm korkumun neredeyse tamamını kaybettim. Şimdi bu bana çok basit bir şey gibi geliyor; çünkü ruhumu dünya hapishanesinden kurtarıp; tanrının bir hizmetkarı oldum. Tanrının ruhu yüceltip, üstün güzellikleri göstermek için nakletmesi, bana ruhun bedenden ayrılması gibi görünüyor.

O hâlde, neden tüm bunlar bize baştan öğretilmiyor-Bunun yanıtı; kısmen mistisizmin vaat ettiği özgürlükten, kilisenin rahatsız olmasıdır.

Aziz Teresa, Engizisyonun karanlık hücrelerine atılmaktan korkarak yaşamıştı. Büjmbabası tarafından Yahudi

bir aileden geliyordu; ancak kendisi bir Katolik'ti. Yazık ki, bu din değiştiren kişiler, Engizisyonun en şüpheliler kategorisine giriyordu. Buna rağmen, çok tehlikeli sularda yüzen biriydi. Fakat dürüstlüğü, alçakgönüllülüğü, ruhaniliği ve günahlarını çıkaran Cizvit* rahibiyle *iyi* ilişkiler kurması sayesinde hayatta kalmayı başardı. Diğerleri o kadar şanslı değildi; onlar için sadece hapis ve ateş vardı. Kilise, mistisizmden öyle nefret ediyordu ki; Luka'nın mistik açıklamasını bile zorlama yorumlarla çarpıtarak, mistik değilmiş gibi göstermeye çalışıyordu. Kilise, ruhu gerçekten hadım etmişti. Bu metinle ilgili resmi Katolik yorum şu satırlarla Luka'nın sözlerindeki bütün anlamı yok ediyordu:

Burada ima edilen, insanın isa'nın ışığını görmesi gerektiğidir... Bu şu anlama gelir: "Bir kişinin gözleri sağlamsa; ışığı görür ve onda karanlıktan (kötülükten) iz kalmaz ve isa'nın tanrısal ışığı onu tamamen aydınlatır.

Hatta *Yeni Katolik Yorum* bile, bunun ne anlama geldiğinden emin değildir; anlatılmak istenen şey neye benziyorsa, ondan memnun olmak zorundadır.

Biz şimdi bundan daha içsini biliyoruz. Ne anlama geldiğinden emin olabiliriz: Bu kesinlikle mistik bir duruş sergiler ve Tanrısal Kaynağın nasıl deneyim edileceğine -Cennetin Krallığı'na nasıl gidileceğine- dair nasihatte bulunur.

CENNETİN KRALLIĞI HAKKINDA bulunabilecek diğer bilgiler, Thomas'm İncilinde yer alır. Harvardh Profesör Helmut Koester bu İncilin, Yeni Ahit'e dahil edilmesi gerektiğine inanır ve diğer birçok uzman onunla aynı fikirdedir. Bu kitap, Mısır Hristiyanlarmm hazırladığı, çok

Ç-N: Cizvitler mistik bir Hristiyan tarikatı mensuplarıdır.

verimli bir dönem olan 2. yüzyıldan kalma bir üründür.

M.S. 367'deki Paskalya yortusunda İskenderiye piskoposu Athanasius, Mısır'daki kilise yasasına aykırı bütün kitapların yok edilmesi gerektiğini beyan etti. Çok az metin kurtulabilmişti. Nag Hammadi yakınındaki manastırda bulunan keşişler, yakılmasını istemedikleri kutsal metinlerini saklamaya karar vermiş olmalıydılar ve bunları bir kavanozun içine koyup, Nil yakınlarındaki bir çöle götürüp gömdüler. 1945 yılı Aralık ayında bu kavanoz, gübreleme için kazı yapan bir işçi tarafından bulundu, içinde on iki papirüs kitabı, bir de sekiz sayfalık bir tomar vardı ve bütün bunlar, toplam kırk altı farklı metin içeriyordu. Sayfaların bazıları yanmıştı. Sonunda papirüs kitaplar, bugün bâlâ korunmakta oldukları Kahire'deki Kıpti Müzesi'ne satıldı.

Uzmanlar bunları incelediler. Yazılanlar, UNESCO'nun organize ettiği uluslararası akademisyenlerden oluşan bir ekip tarafından tercüme edilip yayanlanana kadar, sadece onları daha önceleri incelemiş, küçük bir uzman grubu tarafından biliniyordu. UNESCO ekibinin başındaki Profesör James Robinson, bunların yayınlanmasıyla ilgili gecikmeden ve uzmanların bu ve bunun gibi -örneğin Olü Deniz Parşömenleri- koleksiyonlara ulaşma konusunda çektikleri zorluklardan üzüntüyle bahseder.

Nag Hammadi'de bulunan bu koleksiyona şimdi Gnostik İnciUer denmektedir ve Princetonh Elaine Pagels, bu metinleri yorumlama konusunda en çok tanınan uzmandır. Bu koleksiyonun ilginç bir yanı, ruhsal olarak kabul edilen metinlerin çeşitliliğidir; bunların arasında sadece farklı Gnostik metinler değil; Platon'un çalışmaları ve Hermetik metinler de mevcuttur. Papirüslerde, o dönemin ruhsal kavramlarının bağnaz olmayan bir yaklaşımla ele alındığı görülür.

Nag Hammadi'de bulunan metinlerin arasında Thomas'ın İncili de vardı. Açıkça görülür ki; bu İncilin içerdiği bilgi, az

sayıdaki özel kişiler tarafından nesilden nesile aktarılacak-sürdürülen gizli bir gelenekten gelir; bu incilin açılış cümlesi şöyle der: "Bunlar, yaşayan İsa'nın konuştuğu ve Didimus Yahuda Thomas'ın yazdığı gizli söylevlerdir."

Bu incil bazı durumlarda, kilise yasasına en yakın incil gibi görünür. Diğer Gnostik metinlerin tersine. Yeni Ahit İncillerine paralel birçok hikaye ve kıssa anlatır. Fakat daha fazlasını da içerir. 'Krallık' -veya 'Babanın Krallığı'-hakkında taze bilgiler verir. İsa'nın havarileri sorarlar; "Yeni dünya ne zaman gelecek?" İsa yanıtlar, "Beklediğiniz zaten gelmiştir; fakat siz bunu fark edemiyorsunuz." İncil bu 'Cennetin Krallığı'nın nerede bulunacağını açıklar: "O sizin içinizde ve dışınızdadır."

Krallık, görünür dünyadaki gerçekliğin yansıması değil; gerçekliğin ta kendisidir. "Babanın Krallığı dünyaya yayılmıştır ve insanlar onu görmez" diye belirtilir bu İncil'de.

Peki ona nasıl yaklaşabiliriz? Bu sorunun yanıtında, İsa'nın daha önce de belirttiğimiz sözlerine -gözün tek olursa- paralel bir söylevle karşılaşırız. "İsa dedi ki; 'İkiyi bir yaparsanız, insanın oğulları olursunuz.'"

Dünyadaki çeşitliliği, gerçeğin Tekliği olarak görmekten bahsederek, şöyle denir:

İsa onlara dedi ki; 'İkiyi bir yaptığınız zaman, içinizi dışınız gibi yaptığınız, dışınızı da içiniz gibi yaptığınız zaman, yökariyi aşağı gibi yaptığınız zaman, erkeği ve dişiye tek ve aynı yaptığınız zaman... [Krallığa] gireceksiniz.

Ve ayrıca Matta'nın İncilindeki bir açıklamaya benzer iradelerle İsa şöyle diyordu: "Ferisiler ve din adamları, bilginin anahtarlarını alıp sakladılar. Ne kendileri girdiler ne "ie girmek isteyenlere izin verdiler."* Paul, her sözünde dile getirdiği kabul edilmiş dini bilgi-

1er nedeniyle, tekrar yazılabilecek yeni inanç hakkında bilgi sahibi olanların oluşturduğu halkanın dışında değildi: "Mükemmel olanlar arasında, bilgece sözler söylüyoruz" diye yazıyor Paul. "Gerçi olgun kişiler arasında bilgece sözler söylüyoruz ama bu bilgelik, ne şimdiki çağın ne de bu çağın gelip geçici önderlerinin bilgeliğidir. Tanrının bilgeliğinden, hatta gizli bilgelikten söz ediyoruz. Zamanın başlangıcından önce tanrının bizim yüceliğimiz için belirlediği bu bilgeliği, bu çağın önderlerinden hiçbiri anlamadı." (1. Korintliler 2,6-7).

'Gizli bilgelik' tanımı, 'gizemdeki bilgelik' anlamına gelen, Grekçe *sophian en nusterio* sözünden tercüme edilmiştir: Sır olan bilgi. Paul, bu bilgeliğin sadece *teleioise* yani 'mükemmel insanlar'a verildiğini söyler. Bu sözcük, ruhu bedenden ayırmak için yapılan *ayin* anlamına gelen *tetesteler* kelimesinden türemiştir. Aynı zamanda teleteler, bu ajanleri yöneten rahiplerdir. Paul, klasik mistisizm geleneğine ait bir terminoloji kullanmaktadır.

Öte yandan Paul, Isa'yı hiç tanımamıştı. Onu görmemişti bile. Kudüs'teki Mesihsel Yahudi topluluğuna da katılmamıştı. Onun liderlik rolünü, zalim kuvvetlerin ele geçirmiş olması şaşırtıcı değildir. Kudüs toplumu Paul'e güvenmiyordu. Elçilerin İşleri Kitabı kesin bir dille onun Türkiye'nin güneyinde yer alan Tarsus'a gönderildiğini aktarır. Bunun kendi güvenliği için olduğu iddia edilir (Elçilerin İşleri 9:30). Konu, Paul'ün Yahudiye'den gönderilmesidir. Zelotlar, onun yoldan çekilmesini istiyordu. Açıktır ki, Paul'ün ortadan kalkmasına sevinecek çok kişi vardı.

Onun bilgisi, Hristiyanlıktaki ezoterik ve mistik öğretinin gizlice aktarılarak sürdürüldüğüne dair diğer birçok göstergeden biridir. İkinci yüzyılın sonlarına doğru bu öğreti, küçük görülmeye ve reddedilmeye başlanmıştı. Stroumsa, bunun iki ana nedeni olduğundan söz eder: Birincisi, toplum tarafından kabul görmüş dogmalara aykırı görüşler kınan-

dığı için, din adamları aykırı ezoterik öğretileri reddetmişlerdi, ikinci ise; Hristiyanlığın yükselişe geçerek evrensel olabilmesi için, kitlelerin inançlarına uzak olan doktrinlerin ortadan kaldırılması gerektiğini fark etmeleri oldu. Aynı zamanda, yazılı Incillerin çoğalmasıyla, gizli gelenekleri taşıyan en önemli araç olan sözlü gelenek önemini kaybetti.

ENGEBELİ YOLLARDA YAPTIĞIMIZ BU YOLCULUK sırasında, sarsıcı ancak dağınık bir görüntü çizen bu konuları toparlayabilmek için, belirtmemiz gereken bir metin daha vardır.

1896'da, Kahire'de Kıpti dilinde yazılmış, bir 5. yüzyıl papirüs kitabı keşfedildi. Bu, dört yeni metin -bunlardan biri daha sonra Nag Hammadi'de de bulunacaktı- içeriyordu ve hepsi çok eski metinlerdi. Metinlerden biri, sadece Mısır Kilisesi tarafından bilinen ama hiç kimsenin görmediği Mecdelli Meryem'in inciliydi. M.S. 2. yüzyıl başlarına aitti* Bu yüzden, Yeni Ahit incillerine dahil edilmesi gereken bir Incil'di; Thomas'ın incil'i gibi. Bu incil'in iki bölümü daha bulunduğunda, orijinalinin ancak yarısı tamamlanabilmişti. Buna rağmen, birçok önemli bilgi içermektedir.

Daha önce incelediğimiz metinler gibi, Mecdelli Meryem'in incil'i de, isa'nın 'Cennetin Krallığı'nın fiziki kanıtlarını aramayın' uyarısından bahseder. Bu incil'de kullanılan sözcükler, alışmış olduklarımızdan biraz farklıdır. Harvard Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde profesör ve tercüman olan Karen King, insanoğlu" terimi yerine, sıra dışı bir ifade olan 'gerçek insanlığın çocuğu' ifadesini kullanır. 'Krallık' yerine ise 'ülke' terimini kullanır.

Kendini savun ki; kimse seni, 'Buraya bak!' veya 'Şuraya bak!' diyerek aldatamasın. Çünkü gerçek insanlığın çocuğu

Ç.N: Incil metinlerindeki birçok pasajda Hz. isa'dan 'insanoğlu' diye bahsedilir. Buradaki insanoğlu Hz. İsa'dır.

senin içindedir. Onu izle! Onu arayanlar bulur! Sonra tanrının ülke hakkındaki haberlerini vaaz eder" diyor İsa.

Bu İncil'de, havariler İsa'nın ne demek istediği konusunda tartışırken; Peter, Alecdelli Meryem'e şöyle der:

tiemşire, Kurtarıcının seni diğer bütün kadınlardan daha çok sevdiğini biliyoruz. Bize Kurtarıcının sözlerinden hatırladıklarını söyle. Senin bilip, bizim bilmediklerimizi. Çünkü biz onları duymadık.

Görülür ki; Mecdelli Meryem'e, diğerlerine bildirilmeyen gizli öğretiler anlatılmıştır. O, Peter'e şöyle cevap verir: "Size, sizden gizleneni öğreteceğim."

Bazı havariler, Meryem'in bilgisinden rahatsız olurlar. İsa'nın ona anlattıklarını kendilerine de anlatmadığı için huzursuzluk çıkarırlar. Peter şöyle der: "O bizim haberimiz olmadan bir kadına mı anlatıyor? Durup, bu kadını mı dinleyeceğiz? İsa onu bize tercih mi etti?"

Fakat havarilerden biri Mecdelli Meryem'i savunur: "Kesinlikle Kurtarıcının onun hakkındaki bilgisi tamamen doğrudur. Bu yüzden onu bizden daha çok seviyor."

Emin olabiliriz ki; sadece Meryem'in İncil'inde, Thomas'ın İncil'inde ve Smith'in, Markus'un gizli İncilinden çıkarımlarında değü; ayrıca Yeni Ahit'te de belirtildiği gibi İsa, Cennetin Krallığı'na ulaşmak için gizli doktrinler öğretiyordu. Bu doktrinler daha önce de açıkladığımız gibi, antik Mısırlılar tarafından Ote Dünya ve Yunanlılar tarafından Kutsanmışlar Ülkesi veya Alt Dünya diye tanımlanan kavrama ulaşma yolunu öğretiyordu. Tüm bunlar tanrısal dünyayı betimler. İsa'nın öğretilerini en iyi anlayan havari Mecdelli Meryem'di. O, İsa'nın hepsinden çok sevdiği ve Philip'in İncil'ine göre sık sık öptüğü havariydi.

İsa, Bethany'de yağlanarak kutsandığında -kutsanarak Mesih olduğunda- tören bir kadın tarafından gerçekleştiril-

rilmişti. Bu kadın ise; ölüden diriltilen Lazarus'un kız kardeşi, Bethanyli Meryem'di. Ve ölüden dirilme, Öte Dünyanın sırlarına erme kavramını çağrıştırmaktaydı. Şimdi bütün bu konular arasındaki bağlantılar daha belirgin bir hâle gelmektedir.

Ayrıca Bethanyli Meryem'in, Mecdelli Meryem -İsa'nın eşi- ile aynı kişi olduğu konusu üzerinde durmuştuk. O, İsa'nın yoldaşydı; Cennetin Krallığı'na giden yolda, İsa'nın yanındaki tek kişiydi.

Cennetin Krallığı'nın sırlarını herkesten daha *iyi* anlayan, vaat edilmiş ülkenin yeşil çayırlarında duran ve Öte Dünyanın bütün anahtarlarına sahip olan kişi Meryem'di. İsa'nın Mesihlik görevinin başlangıcında yapılması gereken yağlamayı yapacak olan kişi de elbette ki Meryem'di. Böyle önemli bir yağlama töreninin, yapılan şeyin farkında olan ve Mesih'i tanıyabilecek bir kişi tarafından gerçekleştirilmesi gerekirdi; yağlama, İncillerde detaylarından bahsedilmeyen uzun bir sürecin son aşamasıydı.

Hiç şüphesiz, Roma'nın güç simsarları hem kutsal yolun bilgisinin hem de ek İncillerde söz edilen bilgilerin yok sayılmasını istiyorlardı. Ancak maalesef Yeni Ahit'i oluşturacak İncillere müdahale etme şansları yoktu. Tek yapabilecekleri metinlerin yorumunu kontrol edebilmektir. Burada elbette ki; yüzlerce, hatta bin, iki bin yıl sonra, yazarların anlatmak istediği şeyleri kendilerinden daha doğru yorumlayacak, doğru bir yaklaşım sergileyecek teologların ortaya çıkamayacağına güveniyorlardı. Neden bunca zaman bunlara inandık ki?

Bu oyunu gören uzmanlar ve yorumcular her dönemde var olmasına rağmen, yapılan yanlışlar ancak son dönemde kamuoyuna duyurulmaya başlandı. Fakat buna rağmen, bizi bu kadar uzun zamandır kandıran Vatikan'ın süslü salonlarında değişen bir şey olmadı. Güç odakları gerçeğin çarpıtılmasını istiyor.

ON uç

İsa Yazmaları

o Ocak gününde, Kibbutz* Kalia sıcak ve sakindi. O dönem, Long Beach'teki California Devlet Üniversitesi'nde Dini Araştırmalar Bölüm Başkanı olan Profesör Robert Eisenman ve ekibiyle birlikte, her yıl bir kere Olü Deniz kenarındaki bu tarımsal kibbutza gidip, bir süre kalıyorduk. Amacımız; başka Ölü Deniz Parşömenleri bulmaktı; ama öncelikle deniz seviyesinden 370 metre yükseklikteki dik yamaç ve uçurumlarda, kilometreler boyunca uzanan mağaraların hepsini sistemli bir şekilde kontrol etmemiz gerekiyordu. Kumran'ın antik taş yıkıntılarından dolayı, buraya sü-

ÇN: İbranice topluluk anlamına gelen kibbutz, İsrail'de komünal bir yaşalım sürüldüğü çiftliklerin genel adıdır. Günümüzde dünyanın her yerinden turistler -özellikle üniversite öğrencileri- İsrail'deki meşhur kibbutzlara giderler ve genelde ekin ekmek veya biçmek gibi işlere katılarak, tatillerini bedavaya getirirler.

rekli bir turist akını olduğu için kibbutz, moteller inşa etmişti ve biz de onlardan birinde kalıyorduk. Bu yıkıntılar 1947'de Ölü Deniz Parşömenleri'nin keşfedilmesiyle ün-lenmişti. Kalia'nın üyeleri, sit alanının bakımını yapıyordu ve girişin olduğu yere bir restaurant ve kitapçı açmışlardı. Bu yerin atmosferi kesinlikle her ziyaretçiyi etkisi altına alıyordu.

Günümüz erken başlıyor ve işimiz öğleyin bitiyordu. Çünkü hava sıcaklığı, kışın bile öğlen saatlerinden itibaren bunaltıcı hâle geliyordu. Kibbutza geri dönüyor ve ortak kullanılan büyük yemek salonunda, kibbutzun üyeleriyle birlikte öğle yemeği jnyorduk. Sonra motele dönüyor, sabah elde ettiğimiz bulguları analiz ediyor, ekipmanlarımızı temizleyip hazırlıyorduk. Sıcak geçtikten sonra taş kalıntıların, kırık çömlüklerin, küçük hayvanlar ve kuşların büyüleyici bir güzellik kattığı çölde dolaşıyorduk. Güneş battıktan sonra, güvenlik tedbirlerinden dolayı, koruma çitleri ve kibbutzun silahlı devriyelerinin olduğu yere geri dönüyorduk. Burada her sezon, en az bir kere güvenlikle ilgili bir acil durum yaşandığını görmüşüzdür. Bu özel ziyaretimizde, görevli olduğumuz bir konferans sırasında bir nöbetçi hızla salona girip, "Bütün ışıkları söndürün! Yere yatın!" diye emretmişti; bazı davetsiz misafirler tespit etmişler. Ölü Deniz'in karşısından gelen bir tekne olduğunu görenler olmuş... Önceki gün, komşu kibbutzun üyelerinden biri mayın yüzünden bacağını kaybetmiş...

1992'nin 17 Ocak günü, turumuzun lideri Robert Eisenman İsraili bir arkeologla görüşmek için -arabayla yaklaşık kırk beş dakika uzaklıktaki-Kudüs'e gitmişti. Charlotte'deki Kuzey Caroline Üniversitesi'nden Yeni Ahit üzerine uzman olan profesör James Tabor ve ekipteki Californialı doktora öğrencisi Dennis Walker ile birlikte, alçak bir duvarın üzerine oturmuş konuşuyorduk. Ekibin diğer üyelerinin bir kısmı dinleniyor, bir kısmı da

küçük gruplar hâlinde sohbet ediyorlardı. O sırada *iyi* giyimli iki İsrailinin geldiğini gördüm. Ellерinde bazı dosyalar vardı. Ne olduğunu merak etmiştim, israil'de paranoya çok normaldir. Resmi kağıtlar taşıyan adamlar, her zaman bela anlamına gelir. Sonra, yapılan kısa bir konuşmaya kulak misafiri oldum.

"Profesör Eisenman buralarda mı?"

"Hayır" dendi, "burada değil."

"Ne zaman döner?"

"Sonra."

Sorun mu vardı? Neden?

İki ay öncesinde Huntington Kütüphanesi, Ölü Deniz Parşömenlerine ait bir fotoğraf seti hazırlamaya karar verdiğiinde hepimiz, kırk yılı aşkın bir süredir parşömenler üzerinde süren tekelciliğin sonunda bitmiş olduğunu düşünmüştük. O zamana kadar parşömenleri incelemesine izin verilen çok az sayıda uzman vardı. Eisenman, o gün bu uzmanlardan biriyle görüşmüştü. Ancak yaşanan olaylardan anlaşılıyordu ki; hem Yahudileri hem de Hristiyanları rahatsız eden ve uzun süredir çok az sayıda uzman tarafından bilinen gizli bilgileri açığa çıkaran, iki bin yıllık Ölü Deniz Parşömenleri üzerindeki bütün haklar hâlâ tekelde tutulmaya çalışılıyordu.

ÖLÜ DENİZ PARŞÖMENLERİ, ilk olarak 1947 yılının başlarında keşfedildi. Bu keşfin hikayesi hiçbir zaman tam olarak doğrulanamadı; çünkü genç bedevi çoban Muhammed ed Dib, çobanlıktan başka bir işle uğraşıyor olabilirdi; onu Kumran bölgesine getiren olayları kuşatan bazı gariplikler var. Fakat önce de belirttiğimiz gibi, hikaye çok basitmiş gibi aktarıldı. Çoban, yamaçlarda ve vadilerde kayıp geçisini ararken, küçük bir mağara girişi görür. Keçinin içeride olup olmadığını anlamak için içeri bir taş atar. Bir keçi melemesi yerine, çömlleklerin kırılma

sesini duyar. Ne olduğunu anlamak için emekleyerek mağaraya girer.

Her biri 60 cm. boyunda olan ve bazıları kırılmış bir grup ağzı mühürlü çömlek görür. Mağarada bu testilerden en az sekiz tane olduğu düşünülse bile kimse bu konuda emin değildir. Her bir testinin içinde, antik metinlerin yazılı olduğu deri tomarlar vardı. Bedevi, içlerinden yedi tomar aldığını söylemişti. Diğer tomarların yetkililerin eline geçtiğini biliyoruz; ama ilk bulundukları anda, gerçekte kaç tane tomar olduğu konusunda hiçbir fikrimiz yoktur. Arkeologlar, mağaranın içinde bulunan kırık testi parçalarından en az kırk tane testi olması gerektiğini belirlediler. Fakat bu antikaların yeni mi, yoksa çok eskiden mi kırıldığını ya da her birinin içinde parşömenlerin olup olmadığını bilemiyoruz.

Bu ilk buluştan -Ölü Deniz Parşömenleri keşfinin yapıldığı 1 no'lu mağara-yedi veya daha fazla sayıda tomar elimize eksik geçti. Ve elde edilen metinler arasında, yirmi farklı metne ait parşömen parçalanmıştı. Neden bazı tomarlar zarar görmüşken, bazıları sağlam duruyordu bilinmez. Tabii ki bunun, tavandan düşen taşlar yüzünden bazı testilerin kırıldığı ve içlerindeki tomarların vahşi hayvanlar tarafından parçalandığı gibi basit bir açıklaması da olabilir. Bölgede yüzlerce mağaraya girip çıktım. Tavandan taş düşmesinin yaygın olduğunu ve çevrede çakal gibi avcı hayvanların gezdiğini biliyorum.

Bedevi çoban parşömenleri, 'Kando' olarak da tanınan, Halil İskender Şahin isimli Hristiyan bir antikacıya götürdü. Onun Kudüs'te bir dükkanı vardı ve *aynı* zamanda tecrübeli bir karaborsacıydı. Bu olayın üzerine, Kando'nun bir meslektaşıyla birlikte mağaraya gidip, başka metinler aldıklarına dair söylentiler vardır. Nisan 1947'de tomarlardan biri, Kudüs'teki St. Markus Manastır'ında bulunan Suriyeli Yakubi Kilisesi'nin başpiskoposuna ge-

tirildi. Başpiskopos metinleri okuyamasa da ne kadar eski ve önemli olduklarının farkındaydı. Üç tanesi daha önce satıldığı için, başpiskopos sadece geriye kalan dört tomarı satın alabildi.

Bunları, Kudüs'teki, 1945'ten beri Peder Roland de Vaux idaresinde bulunan Dominiken İncil Araştırmaları ve Arkeoloji Okulu'nun (Dominiken Ecole Biblique et Archeologique) Antikalar bölümünden iki uzmana gösterdi. İkisi de ona, parşömenlerin yakın zamanda yazılmış olduğunu düşündüklerini söyledi. Okulda başka bir uzman onu, çevrede sözde antika satıcılarının elinde bulunan çok sayıdaki sahte antikalar konusunda uyardı.

Tomarlarla ilgili haberler, Kudüs'teki Hebrew (İbrani) Üniversitesi'nde arkeoloji bölüm başkanı olan Profesör Eleazar Sukenik'in kulağına gitti ve bu tomarları görme şansı oldu. Satın almak için birkaç başarısız girişimde bulunmasının ardından, sonunda başpiskoposun eline geçmeyen diğer üç tomarı alabilmejn başardı. Profesör Sukenik, Yeşaya Parşömenleri, Savaş Parşömenleri ve İlahi Parşömenlerini aldığında 1947 3alının sonlarıydı. Fakat başpiskoposun elindeki dört tomarı -başka bir Yeşaya Metni, Habakkuk'un Yorumu, Havarinin El kitabı ve Aramice yazılmış Yaratılış Apokrifonu*- elde etmesi mümkün olmadı. Sukenik'in aldığı üç tomar, İsraililer tarafından 1955-56'da yayınlanacaktı.

Başpiskopos, ayrıca Kudüs'teki Amerikan Arkeoloji Okuluyla da irtibat kurmuştu ve 1948'de elindeki tomarları bu kuruma teklif etti. Aynı zamanda Amerikan Okulu'na üç tomarın resimlerini çekmesi için izin vermişti. Fotoğraflama Mart 1948'de tamamlandı.

1949'da İsrail ilk savaşından çıkmıştı ve ateşkes şartla-

Ç.N: Buradaki Yaratılış; Genesis, yani Eski Ahit'in birinci bölümü olan Yara-"tılış'tır, Apokrifon ise gizli metin demektir.

rına göre, Kumran Filistin'in bir parçası olmuştu. 24 Nisan 1950'de Filistin resmen Ürdün'e dahil edildi. Burada yapılacak yeni keşifler konusunda yetkili otorite, artık Ürdün Tarihi Eserler Kurumu'nun müdürü Gerald Lankester Harding'di. Ancak başpiskopos metinleri, 1949 yılının sonunda sergiye sunulacakları A.B.D.'ye götürmüştü. Aynı zamanda satışa da sunulacaklardı.

Sonunda 1954'te bu tomarlar Sukenik'in oğlu Yigael Yadin'in gayretleri sayesinde İsrail hükümetine satıldı. Bugün Kudüs'teki Shrine of the Book (Tapmak lüta-bı)'nda sekizinci bir metinle birlikte -1967'de elde edilen Tapmak Parşömeni- sergilenmektedirler.

AKADEMİSYENLER BAŞLANGIÇTA parşömenlere fazla ilgi göstermediler. Bunları taklit ve sahte zanneden uzmanlar olduğu gibi, çok eski olduklarını anlayan önemli uzmanlar da olmuştu. 1949'da Oxfordlu önemli bir akademisyen olan Profesör Godfrey Driver, bunları M.S. 6. veya 7. yüzyıl olarak tarihlendirdi. Bir sonraki sene bu fikrini M.S. 200-500 (hâlâ Yahudi-hristiyan döneminden sonra) olarak değiştirdi. Manchester Üniversitesi'nden başka bir uzman bunların çok daha yeni olduğunu düşünüyordu ve ona göre bunlar M.S. 11. yüzyıl ürünüydü. Ecole Biblique'in müdürü Peder Roland de Vaux, bunları Hristiyan döneminden çok daha eski olarak görüyordu. Testileri ve içlerindeki tomarları, Roma'nın Yahudiye ve Mısır egemenliğinden önceki Helenistik dönemi olarak tarihlendirmişti; bu dönem M.O. i. yüzyıl başlarına kadar sürmüştür.

1949 Ocak ayı sonunda, iki Ürdünlü askeri görevli tomarların geldiği mağarayı buldu. Aynı yıl 5 Martta Roland de Vaux ve Gerald Lankester Harding burada kazı yaptı. İki parça keten kumaş, kırık çömlek parçaları ve yirmi bir farklı çalışmaya ait küçük metin parçaları buldu-

lar. Olaylar yavaş gelişiyordu. Kazı heyecan vericiydi ve kiliseyi rahatsız edici şeyler olabiliirdi. Her şey değişmek üzereydi.

1949 yılının sonlarında, tüm metinler kısmen İsraililerin kısmen de ABD'nin elindeydi. Fakat olaylar kendi devinimlerine sahipti ve kısa süre sonra kontrolden çıkmaya başladılar. 1950 yılı başlarında, Amerikan Doğu Araştırmaları Okulu tarafından yapılan yayınların ilk sayısı geldi. Başlığı *Aziz Markus Manastırı'nın Ölü Deniz Parşömenleri*'ydi. Bu kitap Yeşaya elyazmasının ve Habbakuk yorumunun -şimdi Habbakuk peşeri olarak bilinir- fotoğraflarını ve çeviri yazılarını içeriyordu. Peşer, Ölü Deniz Par-şömenleri'nde eski metinleri tanımlamak için kullanılıyordu. Bu eski metinler ise; Kumran topluluğunun, düşmanın yenilgiye uğrayıp, israil'in Davut soyundan bir kral tarafından yönetileceği günlere işaret ediyor olarak yorumladıkları dini metinlerdi.

Uzmanlar, bu grubun Eski Ahit metinlerini nasıl yorumladıklarını dikkate alarak, bu konuda önemli anlayışlar ve fikirler elde edebilirdi. Bütün dünyadan uzmanlar, başta peşerler olmak üzere, bu metinlerin içeriklerine odaklanmaya ve bu metinleri yazanların inançları hakkında bazı sonuçlar çıkarmaya başladılar. Bu metinlerde anlatılanlarla Hristiyanlık arasında paralellikler bulunuyordu.

ilk çok, 26 Mayıs 1950'de Paris'teki Sorbonne Üniversitesi'nde, Sami dilleri ve uygarlıkları konusunda bir uzman olan profesör Andre Dupont-Sommer, Academie des Inscriptions et Belles Lettres'de Habakkuk pesheri konusunda bir konferans verdiği zaman yaşandı. Dupond-Sommer, yasak bölgeye girmişti: Parşömenlerin çok belirgin bir şekilde Hristiyanlıkla bağlantılı olduğunu açıkladı. Onun söyledikleri, inançları tehlikeye düşen birçok kişiye huzursuz etti.

Dupont-Sommer'in tezi şöyleydi: Habakkuk peşeri, Hı-

ristiyanlığın ilk dönemlerinde yazılmıştı; parşömenler, M.S. 66-70 savaşı sırasında Kumran'da yaşayan topluluk -peşerde, mevcut dini yapıya karşı çıktıkları görülenler'-tarafından gizlenmişti. Bu, Josephus tarafından Esseniler olarak tanıtılan topluluktur; bu topluluğun adı hiç belirtilmeyip, sadece 'İyilik Öğretmeni' unvanıyla anılan ve kutsal olduğuna inanılan lideri düşmanları tarafından ölüme mahkum edilmiş ve ölüden dirilmesi beklenmişti. Dupont-Sommer, İsa ile iyilik Öğretmeni arasındaki paralellığe dikkat çekerek, İsa'nın bu kişiyi kendisine örnek aldığını belirtiyordu.

Dupont-Sommer, İsa'nın tanrısallığı inancına saldırıda bulunuyor gibi görünüyordu. O, aynı yıl yayınlanan kitabında vardığı sonuçları özetleyerek, şöyle yazıyordu:

Şu kesindir ki; -ve Ölü Deniz Parşömenleri'nin keşfiyle gün yüzüne çıkan bilgilerin en önemlisi- Yahudi tarihi, M. O. 1. yüzyılda, [İyilik Öğretmeni'nin] halkının çevresinde şekillenen dünyayı günden arındıracak bir Mesih beklentisine sahne olmuştur.

Dupont-Sommer, sadece İsa'nın tanrılığı inancını tehlikeye sokmakla kalmıyor, bir de Hristiyanlığın, zaten var olan Yahudilikten çıkmış bir din olduğunu öne sürüyordu:

Kumran'da bulunan belgeler açıkça göstermektedir ki; ilkel Hristiyan Kilisesi'nin kökü, Yahudiliğin Yeni Antlaşma* mezhebidir. Bu mezhebin üyeleri ise Essenilerdir. Hristiyanlığın ritüellerini, doktrinlerini, mistik ve etik ideallerini Essenilerden aldığına şüphe yoktur.

Ç.N: Burada Yeni Antlaşmadan -New Covenant- kasıt Yeni Ahittir - New Testament.

Tüm bunlar, Vatikan'ı alarma geçirmek için yeterliydi ve elbette ki Vatikan, güçlerini harekete geçirdi. Bu güçler çok büyüktü. Artık Engizisyon, insanları kazığa bağlayıp yakamıyordu belki ama Kutsal Büro ne pahasına olursa olsun Kilisenin dogmasını korumak amacıyla hâlâ varlığını sürdürüyordu.

Daha önce de belirttiğimiz gibi, 1902'de Papa XIII. Leo, Katolik teoloji akademilerini denetim ve yönetim altında tutmak için, bir Papalık Kutsal Kitap Komisyonunu oluşturdu. Bu komisyon özellikle modernizme muhalefet ediyordu. Bu akademisyenlerin şu an Paris'teki Saint Sulpice Ruhban Okulu'nda bulunan eserleri, 19. yüzyılın sonlarında kınanmıştı. Papalık Kutsal Kitap Komisyonu, Kutsal Büroya uzman -danışman- sağlıyordu. Bu, inanç saldırılarına karşı birinci savunma hattıydı. Komisyonun temel görevlerinden biri -ki hâlâ öyle- Kitab-ı Mukaddesin doğru öğretilmesini sağlamaktı. Özetle, Vatikan'ın gerçekleri saptırma merkezi olarak işlev görüyordu.

Kutsal Büro ve Komisyon, iki ayrı organizasyon gibi görülse de durum öyle değildir. Bu iki organizasyonun idarecileri aynı zamanda bir diğerinin önemli konumlardaki üyeleri olmuştur, ikisi arasındaki yakınlık, 1971'de Papalık Kutsal Kitap Komisyonu'nun idaresi Engizisyona -bugünkü adıyla inancın Doktrini Topluluğu'na- verildiğinde resmi hâle gelmiştir. Her iki örgüt, Roma'da aynı binada faaliyet göstermektedir. 1981'de Kardinal Ratzinger, yetkili kardinal, yani 'Büyük Engizisyoncu' oldu; 2005'te de hepimizin bildiği gibi Papa oldu.

1951 DEÖLÜ DENİZ PARŞÖMENLERİ'Nİ Hristiyanlıkla ilişkilendirenlere karşı muhalefet sertleşmeye başladı; çünkü İsa'nın tanrılığı inancını koruması gerekenler için tehlike büyüktü. O yılın Şubatında önde gelen bir Cizvit akademisyen, Cizvit akademik gazetesi *Etudes'te* saldırgan

bir yazı yazdı. Diğer akademisyenler, onun, isa'nın tanrılığı inancının tehdit altında olduğunu görüp, alarına geçtiğini hemen anlamışlardı. Aynı dönemlerde Katolik akademisyenleri daha fazla endişelendirecek bir rüzgar daha esti. Bir no'lu mağarada bulunan keten kumaş parçaları ABD'ye gönderilerek, 'karbon yaş belirleme testine' tabi tutuldu: Sonuç, JM.S. 33 tarihi, artı-eksi iki yüz yıld - M.O. 2. yüzyıl ile M.S. 3. yüzyılın başları arası bir dönem. Bu, parşömenlerin Hristiyan döneminde üretilmiş olmasının mümkün olduğu anlamına geliyordu. Bu bilgi, küisenin sürekli yüzleşmek ve katlanmak zorunda kaldığı bir bilgiydi.

Sonra Mart 1951'de, kendini parşömenler üzerinde kontrol sahibi konuma getirmek için dolaplar çeviren Peder de Vaux, Duppont-Sommer'in *Revue Biblique'de* konuşması ve kitabı hakkında oldukça olumsuz bir eleştiri yayınladı. De Vaux, alaycılığında çekingenlik göstermedi: "Onun tezi, coşkulu ve oldukça baştan çıkarıcı bir tarzda sunulmuştur. Çalışması, çok bilimsel ve zekice hazırlanmıştır."

Fakat Peder de Vaux hata yapmaya eğilimliydi ve bu eleştirisinde bü3âik bir hata yapmıştı. Onun, Duppont-Sommer'in tezine karşı sunduğu kanıtlardan biri; 'uzman arkeologların, içinde yazmaların saklandığı bu testilerin, Filistin'deki Roma dönemi öncesi Helenistik dönemin sonlarına ait olduğunu tespit ettikleri bilgisi'ydi. Peder de Vaux, diğer birçok iddiasında olduğu gibi bu konuda da yanılıyordu. Sonradan yanıldığını da itiraf etti. Fakat bu sayede, büyük savaşa yol açan bu küçük çatışmada avantaj sağlamıştı.

1951 sonlarında Peder de Vaux ve Gerald Lankester Harding, Kumran yikıntılarında kazı yapmaya başladılar. Sonra üzerlerine yeni bir rüzgar daha esti: Buldukları tanımlanabilen madeni paralar; Hristiyan döneminin başlangıcından, M.S. 70 yılındaki Yahudi savaşına

kadar olan döneme aitti. Ayrıca yıkıntıların içinde, 1 no'lu mağarada bulunan ve içine yazmaların saklandığı testilerin aynısından bir tane buldular. Bu durum, hem Kumran yıkıntılarının hem de parşömenlerin Hristiyan döneminde kullanılmakta olduğunu gösteriyordu.

Sonra 1952'de Bedevi, elinde ufalanmış parşömenlerle dolu bir karton koliyle ortaya çıktı. Bedevi 4 no'lu mağarayı bulmuştu. Buradan, sekiz yüz farklı tomara ait binlerce parça gelmişti. Fakat parçalar çok küçüktü, hatta bazıları minicikti. Burada bütün hâlde olan hiçbir metin yoktu. Parçaların bir araya getirilerek tercüme edilmesi gerekiyordu; ama hiçbir uzman, tek başına bu işin üstesinden gelemezdi. Yapılması gereken bunları bir araya getirip, tercüme edebilecek uzmanlardan oluşan bir ekip kurmaktı. Bu durum. Peder de Vaux'a metinler üzerinde bir ölçüde hakimiyet kurabilme fırsatı sağlamıştı.

1953'te metinleri sahiplenmesi ve üzerinde çalışması için, yedi akademisyenden oluşan küçük bir uluslararası ekip toparlandı. Bu ekip. Peder de Vaux'un idaresi ve Ecole Biblique'nin egemenliği altındaydı. Bu ekipte dört tane Katolik papaz vardı. Bunlardan biri; Washington'daki Amerika Katolik Üniversitesi'nde hocalık yapan ve daha sonra da Amerikan Doğu Araştırmaları Okulu'nda direktör olan, Papalık Kutsal Kitap Komisyonu üyesi Monsignor Patrick Skehan'di. O, "Eski Ahit uzmanlarının en önemli görevlerinden biri, Mesih'in geldiğinde tanınmasını sağlayacak gelişmelerin, din tarihi üzerindeki izlerini sürmektir" diyordu. Görülmektedir ki; Skehan objektif akademisyenliğin güçlü bir savunucusu değildi.

Parşömenler, adı sonradan Rockefeller Müzesi olarak değişen, Filistin Arkeoloji Müzesi'nde korunuyordu, Rockefeller'm yönetiminde Peder Ronald de Vaux vardı.

Peder de Vaux, 1955'te Papalık Kutsal Kitap Komisyonu nun bir üyesi oldu. Ayrıca Ecole Biblique'nin başkanı

olarak kutsal metin arkeolojisinin ön saflarındaki bir isimdi. Onun zamanından itibaren gelen bütün Exile Biblique başkanları, Papalık Kutsal Ktup Komisyonu üyesi olmuştur.

Peder de Vaux, Ecole'nin kutsal kitap konusundaki akademik ve arkeolojik keşiflere adanmış gazetesi *Revue Biblique*'i yayınladı. Revue ayrıca Ölü Deniz Parşömen-leri'ne adanmış bir dergi olan *Revue de Qumran* 'ı çıkardı. Ve 1956'da Kitab'ı Mukaddes'in Katolik tercümesi yapıldığında -bu kitap daha sonra 'La Bible de Jerusalem' adını alacaktı-. Peder de Vaux baş editörü oldu. Ayrıca eski İsrail tarihi ve Ölü Deniz Parşömenleri hakkında önemli çalışmalar yaptı ve Kumran'da kazılar gerçekleştirdi. Peder de Vaux, bu alanda gerçekten etkili bir adamdı.

Seçilmiş akademisyenler, parşömenleri ellerinde bulunduruyordu: Onlardan başka hiç kimsenin parşömenlere ulaşmasına izin verilmiyordu. Ancak bir skandal yaşandı: Başta John Allegro olmak üzere, bazı uzmanlar metinlerini beklenenden daha çabuk yayanladı. Diğerlerinininki ise çok uzun sürdü. Kırk yıl geçmiş ve bazı önemli parşömenler hâlâ yayınlanmamıştı. Katolik uzmanların, İsa'nın tanrılığı inancına zarar verecek belgeleri gizlediğine dair şüpheler arttı.

Ekibin İngiliz üyesi John Allegro'nun bazı kuşkuları vardı. Mart 1956'da Peder de Vaux ve uluslararası ekibin, *The Times of London*'a. kendisinin parşömenler hakkındaki yorumlarını kınayan bir mektup göndermek üzere olduklarını duyduğunda Allegro, Peder de Vaux'a mektup yazarak bir uyarıda bulundu:

Parşömenler üzerine verdiğim her konferansta ajmı soruyla karşılaşıyorum: "Kilisenin kutsal olduğu doğru mu? Her şeyin yayınlanacağından emin olabilir misiniz?" Göndermeyi planladığınız mektubun altında. Roma rahiplerine ait üç imzanın ne sonuçlar doğuracağını düşünmenizi isterim.

Fakat Peder de Vaux ve diğerleri bu uyarıya aldırmayıp, Allegro'yu gözden düşürmek için bildiklerini okudular. Onun bağımsız hareket etmesine izin vermeye niyetleri yoktu. Ölü Deniz Parşömenleri sahasında kontrol, her şey demekti.

Onların bakış açısına göre, aslında bu mantıklıydı. Bunu anlamak için, 'Tanrının Oğlu' metnine sadece bir göz atmamız yeterli olacaktır.

1958 TEMMUZ'UNDA, SICAK BİR ÖĞLEN VAKTİ yeni bir parça metin satın alındı; Aramice yazılmıştı ve 4 no'lu mağaradan gelmişti.

Bugün Amerika Katolik Üniversitesi'nde kutsal kitap incelemeleri profesörü ve Papalık Kutsal Kitap Komisyonu üyesi olan Cizvit Peder Joseph Fitzmyer, bana metni ertesi sabah okuma fırsatı bulduklarını söyledi. 10 Temmuz 1958'de, uluslararası ekipteki uzmanlar, ellerinde 'tanrının oğlu olarak adlandırılacak' bir kişiden bahseden bir metin olduğunun farkındaydılar. ' Bu kişinin Kumran Sadokite Rahipliği'nin destekçisi mi, yoksa muhalifi mi olduğu konusundaki tartışmalar hâlâ devam etmektedir; ancak asıl konu bu değildir: Önemli olan şey; Yahudilerin dünyasında sadece İsa için kullanıldığı düşünülen 'tanrının oğlu' unvanının, daha önceden de kullanıldığının burada görülmesidir.

Doğaldır ki bu, tartışmalı bir konudur. Katolik akademisyenler, fırıstiyanhk ve parşömenler arasında mümkün olduğu kadar uzak bir mesafe kurmaya karar verdiler; bu metnin açığa çıkması, iddialarının anlamsızlığını gösterecekti. Bu yüzden metnin varlığını yıllarca gizli tuttular. Sonunda metinden sorumlu uzman Peder Joseph Milik, 1972'de bir dersinde ondan bahsetti. 1990'da haber, popüler bir bülten olan *Biblical Archaeology Review*'a. sızdı ve metin yayınlandı. Fakat metnin bulunup, tercüme

edilmesinden itibaren otuz iki yıl geçmişti. Metnin ortadan kaldırılması gibi kalıcı bir çözüm bulunamadığına göre, yapılabilecek en iyi şey zamana oynamaktı.

Elbette ki bütün bu bekletme taktikleri, 1991'de Ölü Deniz Parşömenleri'nin tam bir fotoğraf setinin yayımlanmasıyla son buldu. California'daki Huntington Kütüphanesi'nin yaptığı bu yayından kısa bir süre sonra, dünya genelindeki enstitüler kendilerine korumaları için verilen fotoğrafları da yayınladılar. Hammadde üzerindeki fiziki kontrollerini kaybetmiş olmalarına karşın, Ölü Deniz Parşömenleri'ni hâlâ kontrolü altında tutmak isteyenler, artık bu parşömenler hakkında yapılan yorumları kontrol altında tutmayı sağlayacak girişimlere odaklanmaya başlamışlardı. Bu mücadele günümüze değin sürmüştür.

Hata yapmayın: Vatikan dikkatlidir, isa'nın tanrılığını reddetmek, hiç de basit bir iş değildir.

Dolaylı olarak Vatikan'ın bu belgeler üzerindeki eski hakimiyeti, bazılarımızı uzlaşmayı başka yerde aramaya teşvik eder. Ancak öncelikle, de Vaux'un vardığı bazı sonuçların hatalı olduğunu kanıtlamak gerekir. Örneğin; onun, metinler üzerinde tekeli olduğu dönemde, Kumran'ın, içinde bir yemekhanesi' ve Essenderin parşömen yazdığı bir yazı yazma odası' olan bir çeşit manastır olduğu sonucuna varması gibi. Bu manastır modeli, sonraki bütün yorumlarına - ve kazılarına- yön vermiştir. Daha yakın zamanda yapılan incelemeler, parşömenlerin Kumran'da yazıldığına dair bile ciddi şüpheler içermektedir. Bunların Kudüs'ten getirilip, mağaralarda saklandığı görüşü ön plana çıkmaktadır.

Site hakkında hiçbir zaman bir final raporu yayınlamamış olan Peder de Vş.ux'un notlarını da inceleyen arkeologlar, Kumran'ın izole edilmiş bir manastır değil; esans yağı üretimi yapan ticari bir çiftlik olduğu sonucuna varmışlardır. Peder de Vaux, toprak içindeki dikey kesitlerin kerpiç duvarlar olduğunu ve yapının bu şekilde odalara

bölündüğünü ilan etmiştir; ancak bu kesitleri kazmak konusunda başarısız olmuştu. Bu tür hatalar nedeniyle bir manastır tezi geliştirmişti.

Mezopotamya konusunda deneyimli, kerpiç yapılar konusunda uzman olan bir arkeologu duvarları görmesi amacıyla Kumran'a götürdüm. Tek bir duvara baktı ve sadece güldü. Sonra da bunların duvar değil; kazılmamış yer olduğunu söyledi. Bu söylediğinin doğru olduğu kanıtlandı: 1991 Aralık ayı ortalarında, Kumran'da aralıklı fakat sağanak bir yağmur yağdı. Peder de Vaux'un 'kerpiç duvarlarından' biri sel suları sayesinde topraktan temizlendi ve çıkıntılı yüzey üzerinde bir kil çömlek ortaya çıktı, israil Tarihi Eserler Kurumu'nda bir işçi olan rehberim, bana, buna ait renkli bir fotoğraf gösterdi ve o da güldü.

Fakat sonunda, Peder de Vaux'un Ölü Deniz grubu hakkındaki teorisini bilimsel olarak çürütme fırsatı bulduk: Onun iddiasına göre; site, M.Ö. 31 yılındaki depremde yıkılmış ve ardından çıkan yangında yanmıştı. Yıkıntıların arasından geçen, depremde dolayı oluşmuş bir çatlak olduğunu iddia ediyordu. Sitenin terk edilme nedeninin bu olduğunu iddia ediyordu. 1992'de Kumran'a yeraltı radar ekipmanları ve bunları kullanacak iki uzman götürdük. Deprem fay hattının var olmadığını ve deprem yüzünden olduğunu iddia ettiği hasarın, sıradan bir toprak çökmesinden kaynaklanmasının daha muhtemel olduğunu - her ikisi de bu tür keşif çalışmalarında deneyimli olan uzmanlara göre-bulduk.*

BU İNİŞLİ ÇIKIŞLI KEŞİF YOLCULUĞUMUZ açısından tum bunların önemi; Ölü Deniz Parşömenleri'nin gerçek "ir dünyada -İsa'nın 3rükselişine ve Hristiyanlığın gelişme sahne olan bir dünyada- yaşamış, gerçek bir Mesihsel Yahudi topluluğu tarafından yazılmış olmasından kaynaklanır. Bu doğrultuda, söz konusu yazmalar bizlere; o

insanların inançlarını, değerlerini, tarihlerini ve kendi dönemleri üzerindeki etkilerini kavramak açısından eşsiz bir fırsat sunar. Bu belgeler, erken dönem Hristiyanlıkta popüler olan ve Yeni Ahit'te vurgulananlarla paralellik gösteren temalar içerir. Fakat unutmamalıyız ki; belirgin farklılıklar da vardır. Hristiyanlık, Yahudilikten ve yasadan kopup uzaklaşmıştır.

Bu parşömenler orijinal belgelerdir; o dönemden kalma çoğu belgeler gibi, sonradan tercüme edilmiş veya düzeltmeler yapılmış metinler değildir. Bununla birlikte, onları modern inanç sistemlerimizin perspektifinden bakarak anlayabilmemiz çok zordur.

Kutsal kitap biliminin en önemli sorunu, bu sahadaki çoğu akademisyenin ilahiyatçı veya kutsal kitap tarihçisi olarak yetiştirilmesidir. Bu sahada, saf tarihçilere çok nadir rastlanır ve onlar. Kilisenin öğretisine ters düşen sonuçlara ulaşan verileri genellikle tarafsız bir tutumla değerlendirebildikleri için, kendilerini sık sık ilahiyatçıların saldırılarının odağında bulurlar.

BU PARŞÖMENLERİN HRİSTİYANLIĞA DİREKT ETKİSİ VARDIR. Hristiyan teolojisinin savunucuları -İsa'yı tanrılaştıran İznik Konsili'nin teolojisini sorgulamadan destekleyenler- için iki problem ortaya koyarlar.

Birincisi, bu parşömenlerin Yeni Ahit'in ve İsa'nın, önceden varolan Mesihsel Yahudi inancı içinden çıktığını gösteren bol miktarda kanıt sunmasıdır. Bu, şu anlama gelir: Hristiyanlık, tarihte gerçekleşen spesifik bir olay üzerine kurulmuş değil; zaten var olan ve 'Tanrının Oğlu' terimini kullanan bir oluşumun devamıdır.

İkincisi ise, parşömenlerin, İncillerin teolojik birliğim sorguluyor olmasıdır. Parşömenler, James -İsa'nın kardeşi ve Kudüs Mesihsel toplumunun lideri- ile İsa'yı hiç tanımamış olan Paul arasındaki derin çatışmanın nedenine

ışık tutuyordu. Bu çatışma, Yeni Ahit'te* derin ve onarılamaz çatlaklar oluşmasına neden olmuştu. Örneğin; Paul'un, yasadan muaf olma konusunu dile getirdiği yazılarıyla James'in yasaya sadık olmayı vurguladığı yazıları kıyaslandığında ortaya çıkan bölünme gibi.

Ancak bizlere alternatif bir bakış için nedenler sunan, sadece parşömenler değildir: İncillerin kendileri bile, İznik'te yapılan teolojik düzenlemeleri desteklemek konusunda başarısız kalır. İsa gerçekten tanrı olduğunu iddia etmiş miydi? Görünüşe göre hayır. Joseph Fitzmyer, dikkate değer bir itirafta bulunur: "İnciller bu iddiayı direkt olarak ortaya koymaz."

BÜTÜN BUNLAR ÖNEMLİ MADDELERDİR: Hristiyanlığın temelinde isa'nın tanrılığı inancı yatar. Fakat İnciller böyle bir iddiada bulunmaz ve Ölü Deniz Parşömenleri; Hristiyanlığı, içinde tanrısal bir Mesih kavramı bulunmayan Mesihsel Yahudilikten ayrı tutamayacağımızı kanıtlar. Bu nedenle, Vatikan'ın bu parşömenleri elinden geldiğince uzun süre gizlemekten başka seçeneği kalmamıştır. Hristiyanlıkla bu metinleri yazan topluluk arasına mümkün olduğunca uzak bir mesafe koymak için, her fırsatı değerlendirmekten başka yapabileceği bir şey yoktur. Daha da ötesi, Vatikan'ın tek seçeneği; artık gün yüzüne çıkmış olan bu metinler üzerinde yapılan yorumları kontrol altında tutmaya çalışmaktır.

Temel sorun; California'daki Claremont ilahiyat Okulu'nda Yeni Ahit profesörü olan Burton Mack'in açıkladığı gibi, gerçek İsa hareketinin, bir İsa mitolojisi tarafından geçilip geride bırakılmış olmasıdır. Bu, 'Hristiyan efsane-

ÇN: Paul ve James'in İncilleri, resmi Yeni Ahit'te -Vatikan tarafından onaylanmış olan- yer almaz; ancak burada Yeni Ahit ile kastedilen incillerin tümüdür.

lerinin gerçek tarih olduğunu iddia eden ve sadıklarından buna inanmasını isteyen' Kilise için dengesiz bir durum oluşturmuştur. O, bu mitoloji ve tarih karışımı için alternatif açıklamalar bulunmaya çalışıldığı zaman, 'Hristiyanlık inancının başının büyük belaya gireceğini' ve İncillerin 'Hristiyan Mitinin' ürünü olmasından dolayı, bu dinin, ciddi şekilde değişime uğramak zorunda kalacağını açıklar. Mack, eleştirisinde oldukça açık sözlüdür: "Hristiyan miti. İsa geleneklerinde karşılaştıklarımızdan çok daha fantastik bir hayal dünyası yaratmıştır." İsa gelenekleri Yahudiliktir; İsa efsanesi ise değildir. Şimdi, anlaşılmış olmalı ki; tarihsel İsa ile inancın İsa'sı arasında büyük bir uçurum vardır, Hristiyan teolojisinin bu baskıcı muhafızları, ikisinin de aynı olduğu konusunda ısrar etseler bile, verileri dürüstçe değerlendiren her tarihçi, bunun böyle olmadığını kolaylıkla görebilir. Vatikan'ın, zaptetme ve kontrol altında tutma konusundaki başarılarını nasıl sürdürdüğünü yeterince gördük. Ancak bu sabit görüşlü tutumunu sürdürmesi, artık giderek zorlaşmaktadır. Birikmiş yalanlar, dogmalar ve aldatmacaların ağırlığından dolayı, bir aşamada baskının fazla gelip, bütün bu yapının çökmesine neden olması kaçınılmaz görünmektedir.

Ölü Deniz topluluğuyla, Kudüs'te James liderliğindeki erken Hristiyan toplumunun -Elçilerin işleri kitabında bahsedilen- eşleştirilmesi konusuyla ilgili ayrıntıları belirtmek faydalı olacaktır. Ölü Deniz Parşömenleri, erken Hristiyan belgeleridir ve bize bugünkü mitolojileri nasıl değerlendireceğimize dair bir bakış açısı kazandırır. Fakat bu yolla anlatmaya çalıştığımız hikaye, bütünün sadece küçük bir parçasıdır.

Bununla birlikte şunu da söyleyebiliriz ki; İsa'nın gidişiyle James, Romalılara karşı çıkan ve Yahudi yasasını bedeli ne olursa olsun destekleyen Zelot ideallerine sadık

kaldı. Mesajı sürdüren ve Yahudi olmayanlar için Hristiyanlığı yaratan kişi Paul'dü. James, sadece Yahudiliği ve Yahudiye'yi önemsiyordu. Paul, tüm kişisel özelliklerinden ötürü, Yahudilere uzak bir mesafeden baktı. İsa'yı, uzun zamandır içine batırıldığı dogmadan kurtarabilir miyiz?

BU KİTAPTA İSA'NIN BAZI YAKIN ARKADAŞLARININ yardımı ve Roma Valisi Pontius Pilate'nin kurduğu tezgahla çarmıhtan sağ olarak kurtulduğu önermesinde bulundum. Aramatyalı Yusuf, İsa'nın bedenini istemeye gittiği zaman, Pilate planın başarısız olduğunu ve isa'nın gerçekten öldüğünü düşündü; Markus'un; İncilinde, İsa'nın bedeni için 'ceset' anlamına gelen Grekçe *ptoma* kelimesini kullandığından da anlaşılacağı gibi.

İsa ölmemişti; ama görünüşe göre acil tıbbi müdahaleye ihtiyacı vardı. Haçtan indirildi ve boş bir mezara yerleştirildi. Sonra gece olduğunda, Yuhanna'nın İnciline göre Aramatyalı Yusuf ve Nicodemus, yanlarında ilaçlarla geri geldiler. Tehlikenin geçtiğini düşündükleri anda onu mezardan çıkarıp, iyileşebileceği güvenli bir yere götürdüler. Bu olay, -yaşayan İsa'yı mezardan taşıma- Rennes le Chateau Kilisesi'ndeki 14 numaralı tasvirde betimlendi.

Ya sonra ne oldu? Bilemiyoruz... Ancak dünyadan yok olmadı; kendisi hakkında yaratılan mitolojiye göre öyle olmasa da... Bir yere gitti.

Tarih araştırmalarının bir kuralı, bilinen gerçekleri değerlendirmeye çalışmaktır. Fakat maalesef burada bilinen hiçbir gerçek yoktur ve yaptıklarımız bir eleştiriden öteye gide-memektedir. İsa hakkında hiçbir metin, hiçbir Roma kaydı, aile kağıtları veya el yazmaları yoktur. Elimizdeki tek şey, Dr. Douglas William Guest Bartlett'in ikinci elden aktardığı, isa'nın M.S. 45 yılında hayatta olduğu ve sağ kurtuluşunun 'aşırı dinciler' sayesinde gerçekleştiği bilgisidir.

Bartlett bunu, orijinal belgeyi tercüme eden ve söz konusu bilginin doğru olduğunu öne süren arkadaşı ve akü hocası Rahip Alfred Lilley'den duymuştu. Bartlett, bilginin doğruluğundan şüphe etmiyordu. Lilley'in okuduğu ve kırk-elli yıl sonra, yaşamının sonlarında hâlâ hatırlamakta olduğu bu bilgiden Bartlett'e sözünü ettiği ve bir kırk-elli yıl daha sonra da Bartlett'in bize bahsettiği bir el-yazmasını tartışıyoruz. Bunun ne kadar doğru olabileceğini merak etme hakkına sahibiz.

'Aşırı dinciler' kulağa, bir belgede yer alacak türden değil de, görüş bildiren bir ifade gibi gelmektedir. Herhangi bir grubu 'aşırı' diye tanımlamak, onlar hakkında bir yargıda bulunmak anlamına gelir; o hâlde burada kim yargıda bulunuyor? Belki de Rahip Lilley. Daha önemlisi, gördüğümüz gibi Zelotlar, Roma'ya vergi ödenmesine karşı çıkışı desteklemediği için İsa'dan nefret etmiş olmalıydılar. O hâlde bu bilgiyi desteklemek zordur ve dediğim gibi, sadece bir görüşten ibaret olmalıdır.

Fakat önemli olan bilgi; İsa'nın hayatta olduğu iddia edüen M.S. 45 yılıydı. Bu önemlidir; çünkü tarihler yoruma açık değildir. M.S. 45 üstünden yıllar geçse bile hatırlanması kolay bir tarihtir. Bu, Bartlett'in mektubunda tartışmasız kabul edeceğim ve gerçekte yorumun birbirine karışmadığına dair şüphe duymayacağım tek bölümdür.

Peki İsa'ya sonra ne olmuştu? Yaşamak için nereye gitmiş olabilirdi? O belgedeki tarihte, yani M.S. 45'te nerede olabilirdi? Gerçekten Roma'da bulunmuş ve Suetonius tarafından kaydedilen, Yahudi toplumu arasındaki diğer huzursuzluklara sebep olmuş olabilir miydi?

Bu noktada tek yapabileceğim tahmin yürütmektir. O dönem hakkında bilinenlerin sınırlarından çıkmadan bunu deneyebiliriz. Görünüşe göre; İsa'nın gitmiş olabüceği tek bir yer vardı: Mısır. Eğer Romalılardan gerçekten gizli yardım aldıysa -çıkar amaçlarından ötürü- yapılacak en

kolay iş, gizlice Sezarya Limanı'na gitmek ve oradan denize açılmak olurdu. Yanına da karısı olduğunu ileri sürdüğüm Mecdelli Meryem'i alırdı. Meryem gerçekten de çarmıha gerilişi takip eden birkaç gün içinde ortadan kaybolmuştur. Elçilerin İşleri'nde de ondan hiç bahsedilmez.

Fakat İsa, Mısır'da nereye gitmiş olabilirdi ki? Yahudi bir Roma generali olan Tiberius İskender'in, Philo'nun ailesiyle birlikte yönettiği İskenderiye'ye gitmiş olması ihtimali zayıftır. İsa ne kadar mistik olursa olsun, onların, Yahudi bir Mesih'i hoş karşılamaları beklenemezdi. Buna ek olarak; İskenderiye'de birçok Zelot sempatizanı yaşamasına rağmen, bunların binlercesi, Yahudiye'de Romalılara karşı açılan yıkıcı savaşın başladığı yıl olan M.S. 66'da kıskırtmalara başladıkları zaman, Tiberius İskender tarafından katledilmişti. Zelot sempatizanları kesinlikle İsa'nın hayatta kalışından haberdar olur ve karşısına dikilirlerdi. İskenderiye'den uzak durmak, o ve ailesi için akıllıca bir davranış olurdu.

Ayrıca İsa ve Meryem'in, Mısır'a vardıklarını kabul ettiğimiz tarihte. Yunanlılar ile İskenderiyeli Yahudiler arasındaki tansiyon yükseliyordu. Şüphe yoktur ki; bu gerilime, diğer büyük bir Yahudi merkezi olan İdfu ve Güney Mısır da dahil olmuştur. Bu kıvılcımlar Roma valisi tarafından körükleniyordu ve olaylar M.S. 38 Ağustosunda patlak vermişti. İskenderiye'deki bütün Yahudiler yurtlarını terk etmeye zorlandı, saldırılara uğradı ve mal-'arı yağmalandı; birçoğu hayatını kaybetti. Bu, çarmıha gerilişten sadece iki yıl sonraydı; eğer Hugh Schonfield'in Fısıh'ı tarihlemesi (M.S. 36) doğru ise...

Benim kişisel düşüncem, İsa ve Meryem'in, Onias'ın Tapınağı na veya yakınlarında bir yere sığındığı yönündedir, vünkü orası, Zelotların politik kaygılarına değer verilmeyen, mistik ve Sadok rahipliği anlayışının hakim olduğu bir yere benziyordu. Bu tapınağa bağlı olanlar, Philo ve Is-

kenderiye asilleri tarafından yok sanılıyor ve görmezden geliniyordu, iskenderiyeli Zelot sempatizanları dikkatlerini, Onias'ın Tapınağı'ndan çok, Yahudiye ve Kudüs'teki tapınağa çevirmiş olmalıydılar ve elbette ki Yahudiyeli Zelotlar da, dünyevi politik planları olmayan bu tapınağı bir rakip olarak görmemiş ve umursamamış olmalıydılar.

Orası güvenli bir yer gibi görünüyordu; en azından bir süre için. İsa ve Mecdelli Meryem hakkındaki mistik geleneklerin tanınarak kulaktan kulağa yayılmasına yetecek kadar uzun bir süre için...

Belki İsa orada öğretilerini yaymaya sessizce devam etmişti. Belki de, çoğu Gnostik hareketinin müttetikleri olan Hıristiyan grupların, M.S. 2. yüzyılda Mısır'da ortaya çıkmalarının nedeni buydu. Onlar İsa'nın öğretilerini mi yaşıyorlardı? Bu soru, bizi, Mısır kaynaklı olan fakat Paul'ün etkisi altındaki Kilise tarafından reddedilen metinleri daha yakından incelemeye yöneltmelidir. Çünkü İsa'nın otantik sözlerini bulma olasılığının en güçlü olduğu metinler bunlardır.

Ya sonra ne oldu? Yahudiye'deki savaştan sonra, Onias'ın Yahudi Tapınağı kapatıldıktan sonra İsa nereye gitti? İsa ve ailesi bu olaylardan uzun süre önce oradan ayrılmış olmalıydı. Yine tamamen spekülasyon yaparak. İsa ve ailesinin M.S. 38'deki karmaşaya dek kalmış olmasının da mümkün olduğunu belirtmeliyim. Bu tarihte, Mısır ve Yahudiye'den uzak bir yere gitmenin çok daha makul olacağı anlaşılmış olmalıydı. Yunanlılarla sorunları olmayan Yahudi bir toplumunun yaşadığı yere.

Fransa'daki Aude Nehri'nin geçtiği büyük bir Roma ticaret limanı olan Narbonne'da, bölgenin en eski Yahudi nüfusu yaşıyordu. Burası bir Roma şehriydi ve Marsilya» Lyon ve Rhöne Vadisi'nden farklı olarak; bu bölgenin Hıristiyanlığa geçmesi uzun zaman almıştı. Burada Hıristiyan misyonerlik faaliyetleri yoktu veya varsa da etkili de-

ğildi. Ayrıca Narbonne, Fransa'da Yahudi toplumuna ait en eski belgelerin bulunduğu yerdir. Narbonne ve Marsilya, Mecdelli Meryem'in bir gemiyle Orta Doğu'dan ayrılarak gelişi hakkındaki efsanelerin anlatıldığı bölgede bulunan iki önemli kenttir.

Ayrıca Fransa'nın güneyinde yaşayan bu Yahudi toplumunun, isa'nın M.S. 45'te hayatta olduğunu gösteren belgenin -Rahip LiUey'in gördüğü belge-kaymağı olması da akla yatkındır. Rahip Lilley, bildirdiğimiz gibi, bu elyazma-smm bir zamanlar güney Fransah Gnostik Katarların elinde bulunduğu inanıyordu. Bu olasılık, söz konusu belgenin, Güney Fransa kaynaklı olduğu önermesini doğurur.

Ortaçağ sonlarına dek, Narbonne'da Davut'un neslinden geldiğini iddia eden ailelerce korunmuş bir soy kütüğü metni olabilir miydi? Ünlü Yahudi gezgin ve yazar Tudelalı Benjamin, 1166 yılı dolaylarında Narbonne'u ziyaret etti ve oranın, 'aile ağacında Davut'un neslinden geldiği görülen bir lider' tarafından yönetilen Yahudi toplumunun yaşadığı bir yer olduğunu yazdı. "

Burada, M.S. 1. yüzyıl tarihli ve Kudüs'ten gelme bir belgenin daha sonradan Fransızca'ya tercüme edilmiş bir kopyasından bahsediyor olabilir miyiz? Göreceğimiz gibi bu oldukça mümkündür; çünkü böyle belgeler bulunmuştur.

OLAĞANDIŞI ORTADOĞU ANTİKALARI piyasasında çoğu zaman söylentiler; yeni, değerli buluşlar ve yapılacak pazarlıklar olur. isa'ya ilişkin ve Vatikan için tehlikeli bazı belgelerin varlığına dair söylentiler sürüp gider. Kimse detaylar hakkında yeterince bilgi sahibi değildir. Ben de nep bu belgelerin izini sürdüm.

Kutsal Kan, Kutsal Kase'nin yayınlanışından sekiz yıla yakın bir süre sonra, piyasadaki bağlantılarımın yardımıyla, bu söylentilere konu olan belgeleri elinde tutan kişiye ulaştım.

O, büyük bir Avrupa şehrinde uzun yıllar yaşamış bir İsrailiydi. Zengin bir iş adamıydı; ancak gerçek tutkusu, fiyatına bakmaksızın, dini anlamları olan antik nesneler toplamaktı. Sebebini bana şöyle açıklıyordu: "Tüm insanoğlu, kutsalla direkt iletişim kurmaya çalışır ve biz, sembolizmi, ona ulaşmada yardımcı bir unsur olarak kullanabiliriz."

Çok kültürlü, kendinden emin, yüksek zekalı ve önsezi sahibi bir insandı. Sadece cesur bir adam, onu antika pazarlığında kandırmayı deneyebilirdi. Beni evinde hoş bir şekilde karşıladı ve kahve ikram etti. Kanepede oturmuş, önümdeki alçak sehpayı bakıyordum. Tablası, şeffaf camdı. Sehpanın alt kısmı ise büyük ve gri seramik bir tabloydu. Bu tam anlamıyla tarihin derinliklerinde kalmış bir 'Kenanlı Tapınak' ritüelini betimliyordu. Kutsal mekanın bir ucuna kutsal taşlar yerleştirilmişti ve her biri farklı bir eylem icra eden, birçok seramik figür ayine iştirak ediyordu. Bunun, sıra dışı bir parça olduğunun farkına varıp, bir süre bakakaldım. Bu tabloya bakıldığında ritüelin nasıl işlediği anlaşılabilirdi. Ancak bildiğim kadarıyla hiçbir akademisyen, o güne kadar o parçayı görmemişti.

Ev, dünyadaki her müzenin sahip olmak isteyeceği türden özel bir hava - içinde türünün tek örneği olan nesnelerin muhafaza edildiği, ısı ve nem kontrollü özel kabinlerdeki gibi- ile doldurulmuştu. Bana etrafı gezdirdi ve kanepeye geri dönmeden önce birkaç özel hazine gösterdi. Sonra eşi bize birer kahve daha getirdi ve o bana geçmişinden bahsetti.

Geçmişte, Ölü Deniz Parşömenleri'ni satan Kando'nun arkadaşı olduğunu söyledi. Bir zamanlar Kando ile İsraililer arasında aracılık yapıyormuş ve Tapmak Parşömeni'nin pazarlıklarına dahil olmuş. Arkadaşım, Kando'dan parşömenin bir parçasını alarak kendisine, bedeli ne olursa olsun satın almak istediğini söyleyen Yigael Yadin'e götürmüştü. Görüşmeler sürerken, 'Altı Gün Savaşı' patlak

vermiş; 1967 Haziranında Batı Şeriyâ'nın İsrail kuvvetleri tarafından işgal edilmesinden sonra Yadin, parşömene el koymak için Kando'nun Beytüllahim'deki evine gitmiş-Orada bir yerde saklı olduğunu biliyormuş. Kando alınıp, dört gün sorguya çekilmiş. Parşömen, sonunda bacanın içine saklandığı yerden çıkarılmış.

Kando, başına gelenlerden dolayı çılgına dönmüş ve İsraililerle artık çalışmamaya karar vermiş; fakat arkadaşına, elinde büyük parşömen koleksiyonu olduğunu ve hepsini Şam'a naklettiğini söylemiş. Ayrıca bedevinin daha fazla tomarlar bulduğu başka mağaralarında olduğunu ve bunların arkeologlar tarafından bilinmediğini de eklemiş. Ne yazık ki bedevi, metinleri kesip parça parça satıyormuş. Çünkü bu şekilde daha çok para kazanabiliyormuş. Arkadaşım, bana, bir önceki sene kendisine bir parşömen rulosundan 20 cm.lik bir kesitin -kutsal kitap değil; tarikat parşömeni olarak tanıtılan- geldiğini ve bunun için 500.000 dolar fiyat istendiğini söyledi. Rulonun tamamı için istenen fiyat ise 10 milyon dolarmış. Fiyat elbette ki pazarlığa açık.

Sonra arkadaşım bana, başkalarından da duyduğum Yigael Yadin hakkında bir hikaye anlattı. Yadin, Masada'da kazı yaparken birçok metin bulmuş. Bir kısmını tercüme etmiş, diğerlerini de Londra'ya götürüp, sahte adlarla birkaç farklı bankanın kiralık kasalarına koyarak koruma altına almış. Arkadaşım bana, Yadin'e uzun bir parşömen rulosu sattığını ve onun bunu da Londra'daki bir bankanın kasasında sakladığını söyledi.

Maalesef Yadin, 1984'te öldü ve bu bankaların hangi bankalar, kasa kiralamak için kullandığı sahte adların da hangi adlar olduğuna dair hiçbir kayıt bırakmadı. Bu nedenle, bu bankalar kasaları açıp içindikileri keşfedene dek, metinler kayıp olarak kalacak ve akademik hizmete sunulamayacaktır.

Sonra bağlantım 'İsa Yazmaları' konusunu açtı.

O anda karısı çılgına döndü ve ellerini havaya kaldırıp sallayarak, bağıra bağıra bir şeyler söyledi ve sinirli bir şekilde odadan çıktı. Onun dilini bilmediğim için dediklerinden bir şey anlamadım; ancak belliydi ki, bu yazmalardan bahsedilmesini istemiyordu.

Arkadaşım bana hikayeyi anlattı. 1960'ların başında antika araştırması sırasında Kudüs'teki Eski Şehir'de bir ev satın almış. Evin mahzeninden dışa doğru kazarak, taş yatağına ulaşmış ve erken dönem Hristiyan tapınak bölgesinde daha da derine inmiş. Bir sene sonra, üzerlerinde Aramice metinlerin yazılı olduğu iki tane papirüs ve beraberinde bazı objeler bulmuş. Sonra bunların ait olduğu dönem olarak, ortalama M.S. 34 yılı tespitini yapmış.

Papirüs metinler, Yahudi Mahkemesi Sanhedrin'e Aramice olarak yazılmış mektuplarmış. Yazarı, arkadaşımın açıkladığına göre, kendisini *bani meshiha* olarak tanıtıyormuş; İsrail'in Çocuklarının Mesih'i. Afallamıştım. Kulaklarım beni yanıltıyor muydu yoksa? Söylediklerini dikkatle dinledim. Açıklamaya devam etti:

Bu kişi, yani İsrail'in Çocuklarının Mesih'i kendisini Sanhedrin tarafından yapılan bir ithama karşı savunuyormuş; metinde kendisini 'Tanrının Oğlu' olarak adlandırmakla suçlandığı görülüyor ve bu suçlamaya karşı kendini savunması isteniyormuş. Birinci mektupta Mesih; anlatmak istediğinin, kendisinin 'Tanrı' olduğu değil; kendisinde 'Tanrının Ruhü' olduğunu söylüyormuş -fiziksel olarak tanrının oğlu değil; ruhsal olarak tanrıya adanmış bir oğul-. Ve kendini 'ruhsal olarak' bu şekilde hisseden herkesin, bir 'Tanrı oğlu' olduğunu ekliyormuş.

Diğer bir deyişle, Mesih -İsa olduğunu düşündüğümüz kişi- bu mektuplarda açık bir şekilde tanrı olmadığını belirtiyormuş, en azından herhangi birinden daha fazla. Bunun, Vatikan'ın yayınlanmasını istemeyeceği bir şey oldu-

ğu kesindir.

Bu hikayeyi dinlerken, Yuhanna'nın İncilinde (10:33-35) anlatılan benzer bir olay aklıma geldi: Kısa bir pasajda, Yahudilerin İsa'yı dine aykırı davrandığı gerekçesiyle taşladıkları anlatılır. Onu, "Sen sadece bir insansın, ama Tanrı olduğunu iddia ediyorsun" diyerek suçlarlar. İsa, sakın bir şekilde Eski Ahit'ten (İlahi: 82) alıntı yaparak karşılık verir: "Yasanızda 'siz ilahlarsınız dedim' diye yazılı değil mi? O hâlde Yasa, tanrılar sözünü tanrıya işaret edenler anlamında kullanır." İncil'in aktardığı bu olayın, Sanhedrin tarafından incelemeye alınan meshihanın olayıyla bir bağlantısı var mıydı?

Bu iki papirüs mektubu keşfeden arkadaşım, mektupları arkeolog Yiagel Yadin ve Nahman Avagid'e göstererek fikirlerini sormuştu. Her ikisi de bu mektupların gerçek ve çok önemli olduğunu belirtmişti.

Yazık ki, Papa XXIII. John'a bildirmeleri için, bazı Katolik akademisyenlere - tahminen Ecole Biblique üyeleri ve Papalık Kutsal Kitap Komisyonu danışmanları- bu mektuplardan bahsetmişler. Papa, İsrailli uzmanlara haber göndererek, bu belgelerin yok edilmesini istemiş.

Onunla görüştüğüm zaman bu olayın üzerinden yirmi beş yıl geçmişti. Ancak arkadaşım metinleri yayınlamayı hâlâ reddediyordu; çünkü bunların yayınlamasının, sadece Vatikan ve İsrail arasında sorun yaratacağına ve anti-semitizmi körükleyeceğine inanıyordu.

Eşinin neden öyle davrandığını şimdi anlamıştım.

Doğal olarak 'İsa Yazmalarını' görmekten umudum yoktu. Onların gerçekten var olduğundan emin olmak ve Evet, gerçekten varlar, onları gördüm' diyebilmek istiyordum. Bunu arkadaşıma söylediğimde reddetti; bana şu anda gösteremeyeceğini söyledi. Fakat inanılmaz ilgimi çeken diğer birçok hazinesi vardı ve bu yüzden takip eden aylar içinde sohbet etmek ve yeni satın aldığı şeyle-

ri görmek için birkaç kere daha onu yerinde ziyaret ettim. Sonra bir gün, yanma geldiğimde, hemen kapıya çıkıp montunu giydi.

"Benimle gel" dedi. "Zamanın var mı?"

"Evet var" dedim ve arabaya bindik. Beni şehrin diğer bir bölümüne götürdü. Gittiğimiz yerde büyük bir kasa vardı. Öyle büyüktü ki; içine girip yürümeye başladık. Burası da ısı ve nem kontrollü bir yerdı. Onu izledim. Sonra bana camlı çerçevelere konulmuş iki papirüs metin gösterdi. Her biri ortalama 45 cm. boyunda ve 22 cm. enindeydi. Onları elime aldım. Bunlar İsa Yazmaları, yani İsa'nın Sanhedrin'e gönderdiği mektuplardı. Vardılar. Ellerimdeydiler. O anı hiç unutamıyorum.

Bu, aynı zamanda, tanıdığım bazı uzmanlar gibi, antik dilleri bilmediğim için inanılmaz üzüntü duyduğum anlardan biriydi. O an bunlar bana, içinde hazine olduğunu bildiğiniz ama anahtarınız olmadığı için açamadığınız birer kasa gibi geldiler. Ne yazık ki; yapabileceğim hiçbir şey yoktu. El yazması malzemeler konusunda uzun yıllar içinde kazandığım deneyimlerime rağmen, ellerimde tuttuğum şeyler yüzünden duygularımı kontrol edemiyordum. Bunların yayınlandığı zaman, tarihi değiştirebileceğini düşündüm ve ürperdim. İyi ki güvendeydiler. Sonra yazmaları ona geri verdim. Gülümsedi. Beraber yemeğe gittik.

O gün, ne yediğimiz hakkında hiçbir fikrim yok; çünkü gördüklerim yüzünden beynim durmuş gibiydi. Herkesin bu yazmalardan haberi olmasını istiyordum. Sokağın ortasında durup bağırarak, geçen herkese onların var olduğunu, onları gördüğümü ve dokunduğumu söylemek istiyordum. O gün, bu mektupların kontrol ve tercüme edilmeleri amacıyla deneyimli bir akademisyene ulaştırılması için elimden gelen çabayı göstermeye karar verdim. Ve bu uzmanı tanıyordum.

DURUM, DR. DOUGLAS BARTLETT'İN BİZE, İsa'nın M.S. 45 yılında hayatta olduğuna dair açık kanıtlar içeren bir el yazmasından bahsettiği zamankinden farklı değildi. Bence buradaki en önemli kanıt, mektubun Incilsel bir dille değil de dünyevi bir dille yazılmış olması olabilirdi. Bu tür belgeleri inandırıcı yapan sadelikleridir. Sonuçta bu mektuplar kendini savunmak için mahkemeye ifade vermiş bir adamın açıklamalarını içeriyordu. Daha önce de açıkladığım gibi; eğer tarihsel İsa'yı tam olarak anlamak istiyorsak, bizi gerçeğe ulaştıracak en önemli ipuçlarının, bu tür dünyevi belgelerde olduğunu bilmemiz gerekir.

Dünyadaki tüm arşivler tam olarak incelenmiş değildir; Vatikan'da, istanbul'da, Kahire'de, Londra'da, Paris'te, Berlin'de ve diğer birçok büyük kentte bulunan büyük kütüphane ve arşivlerde tonlarca orijinal belge bulunmaktadır. Bilinmeyen veya uzun süredir kayıp olan belgelerin keşifleri, genelde bu koleksiyonlar sayesinde yapılır. Ortaçağ başlarında birçok Müslüman akademisyen, daha eski metinleri incelediği ve yazılarında bunlardan alıntı yaptıkları için; İslami kütüphanelerdeki birçok metin keşfedilmeyi bekliyor olabilir. Söz konusu metinlerin çoğu eski Süryanice -İsa'nın lisanı olan Aramice'nin bir versiyonu-çalışmalardan -muhtemelen Nesturi Hristiyan toplumlarından- ve 5. yüzyıldan itibaren kurulan ancak daha eski metinleri saklayan manastırlardan gelir. Bu yüzden İsa'nın yaşamına ve dönemine ışık tutan bazı eski metinlerin bu koleksiyonlar arasında bulunabileceğini düşünebiliriz.

Ayrıca belirttiğimiz gibi, parasal güce sahip birçok bireysel koleksiyoncu vardır ve onlar, antik kütüphanelerden götürülen, gizli odalarda keşfedilen veya kumların altındaki yıkıntıların içinde bulunan malzemelerin teklif edildikleri ilk adreslerdir.

Göreceğimiz gibi daha başka keşifler de olacaktır...

ON DÖRT

Kültür Ticareti

Akşamın erken saatleriydi. Çalışma odamdaki ışık zayıflamaya başlıyordu. İngiltere'de gökyüzü kendini geceye teslim etmek için hazırlanıyordu. Profesör Eisenman ve ben, oturmuş sakince konuşuyorduk; ama aslında ikimiz de telaşlıydık. Sonra beklenen an geldi: Faks makinesi çaldı ve mesaj gelmeye başladı.

Durup heyecan ve merakla gönderimin bitmesini beklemeye başladık, İsviçre'de bir otelden, iki bin yıllık Ölü Deniz Parşömenleri ne ait bir bölümün gönderilmesini bekliyorduk. Ve faks satır satır geliyordu...

İlk sayfa görüldüğünde Eisenman sabredemeden kağıdı faks makinesinden çekip aldı. Kısaca bir göz atıp, hayal kırıklığına uğramış bir şekilde kağıdı bana verdi. Heyecanlanmamızın boşuna olduğunu anladım. Bu, yüz veya iki yüz yıllık bir Yahudi Torası (Tevrat) metnine ait bir kopyaydı. Sahip olunacak hoş bir nesneydi; fakat Ölü

Deniz Parşömenleri'yle bir ilgisi yoktu. Bu metnin Müslüman sahiplerinin, bu iki metin arasında ne fark olduğuna dair hiçbir fikirleri olmadığını görüyorduk. Buna pek de şaşırmadık. Bu iş için uzun süre uğraşmıştık; ama aramaya devam etmek zorundaydık. Çünkü, gerçekten önemli olan bir metnin ne zaman karşımıza çıkacağını bilemezdik. Nitekim bu tür fırsatlar, hep en umulmadık anlarda karşıma çıkmıştı.

BU OLAYI TAKİBEN BİR BAHAR GÜNÜ eşimle beraber, Akdeniz'deki Mayorka Adası'nda yaşayan Amerikalı bir dostumuzun evinde öğle yemeğindeydik. Başka misafirler de vardı ve içlerinden biri daha önce bir veya iki kere karşılaşmış olduğum bir işadamıydı.

"Ölü Deniz Parşömenleri üzerine yazdığınız kitabı okudum" dedi, bana doğru eğilerek. Şaşırmıştım. Onu, hukuki konularla alakalı bir girişimci olarak tanıyordum ve Ölü Deniz Parşömenleri nin konusuyla ilgilenecek birine benzemiyordu. Sonuncu eşiyle birlikte Arap körfez ülkelerinden birinde yaşıyordu.

"Diğer parşömenlerin nerede olduğunu biliyorum."

"Diğer Ölü Deniz Parşömenleri mi?" diye sordum şaşırarak.

"Evet" diye cevapladı. "Kuveyt'te. Çok para ederler mi?" diye ekledi.

"Evet" dedim. "Elbette ki, doğru türdenseler. Tarikat Parşömenleri! Bu metinler, kendilerini yazan ve Tapınak hakkındaki tutumları doğrultusunda detajdandıran Yahudi topluluğuna özeldir ve kıymetlidirler. Peşer denilen metinler de öyle. Bunlar da kutsal kitap hakkında yorumlarıdır. Standart kutsal kitap metinleri ise en az değerli olanlardır."

Bir dakika boyunca cevap vermeden durdu. Bekledim-Sanırım nefesimi tutuyordum. "Bir arkadaşım ile konuş-

malısın" dedi sonunda. "O, istihbarattandır." Sonra o körfez ülkesinin adını vererek ekledi, "İyi bağlantıları vardır. Ama ilk önce onunla ben bir konuşayım."

"Peki" dedim soğukkanlılığımı koruyarak. "Hazır olduğunda bana haber ver."

Birkaç gün geçti ve hiçbir haber alamadım. Ben de İngiltere'deki evime geri döndüm. Fakat bir süre sonra bir faks aldım. "Saad'ı ara" diyordu ve bazı telefon numaraları vardı. Fakat sonunda, "Parşömenlerin İsraililerin eline geçmesini istemiyor" diye belirtmişti.

Hemen Saad'ı aradım. Parşömenleri nereden bulacağını sordum. Onun ailesi, orijinal parşömenlerin tedarikçisi olan ve elinde daha başka parşömenler de olduğundan şüphe edilen, Beytüllahim'deki antika satıcısı Kando'yu -hayattayken- tanıyordu. Saad bildiğim bir şeyi tekrarladı: Söz konusu parşömenler Kuvej/t'te bir akrabasının elindeymiş.

"Bana bu parşömenleri iyice tarif edebilir misin?" diye sordum. Çünkü Eisenman ile beraber yaşadığımız Tora deneyiminden sonra, daha dikkatli davranıyordum. Saad, bana döneceğini söyledi.

Birkaç hafta sonra beni aradı ve sorduğum sorunun yanıtını verdi: İki farklı rulo olduğunu ve bu ikisinin de ince deri üzerine kaydedilmiş, el yazmaları olduğunu söyledi. Çok heyecanlanmışım: Bu kulağa gerçekçi geliyordu. Yine de süreci başlatmak için daha fazla bilgiye ihtiyacım vardı.

"Saad" dedim, "bu metinleri satın almak için para bulabilirim; ama fiyatta pazarlığa başlamak için bunların ne tür parşömenler ve ne kadar değerli olabileceklerini bil-ttiem gerekiyor. Parşömenlerin, üzerlerindeki metinlerin Direr bölümünü gösteren fotoğraflar çekip, bana göndere-bihr misin?"

Saad, tekrar bana döneceğini söyledi; fakat telefonu kapatmadan önce kaygısını tekrarladı. Benden parşömenle-

rin İsrailîlilerin eline geçmeyeceğine dair söz vermemi istiyordu.

Satışın ardından parşömenlere ne olacağı hakkında hiçbir fikrim olmadığı için, bu sözü vermemin olanaksız olacağını söyledim. Fakat bu İş için devreye sokmayı planladığım kaynağın, Amerikalı olduğunu belirttim. Bu cevabı duyduğuna memnun olmuş gibiydi.

Finansmanı organize etmek için hemen işe koyuldum, istenilecek rakamın 1 - 2 milyon dolar olacağını tahmin ediyordum. Birkaç yıl öncesinde bir grup Amerikalı finansör benimle irtibata geçmişti. Mal ve hisselerden çok, antik metinlere yatırım yaptıklarını söylemiş ve eğer bu tür parçalara ulaşırsam - özellikle Olü Deniz Parşömenleri- kendileriyle irtibata geçmemi istemiştir. Onlara, kendileriyle tek bir koşulda anlaşabileceğimi söylemişim: Akademisyenlere, bu belgeleri incelemeleri ve tercüme etmeleri için izin verilecekti. Eğer yatırımcılar bu tek şartı kabul ederse; tüm yayın haklarına sahip olacaktı. Bu şartımı uygun bulmuş ve zaten böyle olması gerektiğini söylemişler.

Yatırımcıları aradım ve tahmin ettiğim gibi ilgilendiler. Parşömenlerin fotoğraflarını görüp, türlerini tam olarak tespit ettiğim zaman kendilerini tekrar arayacağımı söyledim. Sonra Saad'ın bana fotoğrafları göndermesini bekledim. Maalesef hâlâ bekliyorum: Daha sonra ondan hiçbir haber alamadım. Yatırımcıların kim olduğunu ve parşömenlerin nereye gideceğini bilmediği için korkup vazgeçmiş olmalı.

Artık bu tür parşömenlerin Kuveyt'te, Saad'ın ailesinin ve diğerlerinin elinde bulunduğunu biliyoruz. Sonuç olarak para el değiştirecek ve uzmanlar onlara ulaşacak ama bunun için belki de bir nesil geçmesi bile gerekebilir. Ote yandan, bu tür parşömenlerin uzman olmayan kişilerin elinde zarar görmesi de çok olasıdır.

Açıktır ki; bu iki parşömen, dışarıda bir yerlerde var

olan çok sayıdaki parşömenin sadece bir parçasıdır. Kudüs'teki israil Müzesi'nin, Olü Deniz Parşömenleri'nin sergilendiği 'Shrine of the Book' bölümünün önceki müdürü Magen Brosehi, bana diğer parşömenlerin kesinlikle var olduğunu ancak uzmanlar tarafından görülmediğini söylemişti. Ona, Olü Deniz Parşömenleri'nin, CIA'nın Şam bürosunun şefi Miles Copeland'a teklif edilışinden söz ettim. Bana ilginç bir teklifte bulundu. "Eğer bana bu konuda bilgi getirirsen, ben de sana eksik parşömenlerle ilgili ek bilgiler veririm."

Daha yakın geçmişte, güvenilir kaynaklardan yeni Gnos-tik metinlerin satışa çıktığı söylentileri gelmeye başladı. Bu metinler, 1945'te Gnostik metinlerin bulunduğu Nag Ham-madi bölgesinden geliyormuş ve aynı manastır kütüphanesinden çıkmamış; bugüne dek hiç duyulmayan metinler-miş. Kısacası, akademisyenler için gerçek bir hazineymiş. Bu metinlerin ortaya çıkmasını dört gözle bekliyorum.

BU DÜZENSİZ PAZARIN ESRARENGİZ çalışma tarzı, memurları ve akademisyenleri çoğu zaman çeşitli şekillerde düş kırıklığına uğratmış olsa bile, birçok nedenden dolayı materyallere ulaşabilmenin tek yolu olduğu için buna katlanırlar.

işlemler sakınarak, dikkat ve gizlilik içinde gerçekleştirilir. El değıştiren şeyin ve değerin ne olduğunu belirleyip anlamak çok zordur. Her şey sözle yapılır. Kişisel anlaşmalar bir kere yapıldı mı, artık asla verilen sözlerin dışına çıkılamaz. Bu resmi olmayan pazarlıklar sırasında, satıcılar kârlarını en üst seviyede tutmaya çalışırken, hiçbiri saf olmayan koleksiyoncularsa, işi mümkün olduğu kadar ucuza bitirmeye çalışırlar.

Para hazır olduğunda antikalar ortaya çıkarılır ve dünyanın kültürel mirasına katılır ve bu piyasaya giren herkes, bir şekilde bu amaca hizmet etmiş olur.

Bu piyasaya dahil olarak geçirdiğim yıllar içinde bazı hikayeler duydum ve bu hikayelerde adı geçen bazı adamlarla tanıştım. Beni heyecanlandıran bir hikaye, Arabistan'daki, Medine'ye yaklaşık 140 km. uzaklıktaki antik Yahudi kenti Hayber'le ilgiliydi. Muhammed'in zamanında burası sağlam duvarları ve savunma kaleleri olan, zengin bir ticaret merkeziydi. Fakat Hayber ordusu Muhammed'e karşı savaş açtığında, o da karşılık verdi ve burayı ele geçirdi. Muhammed'in ölümünden sonra Yahudilerin büyük bölümü buradan kovuldu ve çoğu Eriha'ya gitti.

1980'li yıllarda, Suudi Arabistan hükümeti bölgede bir yol yapıyordu. Bir buldozerin kepçesi, bir zamanlar zengin bir bilgene ait olan evin kalıntılarına takıldı. Evin kütüphanesinde yüzlerce kitap ve el yazması vardı. Bunların arasında, duyduğuma göre Grek ve Romalı yazarların oyunlar da vardı. En önemlisi ise Josephus'un Yahudi tarihlerinin ilk baskısı olan bir papirüs kitabı varmış. Josephus'a ait elimizdeki bütün mevcut kopyalar, Ortaçağ'dan kalmadır ve içlerine Hristiyan pasajları eklenmiştir. Üstelik kim bilir neler eksiltilmiştir. Bu kodeks, daha önce belirttiğimiz siyasi sorunlardan söz ediyormuş ve şu anda bir Yahudi entelektüelin elindeymiş. Josephus'un bugüne kalan diğer bütün yayınlarından çıkartılmış olan, *Zaddikini* yani 'iyiler' -anlaşıldığı üzere Ölü Deniz Parşömenleri'ni yazan grup- ile ilgili bütün orijinal bilgileri içerdiğini duymuştum.

İslam ülkelerinde bulunan Yahudi kalıntılarının çoğu, modern politikalara ve bu ülkelerdeki eski Yahudi varlığının gizli tutulmak istenmesine rağmen, bazı materyaller kurtarılıp, gizlice satışa sunulmaktadır. Bu metinlerin sahibiyle tanıştığımda elinde altı valiz dolusu metin vardı. Bunları belki bugün satmak, belki de geleceğe yatırım yapmak için elinde tutuyordu. Maalesef hem onları görme isteğimi hem de kataloglama yapmaları için uzmanlar

ayarlama teklifimi reddetti.

Bu tutkum, bir keresinde soruna bile neden olmuştu: Tanıdığım bir akademisyene bu metinlerin varlığından söz etmiştim. Anlaşarak, uzman metinleri tercüme edip yayınlarlar umuduyla, bu iki adamı birbirleriyle tanıştırdım. Bir sonraki hafta -bana hiç haber vermeden- uzman ve çalıştığı üniversitenin dekanı benim bağlantıda olduğum kişiyi ziyaret edip, bir teklifte bulunmuşlar. Eğer metinler üniversiteye geçerse; bu metinlerin korunacağı akademik bir kuruluş oluşturacaklarmış ve burası milyar dolarlar kazanan bir yer olacakmış. Kendisi de bu oluşumun içinde çok para kazanacakmış vs. vs.

Bağlantım aynı gün öfkeyle beni arayıp, bu iki akademisyeni evinden attığını ve kendisini bir daha böyle bir duruma düşürürsem, benimle asla konuşmayacağını söyledi. Bu azarlanmayı hak etmiştim. Bir o kadar da akademisyenin arkamdan böyle bir iş çevirmesine üzülmüştüm. Fakat fazla da şaşırıyordum; çünkü akademisyenin bakış açısına göre, bunun denenmeye değer bir şey olduğunu kabul etmek zorundaydım. Bildiğim kadarıyla elyazmalarını hâlâ elinde tutuyor.

Uzmanlar, satıcılar ve koleksiyoncular arasındaki bu çatışmalar, daha ne kadar devam edecek bilinmez. Akademik dünyanın bilgisine sunulmasını umduğum, daha bunlar gibi çok sayıda buluntu vardır.

1970'te UNESCO, ülkelerin kültürel mirasını korumak amacıyla, yasadışı antika ticaretini durdurmanın yollarını bulmak için bir zirve düzenledi. Sonucunda, yağmalanmış ve yurtdışına çıkarılmış antikaların, UNESCO üyesi ülkeler tarafından yurtlarına iade edilmesi önerisi yapıldı. Maalesef birçok ülke bu anlaşmayı imzalamayı reddetti veya kabul etmesi yıllar sürdü.

1995'te UNIDROIT -ülkeler arasındaki yasaları düzenleme konusunda uzmanlaşmış, Roma'da bulunan bir

uluslararası yasa enstitüsü- 1970 UNESCO anlaşmasını içeren bir Avrupa konvansiyonu düzenledi. Bu konvansiyon özellikle yağma edilmiş kültürel varlıkların iadesine yönelikti. Eski anlaşıma; müzelerden, kiliselerden veya diğer enstitülerden çalınmış eserler üzerinde duruyordu. Ancak bu anlaşma; yasa uygun bulmadığı hâlde koleksiyoncuların ellerinde bulundurdıkları kültürel varlıkların, resmi bir kazı sırasında bulunmuş olsalar da, çalıntı sayılacağını ilan ediyordu. Bu eserler masumane bir şekilde satın alınmış bile olsa, anavatanlarına geri gönderileceklerdi. Yasa, alıcının -eğer masum ise- maddi zararının tazmin edilmesini de öngörüyordu. Masum alıcıların paralarının geri ödenmesi zorunluluğu, fakir ülkeleri avantajsız durumda bırakıyordu ve sonuç olarak bazı ülkeler bu anlaşmayı imzalamadılar.

Bu yasaların sunumu, imzalsın ya da imzalanmasın, riskli antikaları toplayan koleksiyoncuların, bunları daha gizli tutmasına neden oldu. Belirttiğimiz gibi; bazı Ortadoğu ülkeleri, kendi topraklarındaki Yahudi varlığının bütün tarihsel kanıtlarını yok etmek istemektedir. Bu türden kanıtlar içeren her çeşit antikanın bulunduğu zaman yok edilmesi beklenir. Doğal olarak çoğu kaçırılıp, koleksiyonculara satılmak yerine yok edilmiştir. UNESCO veya UNIDROIT prensipleri tavizsiz uygulansaydı, eserler yok edilecekleri yer olan anavatanlarına gönderilirlerdi. Bu nedenle, koleksiyoncular, önemli kültür varlıklarını korumaktadırlar. Sorun şudur ki; koleksiyoncular bunları UNESCO ve UNIDROIT işin içine karışacağından dolajın uzmanlara, akademisyenlere veya müzelere resmi yoldan gösterememektedirler.

Bir keresinde biri bana Yahudi-Hristiyan sembolü olan ve kolları eşit uzunluktaki bir haçın üzerinde duran yedi kollu mumluk -menorah- figürünün bulunduğu büyük bir taş oyması göstermişti. Ortalama bir metre kare büyüklü-

günde bir parçaydı. Sonra bu koleksiyoncu bana, eski bir kitapta bulunan bir resim gösterdi. Resimde, Suriye'deki bir sinagogun duvarında aynı sembol görünüyordu. Dikkatle baktım ve şaşırdım. "Aynı gibi görünüyorlar..." dedim. "Evet" dedi, "bu aynı parça. Suriyeliler binayı yıktılar ve üzerine bir yol inşa ettiler; fakat bu oymayı satın almayı başardım."

Şimdi, bu parçayı Suriye'ye geri göndermek mi gerekiyor?

Yine de böyle örnekler, el altı piyasasında yapılan işlerin çoğuna mazeret olamaz; çünkü bu varlıklar -yazılı tablet veya oyma- bazı ülkelerin kültürü için, size göre olandan daha değerli olabilir. Uzmanlar için en önemlisi, bu eserlerin bulunduğu çevredir; çünkü çevre sayesinde geçmiş hakkında bilgilere ulaşılabilir. Maalesef el altı piyasası, neredeyse tamamen gizlilik içinde çalışır. Bir parça, bulunduğu yer hakkında bir bilgi olmadan piyasaya çıktığı zaman kültürel miras değerini büyük ölçüde kaybeder.

El altı pazarında yığınla elyazmaları, papirüs kitaplar ve resmi belgeler vardır; bundan hiç şüphe yoktur. Ve bu materyallerin çoğunun, zamanı gelince onları tercüme edebilecek uzmanların eline düşmesi kaçınılmazdır. Bu nedenle, her an önemli keşiflerin yapılmasını bekleyebiliriz. Fakat gördüğümüz gibi, bir metni tercüme etmek daha önemli bir sürecin sadece başlangıcıdır: Yorum yapmamız ve metinlerin, onları yazan insanlar için ne ifade ettiğini anlamamız gerekmektedir. Bunun için çevre her şey demektir. Gerçekler hakkında birçok ipucu sağlayabilir, ilginçtir ki; İsa'nın, 'beni tanrı olarak görün' veya 'bana tapın' dediğine dair hiçbir kanıt bulunmadığını keşfettik. Tam tersine öğretileri, onun, herkesin Ote Dünyaya seyahat ederek, tanrıyı kendisinin bulmasını -veya onun deyişiyle; Cennetin Krallığı'na gidip, 'Tanrının Ruh'u ile dolmasını- istediğini göstermektedir.

BU KİTABI YAZARKEN en çok özel bir döneme dair bilgilere başvurdum; modern çağların 1. yüzülünün Mısır ve Yahudiye'sine dair, günümüzde hiçbir kısımdan kesin olarak emin olamayacağımız bilgilere. Bu döneme dair bilgilerin gerçek olmadığı kesin bir hikayeyi destekleyecek şekilde değiştirilmiş olduğunu görmüştük. Tarihsel İsa ile dinlerin anlattığı İsa aynı kişi olamazdı.

Yolculuğumuz sırasında İsa'nın Zelot destekçilerinin siyasi faaliyetlerine onay vermediğini keşfettik. Bu, önemli bilgi genellikle dikkatlerden kaçır, İsa'nın çarmıhta can verdiğine dair bir kanıt bulunmadığını da keşfettik: Hatta kanıtlar, hayatta kaldığını gösteriyor. Çarmıhta can vermediğine göre dirilişi ne anlama geliyor? Kutsallığını mı gösteriyor? Ruh ül Kudüs'e eşdeğer olduğunu mu? Gerçekler çarpıtılmaktan vazgeçildiğinde bütün bu iddialar da çökecektir.

İsa hakkındaki tüm iddiaların sonradan, tarihsel olayların din adamlarının hedeflerine hizmet edecek şekilde çarpıtılmasına bir kılıf olarak ortaya atıldığını keşfettik. Bunların en önemlilerinden biri de İsa'nın havarilerinin sadece erkeklerden oluştuğu, dolayısıyla kadınların rahiplik, piskoposluk ve papalık yapamayacağıdır. Bu keşif, papalığın erkeklerin ve Roma'nın tekelinde olduğu görüşünü çökertecek niteliktedir.

ilginçtir; İsa'nın, 'beni Tanrı olarak görün' veya 'bana tapın' dediğine dair hiçbir kanıt bulunmadığını keşfettik. Tam tersine öğretileri, onun, herkesin Ote Dünyaya seyahat ederek, Tanrıyı kendisinin bulmasını -veya onun *deyişyle*;; Cennetin Krallığı'na gidip, 'Tanrının Ruhu' ile dolmasını- istediğini göstermektedir.

İsa, bütün bunları nerede öğrenmiş olabilirdi? Celile'de olmadığı sonucuna vardık. Bunun için en olası yer, Filistin'deki Yahudi toplumuna hiç benzemeyen ve dine karşı mistik bir yaklaşım sergileyen diğer bir Yahudi toplumu-

nun yaşadığı Mısır'dır.

Daha ötesi, bulgularımızdan hiçbirisi, İsa'nın yeni bir din başlatmaya hazırlandığını göstermiyor. Ayrıca diğerlerini, söylediği sözleri yazmak ve bunları resmi bir koleksiyona dönüştürmek konusunda görevlendirdiğini de göstermiyor. Bence İsa, insanların kendisini unutmalarına aldırmazdı; onun için önemli olan insanların Cennetin Krallığı'na giden yolu unutmamalarıydı. Bu, Hristiyanlık veya Yahudilikle sınırlandırılacak bir fikir değildi: "Tanrıdan gafil (habersiz) olmak, en kötü şeydir" diyor Mısırlı bilge Hermes Trismegistus'a atfedilen metinde.

Tarihle ilgili bilinen bazı gerçekler olsa bile elimizi kalbimize koyup, bütün dürüstlüğümüzle, "Evet, neler yaşandığını tam olarak biliyoruz" diyebilmek için, asla yeteri kadar veriye sahip olamayız. Tarih bir efsane; bilemeyeceğimiz olayları anlamak için yarattığımız hikayelerdir. Geçmiş, mevcudu açıklamak ve doğrulamak için inşa edilmiş bir hipotezdir.

Bazı durumlarda bunun önemi yoktur; çünkü efsaneler tarihi değil; anlamları açıklamak için vardır. Fakat bu bilim çağında bize aktarılan efsanelerin, doğru değilse bile, en azından gerçekle ilgili tahminler olduğunu bilmek isteriz. İsa'nın gerçekten çarmıha gerildiğini, Sezar'ın gerçekten Brütüs tarafından öldürüldüğünü, Paul'un Şam'a giderken yolda mistik bir deneyim yaşadığını biliriz. Bütün bu olaylar akla yatkındır ve olmaması için de bir neden yoktur.

Peki, İsa'nın suyun üstünde yürümesi, öldükten sonra tekrar dirilmesi; yanılmaz papaların yönetimindeki Roma Kilisesi'nin, Peter tarafından kurulmuş olması gibi inançları ne yapacağız? Bu inançların hiçbirisi akla yatkın değildir ve olmaları için hiçbir neden yoktur. Yine de bu iddialara inanan birçok insan vardır.

Modern dünyamız, 'kitap dinlerinin' -Hristiyanlık, Ya-

hudilik ve İslam- egemenliği altındadır. Gerçeği, yazılı sözler üzerine oturtmak; onu, yorum ve tercümeden kaynaklanan sorunlar yüzünden din saptırmalarına karşı savunmasız bırakır. Tehlike şudur ki; kitaplar bilmekten çok, inanmaya teşvik eder. Bu yolculuğumuz sırasında altı çizilecek tek bir tema olacaksa, o da şudur ki; yolda kendi başımıza ilerlemeli ve yolun verdiği zorlukları, zevkleri ve kavrayışları ikinci elden veya vekaleten değil; direkt olarak deneyim etmeliyiz.

Şimdi artık yolculuğumuzu sonlandırmanın zamanı geldi. Ancak kuşkusuz bu, asıl yolculuğun sonuna geldik, anlamına gelmez. Şimdi yapmamız gereken, durup ne kadar yol katettiğimizi düşünmeye ve anlamaya çalışmaktır.

Bitirmeden önce yapmam gereken son bir alıntı kaldı. Her zaman meselelerin özüne inen Mevlana Celaleddin Rumi şöyle der: "Yetmiyor su testileri artık. Daldır bizi ırmağa!

Irmağın suyundan içmek, doğuştan gelen hakkımızdır. Kimsenin bizi, bu özgürlüğümüzden mahrum bırakmasına izin vermeyelim

ON BEŞ

Ek Bölüm

2006 yılı Şubat ve Mart aylarında ben ve meslektaşım Richard Leigh, Londra yüksek mahkemesinde Da Vinci Şifresi kitabının yazarıyla karşı karşıya geldik. Ona dava açmamızın gerekçesi, *Kutsal Kan*, *Kutsal Kase* adlı kitabımızdaki bilgileri telif haklarımızı çiğneyerek kullanmış olmasıydı.

Doğal olarak mahkeme tarihi bildirildiğinde, duruşmanın, yeni yayıncım Harper Collins'ten çıkaracağım yeni kitabım *İsa Yazmaları* nı tanıtım çalışmalarına gölge düşüreceğinden kaygılandım. Metni 2005 yazında bitirmiştim ve kitabın 28 Mart 2006'da ABD'de piyasaya çıkmasını bekliyordum -bu tarih Harper Collins tarafından en başta behrlenmişti.

Ancak endişelenmek yersizdi: Mahkeme beklediğimden daha geç başladı ve beklediğimden daha uzun sürdü. İfade vermeler, kitabın yayınlanışından sadece sekiz gün ön-

ce bitti. Bu arada, internette dolaşırken -garip bir rastlantı sonucu- Random House'un, *Da Vinci Şifresi'ni* beş milyon adet basarak, yeni kitabımın yayınlanacağı gün satışa sunacağını öğrenmiştim.

Medyaya verdiğim tüm röportajlar dava hakkındaki sorularla başlıyordu. Bu, kaçınılmaz ama kolayca üstesinden gelinebilecek bir durumdu. Hiç değişmeyecek soru ise; *Da Vinci Şifresi'nin* neden bu kadar popüler olduğuydu. Sanki yanıtını biliyormuşum gibi! Dan Brown'ın önceki kitapları fazla satmamıştı; peki son kitabını bu kadar popüler yapan neydi? Şu ana kadar herkes, gerçek nedeninin Brown'ın tarzını değiştirmesi olduğunu söyleyebilirdi.

Açıktır ki, basındaki tüm yorumlar ve Kilisenin açıklamaları, bunun nedeninin, başta ABD olmak üzere tüm dünya kamuoyunun ilgisini çeken -lehte veya aleyhte- *Da Vinci Şifresi* kitabında yer alan dini sorular olduğu yönündeydi. Gerçekte neler oluyordu?

Bir süre buna yanıt aradım. *Kutsal Kan*, *Kutsal Kase'nin* sorguladığı konular; doğru veya yanlış olsun İsa, Mecdelli Meryem ve Hristiyanlığın yükselişi hakkında her iki kitabın içerdiği bazı radikal fikirler ve ortaya attıkları sorular dünya kamuoyunu sarsacak nitelikteydi. Tanıtım çalışmalarında ön plana çıkansa; bu çalışmalara Amerika'da ağırlık veren ve başarılı olan *Da Vinci Şifresi* yayıncıları oldu. Sonunda aynı ilgi tüm dünyaya yayılacaktı.

Bana göre de bu ilginin nedeni; kendini üç büyük dinden birine bağlı gören ve dinleri içinde orta yolda duran insanların, kendilerine ruhani açıdan dayatılan sınırların ötesini merak etmiş olmasıdır.

Birçok Hristiyan, Yahudi ve Müslüman'ın orta yolda durması pek de şaşırtıcı değildir. İnançlarını çevreleyen ılımlı tutumları, kendilerini bir parçası olarak hissettikleri kültürü yansıtır ve inançlarını yaşamak için din adamlarına ihtiyaç duymamalarını sağlar. Bir o kadar önemli olan

da, orta yoldaki Hıristiyanlar, Yahudiler ve Müslümanların akla uygun, esnek ve genelde birbirlerine karşı hoşgörölü olabilmeleridir.

Bu ılımlı duruş egemen olduğu sürece, insanlar kendilerine yetecektir. Büyük dinlerin bölücü güçlere alet olacağını kimse düşünmemiştir; ama bu güçler, bugün kendilerini göstermektedirler. Çok az kişi kendi inançlarını ciddi şekilde -veya biraz- sorgulama gereğini kendinde hissediyordu. Herhangi bir dine bağlı olmak, bir tatmin duygusu veriyordu.

Ancak daha sonra, geçtiğimiz on veya yirmi yıl içinde bu üç büyük dinin aşırı uçları kendilerini çok fazla göstermeye başladılar; katı dinsel duruşlar sergilediler. Dinin tümü adına konuşma hakkına sahip olduklarını iddia ettiler ve uzlaşmacılıktan uzak sert tavırlarla orta yolda duran ve kendi kendilerine yeten bu kişileri de aralarına katılmaya çağırdılar.

Üstüne üstlük, bu despot din öğretmenleri, dinsel mesajlarını politikayla harmanlamaya başladı: Hıristiyan kökten dinciler, seçilmiş metinlerini ve aykırı yorumlarını referans alarak; Bush ve Blair'in yürüttüğü Ortadoğu savaşlarının, Tanrısal bir planın parçası olduğunu ve bu planın da İsa'nın geri dönüp güçlü bir ordunun başına geçişine hizmet ettiğini iddia ettiler. Yahudi kökten dinciler ise; eski metinlerinin kendilerine, İsrail ile çevresini sahiplenme ve Mesih'in gelişine hizmet etmek için, Mescid-i Aksa'yı yıkıp, yerine Süleyman Tapınağı'nı yeniden inşa etme hakkını verdiğini savundular. İslamcı kökten dinciler de, kutsal metinlerinin kendilerini, çoğu Müslüman olan masum insanları otobüslerde ve kafelerde *havaya* uçurarak yaşamlarına kastetmelerinde haklı çıkardığını söylediler. Onlar da Mesihsel ruhani bir kişiliğin *yani* Mehдинin gelişini beklediler. İsa, Mesih ve Mehдинin aslında aynı figür olup olmadığı konusu ise; bu tartışmalar

içinde kendine hiçbir yer bulamadı. Bu grupların dışındakilere göre; bu üç figürün aslında aynı ruhsal noktaya işaret ettiği açıktı; eğer başarılırsa da bu bir üçleme mucizesi olacaktır.

Ancak tüm bu katı doktrinler haklı görülebilir mi? Kendi dinleriyle ilgili basit yaklaşımlara karşı yapılan bu amansız saldırıların mimarları, acaba bir kez olsun inançlarını ilgilendiren ilkeleri sorgulamayı akıllarından geçir-memişler miydi ? Zaten, bilmedikleri bu temel ilkeleri sorgulamak gerektiği kendilerine öğretilmediği için de; ne soracaklarını ya da en azından yanıtlarını nerede arayacaklarını da bilmemektedirler. Bu katı doktrinleri sorgulamadan kabul etmek insanlara kolay gelmiştir. Zaten bu doktrinler çok soru sormajrı da yasaklamıştır.

Yine de kuşkusuz sorular yok olmadı. *Da Vinci Şifresi* ile birtakım yasak bölgelere girildi. *Kutsal Kan, Kutsal Kase'de* ele aldığımız ve bu kitapta da görülen; İsa, Hristiyanlığın yayılışı, tarihsel İsa ve inancın İsa'sının birbirlerinden ne kadar farklı olduğu gibi konular hakkında çeşitli fikirler konuşulmaya başlandı. Tüm bu sorular ve yanıtları son derece anlamlıydı. Çoğu kez "İsa'nın Mecdelli Meryem ile evli olduğuna inanıyor musun?" sorusuyla karşılaştım. Bu soruya verebileceğim tek yanıt, durumun böyle olduğuna veya olmadığına dair çok sağlam verilerin mevcut olmadığı; dolayısıyla ne inanabilecek ne de inanamayacak durumda olmamdır. O hâlde yanıtım, bu iki fikir arasında akla en yakın olanıdır: "Neden olmasın?"

Sıkça sorulan diğer bir soruysa şöyleydi: "Bu evlilik iddiası, Hristiyanların kutsallarına hakaret etmek değil midir?" Belki... Ama, bu soru konumuzla ilgili değildir: Bu tür bir suçlama, kendisi hakkında teoriler uyduran ilahiyatçılardan uzun yıllar önce yaşamış tarihsel İsa meselesinde konu dışıdır.

İsa'nın Yahudi olduğunu ne çok unutuyoruz. Bizim söy-

lediğimiz şundan fazlası değildir: "Yahudi bir erkek, evlenir ve çocuk sahibi olur." Sonraki dönemlerde gelen teologlar, nasıl olurda böyle olağan, beşeri bir eylemin gerçekleşme olasılığını yok sayarlar? Bu, öyle bir eylemdir ki; yerine getirilmesi, ibrani metnindeki -Eski Ahit- öğretilere ve hatta bugünkü toplumsal yapıya göre bile bir görev addedilmiştir. Kutsallara hakaret mi? Hiç sanmıyorum...

Bu tür fikirleri ortaya koyanlara karşı en sert tepkilerin verilmesi, bu tepkileri verenlerin kaybetmeye mahkum olduğunu gösterir. Bu kişilerin dini inanışları; inançlar arasındaki uyumun aranması yerine, inançlar arasındaki farklılıkların sürdürülmesine adanmıştır. Bu eleştirileri sürdürebiliriz ve sürdürmeliyiz de: "Bu tür fikirler sizi neden bu kadar çok korkutuyor?"

Kitabın başında da belirttiğim gibi, doğruyu bulmaya yarayan birçok farklı yöntem olabilir. Ancak bunlardan hangisinin 'en iyisi' olduğunu kim söyleyebilir ki? Tek bir yöntem olduğunu iddia etmek, kanımca ruhaniyet anlayışından uzaklaşmak ve çevremizi kuşatmış bağnazlara boyun eğmektir.

Elbette ki, burada, Hristiyanlık üzerine odaklanıyorum; çünkü bu benim geleneğimdir. Ancak benim asıl vurgulamak istediğim Yahudi ve islam geleneklerini de keşfetmemiz gerektir. Yine de Hristiyanlıkta, İsa'nın sözleri sevgiyi, merhameti, şefkati yüceltir ve bütün bu kavramlar, teolojik farklılıklar arasında uzlaşma ve insanların tekrar bir araya gelme sürecini başlatan birer sıçrama tahtasıdır.

Doğaldır ki; bu tür girişimler, suiistimalin ve düşmanlığın oluşturduğu tehlikelere açıktır. Ancak yine de, hiç kimse bir araya gelmenin kutsal metinlerdeki öğretilerde vurgulanmadığını söyleyemez ve bu söylediğim; 2. yüzyıl Sonlarında teologlarca binlercesi arasından dikkatle seçilen metinler için bile geçerlidir.

İsa Yazmaları, anlatmaya çalıştığım gizli antika piyasasının önemine de dikkat çekmektedir. Bu piyasanın akademisyenler için ulaşılamaz bir piyasa olması çok üzücüdür. Bazı yorumcuların söylediğinin tersine, gizliliği onun değerini geçersiz kılmaz. Hepsi bir yana, eğer bu piyasa olmasaydı, çok daha fakir olurduk.

Olü Deniz Parşömenleri bulunduğu zaman hepsi atılabilir hatta yok edilebilirdi; ama bu piyasanın onlara maddi bir değer biçmesinden dolayı böyle olmadı. Bedevi, tomarları bulduğunda Beytüllahim'deki antikacıya getirdi. Onun, şimdi dünya için ne kadar değerli olduklarına bir bakın.

Nag Hainmadi metinleri, gübrelemek için topraklarını kazan iki fakir çiftçi tarafından bulunmuştu. Çiftçiler onları eve getirip bir kısmını sobada yaktılar. Bu yaptıkları onlar için sıradan bir işken; bizler için tam bir trajedidir. Aileleri, onlara bu acayip el yazmalarının gizli antika piyasasındaki alıcıların ilgisini çekebileceğini ve dolayısıyla para edebileceğini söylemesi üzerine, metinlerin geri kalanını Kahire'ye götürüp aracılara sattılar. Onlar da akademik dünya için olağanüstü bir değere sahiptiler.

Bu piyasanın öneminin aşık olmasına rağmen, onun ciddiye alınmasını sağlamak için bazı tanımlamalar yapmaya çalıştım ve gördüğüm ama yazık ki gösteremediğim -her ne kadar bir hata olsa da- metinler hakkında yazdım. Yine de, eğer bunları görmezden gelseydim; işte asıl hata bu olacaktı...

ABD'de yürüttüğüm tanıtım kampanyası sırasında *Yahuda'nın İncili*, *National Geographic Society* tarafından yayınlanmış ve büyük ilgi görmüştü. Bu durum beni iki ana nedenden ötürü oldukça cesaretlendirdi. Birincisi; bu metin, benim sözünü ettiğim ve artık ciddiye alındığını gözlemlediğim gizli antika piyasasının yardımıyla alınmıştı ve bu metin; daha önce iki kez satılmış, bir kere çalınmış, bir bankanın kasasında yıllarca beklemiş; ancak sonunda gün

ışığına çıkabilmişti.

ikincisi, bazı değerli akademisyenler, ilginç ve hatta radikal bir biçimde dikkatlerini bu metne, öğretilerine ve Hristiyanlığın 2. yüzyıldan itibaren gelişimine çeviriyorlardı. Olaylara yaklaşımları ise *İsa Yazmalarında*. sunduğum argümanları destekliyordu.

Chapel Hill, North Carolina Üniversitesi'nde Dini Araştırmalar Profesörü Bart Ehrman, bu İncil hakkında bir yorumda bulunarak; birçok erken Hristiyan metninin var olduğu dönemde, İsa'nın ve erken Hristiyanların kullandığı orijinal kutsal metinlerin aslında Yahudi metinleri olduğunu açıklıyordu. Daha sonradan ortaya çıkan çeşitli metinler, Hristiyanlığı farklı bir dille anlattı ve her grup, İsa'nın gerçek mesajının kendi metinlerinde yazılı olduğunu iddia etti. Ehrman bu durumu şöyle açıklar:

Kısacası, Hristiyanlık içinde birbirleriyle rekabet hâlinde olan gruplardan biri vardır ki, diğer hepsini bastırmayı başarmıştır. Bu, aleyhtarları arasından kendi dinine en çok kişiyi katmayı başaraabilmiş gruptur ve sonunda tüm rakiplerine üstün gelmiş, onları bir kenara atmıştır. Kilisenin örgütsel yapısının nasıl olacağına karar veren de yine bu grup olmuştur. Hristiyanların hangi inançları ezberleyeceğine ve hangi metinlerin kutsal kitap olacağının kararını da yine onlar vermiştir. Bu, akademisyenlerin, ikinci -ve üçüncü- yüzyıl din adamları Justin Martyr ve Tertullian kadar iyi tanıdığı Irenaeus'un ait olduğu gruptu.

Bu erken dönem teologlar -özellikle de kadınların kiliseye dahil edilmelerine karşı ateşli çıkışlar yapan ve verdiği zararların etkisi son bin sekiz yüz yıldır devam eden Tertullian- sizler tarafından takdir edilecektir. Ehrman devam eder:

Bu grup, diğer tüm rakiplerine karşı zafer kazandı ve din tarihini yeniden yazdı. Bunu yaparken de gerçek Hristiyanlığın kendi Hristiyanlıkları olduğunu, yetki ve görüşlerini havarilerden devraldıklarını ve bize zoraki kabul ettirdikleri inançların da, İsa'nın öğretileri olduğunu iddia ettiler.

Bu süreci artık tanıdınız. Bart Ehrman'm makalesini okurken, *Kutsal Kan, Kutsal Kase* 'deki modern yaklaşımın bir benzerini görmek beni çok etkiledi. Görülüyordu ki; belli tutucu sınırlarla çevrelenmiş akademisyenler için artık bir şeyler değişmeye başlamıştı. *Yahuda'nın incili* ile bazı sınırlar ortadan kalkmaya başlamıştı; akademisyenler, anormallikler ve Hristiyanlıkta özellikle M.S. 2. 301 yılında yaşanan entrikalar hakkında konuşma cesareti bulmuşlardı.

Yahuda'nın İncili diğerlerinden farklı bir teolojik konuma sahipti: Bu İncil, birçok Gnostik metin -özellikle Nag Hammadi'de bulunanlar- gibi yaratıcı tanrının O olmadığını ve dünyanın kötü bir yer olduğu için ölümle terk edilmesinin en iyisi olduğunu belirtiyordu. Ona göre kurtuluş, İsa'nın ölümü veya dirilmesiyle değil; ancak İsa'nın açığa vurduğu gizli bilgiyle gelebilirdi."

Bu Hristiyanlara göre inançlarının geçerli olması için Paskalya yortusuna (Diriliş kutlamaları) gerek yoktur. Bu durum, İsa'nın konulduğu mezarın boş hâlde bulunmasıyla ilgili hikayelerin ve bu olayı İsa'nın dirilişinin kanıtı sayan anlayışın M.S. 2. yüzyılda ne kadar yaygın ve geçerli olduğu sorusunu doğurur; diriliş olayı, (sanki tarihsel bir kayıtmış gibi) bugün bile ön plana çıkan bir düşüncedir.

Bu da Markus'un İncilinin önemine ilişkin yeni sorular doğurur iyi bilinir ve kabul edilir ki; 'Markus, bölüm 16, bap 9-20' en eski elyazmaları arasında bulunmamaktadır. Bu nedenle M.S. 2. yüzyıldan sonra eklenmiş olmalıdır. Bu Baplar, İsa'nın çarmıha gerilişi sonrasında, Mecdelli

Meryem'e ve sonra da havarilere görünüşünden bahseder. Bu durum, İsa'nın çarmıhtan sağ kurtulduktan sonra, henüz güvenli bir yere kaçmamışken havarileriyle iletişime geçtiği şeklinde değerlendirilebileceği gibi; aynı zamanda, yükselmiş bir İsa'nın cennete yapacağı son yolculuğun öncesinde dünyaya geri dönüşünü betimlemesinden dolayı bugün Gnostik diye adlandırdığımız Hristiyanların iddialarına ters düşen açıklamalar olarak da değerlendirilebilir. Çünkü gnostikler, dirilmeyi ruhsal bir uyanış olarak görürler. Fakat burada eski Kilisenin, bedensel dirilme inancını bizlere sunmak için incil'e böyle bir pasaj ekleme gerekliliği hissettiğini görüyoruz.

Bu sorular, kitabımızda uzunca incelediğimiz bir konuyla yakından ilgilidir. Bu, İsa'nın 'Cennetin Krallığı' derken ne anlatmak istediği konusu. *Yahuda'nın İncili* 'nde şu şekilde betimleniyor:

Yahuda'nın jüce bir şeyi yansıttığını bilen İsa, ona 'Diğerlerinden uzaklaş. Sana krallığın sırlarını öğreteceğim. Sen ona ulaşabilirsin...' dedi.

Daha önce gördüğümüz diğer metinlerle, bu tanrısal dünyaya -Öte-Dünya-deneyimsel seyahatler yapılabileceği fikrini incelemiştik.

Bu incilin, bu konuya verdiği önem, tarihsel İsa ve teolojik İsa arasındaki çatışmaları daha da arttırmakta ve kavramları tekrar gözden geçirme gerekliliğini ortaya koymaktadır. Ve gözden geçirilmesi gerekenlerden biri de elbette ki M.S. i. yüzyılın tarihsel olaylarıdır. *USA Today* gazetesi Ehrman'ın şu yorumuna yer verdi:

Antik dünyada Hristiyanlık, bugün olduğundan bile daha çeşitliydi. Sonraki yüzyıllarda. Yeni Ahit olarak bildiğimiz, standart hâle getirilmiş dini me-

tinler, Hristiyan inancının ortak temeline dönüşmüştür. Düzinelerce alternatif İncil ise bu süreç içinde kaybolmuştur."

Bu İncil'e en soğuk bakanın Vatikan olduğunu düşünürseniz, yanılmazsınız: Ocak 2006'da Yahuda İncili henüz yayınlanmamış ancak yayına hazırlandığı herkes tarafından biliniyorken; Vatikan teologu Monsignor Giovanni D'Ercole İngiliz *The Times* gazetesinde yayınlanan şu sözleriyle yaklaşan tehlikeye karşı uyarı yapıyordu:

Yahuda'yı yeniden değerlendirmek İncili bulandırmaktır. Bu, inananların aklını karıştırmaktan başka hiç bir işe yaramaz."

Vatikan, bildiğimiz gibi, inananların inançlarını yeniden değerlendirmelerine neden olacak soruları sevmez.

Kitabın başında. Pirene eteklerindeki Fransız köyü Rennes le Château'daki küçük yerel kilisenin duvarına çizilmiş oldukça garip resimlerden bahsetmiştik.

İsa Yazmaları'nın yayınlanmasından önce, *NBC* 'Dateline' yapımcısı Stacy Reiss, bu kitapta ele alınan konularla ilgili bir film hazırladı. O ve muhabir Sara James, çok yetenekli bir NBC ekibiyle beraber beni İngiltere ve Fransa'daki si-tele're götürdüler. Filmde, Rennes le Château'da, 14. bölümde, İsa'nın, ayın doğduğu sırada canlı olarak mezardan çıkarılışını betimleyen resim hakkında bilgi verdim.

Kitabın ve filmin bu bölümü bir hayli tartışmaya neden oldu. Rennes le Château'da hiç bulunmamış kişiler, 14. bölümdeki resimde bulunan şeklin ay değil de kötü çizilmiş bir güneş olduğunu iddia edebilir. Bu durumda resmin İsa'yı çarımıtan canlı kurtulmuş olarak betimlediği fikri yanlış sayılır. Fakat 13. bölümdeki resim, İsa'nın haç-

tan indirilişini betimlerken; arka planda güneşin battığı çok açık bir şekilde görülmektedir. O hâlde on 14. bölümdeki resimde *ayın* betimlenişi tartışılmaz bile... Burada tartışılabilir tek konu, bu garipliğin ne anlama geliyor olabileceğidir.

O gün Rennes le Chateau'da çektiğimiz filmde başka ilginç birşey daha açığa çıktı. Öğleden sonra, *Rennes le Chateau.. Le Secret de Saunier's* Fransız yazarı Jean-Luc Robin röportaj için sete geldi. Rennes le Chateau hakkında inanılmaz bilgi sahibiydi; bu köyde yıllarca yaşamış ve yerli bir ailenin elindeki papaz Berenger Saunier'e ait olan belgelerin varlığını keşfetmişti; bunlar daha önce hiç bir araştırmacı tarafından incelenmemiş kişisel kağıtlardı.

M. Robin 14. bölüm hakkında bilgi verirken kilisedeydim ve ekrana bakıyordum. "Yükselen ay bu mu?" diye sordu Sara James. Robin ise hiç tereddüt etmeden "elbette" diye yanıtladı. Sonra da bu *ay* muhtemelen papazın kendisinin çizdiğini söyledi.

Şaşırmıştım. Bunu bilmiyordum. Bu, papazın resimlerini daha önemli ve özel kılan bir durumdu. Bu rastgele çizilmiş veya anlamsız bir resim değil; papazın kendi düşüncelerini kattığı, sanatsal bir çalışmaydı. Artık papazın, öğrendiği büyük bir sırrı anlatıyor olduğuna dair bir şüphe olamazdı. Bu öyle bir sırdı ki; bundan -İsa'nın çarmıhtan sağ kurtulduğundan- açıkça bahsedemezdi.

Yaygın inançları sorgulamak, dini kanaatin gücünü göstermek ve sonsuz olan ruhsallıkla, yanılmaz insanlarca yaratılan din arasındaki ayrımı yapmak, *İsa Yazmaları'ndaki* incelemelerimiz açısından da önemli konulardı. Dinlerin varoluş amacı, ruhsallığı kuşatmak ve vurgulamaktır ama tüm ruhban kurumlar dinlere sınırlar getirmiştir.

Bu nedenden dolayı, herhangi bir dinin diğerinden daha iyi olduğu düşüncesinden sakınmalıyız: Bütün dinler kendi yöntemleriyle, tüm varlığın alt yapısını oluşturan

ruhsal sonsuzluğu vurgulamaya çalışır. Öte yandan da din, siyasete karıştığında; artık en kötü şeylerin olacağını bekleyebiliriz.

İsa figürü, İbrahim Peygamber'den gelen geleneklere saygı gösteren üç dinde de ortak bir figürdür; ancak teolojinin sonradan yarattığı İsa figürü, bu üç dinin birbirine uzak kalmasına hizmet eden bölücü bir faktördür. Her bir bireyin sahip olabileceği ruhsallık, Yeni Ahit'te sadece İsa'ya atfedilmiştir; fakat gördüğümüz gibi 'Tanrının Krallığı' hepimizin sonsuzla ilişkilerine derinlik ve anlam katabilir -elbette ki böyle bir şeyin peşine düşmekle ilgilenirsek. Ve bu ilişkiyi yakalamak üç dinin de amacıdır.

Gürül gürül akan nehri seyretmek, oraya giden farklı yolları seyretmekten daha iyidir.

SUNUŞ

1. Z\icJi-ermcin, *A Jeu'üh Princedo/n in Fetıdal France*, s. 372-74.
2. Baigent, Leigh ve Lincoln, *Holy Blvod, Holy Grad*, s. ZıA^Sb.
3. 7y\ıck.e:Ti-naca, *A Jeu'uh Prüicedoin üüFeudalFrance*, s. 88.
4. *Encyclopedia Judaica*, Cilt 12, s. 827.
6. Baigent, Leigh ve Lincoln, *Holy Blood, Holy Grad*, s. 224-33.
6. Runciman, *A Hhitory of the. Cnuadej*, Cilt \, s. 292. Runciman, "seçiciler kurulunu kimin belirlediğinin bilinmediği" yorumunu yapar.
7. Baigent, Leigh ve Lincoln, *Holy Blood, Holy Grad*, s. 290-98.

BÖLÜM İKİ: PAPAZIN HAZİNESİ

- L Baigent, Leigh ve Lincoln, *Holy Blood, Holy Grad*, s. 3-18'de Beranger Sauniere'nin hikayesinden ve esrarengiz zenginliğinden bahsedilmektedir. Şimdi biliyoruz ki; parasının iki kaynağı vardı: Birincisi, 19. yüzyılda Fransa tahtı üzerinde hak iddia eden Henri de Chambord'un karısı Hapsburg. Bu para Sauniere'ye üstlendiği özel bir görev için verilmişti. Zenginliğin tadını alan Sauniere daha sonra, para karşılığında din adamlarına rütbe satmaya baş-

2. 5. 4. 5.ladı. 1980'lerde Fransız iç güvenlik örgütü DGSE'nin bazı üyeleri, bir zamanlar Saunier'e ait olan ve finansal kayıtlarını tuttuğu belgeleri içinde saklandığı ahşap kutuya ulaşmamızı sağladılar. Gördüğümüz kağıtlar onun bu işi en erken 1890'ların sonlarından 1900'lerin başlarına kadar yaptığını gösteriyordu. Lilley, *Modernüm*, s. 35.

Hasler'den alıntı, *How the Pope Became Infallible*, s. 246. *Hon' the Pope Became Infallible*, s. 247. *How the Pope Became infallible*, s. 247. Seutonius, *The Twelve Caesars*, s. 202.

BÖLÜM ÜÇ: KRAL İSA

1. *Kur'an-LKerim*, Nisa Suresi, 157. Ayet. Ayrıca bkz. Parrinder, Kuran'daki İsa, s. 108.
2. Brandon, *The Fall of Jerusalem*, s. 102.
3. *The Fall of Jerusalem*, &. 102.
4. Brandon, *Jesus and the Zealots*, s. 328.
5. Bütün Kitabı Mukaddes alıntıları, Kudüs incili veya Kral James versiyonundan yapılmıştır.
6. Kisenman, *The Dead Sea Scrolls and the First Christian*, "Makabiler, Sadokiteler, Hristiyanlar ve Kumran" bölümü, s. 29.
7. Böyle bir genel affın var olduğunu kanıtlayan ve günümüze kadar kalan hiçbir Roma ve Yahudi kaydı yoktur.
8. Josephus, *The Jewish War*, s.113-14.
9. *The Jewish War*, s. 128.
10. Josephus, *The Antiquities of the Jews*, XVIII, I, s. 375.
11. Josephus, *The Jewish War*, s. 380.
12. Josephus, *War of the Jews*, IV, III, s. 109.
13. Miles Copeland ile görüşmeler, 10 Nisan 1990 ve 1 Mayıs 1990.
14. De Vaux'un, tarihlendirmelerini yaparken baz aldığı madeni paranın tarifi için bkz. De Vaux, *Archaeology and the Dead Sea Scrolls*, s. 33-41. De Vaux'un bu madeni para hakkında yaptığı yorumun eleştirel analizi için bkz. Eisenman, *The Dead Sea Scrolls and the First Christian*, "Makabiler. Sadokiteler, Hristiyanlar ve Kumran" bölümü, &AA-47; s.44, n. 88. Özet için bkz. Baigent ve Leigh, *The Dead Sea Scroll Deception*, s. 156-59.

15. Garcia Martinez, *The War Scroll*, XVI, 3-8, s. 111.

16. Garcia Martinez, *The Rule of the Community*, IX, 11, s. 13-14.

17. Garcia Martinez, *The Damascus Document*, XX I s. 46.

18. Garcia Martinez, *The Tenple ScroU*, LVI, 14-15, s. 173.
19. Horbury, *Jewuuh Mejjianum and the Cult o} Chrut*, s. 11.
20. *Jeu'uih-Mejjianum anâ the Cult of Chrut*, s. 37.
2,1. Eisenman, "Makabiler, Sadokiteler, Hıristiyanlar ve Kumran", s. 107. "M.O. 4'teyenî olan şey; bu 'Zelot Hareketinin' 'Mesihsel versiyonunun görülmesiydi" diye yazar Eisenman.
22. Markus'un, Luka'nın ve Yuhanna'nın İnciUeri terminolojide küçük iarklıklar gösterir.
25. *Sc}xoTiüidA, ThePajjoi'erPlot, &.n&-2A*.

BOLUM DÖRT: YILDIZIN OĞLU

- Josephus, *The Jewuh War*, s. 154.
The Jeu'Uh War, s. 208.
Eisler, *The Mejfiiah JejLui ane) John the Baptbt*, s. 567. O görüşmede bulunan diğer arkadaşı, muhtemelen Suriye valiliği yapan
A. 5. 6 ku-
7. 8. 9. mandan Macianus'du.
Josephus, *The Jeu'ijh IVar*, s. 212.
10, 11 *The Jea'idh War*, s. 350.
12, Seutonius, *The Tu'e/pe Caejarj, Vejpaiaiu*, IV s. 281.
Tacitus, *The Hijtoriej, V, XIII*, s. 279.
13, Josephus, *The Jeu'ijh War*, s. 272.
14, Dio Cassius, *Roman Hljtoty*, Xiphilini, LXVI, 8;
Eisler, *The Me^kiiah Jejuu and John the Baptüt* s. 556.
16, 16 Eisler, *TheMejjiah Jejuu and John the Bapti.it* s. 556-57.
17, 18 Josephus, *The Jeu'uih War*, s. 350.
19, 20, Eusebius, *The Hiitory of the Church*, III, XII, s. 124, Hegesippus'tan alıntı.
Jones basımı, *The Jerualem Bibte, TheNeu' Tejtanunt*, s. AG7.
Fısıh için Isa Kudüs'e gider. Ona Tapmak inşaatının kırk altı yıl sürdüğü söylenir. Tapmak inşasına M.Ö. 20-19 döneminde başlandığına göre, kırk altı yıl sonrası M.S. 27-28 olur.
Tacitus, *AnnaL*, s. 365.
Garcia Martinez, *The Temple Scroll*, s. 179.
Garcia Martinez, *The Temple Scroll*, s. 179.

21. Josephus, *The AntUjuUiej of the Jen'j*, XX, II, s. 416.
22. Eisenman, *Jamej the Brother of Jejuj*, s. 892-95, 902.
23. Josephus, *The JewUh War*, s. 166.
24. Arkeologlar tarafından Masada kalesindeki sinegogda, yerin altında Hezekiel'in 37. bölümünün bir kopyası bulundu.
25. Zelot intiharlarının ardındaki ideolojinin Eisenman tarafından yapılan detaylı bir yorumu için bkz. Baigent ve Leigh, *The Dead Sea Scroll Deception*, s. 211-17. Ayrıca bkz. Eisenman *The Dead Sea Scrotb and the Flrjt Chruutlaiv*, "Makabiler, Sadokiteler, Hristiyanlar ve Kumran" bölümü, s. 62. Burada, "dindar bir son'un Zelot-lar için ne kadar önemli olduğu açıklanır.
26. Eisenman, *The Dead Sea ScrolU and the Firdt Chrlötian*d, "Makabiler, Sadokiteler, Hristiyanlar ve Kumran" bölümü, s. 31, n. 54, alıntı: *AbotdeRabbiNathan*, 4.S.
27. Eusebius, *The Hütory of the Church*, IV, II, s. 164-55.
28. Modrzjevski, *The Jewj of Egypt*, s. 204-5.
29. *The Jewj of Egypt*, s. 199.
30. Gichon, "The Bar Kochba War", s. 88.
31. Eisenman *The Dead Sea ScrolU and the Firjt ChruutUuu*, "Makabiler, Sadokiteler, Hristiyanlar ve Kumran" bölümü, s. 108; ayrıca bkz. s. 108, n. 180.
32. Gichon, "The Bar Kochba War", s. 92.
33. Dio Cassius, *Roman Hutory*, LXIX, 12, 2-3.
34. Gichon, "The Bar Kochba War", s. 94.
35. "The Bar Kochba War", s. 97, n. 41, Roma İmparatoru Septimus Severus hükümdarlığındaki yasalardan bir alıntı, 193-211.
36. Justin Martyr, *Dialogue wUh Trypho*, XLIX, s. 149.
37. *Duulogne n'ith Trypho*, L, s. 151,
38. *Duutogue mth Trypho*, XXVI, s. 119.

BÖLÜM BEŞ: İNANCIN İSA'SININ YARATILIŞI

1. Koester, *Ancient Chruitian GojpeU*, s. 31.
2. *Ancient Chruitian GojpeU*, s. 41.
3. Horbury, *JewLih Me^jUinilin and the Cult of ChrUt*,
A. *Jeu'uh MeMĭanUin and the Cult of ChrUt*
s.^, 12.
5. *Jeü'Uih MejjUinum and the Cult of Chruut* s.
121-22.
6. *Jeu'uh MeMĭanUin and the Cult of Chruut* s.

8. *Jcwuh MejjUnum auâ the Cidt of Chruut* s. 126.
9. Paul'un mektubunu Gaiatyalılara, Elçilerin İşleri 15'te belirtilen Kudüs'teki konsüden önce yazdığı tartışılan bir konudur; dolayısıyla M.O. 48 yılında yazılmış olması mümkündür. Bkz. Bruce, *The Neu' Tejtament Docunientj*, s. 14, n. 1.
10. chester Beatty İncil Papirüsü No. 9, Paul'un seksen altı sayfalık mektubunu içerir. Mısır'da bulunmuştur. Üçüncü yüzyılın başlarından kalma bir belgedir.
11. Tertullian, *ApoLogeticu*, 21, I; s. 95: "Pilate'nin isa'ya bütün bu yaptıkları... Onun sözünü o dönemin Sezan olan Tiberius'a gönderdi."
12. Tacitus, *The AanaL) of ImperiaLRütne*, XV, 44, s. 365.
13. Pliny, *£/;^*, XCVI.
14. *EisleT, TheMejdiah Jejuu anâ John the Baptut*, s. 3-10.
15. Suetonius, *The Twelve Caeöarj, Cloadhu*, XXV, s. 202.
16. Thomas'm incili, II, 32:25-33:5, Robinson, *The Nag Hammadi Library üi EngLuh*, s. 118.
17. K.oester, *Ancieut Chruitian Gopelj*, s. yaoi.
18. *Ancient Chruitiau Gopelj*, s. xxx.
19. *Ancient Chruitian GopeU*, s. 36.
20. *İrensLeus, Agaiut Herejied*, I, I, 1, cilt 1, s. 1.
21. *Agai/utHerejiej*, II, XL, 2, cût I, s. 147.
22. *Agaiut Hereji&j*, I, I, 2, cilt 1, s. 2. 2'5. *AgaiutHerediej,l,XXV*, 5, cSkI, s. 36.
24. *Agaiut Herejiej*, I, VIII, 2-3, cilt 1, s. 32-35.
25. *AgaiutHerejİ&j*, II, :^XKl, 2, ci\l, s. 241.
26. *AgaiutHerejiej*, II, XXXI, 2 ve XXXII, 4, cik I, s. 241,246.
27. Pagels, *Beyoud BeLief*, s. 150-53.
28. Peter. ^ ^
29. Pagels, *Beyoud Belief*, s. 173.
30. Stanley, *Lecturej on the Hiutry of the Eajteru Church*, s. 86, Nyassalı Gregory'den alıntı.
31. Bede, *A HUtry of the Engluh Church and PeopLe*, I, 30, s. 86-87.
32. "Teurji" terimi ilk defa son dönem klasik felsefecilerinden lambli-chus tarafından kullanıldı. Bu, onun savunucusu olduğu bir çeşit dinsel ritüelin adıydı. Konuyla ilgili günümüzde yapılan bir inceleme için bkz. Shavv, *Theurgy and the Soul*.
33. OGUSİTİ, *FragmuntJ philoJophüjLUJ*, s. 186-87.

BÖLÜM ALTI: ROMA'NIN EN BÜYÜK KORKUSU

1. O'Shea, *The Perfect Herejy*, s.2Ei.
2. Wakefield, *Herejy, Cruuade anü InquĴĴition in Southern France*, s. 207-36'da bahsedilen *The Chronicie of WilLiam PelhiMon*, s. 216.
3. *The Chronicie. of WiUianr Pelhuijon*, s. 216.
4. *The Chronicie of William Pelhukion*, s. 216.
5. Wakefield, *Herejy, Cruuade and InquĴĴitlon in Southern France*, s. 65-66.
6. O'Shea, *The Perfect Herejy*, s. 77. '■'"
7. *The Perfect Herejy*, s. 25.
8. l'a., *A Hĳtory of the InquĴĴition of the Middle Agej*, \, s. 541.
9. Messori, *The Ratzünger Report*, s. 111.
10. *The Ratzincfer Report*, s. 45.
11. *The Ratzinger Report*, s. 61.
12. Ratzinger, *Church, Ecumeniiin and Politicj*, s. 58.
13. Messori, *The Ratzinger Report*, s. 52.
14. Baigent ve Leigh, *The InquĴĴitiün*, s. 64-67.
15. *The InquĴĴiün*, s. 104-6. Papa'nın mektubunun metni, Kramer ve Sprenger, *Mallau Maleficarımı*, s. xix-xxi'de verilmiştir.
16. Kramer ve Sprenger, *Matteiu Maleficarum*, s. 41-48
17. *Malleiu Maleficarum*, s. 47.
18. Ranke-Heinemann, *Eunuchd for the Kingdom of Heaven*, s. 141, *Re-jpouuunı Gregorii'den* alıntı.
19. *Eunuchj for the Kingdom of Heaven*, s. 121. John Chrysostom, *On Priejthood*, VI, 8'den ahntı.
20. *Eunuchd of Kingdom of Heaven*, s. 135. 2\ *Eunuchı of Kingdom of Heaven*, s. 52.
22. *Eunuchj of Küngdom of Heaven*, s. 347.
23. Bu konular hakkında bir değerlendirme için bkz. *Eunuchj of Kingdom of Heaven*, s. 29-30.
24. Bu mektupta geçen Kefas, tabii ki Peter'e verilmiş bir soy isimdir. Bkz. Yuhanna 1:42.
25. İskenderiyeli Clement, *Stromateu*, 111, 53, s. 289.
26. İddia ile ilgili detaylı bilgiler için bkz. Baigent, Leigh ve Lincoln, *KutjalKan, Kutjal Ka.te*, s.290-97.
27. Ranke-Heinemann, *Eunuchj of Kingdom of Heaven*, s. 40.
28. *Eunuchj of Kingdom of Heaven*, s. 40.
29. *Eunuchj of Kingdom of Heaven*, s. 45-46.
30. Elaine Pagels, *"Da Vinci Şifreji"nin Ardındaki Sırlar için verdiği röpor-*

- taj, Datellne NBC, 2005. 5\ Eimuchj of Klingdomof Hem>eu, S. 9.*
32. *Eunuchj of Kingdorn of Heaveu, s. AG.* ■ .
İZ. Eunuuchj of Kingcloin of Heat'cn, s. 126.
34. TertuUian, *The WrU:mgj of Terhdlian*, cilt. I, *OnFeiruleDreM*, I, i, s. 304
35. *The Wntügd of TerhdLiau*, cilt. I, Vaftizde, xvi, s. 252.
36. Ne Markus, ne Luka ne de Yuhanna bu ifadeden bahseder. Hem Markus'un ve hem de Luka'nın, Peter ile yaptığı aynı konuşmayı aktarmasına rağmen.
37. Philip'in incili 63, Robinson'da, *The Nag Haminadi Lihrary in Engliih*, s. 138 (Tercüme: Wesley W. Isenberg).
38. Philip'in İncili (>A, *The Nag Haminadi Library in Engluh*, s. 138.
39. King, *The Gojpel of Maty of Magâala*, 6, s. 15.
40. *The Gojpelof Mary of MagMa*, 10, s. 17.

BÖLÜM YEDİ: ÇARMIHTAN SAĞ KURTULUŞ

1. Kudüs İncili, İsa'nın alıntı yaptığı iki kaynak aktarır.
2. Luka'nın İncili (7:37-38) İsa'nın ayaklarını yağlayan bir kadından bahseder.
3. Patrich ve Arubas, "Kumran Yakınlarında Bulunan ve İçinde Kı-naçiçeği Yağı(?) olan Kap".
4. Garcia Martinez, *The Temple Scroll*, s. 154f.
5. Yuhanna'nın İncili, kadının, İsa'nın ayaklarını değil de başını yağladığından bahseder. Bunu, Matta ve Markus tarafından tarif edilen törenin yanlış aktarılmış bir örneği olarak kabul ediyorum.
6. Starbird, *The Woman with theAlaba^ter Jar*, s. 50-51.
7. Kudüs İncili, s. 1503, not f.
8. Starbird, *The Woman with the ALıbojter Jar*, s. 51.
9. Hurhert, *AncientAljytery Cultj*, s. 102.
10. Hastings, *Encgclopedla of Religion and Ethicj*, cilt I, s. 557.
11. Bkz. Elçilerin İşleri 15:13, 21:18. Ayrıca bkz. Eisenman, *TheDead Sea ScrotLı and the Firjt Chrittiauu*, s. 118-19.
12. Orjinal Grekçe metinde *lejten* olarak geçen kelime, Kudüs incilinde "haydut", İ^al James İncüinde de "thief" olarak tercüme edilmiştir. Fakat *lejten* (tekil), Zelotlar için kullanılan *latai* (çoğul) kelimesini anımsatır.
13. Zias ve Sekeles, "The Crucified Man from Giv'at ha-Alivtar", s. 26-27.

- 14.Cohn, *The Trial and Death of Jesus*, s. 230.
- 15.Josephus, *The Life of Flavius Josephus*, s. xxiii-xxiv.
- 16.Parrinder, *Jesus in the Qur'an*, s. 108.
- 17.Schonfield, *The Podjover Plot*, s. 166-67. ■ '
- 18.Denton, *Did Jesus Die?*

BÖLÜM SEKİZ: İSA MISIR'DA...

1. Bkz. *Encyclopaedia Judaica*, 12, col. 900. Baigent, Leigh ve Lincoln, *Holy Blood, Holy Grail*, s. 363-64
2. "Aziz Thomas'ın Hristiyanları", Nesturi misyonerleri tarafından bulundu. Bkz. Schonfield, *The Egyptian Ozymias*, s. 126.
3. *The Egyptian Ozymias*, s. 88.
4. Modrzejewski, *The Jews of Egypt*, s. 73-74.
5. Fraser, *Ptolemaic Alexandria*, I, s. 83.
6. Modrzejewski, *The Jews of Egypt*, s. 26ff. - ;
7. *The Jews of Egypt*, s. 41 -43.
8. *The Damascus Document*, col. IV, 3-4 Garcia Martinez, *The Dead Sea Scrolls Translated*, s. 35.
9. Taylor, "Mısır'da ikinci Bir Tapınak", s. 310.
10. *Encyclopaedia Judaica*, 12, s. 1403.
11. Vermes, *The Dead Sea Scrolls*, s. 140.
12. Taylor, "Mısır'da ikinci Bir Tapınak", s. 308-9.
13. Chester, "Aşağı Mısır'da Kutsal Kitap Mekanlarına Yolculuk", s. 137.
14. Petrie, *Hyksos and Israelite Sites*, s. 20, levha XXVII.
15. Josephus, *The Jewish War*, s. 27, 393.
16. Vermes, *The Dead Sea Scrolls*, s. 140.
17. Taylor, "Mısır'da ikinci Bir Tapınak", s. 309.
18. Driver, *The Judaean Scroll*, s. 326-27.
19. Harnack, "The Jewish Temple at Leontopolis", s. 434-36.
20. Taylor, "Mısır'da ikinci Bir Tapınak", s. 312.
21. Josephus, *The Jewish War*, s. 392.
22. *The Jewish War*, s. 292.
23. Philo, *On the Contemplative Life*, s. 125-27. Ayrıca bkz. Taylor ve Davies, "The So-called Therapeutae of the Vita Contemplativa", s. 10-12.
24. Philo, *On the Contemplative Life*, s. 115.
25. Taylor ve Davies, "The So-called Therapeutae of the Vita Contemplativa", s. 14, alıntı: Philo, *Hypothetica*, 11.14-18; Josephus, *The Antiquities of the Jews*, XVIII, I; Pliny, *Natural History*, V, XV.

26. Taylor ve Davies, "The So-called Therapeutae of *De Vita Contemplativa*", s. 18-19.
 27. Philo, *On the Contemplative Life*, s. 125.
 1%. *On the Contemplative Life*, s. 119.
 23- *On the Contemplative Life*, s. 129.
 30. *On the Contemplative Life*, s. 167-69.
 31. Naydler, *Sharnanic Wisdom in the Pyranii? Textj*, s. 319.

BÖLÜM DOKUZ: MISIR'IN GİZEMLERİ

1. *OurcVe, Anci^nt Egyptian ReLigivn*, s. 70.
2. Assmann, *The Mind of Egypt*, s. 58.
3. *The Mind of Egypt*, &. 6d..
4. Bu kelime, bazı çevirmenler tarafından Alt-dünya olarak da tercüme edilmiştir.
5. Assmann, *The Mind of Egypt*, s. 66.
6. *Sz^a\ fio-w^a., Behind Clojed Eyej*, s. 9\.
7. Assmann, *The Mind of Egypt*, s. 18-19.
8. *The Mind of Egypt*, s. 61 alıntı: Orta Krallık döneminden kalma Berlin Deri Parşömeni (Berlin Papirüsü 3029).
9. Aziz Teresa, *The Life of Saint Ter&ja of Av ita by Herjelf*, s. 127.
10. Bleeker, *Hathor ve Thoth*, s. 147.
11. Bleeker, "Initiation in Ancient Egypt", s. 66.
12. Simgelerden yazıya kadar olan gelişiminin öyküsünün anlatıldığı, Schmandt-Besserat, *Before Writing*, cüt I, *Eroin Countiug to Cuneiform*.
13. Lloyd, *The Archaeology of Mejopotamia*, s. 39. Georges ^OVOL. *Antik Irak* s. 68'de "aynı dini geleneğin asırdan aşıra aktarıldığı sonucuna varmanın kaçınılmaz olduğu" iddiasında bulunuyor.
14. Mellaart, *Eartiejt CiviLuationj of thcNear Ecut*, s. 89-101.
15. Shreeve, *Neanderthal Entgma*, s. 53.
16. Faulkner, *The Ancient Egyptian Pyramid Textj*, İfade 305, s. 94.
17. *The Ancient Egyptian Pyramid Textj*, İfade 213, s. 40.
18. *The Ancient Egyptian Pyramid TextJ*, ifade 260, s. 69.
19. Naydler, *Temple of the Cojmoj*, s. 202, 203.
20. Szpakovska, *Behind CLOjed Eyej*, s. 150-51; Rekhmire ve Seti'nin mezar metinlerinin tercümesi için bkz. s. 190.
21. Iamblicus. *On the Myjteriej of the Egyptianj*, 1:12, s. 37-38.
22. *On the Myjteriej of the Egyptianj*, 8:4, s. 139.

23. *Oyirh-e, Anclent Egyptian Religion*, s. 159.
24. Bleeker, *Egyptian FeJtU'aL*, s. 136.
25. *Quir\i.e, Anclent Egyptuun Reliçion*, s. 159.
26. *AucLcnt Egyptia.li Religion*, s. 159. , >.
27. Plutach, *IJLJ and Odlrii*, b. xx, s. 51.
28. Danderah'taki on yeraltı mezarının detaylı planları için bkz. Cau-viUe, L^./ *Cryptj du temple d^Hat hor*.
29. Heliodorus, *An Aethloplan Huiton/*, s. 241. Onaltıncı yüzyıl lisanına uyarladım.
- 30. Bu akademik görüşle ilgili tartışma için bkz. Naydler, *Shamanic Wüdom in the Pyramid TextJ*, b. 6, s. 140-45.
31. Bleeker, "Initiation in Ancient Egypt", s. 55
32. Wente'nin aktardığı Fedem, "Mysticism in Pharaonic Egypt" s. 161
33. Abt ve Hornung, *Knou'ledgefortheAfterlife*, s. 9. ZA. *Knowl£dgefortheAfterlife,s.144*.
35. Wente, "Mysticism in Pharaonic Egypt" s. 174.
36. "Mysticism in Pharaonic Egypt" s. 175.
37. "Mysticism in Pharaonic Egypt" s. 175-176.
38. "Mysticism in Pharaonic Egypt" s. 177-178. '59. *Quirke, The Cult of Ra*, s. 122.
40. *The CuLt of Ra*, s. 118.
41. Naydler, *Shamanic Wijdome in the Pyramid TextJ*, s. 85.
42. *Shamanic Wijdome in the Pyramid Textj*, s. 202.
43. *Shamanic Wijdome in the Pyramid Textj*, s. 21.

BÖLÜM ON: YÜCELME

1. Virgil, *TheAeneid*, VI, 855-56, s. 182
2. Seutonium, *The Tti'elve Caejarj, Augutuj*, 16, s. 61; Temple, *Netherii'orlâ* s. 28'de Agrippa'nın, bütün ağaçları kestğini söyleyen Strabo'dan söz ediyor. Robert Paget, *Footjtepj of OrpheLu'nâs*, yo\<i edilen ormanın içinde ApoUo için kutsal olan koruluğun da yer aldığına ve kutsal ağaçların Agrippa'nın gemilerinin inşasında kullanıldığına dikkat çekiyor. Bu olay M.O. 36'daki savaştan önce olmuştu. Paget, Baia'daki yeraltı tapmağının aynı zamanda mühürlendiğine inanıyor. Ne-wfoundland Memorial Üniversitesi'nden Raymond Clark, kişisel bir görüşmemizde (Temmuz 2002) Stra-bo tarafından Avernu Gölü çevresini değiştirdiğini söylenen Ag-rippa'dan bahsederek, siteni^n mühürlenmesi hakkındaki düşün-

çelerini aktardı: "Agrippa'nın göl kıyısında donanma işleriyle meşgul olmasından dolayı, Baia'daki tapmakla ilgilenmiş olması gerekmez. Agrippa bir din karşıtı değildi. Onun, Roma'daki Pant-heon binası inşa ettirmesi bunun kanıtıdır. Ama yine de buranın kapanma tarihle ilgili fikirleri değerlendirmeye açığım."

3. Paget, *Orphciuhm Adunlan*, s. 136; Temple, *Netheni'orld*, s. 31'de Pa-get'in figürlerini değerlendirerek bir tahmini önermede bulunuyor ve bu mühürlemenin iki yıl sürmüş olabileceğini söylüyor.
4. *Y'a.get, Footjtepj of Orpheu*, s. \9.
5. Virgil, *TheAenei?*, VI, 149-87, s. 163-64; ayrıca bkz. "Virgil, Aene-id, 6, 40 ff., ve Cumalı Sibil'in Mağarası", s. 485.
6. Virgil, *TheAenek*), VI, 187, s. 164.
7. Virgil, *The Georgicö*, 4, 563-65, s. 143. "Parthenope" Napoli'jd anlatan bir şiir terimdir (bkz. s. 160).
8. Livius, *The HLitory of Rome*, 24, 12-13.
9. Strabo, *Geography*, V, 4,5.
10. *l'iV&g&t, Footjtepd of Orphau*, s. \Q6.
11. *\\StTaho, Geography*, V, 4,5.
12. *VaŞ,et, in the Footdtepd of Orpheu*, s. \Q2.
13. *Pa.get, in the Footdtepj of Orpheuj*, s. Ill.
14. *ÎA. Paget, in the Footjtepj of Orpheu*), s. m.
15. *Paget, in the Footdtepj of Orpheud*, s. 113. ^
16. *Paget, in the Footdtepj of Orpheu*, s. 127-30.
17. Temple, *Converjatiüiu wlth Eternity*, s. 12-13, alıntı: Paget, *in the Footdtepj of Orpheu*, s. 137.
18. Temple, *Com'erdatlond u'lth Eternity*, s. 17.
19. Paget, *in the Footdtepd of Orpheu*, s. 135.
20. Temple, *A^e/^e/-(C<7/-/3*, ş. 10.
21. *Nethern'orB*, s. 10.
22. Villa Vergiliana, Cuma'daki Virgil Derneği tarafından düzenlenen "Magna Graecia İnancı" sempozyumu, 19-22 Haziran 2002.
23. Virgil, *TheAeneid*, VI, 850-53, s. 182.
24. Homeros, *Odyded*, kitap XI, s. 171.
25. Strabo, *Geography*, V, 4,6
26. *Geography*, V 4,5
27. Bir örnek için bkz. Ogden, *Greek and Roman Necromancy* (s. 22). Ogden, Avernus Gölü kıyılarında bulunan bir kahin tapmağı hak-kmdalci yaygın yazınsal gelenekten dolayı, burada gerçekten bir tapmağın var olması gerektiğini söyler. Tabii yazınsal gelenek öyle söylüyor diye bunu kesin kabul edecek değildir. *Lore and Science*

- in Ancient Pythagorean Lj* s. 155'te Burkert -ve onun gibi diğerleri-bu fikre açık fakat temkinli yaklaşır. Her iki yaklaşımda Baia'da-ki sitede sistematik bir kazı yapılmasını gerekliliğini gösterir.
28. Bir örnek için bkz. Hardie, "The Crater of Avernus as a Cult Site", s. 284.
29. Ogden, *Greek and Roman Necromancy*, s. 19-21
30. Kingsey, *Ancient Philology, Mythology, and Magic*, s. 252, n. 6.
31. Apuleius, *Metamorphoses*, XI, 23, s. 340. Burkert tercümesi/«cid»/
- Mythology Cult*. Bu eserin, Robert Graves çevirisi ise, *The Golden Age* başlıklıdır.
32. Burkert, *Lore and Science in Ancient Pythagoreanism*, s. 155. Robert, 1959-1960'a ait *Archaeological Report for 1959-1960* s. 42-43.
33. Peter Kingsley, kişisel görüşme (Mart 2002).
34. Burkert, *Ancient Mythology and Culture*, s. 174.
35. Platon, *Phaedrus*, 264a, s. 9.
36. *Phaedrus*, 267e, s. 14.
37. Burkert *Ancient Mythology and Culture*, s. 162, n. 11), bunun Stobaeus'un dediği gibi, Themistius'tan değil; Plutarch'tan aktarıldığına inanıyor.
38. Alıntı: Farnell, *The Cult of the Greek State*, III, s. 179.
39. Seneca, *Epistulae*, s. 327.
40. Alıntı: Eliade, *Myth and Symbol of Initiation*, s. 111.
41. *Rite and Symbol of Initiation*, s. 112-13.
42. Gorman, *Pythagoras*, s. 48-49.
43. Kingsley, *in the Dark Place of Wisdom*, s. 198. Ayrıca bkz. Kingsley, *Ancient Philology, Mythology, and Magic*, s. 540-41.
44. Kingsley, *Ancient Philology, Mythology, and Magic*, s. 341.
45. Peter Kingsley ile görüşme, "fiyat Gemisini Kullanmak", *Freemasonry Today* 28 (2004 Baharı), s. 24.
46. Kingsley, *Reality*, s. 26, Parmenides'in şiiri, tercüme: Kingsley.

'assçı

-

47. Zuntz, *Persephone*, s. 370-76; Kingsley, "Pisagor'dan *Turbo Philology* s. 3-4.

48. Gole, "New Evidence for the Mysteries of Dionysos", s. 222-24.

- EiZ.IntheDarkPlaceJofWudom,s.2BA.*
BA.IntheDarkPlacejofWudom,s..B,'5. , .
SS.IntheDarkPlaceJofWudom,s.14\.
 56. Copenhaver, *Hermetica*, s. 81'deki Asclepius, 24.
 57. Iamblicius. *On tht Myjteriu of the Egyptianj*, VIII, IV, s. 138-39.
 58. Iverson, *Egyptlan and Hernutic Doctrüe*, s. 43. Iverson ayrıca şöyle diyor: "Mısır kozmolojisindekifarklılaşmaların yansıması, Hermetik yaratıcı ve demiurge (Platon felsefesinde yaratıcı) anlayışına çelişkiler olarak yansır ve bunun için, kendine özgü açıklamalar ortaya konarak, bu iki geleneğin etkileşimlerinden kaynaklanan sorunlara ve Mısır kaynaklı korpuslara (Hermetik metinler) ışık tutulmaya çalışılır."
 59. Kingsley, "Poimandres", s. 5.
 60. Iverson, *Egyptün and Hernutic Doctrine*, s. 50. '
 61. *Egyptunu and Herinetic Doctrüe*, s. 37-38, başlıca içeriği: Copenhaver, *Hermetica*, s. 90'daki *Hermetica A/C/^/îü^ 38.*
G2. Iverson, Effyptian andHermeticDoctrüje, s. A\.
 63. Bkz. not 49.
 64. Iverson, *Egyptiaa andHermetlcDoctrüe*, s. 35-36'da, Mısır'daki "hayatın nefesi" kavramının Hermetik metinler için nasıl bir argüman olabileceğini inceliyor.
 65. iskenderiyeli Clement, *The Mücellaniej*, VI, VI, s. 324.
 66. Iamblicius. *On the Myjteriej of the Egyptiau*, I, I, s. 21.

BOLUM ON BİR: KAYNAĞI DENEYİMLEME

1. Kudüs İncili, Yeni Ahit, s. 19, not d.
2. Philo, *On the ContemıPlative Life*, 28, s. 129.
3. Caplice, *The Akkadian Namburbu*, s. 10.
4. Parpola, "Asur Hayat Ağacı", s. 174, n. 64.
5. "Asur Hayat Ağacı" s. 185,206. Parpola şöyle yazar: Yahudi tek tanrı inancında, tıpkı atası olan Asur dinindeki gibi teklik diye bir şey bulamazsınız. Aynı şey, üçleme doktrininden ötürü Hristiyanlık için de geçerlidir. Asur dini ve felsefesi, kavramlarını bu dinlere aktarmıştır (s. 190, n. 107).
6. Kingsley, "Ezekiel by Grand Canal", s. 339.
7. "Ezekiel by Grand Canal", s. 342.
8. "Ezekiel by Grand Canal", s. 341, alıntı: VAT 8917 (Vorderasi-atisches Müzesi), Berlin.
9. "Ezekiel by Grand Canal", s. 345.

10. "Ezekiel by Grand Canal", s. 345.
11. Parpola, "The Assyrian Tree of Life", s. 169.
12. "The Assyrian Tree of Life" s. 190, n. 106.
13. "The Assyrian Tree of Life" s. 168.
14. "The Assyrian Tree of Life" s. 174, 189.
15. Halevi, *The Way of KabbaUih*, s. 98, res. 16.
16. Tertullian, *OuFemale DrejJ*, III, cilt I, s. 307.
17. Charles, *The Book ofEuoch*, s. 196, 204, 208 ve 212; doğu kapılan için, ayrıca bkz. Baigent, *From the Omenu of Babylon*, s. 74-75 ve Rei-ner. *Enama Ana EuLil Tabletd* 50-51, s. 2-3.
18. OaaAes.; *The Bookof Enoch*, s.,2ZE).
19. *The Book of Enoch*, s. 2'56. ', -
20. *The Book of Euoch*, s. 236.
21. *The Book ofEuoch*, s. 236.
22. Faulkner, *The Ancieut Egyptian Pyramid Textj*, ifade 213, s. 40
23. 4 no.lu Mağara Metinleri, 4O201, 4Q202, 4O204, 4O205, 4O206, 4O207, 40212. Bkz. Garcia Martinez, *The Dead Sea ScrollLı Traiölated*, s. 246-59.
24. Charles, *The Book ofEuoch*, s. 168-69.
- 2b. *The Book of Euoch*, s., 2G7.

BÖLÜM ON İKİ: CENNETİN KRALLIĞI

1. Smith'in hikayesi *The Secret Gojpet'Ae* otobiyografik bir anlatımla aktarılır, s. 1f.
 - The Secret GojpeL*, s. 5.
 - The Secret Gojpel*, s. 5.
 - The Secret Gojpel*, s. 6.
 - The Secret GojpeL*, s. 15.
- Bkz. İskenderiyeli Clemenet, *Mijcellanleö*, V.vi ve viii. Clement, *Therapeutae* grubundan geriye kalanlarla irtibat hâlinde olabilir miydi? Kim bilir?..
- Stroumsa, *Hldden Wudom*, s. 5. Hippolytus, *Philvjophumeua*, Y 10.
7. İskenderiyeli Clemenet, *The Mijcellaniej*, I, I. Smith, *The Secret GojpeL*, s. 148.
 8. *The Secret GojpeL*, s. 144.
 9. *The Secret Gojpel*, s. 27-30.
 10. 13. Ehrman, *Lojt ChlrittlanLtiej*, s. 83-84.
 11. 14. Aziz Teresa, *The Life of Sa'ut Tercja of AvlLa*, s. 139.

15. *The Life of Satiit Tereja of Avila*, s. 146.
 16. *The Life of Salnt Tereja of Avda*, s. 285.
 17. Fuller, *A Neit> Catholk Commeutary on Holy Serip türe*, s. 1009. Wikenhauser ve Kuss, *Regeuberger New Tejtament*, s. 209'daki son cümle J. Schmid'e atfedilmiştir.
 18. James B. Robinson, kişisel görüşme (Kasım 1989).
 19. Thomas'm İncili: Robinson, *TheNag HammadiLihrary uEngLuh*, s. 51.
 20. *TheNagHamniadiLihrary bı Engliuh*, s. 3.
 21. *TheNag HammadiLihrary üuEngLuh*, s. 113. _■':.'" 11.
TheNagHamnadlLibrary uEngluh, 5. 106.
 İZ. *TheNag HammadiLihrary l)l Engtuh*, s. 22. 14. *TheNag HammadiLihrary luEnglüh*, s. 39.
 25. Baigent ve Leigh, *The Dead Sea ScrollL) Deceptlou* s. 180-87.
 26. Stroumsa, *HüSdon Wudom*, s. 34-38'de eski Kilise kaynakları hakkında bir yorumda bulunuyor.
 27. *Hiddon Wudom*, s. 6. -
 2d>.¥dTg, *TheGojpe[ofMaryofMagdala, s. '5. !*
 13. *TheGoöpeiofMaryofMagdala, A:Z-'&*.
 30. *The Gojpeiof Mai-y of MagdaLı*, 6:1-2.
 Zl. *The GojpeiofMary of Magdata, G-Z*.
 Zl. *TheGoöpeLofMaryofMagâala, \Q:'h-A*.
 Z5: *TheGojpeLofMaryofMagda[a, \Q:lQ*.
 34. Philip'in İncili, 63, s. 138. İlginçtir ki; Robinson, *TheNag HammadiLihrary uEngLuh*, İngilizce'nin ilk baskısında (1977) metin, "[Fakat İsa] onu [bütün] havarilerden daha çok [severdi ve onu sık sık ağzından] öp [erdi]" şeklinde tercüme ediliyordu. Fakat İsa'nın gizli evliliği üzerine yapılan tartışmaların artmasının ardından, 1988'deki üçüncü baskıda ve 1990'daki ciltsiz baskısında metnin tercümesi değişti: "onu [bütün] havarilerden daha çok [severdi] ve sık sık [...]dan öp [erdi]" (s. 148).

BÖLÜM ON ÜÇ: İSA YAZMALARI

İskender Jannaeus hükümdarlığı dönemine kadar, M.Ö. 103-76; bkz. de Vaux, "Observations sur le Commentaire d'Habacuc decouvert pres de la Mer Morte", *Revue Blhtujue*, LVIII, 1951, s. 438 ve 443.

Habakkuk Peşeri, I OpHab, II 3, Garcia Martinez, *The Dead Sea ScrollL Traulated*, s. 198.

Dupond-Sommer, *The Dead Sea ScrollLı*, s. 95-96. Bu, onun 1950

basımı *Aperçu prclinarlej Jur lej nianuicritj de la iner*
Morte adlı eserinin ingilizce çevirisidir. Onun "iyilik
 Öğretmeni" terimi ingilizce baskıda "Adalet'in Efendisi" olarak
 geçiyor.

4. *The Dead Sea Scroll*, s. 373.

5. Amerika Katolik Üniversitesi, *Neu' Catholic Encyclopeclia*,
 cilt XI, s. 551.

6. Burrows, *The Dead Sea Scrolb*, s. b\.

7. *The Deae) Sea Scrolb*, s. 52.

De Vaux, "Observations sur le Commentaire d'Habacuc décou-
 vert pres de la Mer Morte", *RevM Biblujue*, LVIII, 1951, s.

9. 438. "Observations sur le Commentaire d'Habacuc decouvert
 pres de la Mer Morte", s. 93.

10. "Observations sur le Commentaire d'Habacuc decouvert pres de
 la Mer Morte", s. 94.

11. Murphy, *Lagrange anâ BibllcalRenewal*, s. 60.

12. John Allegro, Peder Ronald de Vaux'a mektup, 7 Mart
 1956.

John Allegro ve uluslararası ekibin diğer üyeleri arasındaki
 uyş-

mazlığm anlatımı için bkz. Baigent ve Leigh, *The Dead Sea*
Scroll

Deception s. 45-60.

13. Baigentve Leigh, *The InuqULtLOii*, s. 230, Garcia Martinez,
The Deaâ

Sea Scrolb Travlated, s. 138'ten tercüme; ayrıca bkz.

14 Eisenman ve

· Wise, *The Dead Sea Scrolb Uncovered*, s. 68-71.

De Vaux, *Archaeology and the Dead Sea Scrolb*, s. 20.

Baigent ve Eisenman, "Kumran, Khirbet'teki İkinci Tapmağın
 Deprem Yüzünden Yıkıldığı İddiasını Test Etmek için Yapılan
 bir Yer Kabuğu Radar İncelemesi" s. 136-37 ve s. 134-35'teki
 haritalar.

16. Oxfordlu Profesör Godfrey Driver ve Cecil Roth'ayapılan saldı-
 rılar için bkz. Baigent ve Leigh, *The Dead Sea Scrolb*

Deception s. 152, 63-64; ayrıca teologların, Hristiyanlığın
 köklerini bulmaya çalışırken karşılarına çıkan problemler için

bkz. Mack, *The LoJt Go.ipel* (s. 248-49); Eski Ahit ile ilgili
 benzer problemler için bkz. Thompsom, *The Bihle in Hıjtory*

(p. xv). Bu kitapta Thompson, Eski Ahit mitolojisinden, İsrail
 Tarihi'ni nasıl ayırdığını ve bunun American Üniversitesi'ndeki
 işini kaybetmesine sebep olusunu-anlatıyor. Daha sonra

^JK,.,;|s
 „-J

20. *The Lojt Gojpet*, s. 238.
 21. *The Lo.it Gojpet*, s. 219.
 22. Baigent ve Leigh, *The Dead Sea ScroLLı Deception*, s. 132-36. Eisen-man ve Wise, *The Dead Sea Scrolb Uncovered* (s. 69) şöyle yazar: "Dürüst James'in Kudüs'teki Yahudi toplumunun fikirleri ve terminolojisini bu korpusta -Ölü Deniz Parşömenleri- bulunan unsurlardan ayırt etmek imkansızdır.
 23. Zuckerman, *A Jetvıjh Prüıcedom Ln FeudalFrance* 768-900, s. 58.

BÖLÜM ON DÖRT: KÜLTÜR TİCARETİ

1. Magen Broschi ile görüşme, 21 Mart 1990.
2. Copenhaver, *Hennetica*, risale XI, 21, s. 42.
3. Rumi, *The Gtauce*, başlık: "*Jarj of Sprlngu'oter*", s. 1.

EK BÖLÜM

1. Ehrman, Kasser, Mayer ve Wurst, *Yahuda incili*, s. 118
2. Ibid
3. Ehrman, op cit, s. 102
A. Yahucla İncili, 35 (Kasser, Mayer ve Wurst, s. 23)
5. Vergano, Dan ve Grossman, Cathy Lynn, "Yeni ışıktā haini oynayan Yahuda'nın uzun süredir kayıp olan İncili", *USA Today*, Nisan 7-9, 2006, s. 2A.
6. Owen, Richard, "*Yanlış Anla^uUm Yahuda*", *The Times*, 12 Ocak 2006, s. 3
7. Onun araştırmaları, Rennes le Château. *Le jecret ie Sauniere* adlı kitabında yer almaktadır. Bu değērh araştırma, papazın bu sermayeyi nasıl elde ettiēi ve kaynaklarının ne olduēu konusunu derinlemesine ele alan özel bir çalışmadır.
 Suniere'nin 1890'larda küçük bir hazine keşfettikten sonra rüşvet alıp vererek, din adamlarına rütbe sattıēı ve para karřılıēı ayınler düzenlediēi iyi bilinen bir gerçektir. Bu yolla elde ettiēi gelirini detaylarıyla gösteren kişisel mali kayıtlarının garipliēi, kendi rahipleri olan Katolik kurumların onunla işbirliēi yapmasından kaynaklanır. Sauniere'nin yardımına neden ihtiyaç duymuşlardı? Bunu cevabı şudur: Bu büyük ölçekli bir para aklama operasyonuydu ve aklanan paranın kaynaēı Hapsburgs'du (Robin, J-L., kişisel görüşme, 14 Ocak 2006).

Kaynakça

Abt, Theodor, and Erik Hornung. *Knowledge for the Afterlife: The Egyptian Amduat — A Quest for Immortality*. Zürich, 2003.

Apuleius, Lucius. *The Golden Ass*, trans. Robert Graves. Harmondsworth, 1976.

- *Metamorphoses*, trans. J. Arthur Hanson, 2 vols. Cambridge, Mass., 1989.

Arberry, Arthur J., trans, *The Koran*. Oxford, 1998.

Aristophanes. *The Frogs*, trans. Kenneth McLeish. in *Plays: Two*. London, 1998.

Assmann, Jan. *The Search for God in Ancient Egypt*, trans. David Lorton. Ithaca, N. Y., and London, 2001.

- *The Mind of Egypt*, trans. Andrew Jenkins. New York, 2002.

Baigent, Alick. *From the One of Babylon*. London, 1994.

Baigent, Michael, and Robert Eisenman. "A Ground — Penetrating Radar Survey Testing the Claim for Earthquake Damage of the Second Temple Ruins at Khirbet Ummran." *Quaternary Research* 9 (2000): pp. 131-37.

Baigent, Michael, and Richard Leigh. *The Dead Sea Scrolls Deception*. London, 1991.

- *The Inquisition*. London, 2000.
- Baigent, Michael, Richard Leigh, and Henry Lincoln. *Holy Blood, Holy Grail*. New York, 1982.
- Bede. *A History of the English Church and People*, trans. Leo Shirley — Price. Harmondsworth, 1979.
- Bleeker, C. J. "Initiation in Ancient Egypt." in *Initiation*, ed. Dr. C. J. Bleeker, pp. 49 - 58. Leiden, 1965.
- *Egyptian Festival*. Leiden, 1967.
- *Hathor and Thoth*. Leiden, 1973.
- Bowman, Alan K. *Egypt After the Pharaohs*. London. 1986.
- Brandon, S. G. F. *Jesus and the Zealots*. Manchester, 1967.
- *The Fall of Jerusalem and the Christian Church*, 2. ed. London, 1974.
(1. edition published 1951).
- Bruce, F F *The New Testament Documents*, 5. ed., rev. London 1974.
- Burkert, Walter. *Lore and Science in Ancient Pythagoreanism* trans. Edwin L. Lattin Jr. Cambridge, Mass., 1972.
- *Ancient Mystery Cults*. Cambridge, Mass., 1987.
- Burrows, Millar. *The Dead Sea Scrolls*. London, 1956.
- Caplice, Richard I. *The Akkadian Naburris Texts: An Introduction*. Malibu, 1974.
- Catholic University of America, ed. *New Catholic Encyclopedia*, 2. ed. Detroit 2002.
- Cauville, S., and V-VI. Dendrea. *Traduction: Les cryptes du temple d'Hathor*. Leuven, Paris, and Dudley, Mass., 2004.
- Charles, R. H. *The Apocrypha and Pseudepigrapha of the Old Testament in English*, 2 vols. Oxford, 1979.
- Charlesworth, James H., ed. *Jesus and the Dead Sea Scrolls*. New York, 1995.
- Chester, Greville J. "A Journey to the Biblical Sites in Lower Egypt." *Palestine Exploration Fund (Quarterly Statement)* (London) (1880): pp. 133-58.
- Churton, Tobias. *Gnostic Philosophy*. Rochester, Vt., 2005.

element of Alexandria. *The Mucdlaniu*, trans. William Wilson, 2 vols. lîdinburgh, 1867, 1869 (Ante — Nicene Christian Library, vols. IV and XII).

- *Stromateu*), Books One to Three, trans. John Ferguson. . Washington, 1991.

Cohn, Haim. *The Trlaland Death of JULÜ*. New York, 1971.

Copenhaver, Brian R, ed. *HermetLca*. 1992. §

Cousin, Victor. *Fragneut,) Phlbjophiquej*. Paris, 1840.

Curnow, Trevor. *The OracUd of the AucUnt Worl?*. London, 2004.

Denton, Richard, *producer*. *Did Jejtui Diel* Planet Wild Productions for the BBC, 2003 (transmitted on BBC Channel 4 in the United Kingdon, 2004).

De Vaux, Roland. "Observations sur le Commentaire d'Habacus decouvert pres de la Mer Morte," *Reime biblujLu*: 58 (1951): pp. 437 -

43. . ,. ^ ,

- *Archaeoiogy and the Deaâ Sea ScrolL*). Oxford, 1977.

Dole, S. G. "New Evidence for the Mysteries of Dionysos." *Greek, Roman, and Byzantiue Studiej* 21 (1980): pp. 223 — 38.

Driver, G. R. *The Judaeen Scrolb*. Oxford, 1965.

Dupont — Sommer, Andre. *The Dead Sea Scrolb: A Prelimüiary Survery*, trans. E Margaret Rovvley. Oxford, 1952.

- *The Kuene WrLtüigj from Qumran*, trans. Ceza Vermes. Gloucester, Mass., 1973.

Ehrman, Bart D. *Lojt Chrutianitiej*. Oxford, 2003.

Eisenman, Robert. *The Dead Sea ScrolL and the Firjt ChrütUuu*. Rockport, Mass., 1996.

- *Janiej the Brother of JeJLUi*. London, 2002.

Eisenman, Robert H., and James M. Robinson, introduction and index. *A Facjimtle Edition of the Dead Sea Scrolb*, 2 vols. Washington, 1991.

Eisenman, Robert, and Michael Wise. *The Dead Sea Scrolb Uncovered*. Shaftesbury, Rockport, Mass., and Brisbane, 1992.

Eisler, Robert. *The Mejjiah Jejuu and John the BaptUt*, trans. Alexander Haggerty Krappe. London, 1931.

Eliade, Mircea. *Ritej and SyrnboL of IntlLatiüü*. Ne'w York. 1958.

Encyclopaedia Judalca, 16vols. Jerusalem, 1974.

Enoch, The Book of. in *The Apocrypha and Pöcudcpigrapha of the Old Tejtaintent*, ed. R. H. Charles, vol. II. Pp. 163 - 277.

Eusebius. *The Hutory of the Church*, trans. G. A. Williamson. Harmondsworth, 1981.

Farnell, L. R. *The Culb of the Greek State.*; 3 vols. Oxford, 1907.

Faulkner, R. O., *The Ancient Egyptian Pyramid Textj*, Oxford, 1969.

- *The Ancknt Egyptian Coffin TextJ*, 3 vols. Warminster, 1994.

Fitzmyer, Jose[^]i-. *AtlanticMonthly* (December 1986).

Forman, Robert K. C. "Püre Consciousness Events and Mysticism.' *Sophla* 25 (1986): pp. 49 - 58.

- *The Problem of Püre Couciounejj. C):xiörd*, 1990.

Fraser, P. M. *Ptolemaic Alexandrui*. Oxford, 1972.

Fuller, Reginald C, ed. *A Neu> Catholic Conimentary on Holy Scripture*. London, 1969.

Garcia Martinez, Florentino, trans. *The Dead Sea ScrollLı Tranjlated*, trans. Wilfred G. E. Watson. Leiden, 1994.

Gichon, Mordechai. "The Bar Kochba War — A Colonial Uprising Against Imperial Rome (131/2 — 135 C. E.)." *Rcvue üüternational d'hiötoire inllitaire* (1979): pp. 82 — 97.

Gorman, Peter. *Pythayoroj: A Life*. London, 1979.

Guthrie, W. K. C. *Orpheu and Greek Religlon*. Princeton, N. J., 1993.

Halevi, Z'ev ben Shimon. *The Way of Kabbalah*. London, 1976.

Hardie, Colin. "The Crater of Avernus as a Cult — Site." Appendix to P. Vergili Maronis, *Aeneidoj*, Liber Sextus, pp. 279 - 86. Oxford, 1977.

Hasler, August Bernhard. *Hoi> the Pope Became Infallllhle*, trans. Peter Heinegg. New York, 1981.

Hastings, James, ed. *Encyclopedia of ReligLon and Ethicj*, 13 vols. Edinburgh, 1908-26.

Hajrvı/ard, Robert. "The Jewish Temple at Leontopolis: A Reconsideration." *Journal of JewL)h Studiej* 33 (1982): pp. 429 — 43.

- Heliodorus of Emesa. *An Aethiopian History*, written in Greek by Heliodorus, Englished by Thomas Underdowne Anno 1587. London, 1895.
- Hippolytus. *Phodjophumena, or, The Refutation, of Ali Herekle*, trans. E Legge, 2 vols. London, 1921.
- Homer. *The Odyssey*, trans. E. V. Rieu. London, 1952.
- Horbury, William. *Jewish Monotheism and the Crisis of Christianity*. London, 1998.
- Hornung, Erik. *Conceptions of God in Ancient Egypt*, trans. John Baines. Ithaca, N. Y., 1996.
- Iamblichus of Apamea. *On the Mysteries of the Egyptians*, trans. Thomas Taylor, 1821. Frome (Prometheus Trust), 1999.
- Irenaeus of Lyon. *Against Heresies*. in *The Writings of Irenaeus*, trans. Alexander Roberts and W. H. Rambaut, 2 vols. Edinburgh, 1868 — 69.
- Iverson, Yvonne. *Egyptian and Hermetic Doctrines*. Copenhagen, 1984.
- Jonas, Hans. *The Gnostic Religion*, 1. ed. Boston, 1963.
- Jones, Alexander, general editor. *The Jerusalem Bible*, London, 1966.
- Josephus, Flavius. *The Jewish War*, trans. G. A. Williamson. Harmondsworth, 1978.
- *The antiquities of the Jews*, trans. William Whiston. London, n.d.
- *The Life of Flavius Josephus*, trans. William Whiston. London, n.d.
- *War of the Jews*, trans. William Whiston. London, n.d.
- Justin Martyr. *Dialogue with Trypho*. in *The Writings of the Early Christian Fathers*, trans. Marcus Dods, George Reith, and B. R. Pratten. Edinburgh, 1867.
- Kerenyi, C. *Eleusis: Archetypal Image of Mother and Daughter*, trans. Ralph Manheim. London, 1967.
- King, Karen L. *The Gospel of Mary of Magdala*. Santa Rosa, Calif, 2003.
- Kingsley, Peter. "Ezekiel by the Grand Canal: Between Jewish and Babylonian Tradition." *Journal of the Royal Asiatic Society* 3rd. ser., 2 (1992); pp. 339-46.
- Poimandres; The Etymology of the Name and the Origins of the *Ætheric*.. " *Journal of the Warburg and Courtauld Institutes* 56 (1993): pp. 1 - 24.

- "From Pythagoras to the *Turba Philoophorum*: Egypt and P3'thagorean Tradition." *Journat of the Warburg and Courtauld Institute* 57 (1994): pp. I - 13.
- *Ancient Philùjophy, Myjtery, an? Mafflc, O^hrd*, 1995.
- *in the Dark Placej of Wijdo/n. Invernesa, Ca.M.*, 1999.
- *Reaiity*. Inverness, Calif., 2003.
- Koester, Helmut. *Ancient ChrUtian Gojpeb*. London, 1990.
- Kramer, Heinrich, and James Sprenger. *MalLeu Malefkaruun*, trans. Montague Summers. London, 1996.
- Lajrton. Bentley, trans. *The Gnojtíc Scripturcj*. London, 1987.
- Lea, Henry Charles. *A Hütory of the Inguultinn of the MidâLe Agej*, 3 vols. London, 1888.
- Lichtheim, fAiriassa. *Ancient Egyptian Literatiüre*, 3 vols. Berkeley, Los Angeles, and London, 1980.
- Lilley, A. L. *Modernlâm: A Record and Revie-w*. London, 1908.
- Livius, Titus. *The HUitory of Rome*, trans. Rev. Canon Roberts, 6 vols. London, 1905.
- Lloyd, Seton. *The Archaeology of Mejopotamia*. London, 1978.
- Mack, Burton L. *The Lojt GojpeL The Book of Q and ChrLutlan Origuu*. San Francisco, 1994.
- Mazar, Amihai. *hrchaeology of the Land of the Bible*. Cambridge, 1993.
- Megarry, Tim. *Society üi PrehUtory*. Basingstoke, 1995.
- Meinardus, Otto F. A. *The Hoty Family in Egypt*. Caira, 2000.
- Mellaart, James. *Earliejt Cü'ili^ationj of the Near Eojt*. London, 1965. _
- Messori, Vittorio. *The Ratzinger Report*, trans. Salvator Attanasio and Graham Harrison. San Francisco, 1985.
- Modrzejewski, Joseph. *The Jeu'j of Egypt*. Edinburgh, 1995.
- Murphy, Richard Thomas Aquinas. *Lagrange and BiblicaL Renewal*. Chicago, 1966.
- Naydler, Jeremy. *Ternple of the cojmoj*. Rochester, Vt. 1996.
- *Shanianic Wijdom in the Pyrainld Textj*. Rochester, Vt. 2005.
- Noonan, John T. *Contraception*. New York, 1967. ^

- Ogden, Daniel. *Greek and Roman Necromancy*. Princeton and Oxford, 2001.
- O'Shea, Stephen. *The Perfect Hereby*. London, 2000.
- Oulton, John Ernest Leonard, and Henry Chadwick. *Alexandrian Christianity*. London 1954.
- Pagels, Elaine. *The Gnostic Gospels*. London, 1980. ■
- *Beyond Belief: The Secret Gospel of Thomas*. New York, 2003.
- Paget, Robert F. *in the Footsteps of Orpheus*. London, 1967.
- Parpola, Simo. "The Assyrian Tree of Life: Tracing the Origins of Jewish Monotheism and Greek Philosophy." *Journal of Near Eastern Studies* 52 (1993): pp. 161 - 208.
- Parrinder, Geoffrey. *Jesus in the Church*. London, 1965.
- Patrich, Joseph, and Benny Arubas. "A Juglet Containing Balsam Oil(?) from a Cave Near Qumran." *Israel Exploration Journal* 39 (1989): pp. 43 - 59. ^
- Perry, Paul. *Jesus in Egypt*. New York, 2003.
- Petrie, W. M. Flinders. *Hyksos and Israelite Egypt*. London, 1906.
- Philo. *On the Contemplative Life*, trans. F. H. Colson. Loeb Classical Library, vol. IX. Cambridge, Mass., and London, 1967.
- Plato. *Phaedo*, trans. David Gallop. Oxford, 1999.
- Pliny. *Natural History*, trans. H. Rackham and W. H. S. Jones, 10 vols. London, 1938-42. , :
- Plutarch. *Life of Antony and Cleopatra*, trans. Frank Gole Babbitt. Loeb Classical Library, *Moralia*, vol. V. Cambridge, Mass., and London, 1993.
- Quirke, Stephen. *Kushite Egypt: The Twenty-fifth and Twenty-sixth Dynasties*. London, 1992.
- *The Cult of Ra: Sun — Worship in Ancient Egypt*. London, 2001.
- Ranke — Heinemann, Uta. *Eunuchs for the Kingdom of Heaven*, trans. Peter Heinig. London, 1991.
- Ratzinger, Joseph. *Church, Eucharist, and Politics*. Slough, 1988.
- Reiner, Erica. *Enuma Anu Enlil, Tablet 50 - 51*. Malibu, 1981.
- Robert, Louis. "Archaeological Reports for 1959 — 1960." *Journal of Hellenic Studies* 80 - 82: pp. 41 - 43.

Robinson, James M. *The Nag Haintnadi Lihrary in Euglijh*, trans. Gspic Gnostic Library Project, Institute for Antiquity and Christianity. Leiden, 1977.

Rostovtzeff, M. *The SocuL and Econoinlc Hutory of the HelUuLitlc World*. Oxford, 1941.

Roux, Geovges. *Aucient Iraq*. Harmondsworth, 1977.

Rumi, Jelaluddin. *The Glauce*, trans. Coleman Barks. New York and London, 1999.

Ruciman, Steven. *A Hutory of the Cnuadej*, 3 vols. Harmandsworth, 1978.

Schmandt - Besserat, Deniše. *Before WrLtüng*, vol. I, *From Countüng to Ciiueiform*. Austin, 1992.

Schonfield, Hugh J. *The Pentecojt Revolution*. London, 1974.

- *The Pojjover Plot*. London, 1977.

- *The Ejjene OdyMey*. Shaftesbury, 1984.

Seneca, Epistles, xc. 29, trans. C. Densmore Curtis, in Hastings, *Eucyclopedla of Religion and Ethicj*, 7.

Shaw, Gregory. *Theurgy and the SouL The NeopLatonüm of lamblkhuu*. University Park, Pa., 1995.

Shreeve, James. *The NeauderthalEuignia*. London, 1996.

Smith, Morton. /&((iJ ^^e/^rt^icM/i. London, 1978.

- *The Secret Gojpel*. Clearlake, Calif., 1982.

- element of Alexandria and Secret R'iark: The Score at the End of the First Decade." *Harvard TheologicalReview* 75 (1982): pp. 449 -61.

Stanley, Arthur Penrhyn. *Lecturej on the Hijtory of the Ecutern Church*, 4 ed. London, 1869.

Starbird, Margaret. *The Woineu u'ith the Alabcuter Jar*. Rochester, Vt., 1993.

Steckoll, S. H. "The Oumran Sect in Relation to the Temple of Leontopolis." *Revue de Çhimran* 6 (1967): pp. 55 - 69.

Strabo. *Geography*, ed. H. C. Hamilton and W. Falconer, 3 vols. London, 1854-57.

Stroumsa, Guy G. *Hiâden Wudoin: Kioteric Traditionu and the RootJ of ChrIjtian Myjtictun*. Leiden, 1996.

- Suetonius. *The Twelve Caesars*, trans. Robert Graves. Harmondsworth, 1979.
- Szpakowska, Kasia. *Behind Closed Eyes: Dreams and Nightmares in Ancient Egypt*. Swansea, 2003.
- Tacitus. *The Annals of Imperial Rome*, trans. Michael Grant. Harmondsworth, 1979.
- *The Histories*, trans. Kenneth Wellesley. Harmondsworth, 1988.
- Tarn, W. W. *Hellenistic Civilization*, 2 ed. London, 1952.
- Taylor, Joan E. "A Second Temple in Egypt: The Evidence for the Zadokite Temple of Onias." *Journal for the Study of Judaism* 29, no.3 (1998): pp. 297-321.
- Taylor, Joan E., and Philip R. Davies. "The So — called Therapeutae of De Vita Contemplativa: Identity and Character." *Harvard Theological Review* 91 (1998): pp. 3 - 24.
- Temple, Robert. *Conversations with Eternity*. London, 1984.
- *Netherworld*. London, 2002.
- Saint Teresa of Avila. *The Life of Saint Teresa of Avila by Herself*, trans. J. M. Cohen. London, 1957.
- Tertullian. *The Writings of Tertullian*, 3 vols., ed. Rev. Alexander Roberts and James Donaldson. Ante — Nicene Christian Library, vols. XL XV, XVIII. Edinburgh, 1869.
- Thompson, Thomas L. *The Bible in History: How Writers Create a Poet*. London, 1999.
- Vermes, Geza. *The Dead Sea Scrolls: Qumran in Perspective*. London, 1977.
- *The Complete Dead Sea Scrolls in English*. London and New York, 1997.
- Virgil. *The Georgics*, trans. L. R. Wilkinson. Harmondsworth, 1982.
- *The Aeneid*, trans. Robert Fitzgerald. London, 1985.
- Wakefield, Walter L. *Heresy, Crusade, and Inquisition in Southern France, 1100-1250*. London. 1974.
- Wente, Edward E. "Mysticism in Pharaonic Egypt." *Journal of Near Eastern Studies* 41 (1982): pp. 161 - 79.
- Williams, Margaret H., ed. *The Jews Among the Greeks and Romans*. Baltimore, 1998.

Zias, Joseph, and Ehezer Sekeles. "The CmCIFied Man from Giv'at ha- Mivtar: A Reappraisal." *LradExploratU)n JourudZEt* (1985): pp. 22 - 27.

Zuckerman, Arthur J. *A Jewuh Priuicedoin in FeuM France 768 - 900*. New York, 1972.

Tüm kitap severleri Saklı Kütüphane'ye bekliyoruz.

Not.

Bu e-kitap tanıtım amaçlıdır. Sevdiğiniz bir yazarın zarar görmesini istemiyorsanız ön izleme yaptıktan sonra beğendiyseniz lütfen satın alınız. Hiç birşey baskılı bir kitabı elinize alıp okumanın vereceği keyfi veremez

Örodruin & Kahin

www.e-kitap.us